

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav východoevropských studií

Filologie – Slovanské filologie

Disertační práce

Mgr. Kateřina Spurná

**Překladová technika z latiny do staroslověnštiny
na základě Gumpoldovy legendy a
Druhé staroslověnské legendy o sv. Václavu**

The Translation Technique from Latin to Old Church
Slavonic on the Basis of Gumpold's Legend and the Second
Old Church Slavonic Life of Saint Wenceslas

školitel: Mgr. Václav Čermák, Ph.D.

2017

Za pečlivé pročtení celého textu a za mnoho cenných připomínek a doplnění děkuji svému školiteli Mgr. Václavu Čermákovi, Ph.D., za obstarání digitálních kopií Kazaňského rukopisu *Druhé staroslověnské legendy o sv. Václavu* v Ruské národní knihovně v Petrohradě děkuji kolegyni Mgr. Martině Chromé, Ph.D., za konzultace k rukopisné problematice *Gumpoldovy legendy* Mgr. Michalu Dragounovi, za poskytnutí kopií vybraných studií a pracovní verze edice bavorské redakce *Crescente fide* doc. Mgr. Davidu Kalhousovi, Ph.D.

Za poskytnutí pracovní verze přepisu *Gumpoldovy legendy* z edice *Fontes rerum Bohemicarum* děkuji PhDr. Janě Zachové, CSc. z Centra medievistických studií.

Za mnoho cenných rad a postřehů k problematice českocírkevněslovanského písemnictví v průběhu šesti let společné práce jsem velmi vděčna PhDr. Emilii Bláhové, CSc. a prom. fil. Václavu Konzalovi.

Za poskytnutí časového prostoru na dokončení disertační práce děkuji PhDr. Františku Čajkovi, Ph.D. a hlavnímu řešiteli projektu „GORAZD: digitální portál staroslověnštiny“, PhDr. Štefanu Pilátovi, Ph.D.

Za všestrannou morální podporu a zájem o postup mé práce děkuji Mgr. Martině Čechové, Ph.D., PhDr. Vladimíru Vavřínkovi, CSc. a Mgr. Martinu Sekerovi, Ph.D.

Můj největší dík patří přátelům a rodině, především Petru Brůhovi, za trpělivost, pochopení a vše ostatní.

Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 21. 4. 2017

Kateřina Spurná

Abstrakt

Tématem předložené disertační práce je analýza překladové techniky z latiny do staroslověnštiny na materiálu latinské *Gumpoldovy legendy (Gump)* z konce 10. století a jejího překladu, *Druhé staroslověnské legendy o sv. Václavu (VencNik)*, jež byla sepsána na území raně přemyslovských Čech pravděpodobně v 2. polovině 11. století. Po úvodních kapitolách věnujících se základní charakteristice *Gump*, jejímu rukopisnému dochování a dalším latinským a staroslověnským václavským legendám, je pozornost zaměřena na analýzu *VencNik*, její dochování v rukopisech ruské provenience a základní fonetickou a morfologickou charakteristiku textu. Na tyto kapitoly navazuje nová edice *VencNik*, v níž je staroslověnský text představen tak, jak je reálně dochován v rukopisech, na rozdíl od starší edice Josefa Vašici z roku 1929, jenž se pokoušel rekonstruovat původní znění, a srovnán s částečně přepracovanou a doplněnou edicí *Gump*.

Po edici staroslověnského textu následuje stručná kapitola o biblických citátech dochovaných ve *VencNik* a kapitola věnující se problematice předloh. Z detailního porovnání staroslověnské a latinské verze vyplývá ve shodě se starší odbornou literaturou, že přibližně třetina staroslověnského textu není přeložena z *Gump*, ale z jiných latinských pramenů, především z české redakce *Crescente fide*, případně vychází z ústní tradice či z dalších dnes nedochovaných legendistických textů.

Další částí práce je analýza překladové techniky z latiny do staroslověnštiny založená na kompletní excerpci a zhodnocení řady morfosyntaktických jevů. Z jevů morfologických je pozornost zaměřena na jevy do určité míry specifické, tj. latinské plusquamperfektum, futurum II. a participium futura aktiva, které se v textu *Gump* vyskytují v jednotkách případů. Podrobněji je pak analyzován lat. konjunktiv ve větách nezávislých a dále především vazby gerundia a gerundiva, obsahové propozice, vedlejší věty příslovečné a vztahné a latinská polovětná konstrukce ablativ absolutní.

Stručně je zhodnoceno i lexikum *VencNik* se zaměřením na problematiku zpracování této památky ve *Slovníku jazyka staroslověnského*, které jasně poukazuje na nutnost revize všech dokladů a jejich srovnání s rukopisným zněním a s latinskou předlohou. Stejně tak analýza hapax legomen ve *VencNik* a jejich srovnání s relevantními lexikografickými pracemi a vybranými památkami potvrzuje, že závěry založené na prostém výčtu takovýchto lexémů mohou přinést pouze relativní výsledky. Shrnuty jsou také lexikální shody s *Besědami Řehoře Velikého*, nejrozsáhlejším českocírkevněslovanským textem, a vybranými východobulharskými památkami, na něž bylo v minulosti upozorněno v dílčích studiích.

Na základě podrobné analýzy textu *VencNik* je v poslední kapitole zhodnocena kvalita staroslověnského překladu v porovnání s latinským originálem. Ve shodě s literaturou je třeba překlad zhodnotit jako špatný, je však nutné vzít v úvahu i komplikovanost textu *Gump* a také četné chyby opisovačů, které se do textu dostaly v průběhu staletí a které mohou do určité míry zkreslit dnešní hodnocení staroslověnského překladu.

Klíčová slova: staroslověnština – latina – latinské legendy – staroslověnské texty českého původu – *Gumpoldova legenda* – *Druhá staroslověnská legenda o sv. Václavu* – edice textů – překladová technika z latiny do staroslověnštiny – gerundium – gerundivum – obsahové věty – vedlejší věty – ablativ absolutní – lexikální analýza – hapax legomenon

Summary

This dissertation analyses the translation technique from Latin to Old Church Slavonic on the basis of *Gumpold's Legend* (*Gump*) from the end of the 10th century and its translation, the *Second Old Church Slavonic Life of Saint Wenceslas* (*VencNik*), which was written in early Přemyslid Bohemia probably in the second half of the 11th century. The introductory chapters provide the basic characteristics of the *Gump* and deal with its preservation in manuscripts and other Latin and Old Church Slavonic legends of St Wenceslas. Afterwards, attention is focused on the analysis of the *VencNik*, its preservation in manuscripts of Russian provenance and the basic phonetic and morphological characteristics of the text. These chapters are followed by a new edition of the *VencNik*, in which the Old Church Slavonic text is presented in the form actually preserved in manuscripts (unlike the earlier edition of Josef Vašica from 1929, who tried to reconstruct the original version), and compared with the partly revised and supplemented edition of the *Gump*.

The edition of the Old Church Slavonic text is followed by a brief chapter on the biblical quotations preserved in the *VencNik* and a chapter discussing the originals. It arises from a detailed comparison of the Old Church Slavonic and Latin versions, in agreement with previous literature, that roughly one-third of the Old Church Slavonic text was not translated from *the Gump* but from other Latin sources, especially the Czech redaction of *Crescente fide*, or it is based on the oral tradition or other, non-extant texts of legends.

The essential part of the work is an analysis of the translation technique from Latin to Old Church Slavonic on the basis of the complete excerpt and evaluation of numerous morphosyntactic phenomena. Among morphological phenomena, attention is drawn to those that are somehow specific, i.e. the Latin pluperfect, future perfect and future active participle, which are rather rare in the text of the *Gump*. A more detailed analysis is devoted to the Latin subjunctive in independent clauses and then especially gerund and gerundive phrases, content clauses, adverbial and relative clauses, and the Latin semi-clause construction – the ablative absolute.

Similarly, the vocabulary used in the *VencNik* is briefly evaluated with particular focus on the treatment of this work in *Slovník jazyka staroslověnského* [A Dictionary of Old Church Slavonic], which clearly indicates the need to review all documents and compare them with the two manuscript versions and the Latin original. Likewise the analysis of the *hapax legomena* in the *VencNik* and their comparison with relevant lexicographic and selected extant works confirm that conclusions based on a simple enumeration of such lexemes can only bring relative results. The dissertation further summarises lexical matches with *Besědy Řehoře Velikého* [Forty Gospel Homilies by Gregory the Great], the most extensive Old Church Slavonic text of Czech origin, and selected East Bulgarian works, which have been the subject of component studies before.

Based on a detailed analysis of the text of the *VencNik*, the last chapter compares the quality of the Old Church Slavonic translation with the Latin original. Consistently with the literature, the translation must be evaluated as bad, but it is also necessary to take into account the complexity of the text of the *Gump* as well as numerous mistakes that were made by the copyists of the text over the centuries and that can, to a certain extent, distort the evaluation of the Old Church Slavonic translation.

Keywords: Old Church Slavonic – Latin – Latin legends – Old Church Slavonic texts of Czech origin – *Gumpold's Legend* – *The Second Old Church Slavonic Life of Saint Wenceslas* – text editions – translation technique from Latin to Old Church Slavonic – gerund – gerundive – content clauses – subordinate clauses – ablative absolute – lexical analysis – *hapax legomenon*

Obsah

1	Úvod	13
2	Gumpoldova legenda	16
2.1	Rukopisné dochování <i>Gump</i>	18
2.2	Jazyk <i>Gump</i>	21
2.3	Edice a překlady <i>Gump</i>	22
3	<i>VencNik</i> v kontextu latinských a staroslověnských václavských legend	23
3.1	První staroslověnská legenda o sv. Václavu	23
3.2	Václavské legendy latinské.....	24
3.2.1	Crescente fide.....	24
3.2.2	Kristiánova legenda.....	26
3.2.3	Vavřincova legenda.....	27
4	Rukopisné dochování <i>VencNik</i>.....	28
4.1	Srovnání dochovaných rukopisů <i>VencNik</i>	29
4.2	Stav dochovaných rukopisů <i>VencNik</i>	30
5	Ortografie a fonetika <i>VencNik</i>	32
5.1	Ortografie.....	32
5.2	Fonetika.....	33
6	Morfologická charakteristika <i>VencNik</i>	36
7	Edice <i>VencNik</i>	38
7.1	Dosavadní edice <i>VencNik</i>	38
7.1.1	Nikol'ského edice.....	38
7.1.2	Vašicova edice.....	38
7.1.2.1	Přehled rekonstrukcí Vašicovy edice	39
7.2	Nová edice <i>VencNik</i>	51
7.3	Zhodnocení dochovaných rukopisů <i>Gump</i> ve vztahu k <i>VencNik</i>	120
8	Problematika předloh <i>VencNik</i>.....	122
8.1	Vztah <i>Gump</i> a <i>VencNik</i> v literatuře	122
8.2	Srovnání obsahové stránky <i>Gump</i> a <i>VencNik</i>	124
8.3	Přehled materiálu	126
8.3.1	Analýza dalších potenciálních zdrojů <i>VencNik</i>	127
8.3.2	Vlastní vsuvky autora <i>VencNik</i>	141

8.3.3	Závěrečné shrnutí.....	143
9	Biblické citáty ve <i>VencNik</i>.....	145
10	Analýza překladové techniky <i>VencNik</i>.....	150
10.1	Překladová technika vybraných morfologických jevů	151
10.1.1	Překlad indikativu plusquamperfekta	151
10.1.2	Překlad indikativu futura II	152
10.1.3	Překlad participia futura a dalších futurálních konstrukcí	153
10.1.4	Konjunktiv ve větách nezávislých.....	156
10.2	Překladová technika gerundia a gerundiva	160
10.2.1	Gerundium.....	160
10.2.1.1	Překlad genitivu gerundia	160
10.2.1.2	Překlad akuzativu gerundia	161
10.2.1.3	Překlad ablativu gerundia	161
10.2.2	Gerundivum	165
10.2.2.1	Překlad nominativu gerundiva	165
10.2.2.2	Překlad genitivu gerundiva	165
10.2.2.3	Překlad dativu gerundiva	166
10.2.2.4	Překlad akuzativu gerundiva	166
10.2.2.5	Překlad vokativu gerundiva	169
10.2.2.6	Překlad ablativu gerundiva.....	169
10.2.2.7	Překlad predikativního gerundiva se slovesem <i>esse</i>	170
10.2.3	Závěrečné shrnutí.....	171
10.3	Překladová technika obsahových propozic.....	173
10.3.1	Obsahové propozice oznamovací.....	173
10.3.2	Obsahové propozice žádací	179
10.3.3	Obsahové propozice tázací	179
10.4	Překladová technika vedlejších vět příslovečných.....	182
10.4.1	Věty časové.....	182
10.4.1.1	<i>Cum</i> historicum	182
10.4.1.2	<i>Cum</i> temporale	182
10.4.1.3	Věty uvozené spojkou <i>dum</i>	184
10.4.1.4	Věty uvozené spojkami <i>quoad</i> a <i>quando</i>	185
10.4.2	Věty příčinné	186
10.4.2.1	Věty příčinné uvozené spojkou <i>quia</i>	186
10.4.2.2	Věty příčinné uvozené spojkou <i>quoniam</i>	187
10.4.2.3	<i>Cum</i> causale.....	189
10.4.2.4	Další kauzální věty	190

10.4.3	Věty účinkové.....	190
10.4.4	Věty účelové.....	192
10.4.5	Věty podmínkové.....	193
10.4.6	Věty přípustkové.....	195
10.4.7	Věty srovnávací	196
10.4.8	Věty místní.....	197
10.4.9	Závěrečné shrnutí.....	197
10.5	Překladová technika vedlejších vět vztažných.....	198
10.5.1	Závěrečné shrnutí.....	205
10.6	Překladová technika latinského ablativu absolutního	206
10.6.1	Ablativ absolutní přeložen staroslověnskou absolutní vazbou.....	208
10.6.1.1	Překlad dativem absolutním	208
10.6.1.2	Překlad instrumentálem absolutním	211
10.6.2	Další způsoby překladu ablativu absolutního	213
10.6.2.1	Překlad participiem.....	213
10.6.2.2	Překlad větou vedlejší nebo hlavní	215
10.6.2.3	Volný překlad.....	215
10.6.2.4	Překlad dějovým substantivem	216
10.6.2.5	Překlad předložkovou vazbou.....	216
10.6.2.6	Syntakticky špatný překlad	217
10.6.3	Absolutní vazby staroslověnské bez ablativu absolutního v lat. předloze	220
10.6.4	Absolutní vazby staroslověnské bez latinské předlohy.....	223
10.6.5	Závěrečné shrnutí.....	223
10.7	Hendiadys ve <i>VencNik</i>.....	225
10.7.1	Hendiadys – přehled materiálu.....	225
10.7.2	Další souřadná slovní spojení bez latinské předlohy	227
11	Lexikum <i>VencNik</i>	228
11.1	<i>VencNik</i> v <i>SJS</i>.....	228
11.2	Hapax legomena ve <i>VencNik</i>.....	229
11.3	Základní charakteristika lexika <i>VencNik</i>.....	238
11.3.1	Grécismy a latinismy ve <i>VencNik</i>	239
11.3.2	Bohemismy ve <i>VencNik</i>	242
11.3.3	Lexikum společné <i>Bes</i> a <i>VencNik</i>	243
11.3.4	Lexikum společné <i>VencNik</i> s východobulharskými památkami a <i>Supr</i>	245
11.4	Závěrečné shrnutí.....	247
12	Zhodnocení kvality překladu <i>VencNik</i>	248

13	Závěr	252
14	Seznam použité literatury a pramenů	256
14.1	Prameny	256
14.2	Edice pramenů	256
14.3	Sekundární literatura	257
14.4	Internetové zdroje	269
Tabulka 1	Gumpoldova legenda – obsah	17
Tabulka 2	Rukopisné dochování kompletního textu <i>Gump</i>	20
Tabulka 3	Breviáře s úryvky <i>Gump</i>	20
Tabulka 4	Přehled editorských zásahů v textu vydání <i>VencNik</i> připravené J. Vašicou	40
Tabulka 5	Výběrový přehled různočtení latinských rukopisů <i>Gump</i> ve vztahu k <i>VencNik</i>	120
Tabulka 6	Obsahové srovnání <i>VencNik</i> a <i>Gump</i>	124
Tabulka 7	Přehled hapax legomen doložených ve <i>VencNik</i>	230

Seznam zkratek

Obecné zkratky

add.	addidit
atd.	a tak dále
fol./ff.	folio/folia
kap.	kapitola
lat.	latina/latinský
om.	omittit
pozn.	poznámka
Prol.	Prolog
rkp.	rukopis
s.	strana
sign.	signatura
srov.	srovnej
stsl.	staroslověnština/staroslověnský

Lingvistické zkratky

Abl.	ablativu
Acc.	akuzativ
AcI	akuzativ s infinitivem
akt.	aktivum
aor.	aorist
D	dativ
du.	duál
f.	femininum
fut.	futurum
G	genitiv
I	instrumentál
imp.	imperativ
impf.	imperfektum
ind.	indikativ
inf.	infinitiv
konj.	konjunktiv
L	lokativ
m.	maskulinum
N	nominativ
NcI	nominativ s infinitivem

n.	neutrum
os.	osoba
pas.	pasivum
pf.	perfektum
PFA	participium futura aktiva
pl.	plurál
plusqpf.	plusquamperfektum
prét.	préteritum
prés.	présens
psl.	praslovanský
ptc.	participium/participiální
sg.	singulár
V	vokativ

Zkratky institucí

KNM	Knihovna Národního muzea
NK ČR	Národní knihovna ČR

Zkratky odborné literatury

MGH	Monumenta Germaniae Historica
RCJM	Речник на црковнословенскиот јазик од македонска редакција
SDRJa	Словарь древнерусского языка
<i>SJS</i>	Slovník jazyka staroslověnského

Zkratky památek

<i>Aen</i>	Aeneis
<i>Anast</i>	Legenda o sv. Anastázii
<i>As</i>	Assemanův evangeliář
<i>Bes</i>	Besědy Řehoře Velikého
<i>En</i>	Eninský apoštol
<i>EuchN</i>	Nová část Euchologia
<i>Krist</i>	Kristiánova legenda
<i>Lauren</i>	Vavřincova legenda
<i>Mar</i>	Mariánský kodex
<i>MSŘ</i>	Modlitba svatého Řehoře
<i>MVH</i>	Modlitba vyznání hříchů
<i>Nicod</i>	Nikodémovo (pseudo)evangelium

<i>Sav</i>	Savvina kniha
<i>Sept</i>	Septuaginta
<i>Sin</i>	Sinajský žaltář
<i>SinN</i>	Nová část Sinajského žaltáře
<i>Supr</i>	Supraslský kodex
<i>Vat</i>	Vatikánský evangeliář
<i>Venc</i>	První staroslověnská legenda o sv Václavu
<i>VencMin</i>	První staroslověnská legenda o sv Václavu – redakce minejní
<i>VencNik</i>	Druhá staroslověnská legenda o sv. Václavu
<i>VencVost</i>	První staroslověnská legenda o sv Václavu – redakce vostokovská
<i>Vit</i>	Svatovítská legenda
<i>Vg</i>	Vulgáta

Zkratky biblických knih

Ps	Žalm
Mc	Markovo evangelium
L	Lukášovo evangelium
R	List Římanům
1C	1. list Korintským
G	List Galatským
2T	2. list Timoteovi

Zkratky rukopisů

K	Kazaňský rukopis <i>VencNik</i>
P	Petrohradský rukopis <i>VencNik</i>
<i>Gump^{Wolf}</i>	Gumpoldova legenda – Wolfenbüttelský rukopis
<i>Gump^{Prag}</i>	Gumpoldova legenda – rukopis Archivu Pražského hradu
<i>Gump^{Erlg}</i>	Gumpoldova legenda – rukopis Univerzitní knihovny v Erlangenu
<i>Gump^{Boll}</i>	Gumpoldova legenda – rukopis knihovny Bollandistů v Bruselu
<i>Gump^{Belg}</i>	Gumpoldova legenda – rukopis Belgické královské knihovny
<i>Gump^{Berl}</i>	Gumpoldova legenda – rukopis Státní knihovny v Berlíně
<i>Cres^{Bav}</i>	Crescente fide – bavorská redakce
<i>Cres^{Boh}</i>	Crescente fide – česká redakce

1 Úvod

*Druhá staroslověnská legenda o sv. Václavu*¹ (dále *VencNik*) náleží do okruhu památek česko-církevněslovanského písemnictví. Na rozdíl od jiných textů této redakce jí však dosud nebyla v odborné literatuře věnována systematická pozornost, snad z toho důvodu, že nikdy nebyly vysloveny závažnější pochyby ohledně jejího vzniku na území raně přemyslovských Čech. Legenda, původně sepsaná v hlaholici, byla objevena v roce 1904 ruským badatelem N. K. Nikol'ským ve dvou cyrilských rukopisech 16. století. Tato legenda představuje z velké části překlad latinské *Gumpoldovy legendy* (dále *Gump*), některé úseky jsou však buď přeloženy z jiných lat. zdrojů, nebo se jedná o vlastní autorské dodatky staroslověnského překladatele. Přesnější určení doby vzniku slovanského znění legendy se v odborné literatuře různí. Někteří autoři kladou její vznik na konec 10. či přelom 10. a 11. století, tj. do doby krátce po předpokládaném vzniku latinského textu (Vašica 1929: 79). Je však třeba konstatovat její stylovou a jazykovou odlišnost od textů starších, *První staroslověnské legendy o svatém Václavu* (dále *Venc*) a *Svatovítské legendy* (dále *Vit*). Jiní autoři spojují sepsání *VencNik* s fungováním slovanské liturgie v Sázavském klášteře a datují ji do 2. poloviny 11. století (Bláhová 1993: 430), podobně jako nejrozsáhlejší česko-církevněslovanský text *Besědy Řehoře Velikého* (dále *Bes*).

Jako překladová památka si *Druhá staroslověnská legenda o sv. Václavu* prozatím nezískala na rozdíl od *Bes* nebo *Venc* mezi badateli tolik pozornosti. První kritickou edici slovanského znění legendy vydal objevitel *VencNik* Nikol'skij v roce 1909 (Nicol'skij: 1909), ale již během přípravy tohoto vydání poslal pracovní přepis textu českému historiku J. Pekařovi, který tak mohl pojednání o *VencNik* zařadit do své práce *Die Wenzels- und Ludmila Legenden und die Echtheit Christians* vydané již roku 1906 (Pekař 1906: 44–51). Nejvýznamnější prací týkající se *VencNik* v kontextu dalšího bádání je nepochybně její druhé vydání s komentářem, paralelním latinským zněním a překladem do češtiny, které připravil J. Vašica pro *Sborník staroslověnských literárních památek o sv. Václavu a sv. Ludmile* z roku 1929 (Vašica 1929: 71–135). I přes řadu limitů tohoto vydání byla legenda z této edice následně excerpována pro *Slovník jazyka staroslověnského* (dále *SJS*) a z ní také vycházely další interpretace památky. Kromě toho historické bádání po Pekařovi téměř výhradně vycházelo z Vašicova českého překladu.

Jazyk legendy a její postavení v rámci ostatních václavských legend byly prozatím řešeny převážně v rámci studií širšího zaměření. Prací zabývajících se výhradně touto památkou je velmi málo, zmiňme především práci O. Králíka *Prameny II. staroslověnské legendy václavské* (Králík

¹ Vzhledem k dosud neustálené terminologii budeme v této práci důsledně používat v českém kontextu zavedené označení *Druhá staroslověnská legenda o sv. Václavu*, i když náleží k písemnictví, o němž např. F. V. Mareš (a výběrově i R. Večerka) hovoří jako o česko-církevněslovanském.

1969), v níž však není materiál legendy zpracován v úplnosti a autor řeší stsl. pramen spíše v širším kontextu dalších svatováclavských a svatoludmilských textů. Významnou bibliografickou položkou je nepochybně překlad legendy vypracovaný V. Konzalem pro publikaci *Staroslověnské památky českého původu* (Bláhová – Konzal 1976), v níž je kromě samotného překladu, který na rozdíl od staršího překladu Vašicova vychází v interpretačně obtížných místech důsledně ze staroslověnského textu, i bohatý poznámkový aparát řešící mnoho kulturně-historických a jazykových otázek. Okrajově zmiňuje *VencNik* ve svých studiích zabývajících se českocírkevněslovanským písemnictvím též F. V. Mareš (Mareš 2000a a 2000b), který však primárně zkoumal text *Bes*. Stručně se k syntaxi památky ve vztahu k lat. předloze vyjádřil L. Matějka (Matějka 1968), jinak byl charakter jazyka *VencNik* řešen především v rámci širěji pojatých studií V. Konzala zabývajících se překladovou technikou z latiny do staroslověnštiny na materiálu českocírkevněslovanských památek obecně (Konzal 1994, 2005 a 2012). K vybraným otázkám lexika a syntaxe se v článku o českocírkevněslovanské redakci vyjádřila ještě E. Bláhová (Bláhová 1993). Posledním rozsáhlejším příspěvkem k tematice *VencNik*, ale i k latinskému a církevněslovanskému písemnictví vůbec, je publikace M. Kantora *The Origins of Christianity in Bohemia* (Kantor 1990). Po obecném uvedení od problematiky M. Kantor představuje překlady všech relevantních textů vzniklých v 10. a 11. století na území přemyslovských Čech, a tedy i *VencNik*. Kantorův překlad je založen na Kazaňském rukopise *VencNik* (dále K) a podobně jako V. Konzal se Kantor rovněž snažil držet stsl. textu i na místech interpretačně obtížnějších. Nejnověji se českocírkevněslovanským písemnictvím, především jeho lexikem, zabýval M. Vepřek, ať už v rámci širěji pojaté práce věnující se lexikální analýze českocírkevněslovanských textů (Vepřek 2006a), nebo v dílčích studiích (Vepřek 2004a, 2004b, 2005, 2006b). Prozatím posledním příspěvkem k problematice překladové techniky *VencNik* je diplomová práce M. Kaválové obhájená na katedře bohemistiky Filozofické fakulty Palackého univerzity v Olomouci v roce 2009. Práce je zaměřena na jazykovou analýzu kap. 2, 3, 26 a 27 legendy, vychází nicméně pouze z Vašicovy edice textu a obsahuje některá problematická tvrzení, takže pro výzkum *VencNik* mnoho nového nepřináší.

V rámci historických a literárněhistorických prací je *VencNik* zmiňována jen výjimečně, ze starších studií stojí za zmínku především příspěvek J. Slavíka (Slavík 1934), v němž je však pozornost zaměřena spíše na vzájemný vztah legendy *Crescente fide* a *Gumpoldovy legendy* ve srovnání s *VencNik*, na více místech se o *VencNik* zmiňuje také D. Třeštík v rámci své podrobné analýzy filiace václavských legend (Třeštík 2008: 155, 169, 237–239, 247–249).

Hlavním cílem naší práce je shrnutí a revize dosavadních poznatků o *VencNik* nastíněných v předchozích odstavcích, vypracování nové edice textu založené na dochovaných rukopisech, srovnání staroslověnského znění s lat. předlohou a především analýza překladové techniky z latiny do staroslověnštiny. První část předkládané práce je zaměřena na seznámení s *Gumpoldovou legendou* a jejím rukopisným dochováním (kap. 2), na představení nejdůležitějších latinských

a stsl. václavských legend, v jejichž kontextu *VencNik* vznikla (kap. 3), a na rukopisné dochování staroslověnského textu a jeho základní pravopisnou, fonetickou a morfologickou charakteristiku (kap. 4, 5 a 6). Tuto první část práce uzavírá edice *VencNik* (kap. 7), jejíž součástí je nová pracovní verze edice latinského znění *Gumpoldovy legendy*. Původní Pertzovu edici *Gump* z 19. století jsme se rozhodli rozšířit o různocnění z dalších rukopisů, které nebyly v době tohoto vydání známy a upozornil na ně až J. Pekař (Pekař 1906: 39–40). Na edici *VencNik* navazuje kapitola pojednávající o předlohách *VencNik* (kap. 8) a krátké pojednání o biblických citátech (kap. 9).

Vlastní těžiště práce spočívá v kap. 10 pojednávající o analýze překladové techniky všech relevantních morfosyntaktických jevů, konkrétně gerundií a gerundiv, obsahových vět, vedlejších propozic a absolutních vazeb. Naším cílem je především zhodnotit, jakým způsobem se stsl. překladatel vyrovnal s lat. předlohou a jaké jazykové prostředky volil pro překlad výše zmíněných jazykových jevů. Tuto kapitolu uzavírá kratší příspěvek k problematice *hendiadys* ve slovanském překladu, na nějž navazuje kap. 11 pojednávající o lexiku památky, ovšem nikoliv v podobě komplexní analýzy, ale spíše ve formě shrnutí základních poznatků se zaměřením na problematiku zpracování *VencNik* v *SJS* a důsledků z něj plynoucích. Poslední 12. kapitolou je pak krátké pojednání zabývající se kvalitou překladu *VencNik*, která byla často zmiňovaným tématem v odborné literatuře, ovšem bez větších podrobností a obsáhlejšího dokladového materiálu.

Jsme si vědomi toho, že tato práce je příspěvkem k problematice překladové techniky z latiny do staroslověnštiny, tedy k tématu, kterému prozatím nebylo v odborné literatuře věnováno příliš prostoru, nicméně s tou důležitou poznámkou, že dalším nutným krokem musí být srovnání získaného materiálu s materiálem dalších českocírkevněslovanských památek, především *Bes* a hagiografických textů, které však, s několika výjimkami textů menšího rozsahu a *Života Benediktova* (Bláhová 1992), na svou komplexní analýzu teprve čekají.

2 Gumpoldova legenda

Gumpoldova legenda (dále *Gump*) patří vedle *Crescente fide* (dále *Cres*) a *První staroslověnské legendy o sv. Václavu* (dále *Venc*) k nejstarším dochovaným legendám o sv. Václavu. Spolu se zmíněnou *Cres* je také hlavním pramenem v minulosti tolik diskutované *Kristiánovy legendy* (dále *Krist*). Zatímco u *Cres* a *Krist* nejsou známy bližší okolnosti jejich vzniku, o *Gump* je známo, že byla sepsána na přání císaře Oty II. v poslední třetině 10. století mantovským biskupem Gumpoldem, který pravděpodobně v tomto období pobýval v Praze. Za mezní datum vzniku legendy lze pokládat buď rok 973, kdy bylo založeno pražské biskupství, o němž se legenda ještě nezmiňuje, z čehož lze odvodit, že byla sepsána před tímto datem (Kalivoda 2010: 53), nebo rok 983, kdy umírá císař Ota II. (Zachová 2010: 17).

Syntakticky komplikovaná a rétoricky vybroušená legenda měla s největší pravděpodobností nahradit tehdy již příliš prostou a proto nevyhovující václavskou legendu *Cres*. Nic nemůže lépe charakterizovat povahu textu *Gump* než vyjádření jednoho z nejvýznamnějších medievistů minulého století Maxe Manitia, který prohlásil, že u Gumpolda „*ustupuje častěji skutečná znalost faktů nesnesitelně nabubřelé frázovitosti*“ (Manitius 1923: 182). I kvůli svému specifickému stylu byla legenda v minulosti různě hodnocena, především co se týče jejího vztahu k ostatním latinským legendám a také významu a postavení v rámci filiace václavských legend vůbec. Bez zbytečného zabíhání do podrobností se pokusíme alespoň stručně shrnout vývoj názorů na *Gump*.

J. Dobrovský a ve shodě s ním i editor prvního dílu *Fontes rerum Bohemicarum* J. Emler ještě považovali *Gump* za nejstarší latinskou legendu (Ludvíkovský 1973–1974: 267). Tento názor souzněl s tehdejší představou medievistů o užití hagiografických textů při předčítání v mnišské komunitě v karolinské a otonské době, jinými slovy s názorem, že legendy se vyvíjely od textů složitějších k textům prostším užívaným při liturgii (Kalivoda 2010: 54). Až J. Pekař na poč. 20. století po pečlivé analýze vyhodnotil text *Gump* jako pouhý výtah a rozšíření základní václavské legendy *Cres*. Na rozdíl od svých předchůdců ke *Gump* přistupoval velmi kriticky i co se týče stylistiky a čtivosti textu a označil ji za pouhé bezcenné přepracování *Cres* (Pekař 1906: 40). Tento Pekařův názor se ještě pokusil na základě srovnání *Gump*, *Cres* a *Venc* Nik podrobit kritice J. Slavík ve své studii *Mladší slovanská legenda o sv. Václavu a její význam pro kritiku legend latinských* publikované v roce 1929 ve Svatováclavském sborníku (Slavík 1929), nicméně Pekařův názor se postupně prosadil a *Gump* se tím stala do určité míry méně zajímavou pro filiaci latinských václavských legend a byla tudíž poněkud odsunuta na okraj jak na poli bádání filologickém, tak historickém.

Modernější práce zabývající se václavskými a ludmilskými legendami se *Gump* věnují spíše okrajově (především ve srovnání s *Cres* a *Krist*) a nikoliv systematicky a detailně, příkladem tohoto přístupu může být např. drobná úvaha J. Banaszkiewiczze (Banaszkiewicz: 48–52). D. Třeštík,

autor zatím poslední a zřejmě nejpropracovanější teorie a chronologii a vzájemných vztazích václavských a ludmilských legend (Třeštík 2008), se *Gump* věnuje sice podrobněji, ale taktéž vždy jen v souvislosti s *Cres* nebo *Krist*. Stejně jako starší autoři hodnotí s jistou ironií také Gumpoldův jazyk a styl. Po D. Třeštíkovi se prozatím žádná další systematická práce monografického rozsahu k václavským legendám neobjevila. Vznikají nicméně alespoň kratší studie věnující se problematice svatováclavské hagiografie jako celku. Zmínit je třeba především stať J. Kalivody se sborníku *Svatý Václav – Na památku 1100. výročí narození knížete Václava svatého* z roku 2010, v níž se autor s jistými výhradami relativně kladně vyslovuje ke koncepci předložené Třeštíkem.

I přes výše uvedené výhrady ke stylové stránce legendy je třeba zdůraznit, že v době svého vzniku byla *Gump* vrcholem literární činnosti. O jejím významu svědčí především její překlad do staroslověnštiny a také využití v lat. breviárních čteních českého původu (podrobněji viz dále a také Ludvíkovský 1973–1974: 279), důkazem jisté obliby může být také fakt, že z ní ve velké míře čerpal Kristián a že byla inspirací i pro pozdější legendy ve 13. století, např. *Oportet nos fratres*.

Jak již bylo naznačeno výše, je *Gump* ve své podstatě převyprávěním *Cres*, a přestože je samozřejmě možné si dobře představit obsah a kostru příběhu václavských legend, rozhodně není na škodu alespoň ve schematické podobě znázornit strukturu vyprávění *Gump*, což bude nepochybně důležité mít na paměti při analýze případných dalších předloh *VencNik*.

Tabulka 1 Gumpoldova legenda – obsah

kap.	obsah
prolog	květnatá úvaha o lidských schopnostech a dovednostech
1.	šíření křesťanství
2.	kníže Spythněv přijímá křesťanství za vlády císaře Jindřicha
3.	kníže Vratislav nastupuje na knížecí stolec a nechává postavit kostel sv. Jiří
4.	Václavovo vzdělání na Budči, po smrti Vratislava se Václav stává proti své vůli knížetem
5.	popis Václavovy povahy a ctností
6.	Václavovo chování na soudech
7.	Václav nechává bořit šibenice, přijímá cizí kněze, Václavova snaha o soužití s pohanskou částí společnosti
8.	vykreslení Václava jako světce (putování po horách a v lesích, žatva pšenice, pečení hostí, účast na vinobraní apod.)
9.	popis Václavových prorockých schopností, sen o zničení domu kněze Pavla
10.	Václav popisuje zničení domu kněze Pavla

11.	Václav vysvětluje, co prorocký sen znamená
12.	potvrzení Václavových prorockých předpovědí, popis jeho horlivosti ve víře
13.	Václavova promluva k pohanům
14.	popis Václavovy oddanosti křesťanské víře
15.	Boleslav chystá proti Václavovi úklady, ten nechává vystavět kostel na počest sv. Víta, pro což žádá povolení u řezenského biskupa Tutona
16.	Václav chce předat vládu Boleslavovi a odejít do Říma
17.	Boleslav dále strojí úklady proti svému bratru
18.	Boleslav zve Václava na hostinu, kde se ho chystá zavraždit
19.	Václavova vražda
20.	vraždění Václavových stoupenců
21.	zázrak s krví na stěně kostela
22.	potrestání Václavových vrahů
23.	translace ostatků knížete Václava
24.	Václavův zázrak – osvobození vězňů
25.	Václavův zázrak a obrácení pohana na křesťanskou víru
26.	Václavův zázrak – zachované mrtvé tělo jeho sluhy
27.	Václavův zázrak – osvobození odsouzeného na smrt
28.	Václavův zázrak – uzdravení chromé a slepé ženy
29.	Václavův zázrak – osvobození dlužníka
30.	Václavův zázrak – uzdravení chromého muže z Frank

2.1 Rukopisné dochování *Gump*

Kompletní text *Gump* je dnes dochován v šesti rukopisech (Pekař 1906: 39–40), pochopitelně ale není vyloučeno, že mohou být v budoucnu objeveny i kodexy další. Nejznámější a nejstarší opis legendy se nachází v tzv. Wolfenbüttelském kodexu (dále *Gump*^{Wolf}), dnes uloženém v Herzog-August-Bibliothek ve Wolfenbüttelu pod signaturou Cod. Guelf. 11.2 Aug. 4° (Zachová 2010: 11–32). Jeho objednavatelkou byla pravděpodobně kněžna Emma, od roku 989 manželka českého knížete Boleslava II. Do dnešní podoby byl kodex sestaven pravděpodobně ve 14. století a kromě textu *Gump*, který pochází snad z konce 11. nebo z počátku 12. století, obsahuje také další legendistické i jiné skladby. *Gump* tu předchází dvě kratší legendy, které však byly sepsány později, konkrétně na přelomu 12. a 13. století. V další části kodexu pak nalezneme texty ještě mladší, a to ze 13. a 14.

století. Skladba kodexu o 109 ff., kterou uvádíme kvůli jeho významu v úplnosti, je následující (podrobněji Heinemann 1966: 158–160): ff. 1v–13r: Legenda o sv. Pantaleonovi, ff. 13v–18r: Legenda o sv. Jiljí, ff. 18v–37r: Gumpoldova legenda, ff. 38r–53v: Homilie neznámého autora,² ff. 54r–108r: Liber physicorum, ff. 108v–109r: Aristotelica.

Dále je text *Gump* dochován ve dvou kodexech z 12. století. První z nich je uložený v Bibliothèque Royale de Belgique v Bruselu (dále *Gump^{Belg}*) pod sign. 3223 (ve starších katalozích uváděna původní sign. 9289). Jedná se o dvousvazkový pasionál, v němž se *Gump* nachází ve svazku prvním na ff. 38–42. Pasionál obsahuje kromě *Gumpoldovy legendy* také život sv. Kolumbána, Severina apod. (podrobný soupis všech textů kodexu Ghyen 1905: 200–209). Druhým kodexem z 12. století je pasionál pocházející původně snad ze saského kláštera v Huysburgu a dnes uložený ve Staatsbibliothek zu Berlin pod sign. Theol. lat. oct. 162 (dále *Gump^{Berl}*). *Gump* se nachází na ff. 94r–104r (Fingernagel 1991: 22). Vedle *Gump* jsou v pasionálu např. legendy o sv. Kolumbánovi nebo Cypriánovi.

Dalším kodexem, který obsahuje kompletní text *Gump*, je třísvazkový pasionál *Liber sanctae Mariae virginis in Halesprunnen* pocházející z přelomu 12. a 13. století (dále *Gump^{Erlg}*) a dnes dochovaný v Univerzitní knihovně v Erlangenu pod sign. Ms 413 (původní sign. Ms 148). *Gump* se nachází ve třetí části na ff. 113r–123v.

Jediný kodex s textem *Gump* dochovaný v Čechách (dále *Gump^{Prag}*) je uložený pod sing. G5 v Knihovně pražské metropolitní kapituly spadající pod Archiv Pražského hradu (Podlaha 1922: 87–89). Kromě *Gumpoldovy legendy*, která se nachází na ff. 36v–43v, obsahuje kodex z 1. pol. 14. století také další legendistické a jiné významné texty, např. českou redakci *Cres* (ff. 46r–47v), dále *Krist* (ff. 24v–36v), *Kosmovu kroniku* (48r–105r) a *Kanapariovu legendu o sv. Vojtěchu* (ff. 1r–8v). Poslední a nejmladší kodex obsahující text *Gump* je uložený v Société des Bollandistes v Bruselu pod sign. Boll. 152 (dále *Gump^{Boll}*) a obsahuje kopii rkp. *Gump* pořízenou v 17. století (Pekař 1906: 39). Digitální kopie tohoto rukopisu se nám bohužel podařilo získat až těsně před dokončením práce, nicméně pro úplnost je třeba ho rovněž uvést.

Kromě výše zmíněných kodexů můžeme zmínit také přepis Wolfenbüttelského rukopisu *Gump*, který nechal pořídit V. Hanka (1824) a který se dnes nachází ve sbírkách Oddělení rukopisů a starých tisků KNM pod sign. VIII E 6b.

Pro větší přehlednost uvádíme soupis rukopisů s textem *Gump* v souhrnné tabulce.

² Bližší informace o těchto textech se nám bohužel nepodařilo získat, katalog rukopisů této části sbírky uvádí pouze údaj *homiliae vel sermones incerti auctoris* (Heinemann 1966: 159).

Tabulka 2 Rukopisné dochování kompletního textu *Gump*

sign.	datace	místo uložení rukopisu	název	folia
Cod. Guelf. 11.2. Aug. 4	11./12. století (text <i>Gump</i>)	Herzog August Bibliothek – Wolfenbüttel	Wolfenbüttelský kodex	18v–37r
3223 (dříve 9289)	12. století	Bibliothèque Royale de Belgique		38r–42v
Theol. lat. oct. 162	12. století	Staatsbibliothek zu Berlin		94r–104r
Ms 413 (dříve Ms 148), vol. 3	12./13. století	Universitätsbibliothek Erlangen-Nürnberg	Liber sanctae Mariae virginis in Halesprunnen	113r–123v
G5	1. pol. 14. století	Knihovna Pražské metropolitní kapituly		36v–43v
Boll. 152	17. století	Société des Bollandistes v Bruselu		136r–142r

V souvislosti s kompletními rukopisy *Gump* je vhodné upozornit i na fakt, že kapitoly 18–21 této legendy jsou dochovány rovněž v některých breviářích uložených v NK ČR, např. sign. VI.E.13, XXII.D.138, XXIII.D.142 a XXIII.D.156.³ Pochopitelně je třeba poznamenat, že tento výčet nemusí být, a téměř jistě není, konečný, protože zpracovávání rukopisných sbírek není zdaleka kompletní.

Tabulka 3 Breviáře s úryvky *Gump*

<i>Gump</i> – breviáře s úryvky				
sign.	datace	místo uložení	název	folia/stránky
VI.E.13	2. pol. 12. století	NK ČR	Breviarium.	s. 440–445, kap. 18–21 <i>Gump</i>
XXIII.D.138	2. pol. 14. století	NK ČR	Breviarium in usum monialium s. Georgii in castro Pragensi conscriptum. Pars aestivalis.	192vb–194va, kap. 18–21 <i>Gump</i>

³ Za upozornění na tyto texty děkuji Mgr. Michalu Dragounovi z Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i.

XXIII.D.142	2. pol. 14. století	NK ČR	Breviarium in usum Elisabeth, sanctimonialis monasterii s. Georgii in castro Pragensi, conscriptum.	428r–431v, kap. 18–21 <i>Gump</i>
XXIII.D.156	přelom 12. a 13. století	NK ČR	Breviarium in usum monialium s. Georgii in castro Pragensi conscriptum.	126r–127r, kap. 18–21 <i>Gump</i>

Pokud jde o rozdíly mezi jednotlivými kompletními rukopisy *Gump*, nejsou nikterak zásadní v tom smyslu, že žádný rukopis nemá oproti jiným odlišné pořadí kapitol či větší odchylky v textu. Pochopitelně tu najdeme řadu rozdílů pravopisných, které ovšem pro naše zkoumání nejsou relevantní. Výraznější odlišnosti se objevují na úrovni lexika či slovosledu, podrobněji však bude o této problematice pojednáno v souvislosti se snahou určit rukopis *Gump*, který má nejbližší k staroslověnskému řekladu *VencNik* (viz kap. 7.3).

2.2 Jazyk *Gump*

Jazykové a především stylistické stránce *Gump* byla v odborné literatuře věnována pozornost prozatím jen velmi okrajově, pokud ovšem nepočítáme četné komentáře na adresu rétorické vznešenosti textu. Celou problematiku nelze než znovu uvést konstatováním, že *Gump* je text velmi syntakticky komplikovaný a rétoricky a stylisticky vyumělkovaný. Především prolog a první kapitola obsahují dlouhá a složitá souvětí, v nichž se kumulují věty vedlejší, polovětné konstrukce a vazby gerundií a gerundiv. Kromě této syntaktické a stylové komplikovanosti, která jistě vycházela ze snahy autora poskytnout čtenáři text na vysoké stylistické úrovni a které nemohla relativně prostým jazykem psaná *Cres* dosáhnout, lze v textu poměrně snadno identifikovat i jazykové jevy typické pro lat. středověké texty, byť jich není celkově mnoho. Nejvýraznější je užití abl. gerundia ve funkci ptc. prezenta aktiva, např. *hoc ipse Deo plenus iuvenis mandatum perfectius amando* (= amans) (7: 215, 24⁴) *aeccliesiamque properando* (= properans) *ingressus* (19: 220, 22), *aeccliesiam cum sarcofago Deum laudando* (= laudantes) *introeunt* (23: 221, 39), *omnes simul flendo* (= flentes) *proruperunt* (24: 222, 5) atd. Při analýze překladové techniky bude zajímavé sledovat, jakým způsobem byl tento morfologický jev překládán do staroslověnštiny. Dalším jevem typickým pro středověké texty, který se však v *Gump* vyskytuje okrajově, je i tzv. opisná konjugace v perfektním kmeni (Nechutová 2002: 68), např. *sacer ipse iuvenis, saecularibus quamvis ob regimen negociis haut raro fuert interceptus* (8: 216, 14–15). Z lexémů typických pro

⁴ Citováno podle Pertzovy edice *Gump* z roku 1841.

středověké texty lze zmínit např. užití slova *caballus* (23: 221, 38). V textu *Gump* naopak nenacházíme výraznější odchylky od užití ablativu absolutního v klasické latině, a to i přesto, že je tato polovětná konstrukce v legendě užívána velmi hojně. Nenajdeme zde ani další typicky středověký jazykový jev, a to vedlejší věty obsahové uvozené spojkami *quia*, *quod* či *quoniam* za očekávaný akuzativ s infinitivem.

2.3 Edice a překlady *Gump*

S povahou textu *Gump* do jisté míry souzní i dosavadní zpracování její rukopisné tradice, které představuje v podstatě jedna kritická edice z 1. poloviny 19. století, v níž nejsou podchyceny varianty všech dnes známých rukopisů. Tuto edici připravil G. H. Pertz (Pertz 1841: 211–213) na základě rukopisu Wolfenbüttelského, Pražského a Bruselského, další výše uvedené rukopisy nebyly Pertzovi v jeho době známy. Limitem edice je pro zkoumání předloh *VencNik* fakt, že i když je založena na rkp. *Gump*^{Wolf}, jsou v rámci očekávaných editorských oprav zahrnuta do textu také vybraná čtení z variantních rukopisů, na což upozorňuje poznámkový aparát. Text této edice byl posléze přetištěn J. Emlerem v řadě *Fontes rerum Bohemicarum* (Emler 1873: 146–166), kde je synopticky vydán také český překlad legendy, který vypracoval F. J. Zoubek a který je z dnešního pohledu již poněkud zastaralý. Nový překlad *Gump* od Z. Kristena byl pak otištěn ve sborníku O. Králíka *Nejstarší legendy přemyslovských Čech* v roce 1969 (Králík 1969: 37–53), i tento překlad by si však v dnešní době zasloužil revizi, především v oblasti stylistiky. Posledním příspěvkem ke *Gump* je stručný úvod a překlad kap. 17–30 do němčiny připravený L. Jirouškovou v publikaci *Mirakelberichte des frühen und hohen Mittelalters* (2005).

3 *VencNik* v kontextu latinských a staroslověnských václavských legend

Filiace václavských legend raného a vrcholného středověku a mnohé další dílčí otázky spojené s touto problematikou nejsou do všech detailů v podstatě vyřešeny dodnes, přinejlepším můžeme v některých otázkách dospět jen k velké míře pravděpodobnosti a obecné shodě, což je jistě důsledkem toho, že se v průběhu desetiletí objevily mnohé teorie, jejichž podstatou byla vždy rekonstrukce většího či menšího počtu předpokládaných, ovšem dnes nedoložených legendistických textů. Rozhodně není naším cílem vytvářet nové konstrukce, je ale nutné alespoň ve stručnosti shrnout současný stav bádání v této oblasti a podat základní charakteristiku textů, v jejichž rámci *VencNik* vznikla a jichž tedy mohl její překladatel užít jako dílčích zdrojů informací i dalších obsáhlejších doplňků pro svůj text. Jako možné další předlohy *VencNik* mimo *Gump* přicházejí v úvahu jednak legendy staroslověnské, a to především *První staroslověnská legenda o sv. Václavu*, a dále nejstarší václavské legendy latinské, tedy *Cres*, *Krist*, pokud přijmeme její dataci na konec 10. století, a také legenda Vavřincova (dále *Lauren*).

3.1 První staroslověnská legenda o sv. Václavu

První staroslověnská legenda o sv. Václavu je vedle *Krist* nepochybně jedním z nejdiskutovnějších textů českého raně středověho písemnictví a svou samostatnou existencí, která zřejmě s definitivní platností potvrzuje kontinuitu staroslověnského písemnictví na českém území, působí již od svého objevení A. Ch. Vostokovem v 1. polovině 19. století obtíže v mnoha koncepcích a pokusech o určení definitivní chronologie václavských legend.

Venc byla sepsána s největší pravděpodobností v polovině 10. století, snad dokonce nedlouho po smrti knížete Václava (tak např. Weingart 1937: 95), a od ostatních legend ji odlišuje především její prostý a narativní styl, který je v naprostém rozporu nejen s mladší a stylově zcela odlišnou *VencNik*, ale také s *Krist* a pochopitelně i *Gump*. Kromě samotného postavení *Venc* mezi ostatními václavskými legendami činí problémy též vzájemný poměr jejích tří dochovaných redakcí, tzv. vostokovské (dále *VencVost*), minejní (dále *VencMin*) a charvátskohlaholské, resp. určení, která z nich je nejbližší archetypu. Zásadně se všechny tyto rozpory projevují, zjednodušeně řečeno, především mezi filology-slavisty na straně jedné a některými historiky na straně druhé. M. Weingart považoval na základě rozborů a vlastní rekonstrukce původního textu *Venc* za nejbližší archetypu redakci charvátskohlaholskou, k čemuž se později přiklonili i někteří historikové, např. D. Třeštík. Naopak J. Vajs a nejnověji i V. Konzal se kloní k názoru, že i přes značné množství jazykových archaismů ve verzi charvátskohlaholské dnes nejstarší podobu *Venc* reprezentuje text vostokovský.

Pokud jde o styl a zpracování václavského tématu vůbec, je *Venc* mezi ostatními legendami textem nepochybně výjimečným, v této souvislosti je vhodné zmínit např. i paralely mezi *Venc* a Životem Metodějovým (podrobnější výčet shod Konzal 1988: 119–120). Především se nejedná o text čistě legendistický, vlastně je v něm vylíčen pouze jediný zázrak s Václavovou krví, překvapí také relativně pozitivní hodnocení Drahomíry, Václav je zde vyobrazen jako panovník na svou dobu jistě výjimečný a vzdělaný, ale nikoliv jako svatý a „*mnich na trůně*“, jak ho líčí ostatní václavské texty. Všechny tyto skutečnosti vedly V. Konzala (Konzal 1988: 123–124) k vyslovení teze, že *Venc* musela vzniknout v době, kdy byla úcta ke knížeti Václavovi ještě ve svých počátcích, a že se bezpochyby musí jednat o legendu iniciační. Za další doklad tohoto tvrzení považuje V. Konzal i to, že se na konci autor modlí nikoliv k sv. Václavu, ale za něj.

Zcela opačný pohled na celou problematiku zaujímá D. Třeštík, jenž se ve své obsáhlé monografii pochopitelně *Venc* také věnuje, její vznik klade na konec 10. století (Třeštík 2008: 175) a považuje ji za ne zcela povedený překlad původní a dnes nedochované latinské legendy X. K Třeštíkově koncepci postavené na této nedoložené legendě se s menšími korekcemi přihlásil ve své studii i J. Kalivoda (Kalivoda 2010), ovšem s tou podstatnou poznámkou, že je poněkud zarážející, kolik různorodých legendistických textů by muselo vzniknout v relativně krátkém časovém úseku, pokud předpokládáme podle Třeštíka vznik *Cres* v 60. letech 10. století. Potíže působí podle Kalivody ale i okolnosti kulturně-historické, např. jak se může legenda, která má založit příslušný kult, tak příkře vyjadřovat o knížeti Boleslavovi. Na závěr své studie poukazuje Kalivoda na problematické postavení *Venc* nejen v Třeštíkově koncepci, ale v určení chronologie václavských legend vůbec. Obtížně vysvětlitelným aspektem jsou především některé tematické shody s *Lauren*, o nichž pojednáme níže, a které mj. vedly Třeštíka k názoru, že *Venc* musí být textem překladovým, což je nicméně vzhledem k povaze textu *Venc* tvrzení přinejmenším diskutabilní.

Pokud jde o vztah *Venc* a *VencNik*, již po letmém přečtení obou textů je nápadné, jak málo spolu mají obě staroslověnské václavské legendy společného, jak z hlediska zpracování tématu, tak i stylu a užití jazykových prostředků. To je ovšem jistě dáno tím, že jde o památky z opačných konců existence církevněslovanského písemnictví v Čechách (Bláhová 1993: 430) a že se v případě *Venc* jedná o text původní, pomineme-li zde výše zmíněný názor D. Třeštíka, zatímco *VencNik* je památkou překladovou. Nicméně v dalším textu se pokusíme na případné shody upozornit.

3.2 Václavské legendy latinské

3.2.1 *Crescente fide*

Latinská václavská legenda *Crescente fide* (*Christiana*) se dochovala ve dvou redakcích, dnes je za starší všeobecně považována verze bavorská (dále *Cres^{Bav}*), jež byla podle mínění historika J. Stabera (Staber 1970) sepsána zřejmě mezi lety 974–983 v klášteře sv. Jimrama v Řezně na základě Arbeova života tohoto světce z 2. poloviny 8. století. Dochovala se v osmi rukopisech 11. a

12. století dnes uložených vesměs ve fondech klášterních knihoven Německa a Rakouska (podrobnější informace o rukopisném dochování *Cres^{Bav}* Kalhous 2013b). Nejstarší dochované znění se nachází v kodexu CLM 4605 (*Cres^{Bav}* na ff. 133v–140r) pocházejícím z 11. století z kláštera Benediktbeuern a dnes uloženém ve sbírkách Bayerische Staatsbibliothek. Především u této legendy je absence moderní kritické edice skutečně zásadním problémem pro případnou analýzu možných dalších předloh *VencNik*. K dispozici je v podstatě jen velmi stará edice vypracovaná B. Dudíkem v *Iter Romanum* (1855) a přetištěná J. Emlerem ve *Fontes rerum Bohemicarum* v roce 1873, která je navíc založena na ne zcela vhodném vatikánském rukopise (Vatic. Reginensin Latinus 498), přitom je k dispozici výše zmíněný rukopis starší a předpokládané původní verzi *Cres* bližší. Pokud jde o obsahovou stránku *Cres^{Bav}*, liší se od české redakce v několika zásadních věcech, např. označuje za prvního křesťanského knížete Spytihněva (fol. 133v11–12: *dei nutu et ammonitione sponte dux Poemorum nomine Zputigneus*), podobně jako *Gump*, obsahuje závěrečnou modlitbu k sv. Václavu (fol. 139v19–140r19: *proinde obsecramus te, o beatissime domine Vendezlave ...*) a naopak opomíjí některé motivy obsažené v redakci české.

Česká redakce *Crescente fide* (dále *Cres^{Boh}*) byla dlouhou dobu známa pouze ve fragmentech, nejrozsáhlejší z nich se nachází v již zmíněném rukopise G5 obsahujícím i text *Gump*. První a zatím jediný kompletní text objevil až J. Ludvíkovský v tzv. Stuttgartsském pasionálu (2. sv., ff. 113vb–115vb) z 1. pol. 12. století. Edici textu posléze Ludvíkovský publikoval v Listech filologických (Ludvíkovský 1958). Na rozdíl od *Cres^{Bav}* označuje ve shodě s Kristiánem tato verze legendy za nejstaršího křesťanského vládce Bořivoje (fol. 113vb/1, 1–3: *Dei nutu sponte dux Boemiorum nomine Boriwoi una cum exercitu necnon et omni populo suo sordes idolorum abiciens baptizatus est*). Z motivů, které se neobjevují v *Cres^{Bav}*, lze zmínit např. trestání kněží a mnichů přicházejících tajně za Václavem (fol. 114vb/4, 2–3: *et statuerunt in latebris et plateis, insidias, ut, si aliquem clericum ad eum venientem repperirent, illico morte punirent*), či počinání Václavových vrahů těsně po vraždě (fol. 115ra/9, 6–11: *illi quoque necatores ... et infantes eorum vivos miserunt in profundum fluvii. Quorum numerum et nomina licet nos indigni nescimus pre multitudine eorum tamen confidimus, quia Deus scit. Sed et ... ut sicut dudum de Domino propheta dixit, ita nos eius gratuita pietateconfisi de athleta eius loqui audeamus*).

V minulosti se v odborné literatuře často diskutovalo o tom, která ze dvou výše uvedených redakcí je starší. Prvotní předpoklad Pekaře, Chaloupeckého a Urbánka, že starší verzí je *Cres^{Boh}*, protože mj. obsahuje řadu českých reálií (např. název Stará Boleslav, srov. fol. 115rv/10, 1: *qui vocatur Altinbolezlau*), podrobil revizi jednak výše zmíněný J. Staber a poté i J. Ludvíkovský (Ludvíkovský 1973–1974: 279–280), který dospěl k závěru, že *Cres^{Boh}* je verze pozdější, vzniknuvší v Čechách pod vlivem *Krist*.

Cres byla vždy považována za hlavní zdroj doplňků pro překladatele *VencNik* (Vašica 1929: 79). Pokud jde o vztah *VencNik* ke *Cres^{Bav}* a *Cres^{Boh}*, zastával Vašica názor, že překladatel *VencNik* vycházel spíše z *Cres^{Boh}*, ke stejnému závěru se přiklonil i literární historik O. Králík (Králík 1962: 580). Naším cílem na dalších stránkách by tedy mělo být pokusit se potvrdit či vyvrátit tento předpoklad a především podrobněji rozebrat shody *Cres* a *VencNik*.

3.2.2 Kristiánova legenda

Nejdiskutovanější latinskou legendou z okruhu václavské a ludmilské hagiografie je nepochybně legenda Kristiánova, v jejímž prologu se autor, mnich Kristián (prol., 3–4: *solo nomine Christianus*), prohlašuje za příbuzného druhého pražského biskupa Vojtěcha (prol., 46–47: *pontifex inclite et nepos carissime*). Nejvíce pochybností budil v minulosti, kromě osoby autora (k diskuzi na toto téma srov. studii Ludvíkovský 1964), právě prolog legendy a její první dvě kapitoly, protože obšírně pojednávají o slovanském písemnictví a liturgii na území Velké Moravy a raně středověkých Čech, což budilo značné podezření u odpůrců kontinuity mezi velkomoravským a českocírkevněslovanským písemnictvím. Není pochopitelně naším cílem jakkoli již dosti nepřehlednou diskuzi dále rozšiřovat, zejména když celý problém z pohledu české historiografie shrnuje aktuální monografická práce D. Kalhouse (Kalhous 2015), je ale vhodné pro podrobnější analýzu předloh *VencNik*, která bude následovat v dalších kapitolách, alespoň stručně problematiku pravosti *Krist* nastínit.

Bohuslav Balbín, první vydavatel *Krist* (1677), legendu hodnotil jako autentický pramen 10. století, naopak J. Dobrovský, jak jsme již výše nastínili, na poč. 19. století zastával názor, že nejstarší latinskou legendou je *Gump*, *Krist* pak označil za falzum ze 14. století. Stejný názor zastával i J. Emler, vydavatel *Fontes rerum Bohemicarum*, i když byly v jeho době známy již další václavské legendy, především *Venc*. Největším zastáncem pravosti *Krist* byl na poč. 20. století J. Pekař, který ve své práci *Die Wenzels- und Ludmilalegenden und die Echtheit Christians* určil jako nejstarší václavskou latinskou legendu *Cres* a dokázal, že v *Krist* není uvedeno nic, co by odporovalo její dataci na konec 10. století, i ve své době však našel Pekař odpůrce svých názorů, např. V. Novotného. I přes to, že se Pekařovy závěry víceméně prosadily, objevili se v následujících desetiletích další odpůrci pravosti *Krist*, např. Z. Kalandra, R. Urbánek a především Z. Fiala. Výrazným zastáncem pravosti legendy byl v 50. a 60. letech 20. století naopak klasický filolog J. Ludvíkovský, který kromě kritické edice vydal na téma *Krist* řadu studií, v nichž se detailně zabýval jazykovou stránkou legendy jako celku, především jejími rytmičnými klauzulemi, které identifikoval v největším počtu případů jako tzv. *cursus velox*, typický právě pro texty 10. století (podrobněji Ludvíkovský 1951 a 1955). Pro autenticitu *Krist* se ve svých pracích opakovaně vyslovoval i D. Třeštík (zejména Třeštík 1980), nicméně pravost legendy znovu zpochybnil ve své velmi stručné a spíše úvahové studii P. Kubín (Kubín 2007), jeho závěry však opakovaně odmítl D. Kalhous (Kalhous 2008 a

2009). V souladu s aktuálním stavem bádání budeme tedy *Krist* považovat v naší práci za autentický pramen 10. století.

Krist, jejímiž hlavními prameny jsou *Gump* a *Cres* (především kap. 5–10) a také ludmilská legenda *Fuit in provincia Boemorum* či její předloha, je vlastně souborem více tematických celků a skládá se kromě výše zmíněného prologu a prvních dvou kapitol, v nichž je popsáno působení Cyrila a Metoděje, knížete Svatopluka a Bořivoje, z vlastní „legendistické“ části, která pojednává o sv. Ludmile (kap. 3–4) a o sv. Václavu (kap. 5–10), přičemž právě ludmilská část vedla P. Kubína k pokusu datovat *Krist* do 12. století. Naším cílem by z hlediska obsahového mělo být především zjištění, zda v některých pasážích nemohl autor *VencNik* čerpat přímo z této legendy a nikoliv jen z jejích pramenů, což by mohlo dále podpořit její dataci na konec 10. století.

3.2.3 Vavřincova legenda

Další z nejstarších václavských legend je legenda Vavřincova (s incipitem *Dominus ac redemptor noster*, dále *Lauren*), která vznikla v italském Monte Cassinu pravděpodobně v 1. polovině 11. století, i když dřívější badatelé se klonili k dataci starobylejší, konkrétně do 10. století. Jejím autorem byl mnich Laurentius později v odborné literatuře ztotožněný s arcibiskupem v Amalfi, jenž svůj úřad zastával v letech 1030–1039. Od r. 1039 žil Laurentius v exilu, nejprve ve Florencii a poté v Římě, a kromě václavské legendy, která vznikla zřejmě ještě za jeho pobytu v klášteře, složil i další texty obdobného charakteru, např. život sv. Zenobia (podrobněji Newton 1973: 1–22).

Lauren je dochována v jediném středověkém rukopise dnes uloženém v Monte Cassinu pod sign. M 413, nejedná se sice o Laurentiův autograf, nicméně i tak se jedná o kodex z 11. století, který od originálu nemůže být příliš vzdálen. Další novodobé opisy legendy jsou dnes uloženy v Římě. Podobně jako v případě *Krist* je pro tuto legendu také k dispozici moderní kritická edice (Newton 1973).

Legenda je psána bohatým a vzletným stylem připomínajícím jazyk *Gump*, na druhé straně však vykazuje některé shodné rysy s *Venc* a na *Gump* je zřejmě zcela nezávislá. Skládá se z rétoricky vyumělkovaného úvodu protkaného biblickými citáty a dále z dvanácti čtení, text je navíc prokládán četnými veršovanými úseky. Kromě citátů z bible se v *Lauren* objevují také citáty z římských klasiků, např. Horatia a Cicerona, ale také Gellia a Terentia, což svědčí o vysoké úrovni autorova vzdělání. Pokud jde o tematickou stránku, začíná legenda podobně jako *Venc* u knížete Vratislava. Dalším společným motivem, kterým se v samostatné studii zabýval i D. Třeštík, je pak zázrak s Václavovým kloubem (Třeštík 1984). Případnými dalšími shodnými motivy *Lauren* a *VencNik* se budeme, podobně jako v případě ostatních výše zmiňovaných legend, zabývat dále (viz kap. 8.3).

4 Rukopisné dochování *VencNik*

Text *VencNik* byl podle J. Vašici původně psán hlaholicí, na což ukazují některé záměny liter typické pro chybný přepis z hlaholice do cyrilice (Vašica 1929: 73), např. ϣαδoσтѣ (275r14) místo ϣѣдѣкoσтѣ (za lat. *raritas*), dále ϣακοу (287r13) místo ϣѣкоу (za lat. *rivulus*), ϣεии (285r26) místo ϣѣии (za lat. *causam*). Za důkaz hlaholského protografu považuje J. Vašica také chybný překlad lat. *proficisci non moror* (30: 223,33sq), který je v obou rukopisech doložen v podobě не морѣ тамо ити (290r14sq, 75,18sq), tedy морѣ místo předpokládaného мѣдѣи, a tento špatný přepis J. Vašica objasňuje podobností hlahol. liter э a ѣ. Posledním argumentem pro existenci původní hlaholské verze *VencNik* je pro J. Vašicu špatné číslo indikce (čtvrtá místo páté) udávající rok přenesení Václavových ostatků do Prahy, které opět vysvětluje špatným přepisem číselného údaje z hlaholice do cyrilice (д = 4 × ѡ = 5). K tomu je nutno poznamenat, a vědom si toho je i J. Vašica, že v dochovaném textu legendy je tento údaj uveden slovy, tzn. сего̃ принесенїа время четве'ртаго ин'дик'та · мѣца мар'та в днѣ четве'тыи (287v15sq), сего̃ принесенїа время четве'ртаго ин'дик'та, мѣца мар'та в днѣ д̃ (65, 8sq), musíme tedy předpokládat, že v původní hlaholské verzi byla číselná hodnota vyjádřena znakem a slovem byla nahrazena až později.

Dnes je legenda dochována ve dvou relativně pozdních cyrilských rukopisech ruské provenience, vycházejících s největší pravděpodobností ze společné předlohy. Starší je zřejmě rukopis Kazaňský (dále K), mineja na měsíc září, pocházející buď z konce 15. nebo spíše až ze 16. století.⁵ Rukopis náležel nejprve Soloveckému klášteru a později Kazaňské duchovní akademii, dnes je uložen v Ruské národní knihovně v Petrohradě pod sign. Sol. 500/519, text václavské legendy se nachází na ff. 274r–290v. Tento rukopis byl ve shodě s J. Vašicou vybrán za základ naší nové edice *VencNik*, podle níž budou dále citována všechna místa, která v práci dále zmíníme.

Druhým rukopisem, v němž je text *VencNik* dochován, je rukopis Petrohradský (dále P) z 2. poloviny 16. století. Původně náležel klášteru sv. Pafnucia v Borovsku nacházejícímu se na jihozápad od Moskvy, v roce 1908 byl odevzdán archivu sv. Synodu v Petrohradě a dnes je uložen ve Státním historickém archivu tamtéž pod sign. № 4025, text *VencNik* se nachází na ff. 371v–386v.⁶ Bohužel

⁵ J. Vašica klade rukopis ve shodě s Nikol'ským do 16. století, sestavitelé katalogu rukopisů knihovny Soloveckého kláštera rukopis datovali na konec 15. století (Nicol'skij 1909: II, pozn. 2; Vašica 1929: 71).

⁶ Citováno podle Рукoписи синода, фонд № 834, инвентарная опись 3, s. 893–899. V tomto popisu je však zřejmě chybně uvedeno, že text *VencNik* se nachází na ff. 356–370, Nicol'skij ve své edici uvádí odlišná čísla folií 371r–386v a datuje rkp. do 2. poloviny 16. století. (Nicol'skij 1909: 2–77). F. V. Mareš tento rukopis označuje za rukopis starší a datuje ho na konec 15. nebo do 16. století (Mareš 1979: 123), Vašica uvádí 2. polovinu 16. století (Vašica 1929: 71).

se nám prozatím nepodařilo získat digitální kopie tohoto rukopisu, proto příslušná místa z něj citujeme podle přepisu v Nikol'ského edici (strana, řádek).

4.1 Srovnání dochovaných rukopisů *VencNik*

Zásadní odlišnosti mezi rukopisy jsou pochopitelně evidovány v edici. Zde bychom je rádi shrnuli a ilustrovali vhodnými doklady. Nejvíce rozdílů mezi oběma dochovanými rukopisy se vyskytuje v rovině pravopisné a z větší části dokládají různé grafické úzy, tyto odlišnosti však v naprosté většině případů v edici neevidujeme. Časté jsou záměny **ѣ** a **и**, např. 275r8: побѣдѣтел'наго × 7, 13: побѣдѣтел'наго; 276r15: побѣдѣтел'ногоу × 13, 6sq: побѣдѣтел'нои; 284v20sq: нѣколицини × 53, 13sq: нѣколицѣми atd. Z dalších pravopisných rozdílů lze zmínit např. 274r2: сѣмѣ вѣчеславѣ × 3, 1: сѣмѣ вѣчеславе; 274r8: ѡмомѣ × 3, 7: ѡмѣ; 275r23: разѣлѣниемѣ × 9, 6 разѣлѣнїѣ. V souvislosti s pravopisem lze upozornit také na to, že rkp. P zachovává v souladu s územ ruské redakce církevní slovanštiny na čtených místech skripce s jerem v poloze napjaté, např. 5,4–5: тоностѣю; 5, 16: выстростѣю; 7, 10: хистростѣю; 15, 7: вѣластѣю; 57, 7: лютоостѣю; 75, 12: свѣтлоостѣю atd.

Mezi rukopisy K a P najdeme také rozdíly v oblasti morfologie, i když se jedná o relativně malý počet případů, např. 275v3: стоиашѣ × 9, 12: стоиашѣ – za lat. *stare* (k tomuto tvaru viz kap. 10.3.1, doklad 4a); 280r6: побѣдавѣ × 29, 13 побѣда; 280r7: дрѣжина × 31, 1: дрѣжино atd.

Lexikální varianty jsou spíše výjimečné, např. 274r29: какова × 5, 8: кака; 275v10: величествѣ × 11, 5: величествїѣ; 275v29: дрѣжа × 11, 16: ѡдер'жа; 276r4: родил'ници × 11, 19: родител'ници; 276v12: прѣставленіемѣ × 15, 8: прѣставленїѣ; 285r26: аще × 55, 15: аки. V některých případech jde navíc zjevně o písarskou chybu, např. 275v3: ѡубидѣли есмѣ × 11, 1: ѡубѣдѣли есмѣ – noscere; 278v11sq: вол'ныя – ultronea × 23, 10: пол'ныя, 279v4: плоды × 25, 13: плоты – septa.

Mezi K a P se objevují také rozdíly ve slovosledu, např. 278v17: сѣмѣ самѣ × 25, 1: сѣмѣ сѣмѣ.

Z dalších rozdílů, které taktéž eviduje nová edice, je vhodné uvést obsáhlejší textová různosti, která by mohla mezi dalšími variantami poznámkového aparátu edice zaniknout:

1. Čtení, která má rkp. K navíc či rozšířená oproti rkp. P:

- a. Мѣца сеп'тѣвра въ • кѣ • дѣнь починаетъ сѣ — *incipit prologus* (274r1) × om. (P: 3,1)

b. Почінають сѧ книги ѡ родѣ и ѡ страсти сѣгѡ ... к'назѧ вѧчеслава (275r18–20)
× книги ѡ родѣ⁷ і ѡ страсти сеп'теврїа.⁷ кн. сѣгѡ вѧчесла⁸ – bez předlohy (P: 9, 3–4)

c. свѣтѣ по сѧмѣ – *homines postea* (286r20) × *om.* (P: 59,13)

2. Čtení, která má pouze rkp. P:

a. 283v15 *om.* × на конь – bez předlohy (P: 49, 8)

b. 284v27 *om.* × такоуш^т глѣ слакомѣ – *tam allocutioni dulci* (P: 53, 18)

c. 286r25 *om.* × а дрѣзїи ѡлѣчени слѣха своего и глѧ житїе свое в ненависти всѣсвой
ближнїи злѣ ѡкон'чаша – bez předlohy (P: 59, 16–17)

d. 289r21 *om.* × жена етера – *mulier quaedam* (P: 73, 1)

I když byl za základ nové edice zvolen rkp. K, je nutno zdůraznit, že se pochopitelně vyskytují čtení, která má rkp. P lepší, např. 274r15: желѧють × 3,8: желѧѣ – *desiderat*; 276v27: твори любви × 15, 17: твори бы; 282v29: дѣдѣнѣ × 45, 10: дѣдинѣ atd. Na jiných místech má naopak čtení lepší rkp. K, např. 274r3: сѣнагѣ – *studiorum* × 3, 2: Ге нѧ; 282r25 лютеѣ – *saevienter* × 41, 10: люѣ atd.

4.2 Stav dochovaných rukopisů VencNik

Z úvodu této kapitoly je patrné, že text *VencNik* je dochován v rukopisech pozdních, vzdálených několik staletí od protografu, což má za následek výskyt relativně mnoha opisovačských chyb, např. tvar емѣстѣ (280v9, podobně P: 33, 6 ѣстѣ, bez předlohy), беззаконїа (281v26, P: 39, 6 беззаконїю, bez předlohy), na což upozorňoval v úvodu ke své edici již J. Vašica (Vašica 1929: 74 a 83). Kromě obvyklých opisovačských omylů (podrobněji Vašica 1929: 72–73) se v obou rukopisných verzích *VencNik* vyskytují zřejmě původní interlineární glosy, které byly dodatečně mechanicky zařazeny do textu (Vašica 1929:75). Tyto glosy budí ve srovnání s lat. předlohou dojem nadbytečně vložené informace, např. 276v1–3: к попинѡу и именѣ оученѣ⁸ • наоучити к'нигамѣ оучїти данѣ бы^ѣ – *litteris addiscendis est positus* (4: 214, 29sq); 286r7–9: на третїи же днѣ искоушенїа рѧ реци аще и еше естъ такѡ пришеше оузраѣть – *crastino autem probandi causa si etiam adhuc*

⁷ Zde došlo zřejmě ke špatnému přepsání řádku písařem.

⁸ Podtržený staroslověnský text označuje vždy úseky, které nemají předlohu v *Gump*, k této problematice viz kap. 7.2.

frustrati sint redeuntēs (21: 221, 15sq). Za dodatečně do textu vsunutou marginální glosu označuje Vašica také lexém *стрѣмѣю* (270v16) za lat. *aggredior*.

Od těchto glos je ovšem nutné důsledně odlišit další jev, na nějž J. Vašica v poznámkovém aparátu své edice upozorňuje nejčastěji souslovím „přeloženo dvěma výrazy,“ např. 275v9sq: *быти присовокуплену и прїіат'нѣ* – *sunt sortitae* (1: 214, 5); 279v15: *клириком и поповѣ* – *inter clericos* (8: 216, 42); 280r7: *лежачи м'нѣ и почиваюци* – *me accubantem* (10: 217, 17) atd. V těchto případech zřejmě nejde o dodatečně do textu vsunuté glosy, ale o stylistický výrazový prostředek *hendiadys*, které je, jak alespoň naznačuje dosavadní bádání (Bláhová 1993, Vepřek 2013: 103–104, nejnověji Konzal 2015), typickým rysem české redakce církevní slovanštiny. Jev je v česko-církevněslovanských textech, především v *Bes*, tak častý a v konkrétních případech tak důsledně užívaný, že může jít jen stěží o náhodu či omyl. Poněvadž se však jedná o záležitost překladové techniky, bude podrobněji zpracován na jiném místě (viz kap. 10.7).

5 Ortografie a fonetika *VencNik*

V základní charakteristice fonetiky a ortografie *VencNik* se soustředíme pouze na rkp. K, i když jsme si vědomi toho, že skutečně komplexní analýza by vyžadovala úplné srovnání obou rukopisů a následný kompletní soupis výsledků a jejich vzájemné srovnání a zhodnocení. Naším cílem je však pouze představit základní pravopisnou a hláskoslovnou charakteristiku dochovaného textu, protože těžiště práce spočívá v analýze překladové techniky. Není tedy podle našeho názoru nutné zacházet bez přihlédnutí k latinské předloze do přílišných detailů v oblasti fonetiky a především morfologie, která bude stručně zpracována v další kapitole. Následující přehled je tedy třeba do určité míry chápat jako výběrový a ilustrativní.

Rukopis K obsahuje vzhledem k relativně pozdní době vzniku dle očekávání četné grafické a jazykové prvky ruskocírkevněslovanské (jejich přehled např. nejnověji Konzal 2015: 23–30), byť se pochopitelně neobjevují zcela pravidelně a důsledně. Na druhou stranu je možné identifikovat i prvky tzv. klasicky staroslověnské či archaické. Rysy české redakce církevní slovanštiny, jak je uvádí nejnověji např. Vepřek 2015: 15–17, v textu *VencNik* nelze identifikovat žádné.

5.1 Ortografie

Pokud jde o pravopisnou stránku rkp. K, začíná se zde projevovat východoslovanská tendence (od konce 13. století) psaní и po к, г, х, např. po к výrazně převažuje и, důsledně je psáno аки, dále též кииимъ (274v2), apod. Po х je psáno vždy и, např. хитрости (274r5) въсхитивъ (278v27sq), грѣхѣи (281v19), чехѣи (283v17). Po grafému г pravopis kolísá, tedy najdeme např. doklady jako оуѣгъѡ (277r23), слоуѣгѣи (285v25), дроуѣгѣи (288v9), ale i tvary книги (275r19), веригѣи (289v16) apod.

Z dalších pravopisných rysů lze uvést např. psaní hlásky y, která se píše ve shodě s mladším ruskocírkevněslovanským územ důsledně pomocí spřežky ѡ s měkkým jerem. V několika desítkách případů (64×) se objevuje zápis hlásky u nikoliv digrafem оу, který je jinak pro hlásku u ve *VencNik* nejčastější, ale pomocí yžice, např. разѡмѣчѣи (247r9), радѡютъ сѡ (274r10sq), противѡ (274r15), премѡдрѣи (275r5), пѡстѡпѣи (275r27), присовокѡпленѡ (275v9), помагаюшѡ (281r30), вѡчиславѡ (282v10), чѡческомѡ (283r10) atd. Dalším rusismem je také časté užití ligaturního tzv. osmičkového Ѹ (321×), a to ve všech pozicích, např. Ѹныи (274r15), трѸдом (279r29), иеревѸѸ (280r3), домѸ (280r5). Hlásky i se píše v převážné většině případů pomocí grafému и, zhruba v jedné čtvrtině případů nacházíme grafém ѣ, který se užívá v pozici před vokálem včetně prejotované formy, např. житѣю (274r10), списанѣемъ (274r24), прѣазни (285v25), областѣю (286r19sq),

всѣдрѣжителѣствїемѣ (287v9sq). Grafém *w* je důsledně používán v předložce *отѣ*⁹ a také jako pravopisná varianta předložky *о*, dále rovněž na začátku slova či slabiky, např. *многѡвбразѣныа* (247r3), *вбразѣ* (281v25), *вснѡваны* (282r6), *вхѡбнѡвшемѣ сѡ* (286r12).

5.2 Fonetika

Z jevů, které se vyskytují v ruskocírkevněslovanských textech již od 11. století, lze ve *VencNik* identifikovat absenci nosových hlásek, např. *трѡѣ* (274r21), *глѡвокоѡ* (274v8sq), *рѡками* (287v26), *ѡзани* (287v28), záměnu grafémů *ѡ* a *ѡ* v důsledku jejich identické hláskové platnosti, např. *Апл. роды многѡвбразѣныа* (274r3), *мирѣсѣкаѡ* игрица (274r12), *оѡязѣвлѡетѣ* (274r16), *старѡстѣ* *мѡногѡживѡтѣнаѡ* (274r17), *прїѡти* (274p20), *сѣчѡстнѣ* (275v12), *кѣнаѡжїѡ* (275v28sq), *отрѡча* (276r25sq), *видѡше* (278r8), *прїчѡстникѣ* (278r23sq), *начѡлѣницѣ* (281v26sq), *имѡ* (284r17), *вѡчеславѣ* (283r22), *прїѡти* (284r23), *прїѡтѣ* (285r18), *видѡше сѡ* (287r25), koncovka 3 os. pl. ind. aor. akt. je důsledně psána –*ѡѡ*.

V důsledku hláskoslovného vývoje je v textu *VencNik* hojně zastoupena záměna *ѣ* s *ѣ*, např. *изѡбра сѡбѣ* *намѣсѣтника* (276r24), *люѡдѣ сѡбѣ* *порѣченѣ* (276v25 × P: *сѡбѣ*), *прѣгрѣшенїи* (277r8), *вснрѣнымѣ* (277r16), *прѣвыванїѣ* (277r30), *прѣже* (278r8), *прѣходѡще* (279r5), *врѣмѡ* (275r15), *врѣмена* (278r29), *врѣмена* (279v1), *тѣлѣсѣ* (279v26), *воѡнѣнавїдѣвѣ* (281r16), *цѣлованїемѣ* (284r26), *тѣлѣсѣ* (286r25).

Za psl. *dz se v textu vyskytuje pouze *z*, což je patrné z dokladů jako např. *зѣѣзѡдѣ* (274r27), *подѣвїѡзѡща* (274v20), *кѣнаѡзѡ* (275r20), *стѣзѡмѣ* (279r1), *кладѡзѡ* (279r26), *растѣрѣзѡти* (284v20), *подвїѡзѡхѣ* (288r17), *мнѡзѣ* (288v14 × P: 69, 12 *мнѡсѣ*), ovšem lexém *сѣло* je ve všech případech (286v13, 288v3, 288v9) psán v podobě *s*, grafickou variantu *z* v textu nenacházíme.

Praslovanské *dj se ve *VencNik* reflektuje dle očekávání jako *ž*, např. *оѡтѡврѣѡѡ* (275r28) *мѣжї* (276r8), *всѣжѣнїю* (277r10), *прїхѡжѡхѣ* (277v28), *прѣже* (278r8), *зѡблѡѣнїѣ* (278r25sq), *ѡѡѡжѡше* (278v2), *мѣжѡѣ* (279r3), *хѡжѡше* (280v19), *роѡжѣнїѡ* (283r6), *пѡѣѡжѣнїѡ* (285v20), *прѣжнїи* (286r27), *вѡсхѡжѣнїѡ* (287v5), *всѡѡжѣны* (288r3), *всѡѡжѣнїѡ* (288r7), *роѡжѣнїѡ* (289r22),

⁹ Blíže k problematice psaní tohoto grafému srov. studii F. V. Mareše *Novocírkevněslovanský jazyk ruského typu a jeho pravopisný systém* (Mareš 2000c: 555).

χο¹жєнїєнѣ (289v21), ovšem nalezneme zde, byť v menšině případů, i tvary s původním **žd**, např. ро¹жєнїє (276r21), ѡсѡв¹ж¹дєнїєнѣ (277v21), мш¹ж¹ашє (282v23).

Za psl. *tj/k_{tj} nacházíme ve *VencNik* reflex č, proprium вѦщеславъ (celkem 17 výskytů) se tak důsledně píše s č, např. вѦчеслабъ (274r2), вѦчеслава (275r20), dále např. расчичтаніе (274v9). V textu lze ovšem identifikovat i četné případy, což se týká především příslušných tvarů participií, kdy je zachován reflex щ, např. свѣща (287r21). Ojedinele lze identifikovat i tvary hyperkorektní, např. поощени (274v12).

Velmi častý je ve *VencNik* východoslovanský reflex *er* za sonantu *ɤ*, např. **твѣр**достію (274v4), **ѡвѣр**'гоу (275r1), **оу**дѣр'жаніѣ (275r2sq), **пер**'ваго (275r20), **чер**'нопрі́мрочно (275r25), **пер**'вою (275r27), **пер**'вое (275r28), **твѣр**'до (275v2), **оу**дѣр'жа (275v6), **тер**'пѣнію (277r21), **свѣр**'ші́телно (278v18sq), **бл҃госѣр**'дію (277v28), **жер**'ьтвы (278r19), **с'квѣр**'нами (278r24), **вск'вѣр**'нити сѧ (278r25), **вер**'хомъ (278v30), **твѣр**'достоіаніѣ (282r7), **цер**'кви (282v21sq), **совѣр**'шена (282v22), **дѣр**'зостію (284r1), **оутвѣр**жены быша (290r23) atd.

V psaní jerů se dle očekávání projevují výraznější nepravidelnosti, které odrážejí reálný hláskoslovný vývoj daného období na jedné straně a snahu po dodržení normy na straně druhé. V silných pozicích se tak jery vokalizují, a to jak je obvyklé v ruskocírkevněslovanských textech ѣ > o, ѡ > e, např. лѡжѣныи (274v7), цѣковѣ (289r23 × P: 73, 2 цѣкѡѡ). V některých případech dochází i k vokalizaci jeru v liché pozici, např. возѡпи (285r20). Dochází také k záměně měkkého a tvrdého jeru, např. již zmíněné цѣковѣ, dále ѡсѡновати цѣкѡѣ (282v2 × P: 43, 3 ѡсѡновати цѣкѡѡ). V Dpl. nacházíme jak tvary se zachovaným koncovým jerem, např. ѡбразѣтъцѣмѣ (274v1), на мѣ (275r5), хитростѣмѣ (276r28), кѣнигамѣ (275v2), всѣмѣ (277v4), верѣхомѣ (278v30), тежѣмѣ (279r1), нивамѣ (279r17), tak tvary bez jeru, v naprosté většině případů s nadepsaným *m*, např. всѣмѣ (275r26), людемѣ (276v25), народѣмѣ (278r14), хѡдѣшии (278r17). Obdobná situace je pak v Gpl., např. клирикѣ (280v4), силныхѣ (280v26), сѣдовѣ (281r5). Adjektiva v tomto pádě jsou pak v naprosté většině případů bez jeru, např. хѡѣдыи (280v26). Dále je důsledně psáno ѡзѣ (9x), předložka ѡѣ je zhruba ve třetině případů psána taktéž s koncovým jerem, jinak v padesáti případech s pajeříkem v podobě ѡ', obdobně pak předložka кѣ. Pajeříky v podobě apostrofu mezi dvěma konsonanty se nacházejí také místo jeru v silné pozici, např. ѡлѣчѣ (278v16), dále jako prostý znak oddělující dvě

litery na nenáležitěm místě, např. в'лѣскѣ (275r23), вѣс'хитивѣ (278v27sq), вѣз'бнѣ^ѣ (280v5), přičemž druhá možnost je v textu *VencNik* velmi častá.

Naopak mezi jevy, které se poněkud vymykají výše popsaným rysům typickým pro ruskocírkevněslovanské texty, lze zařadit pouze ojedinělé doklady plnohlasí, např. до^ѣро^ѣго^ѣми^ѣръ (280v1, identicky P: 31, 16), по^ѣл^ѣз^ѣа (289v21, identicky P: 75, 2), pro něž bychom snad v takovémto typu textu očekávali bohatší dokladový materiál, a také přítomnost epentetického l, např. нз^ѣбавл^ѣаш^ѣе (277v22), dále důsledně ve slově з^ѣем^ѣл^ѣа: з^ѣем'л^ѣи (280v9), з^ѣем^ѣл^ѣю (281v1), з^ѣем^ѣл^ѣа (287v4), з^ѣем^ѣл^ѣл^ѣиѣ (289r18) atd.

6 Morfologická charakteristika *VencNik*

Rovněž v oblasti morfologie najdeme v textu *VencNik* jevy typicky ruskocírkevněslovanské, které ovšem nevylučují jevy klasické staroslověnštiny a archaismy. Z rysů české redakce církevní slovanštiny nelze identifikovat v textu *VencNik* žádný. Na doklady, jež nelze jednoznačně interpretovat, bude upozorněno dále.

Z morfologických příznaků ruské církevní slovanštiny lze na prvním místě uvést koncovku **-тъ** ve 3. os. sg. i pl. ind. prez. akt., např. **растоиатъ** (274r28), **положатъ** (286v9), užití měkké koncovky však není důsledné, můžeme tak identifikovat i tvary **заповѣдаетъ** (278r28), **бываетъ** (287v12), **поминаетъ** (288v10), **почиваетъ** (290r1). Velmi sporadicky se objevuje tzv. třetí jat', tedy **ѣ** místo koncovky **ѧ** v Gsg. f., N a Apl. f. a Apl. m. substantiv měkkých skloňovacích typů, např. Apl. f. **чашѣ** (284r25), **кѣпльѣ** (289r4). Severoslovanská koncovka **-ѣмъ** v Isg. o-kmenů se vyskytuje jenom v jednom případě: **скоупѣмъ** (281r4), jinak je důsledně užitá koncovka **-омъ**. Tvary participia prezenta aktiva sloves 4. třídy již, jak lze očekávat, nezachovávají starší koncovku **-ѣ**, ale mají důsledně koncovky novější, např. **покропивѣ** (279r24), **наполнивѣ** (279v5), **вѣзложивѣ** (279v6), **оу҃смотривѣ** (279v14), **оу҃строивѣ** (279v8), **присѣпивѣ** (281r29), **сѣтворивѣ** (283r18) atd.

Z archaických rysů, které jsou ve *VencNik* doloženy, je třeba zmínit především zachování duálu u sloves, např. 1. os. du. **прегрѣшиховѣ** (283r8), **сѣтвориховѣ** (283r9), **прѣстаховѣ** (283r9), 2. os. du. imper. **бѣдѣта** (283r17) a 3. os. du. **вѣнидо҃ста** (283v24), **сѣдо҃ста** (283v25). U substantiv se objevuje duál celkem očekávaně pouze u lexémů typu **око**, **оу҃хо**, **роу҃ка**. Dále je ve *VencNik* ve dvou případech dochováno supinum: **на своѣ ложѣ спѣ изыде** (284r27–28) – bez předlohy, **по многѣмъ мѣтвахъ до҃мови троу҃денъ почи ѿ цр҃кве вѣниде** – *post plurimas orationes domum lassis membris reficiendis divertitur* (284v14–15). K archaickým rysům lze počítat i užití adjetiva **дѣяволѣ** (275v11, 282r27, 285r5) vedle **дѣявольскъ** (282r24).

Za znak české redakce církevní slovanštiny považují někteří autoři, např. V. F. Mareš a ve shodě s ním i M. Vepřek (Vepřek 2015: 28), zachování tvarů původních u-kmenů, což však pro *VencNik* neplatí. Pokud jde o substantivum **сѣмъ**, vyskytují se původní u-kmenové koncovky jednou ve tvaru Dsg. **сѣви** (280v13) a jednou v Gpl. **сѣовѣ** (280v13), v ostatních šesti dokladech jsou koncovky o-kmenů (případně se jedná o Nsg.), např. Isg. **сѣомъ** (290v3), kde ale také může jít o vokalizaci jeru v sudé pozici. Substantivum **до҃мъ** má v Gsg. tvar **до҃моу** (279r21), stejně jako v Dsg.

(280r17), v Lpl. je doložen tvar **домоуѣ** (283r24). Lexém **полѣ** je doložen dvakrát, jednou v Asg. **полѣ** a jednou v Apl. **полы**, lexém **мирѣ** má tvary podle o-kmenů. Slovo **чинѣ** je doloženo v Gsg., Dsg. a Lsg. ve tvaru **чинѣ** (274v3, 274v21, 275r6, 288v2), v Isg. je doložen tvar **чиномѣ** (278r29, 278v10, 279v29). Substantiva **волѣ** a **мѣдѣ** nejsou ve *VencNik* doložena vůbec. Ve čtyřech případech je naopak u-kmenová koncovka užita u o-kmenového substantiva – **дворови** [sic!] (280r10 × P: 31, 3 **дворови**), **судовѣ** (281r5), **даровѣ** (282r12sq), **попови** (284v8).

Tvary konsonantických kmenů jsou zachovány téměř důsledně, např. **словесѣ** (274r7), **словесы** (275r17), **црѣви** (276r3), **времена** (278r29), **времена** (279v1), **именѣ** (275v27), **телесе** (279v26), **слова** (280r29), **мѣри** (280v18), **камение** (283r3sq), **словеси** (284r24), **црѣве** (284v15), **телесѣ** (286r25), **телеси** (287r14). Přejít těchto lexémů ke kmenům vokalickým je patrný pouze z jednoho dokladu – **тѣлоу** (286v3sq).

Koncovky Gsg. u složených tvarů adjektiv jsou ve většině případů staroslověnské ve stažené formě, tzn. zakončené na **-аго**, např. **повѣдѣтелѣнаго** (275r8), **миръскаго** (275r9), **памѣнаго** (275r11), **старѣишаго** (276r21), **возлюбленнаго** (276r22), **достиннаго** (276v27), **нѣнаго** (279v28), **чѣишаго** (280r1), **котогаго** (281v18, naopak P 39,1 **которого**), **собоунаго** (284r4sq), **сѣаго** (282r11), **шедраго** (282v26), **повѣдѣнаго** (286r17), **тѣжкаго** (286v16), **бѣжнаго** (288r25), **возлюбленнаго** (288v11), **бѣжнаго** (289v14), **лютаго** (290r13).

Z dalších archaismů lze zmínit jeden doklad bezpředložkového lokálu: **чашѣ юже азѣ дрѣжѣ роуцѣ** (284r14), a jeden doklad pro nominativ-akuzativ u životních maskulin: **и сѣѣ свои единочадын** **егоже аки и доушѣ свою любаше** • на [на] **слоубѣ бѣѣ въ клирикѣ црѣви бѣжна мѣника** **вѣѣ вдати** (288r28–288v2). Relativně časté je ve *VencNik* také užití dativu adnominálního, které např. V. Konzal (Konzal 2015: 30) také, na rozdíl od K. Horálka (Horálek 1954: 134–140), chápe jako archaismus, např. **клирикѣ нашіѣ и законникомѣ** • **изгнаніе изъ земѣла** (280r21sq, bez předlohy), **мыслитѣ** **о свекрови свои** **пагоубѣ** (280r28sq, bez předlohy) **прогоненіе велико** **бы клирикѣ** **по всеи земѣли емѣстѣ** (280v9, bez předlohy), **на памѣ сѣѣма сѣтворѣ** (283v8, bez předlohy).

7 Edice *VencNik*

7.1 Dosavadní edice *VencNik*

7.1.1 Nikol'ského edice

Jak již bylo zmíněno výše, jako první vydal text *VencNik* její objevitel Nikol'skij v roce 1909. V jeho edici je po obsáhlém úvodu synopticky vydán text obou staroslověnských rukopisů a pod čarou text *Gump* přetištěný z *FRB*. V lat. textu však není nikde upřesněno, která místa se se staroslověnských překladem neshodují, ani v textu *VenNik* není nijak vyznačeno, že podstatné části nemají předlohu v *Gump*, nicméně Nikol'skij se této problematice věnuje v úvodu (Nicol'skij 1909: XV–LI). Vzhledem k nedostupnosti rkp. P je edice cenná právě kvůli přepisu této památky, navíc i ve srovnání s edicí J. Vašici, kterou podrobně rozebereme níže, se Nikol'ského práce jeví jako spolehlivější a především praktičtější použitelný zdroj rukopisných čtení.

7.1.2 Vašicova edice

Druhou a prozatím poslední edici *VencNik* připravil pro Vajsův *Sborník staroslověnských památek o sv. Václavu a sv. Lidmile* v roce 1929 Josef Vašica (Vašica 1929: 71–135). Vzhledem k jejímu významu pro výzkum textu *VencNik* bude vhodné o ní pojednat zevrubněji, včetně všech jejích problematických aspektů. Přitom je nezbytné mít neustále na paměti kromě doby jejího vzniku také účel, za jakým byla vytvořena, totiž zpřístupnění staroslověnského textu co nejširšímu okruhu badatelů z řad nejen filologů-slavistů, ale také medievistů, historiků a literárních vědců. Další, místy snad poněkud příkré hodnocení, je tedy třeba vnímat vždy v tomto kontextu. Detailnější rozbor edice je vhodný také z toho důvodu, že její text posloužil jako základ excerpce pro materiál *SJS*.

Pokud začneme prostým popisem edice, po relativně obsáhlém úvodu, v němž se J. Vašica věnuje hlaholskému archetypu legendy, dochovaným rukopisům, latinským předlohám, technickému zpracování edice a okrajově i kvalitě staroslověnského překladu (Vašica 1929: 71–83), najdeme text legendy se synopticky uvedeným českým překladem, jehož autorem je také J. Vašica. Jako zdroj textu obou staroslověnských rukopisů *VencNik* posloužila J. Vašicovi Nikol'ského edice a sám Vašica konstatoval, že se mu bohužel nepodařilo srovnat tento text se zněním rukopisů. Na rozdíl od Nikol'ského Vašica rozdělil *VencNik* na kapitoly, přičemž při tomto dělení vycházel z *Gump*.

Za základ vydání staroslověnského textu byl použit rkp. K, resp. jeho přepis, nicméně primární byla pro Vašicu srozumitelnost staroslověnského znění. Tam, kde má rkp. P podle Vašicova mínění čtení lepší než rkp. K, dává v textu edice přednost rkp. P, tento typ konjektury však není v edici na první pohled patrný a lze ho identifikovat jenom pozorným čtením poznámkového aparátu. Z důvodu co největší srozumitelnosti jsou v textu rozvedeny všechny zkratky. Na rozdíl od Nikol'ského se Vašica snažil upozornit na rozdíly mezi stsl. překladem a lat. předlohou. Místa stsl. textu, která

nemají svou paralelu v *Gump*, jsou vyznačena proložením znaků, což je však ne vždy ku prospěchu přehlednosti a ani z hlediska grafického se nejedná o příliš šťastné řešení. Je však nutno vzít v úvahu dobu vzniku edice a tehdejší technické možnosti při vydávání textů. V českém textu je pak absence lat. předlohy zdůrazněna kurzívou. Za základ latinského textu, který je uveden jako celek až za textem staroslověnským, což poněkud znesnadňuje vzájemné porovnání originálu s překladem, byla použita podobně jako u Nikol'ského Pertzova edice *Gump*. Místa, která nebyla do staroslověnštiny přeložena, jsou zcela vynechána. Naopak pasáže *VencNik*, které nemají paralelu v *Gump*, J. Vašica do lat. textu doplnil vlastním latinským překladem vyznačeným kurzívou a hranatými závorkami, což mělo dalším badatelům usnadnit hledání případných lat. paralel. Pokud je text *Gump* vynechán bez náhrady, je tato skutečnost v lat. textu vyznačena třemi tečkami. I když je Vašicův autorský překlad do latiny graficky vyznačen a od vlastního textu *Gump* tak alespoň na první pohled oddělen, přesto se v odborné literatuře i v *SJS* objevují případy, kdy je tento novodobý překlad omylem chápán jako skutečná lat. předloha a je tak i citován (viz např. kap. 10.2.2.5).

Pokud bychom měli z pohledu dnešní ediční praxe shrnout hlavní problematické aspekty Vašicovy edice, za největší problém je třeba považovat především to, že se Vašica snažil podle svého nejlepšího uvážení prezentovat ideální a původní podobu textu *VencNik*, což je přístup, který přesně odpovídal tehdejší ediční praxi.¹⁰ Především z toho důvodu kombinoval dohromady znění obou dochovaných rukopisů a ta místa, která považoval za problematická či zmatečná, rekonstruoval či upravoval, ovšem ne důsledně – většinově je rekonstruované znění uvedeno přímo v textu, v menším počtu případů pak v poznámkách pod čarou. Bohužel všechny tyto změny nejsou v edici nijak graficky označeny, pokud nepočítáme v několika málo případech uvedené kulaté závorky, např. 1:8 *НАЧАТ(іѣ)*.¹¹ Tento systém bohužel vede na mnoha místech k tomu, že reálné znění rukopisů lze vyčíst pouze z poznámek. Vznikl tak jistě zajímavý a relativně i srozumitelný text, který je nicméně směsí znění rkp. K, rkp. P a Vašicových vlastních konjunktur.

7.1.2.1 Přehled rekonstrukcí Vašicovy edice

Pro větší přehlednost a s ohledem na celkový počet Vašicových zásahů do textu *VencNik* podáváme v souhrnné tabulce, jejíž samotný rozsah je více než výmluvný, kompletní přehled všech editorských rekonstrukcí a také míst, v nichž bylo v edici upřednostněno čtení rkp. P. Lokace Vašicovy edice jsou uváděny podle kapitoly a čísla příslušného řádku (1, 1),¹² místa v rukopise P jsou uváděna podle Nikol'ského edice, tzn. taktéž číslo stránky a řádku. U tohoto rukopisu je nejprve

¹⁰ Srov. např. rekonstruované znění textu *Venc* připravené M. Weingartem pro Svatováclavský sborník (Guth 1934: 864–1088), dále k problematice rekonstrukce stsl. textů srov. příspěvek Hauptová 1998b.

¹¹ K této konjektuře podrobněji viz kap. 11.1.

¹² Takto citují místa z *VencNik* ve svých studiích rovněž E. Bláhová a V. Konzal, držíme se tedy tohoto úzu.

uvedeno reálně doložené znění a poté za lomítkem znění upravené Vašicou pro potřeby edice. Pro větší přehlednost je znění Vašicovy edice vždy na konci citace označeno zkratkou (Ed.).

Vzhledem k tomu, že obdobně jako u překladu stsl. textu vycházel Vašica i v edici na nejasných místech z lat. předlohy, uvést lze např. τаче вѣрномѹ (1, 12) podle lat. *ac credulae* (1: 214, 2)¹³, ὡχολαψῆς (3, 11) podle lat. *exeunte* (3: 214, 23), οτοвою (4, 17) podle lat. *Ottonis* (4: 214, 34), dále např. не мѣдлю (30, 28) podle lat. *morante* (30: 223, 39) atd., rozhodli jsme se do tabulky doplnit pro srovnání i znění textu *Gump*.

Tabulka 4 Přehled editorských zásahů v textu vydání VencNik připravené J. Vašicou

Kapitola, řádek ve Vašicově edici	Znění <i>Gump</i> podle Pertzovy edice	Vašicou re-konstruované znění	Text rukopisu P/ text upravený Vašicou v edici	Text rukopisu K
Prol, 4	imaginationis potentia interioris (213, 3)	образованiа силою външтрѣннѹго (Ed.)	2, 4 ѡобразованiа силою внштрѣннѹ бо	274r6: образованiи • силою външтрѣннѡво
Prol, 7	sensibus subiectas intellectu discernere (213, 4)	∅	2, 5sq разѡумѣнiи досмотрѣти / разѡумѣнiи досмотрѣти (Ed.)	274r9: разѡумѣчiи да смотроти
Prol, 13	desiderat (213, 7)	∅	2, 8 желает (Ed.)	274r15: желаютъ
Prol, 13sq	hunc aetas iuven-cula contra (213, 7)	сего вѣкѣъ ѡныи противѹ (Ed.)	2, 9 не говѣа къ о҃уныи и противѡ	274r15: не говѣа ко ѡнымѣъ и прѡѡѹ
Prol, 14	fas (213, 7)	∅	2, 9 н'равѡ (Ed.)	om.
Prol, 24sq	dediti (213, 12)	в'давше сѡ (Ed.)	5, 7 в'дав' же сѡ	274r:26: в'давше сѡ
Prol, 28	quadam (sc. quasi latenti ratione) (213, 14)	етерым (Ed.)	5, 9 етери	274r30: етери
Prol, 31	comprehensionem (213, 15)	истѡгнет (Ed.)	5, 10 стѡгнѣ	274v2: истѡгнѣ
Prol, 33	consonantiarum (213, 16)	∅	5, 12 съгласненiем/ съгласненiѣ (Ed.)	274v4: съгласненiѣ

¹³ Lat. text *Gump* citujeme podle Pertzovy edice (stránka, řádek), zde i s uvedením čísla kapitoly pro lepší orientaci.

Prol, 34	vel qua opinio- num imagine (213, 17)	ли которм вѣстин (Ed.)	5, 13 ли кою вѣстью	274v6: ли кторою вѣстню
Prol, 36	commixtione (213, 18)	смѣшеніемъ (Ed.)	5, 14 смышленіе ^м	274v8: смышленіемъ
Prol, 41	∅	∅	5, 17 быше (Ed.)	от.
Prol, 44	coelesti (213, 21)	∅	5, 18 небесным/небсн ^м (Ed.)	274v15: небсн ^х
Prol, 48	ac (213, 23)	∅	7, 2 толн (Ed.)	274v20: то
Prol, 50	serie (213, 24)	оустава (Ed.)	7, 3 оуставы	274v22: оуставъ
Prol, 55	divulgandum (213, 26)	оправимо (Ed.)	7, 6 оправима	274v26sq: оправима
Prol, 57	menti devotae (213, 27)	завѣтънѣ (Ed.)	7, 7 завѣ ^ѣ	274v28: завѣтъ
Prol, 68	secundi (213, 32)	втораго (Ed.)	7, 14 вторы ^и	275r9: вторы ^и
Prol, 73	raritatem (213, 34)	рѣдкость (Ed.)	7, 16 радость	275r14: радость
Prol, 74	viciose (231, 34)	∅	7, 17 исказно (Ed.)	275r15: исказано
Prol, 76	causam operum sacra auctoritate (213, 35)	оуставъ словесъ дѣлъ свѣтымъ (Ed.)	9, 1 оуставъ словесы и дѣлы сѣты	275r17: оуставъ словесы и дѣлы сѣтыми
1, 4	irradianti (213, 40sq)	сияющимъ (Ed.)	9, 7 сѣающъ	275r23: сияющъ
1, 8	exordium (213, 42)	начѣтїе (Ed.)	9, 9 начѣ ^ѣ	275r28: начѣ ^ѣ
1, 10	studiis (214, 1)	∅	9, 10 хитросѣтми (Ed.)	275r29: хитростї
1, 12	ac credulae (214, 2)	таче вѣрномоу (Ed.)	9, 11 таче вечернемоу	275v1: таче вечернемоу
1, 14	pernovimus (214, 2)	∅	11, 1 оувѣдѣли (Ed.)	275v3: оувидѣли
1, 24	unam stili simpli- citate praesentis (214, 7)	единоу писменъ простынами настоѣщихъ (Ed.)	11, 6sq единѣ ^ѣ писменѣ ^ѣ простынами настоѣщими	275v13sq: единѣ ^ѣ писменемъ простынами настоѣщими
2, 14	quibus (213, 17)	∅	11, 20 нею/неюж(ѣ) (Ed.)	276r6: нюже

3, 2sq	diebus honestorum actuum exemplo per naturae legem obclusis (214, 19sq)	дѣнеиѣмъ лѣпыхъ дѣланїи образомъ, по законѣ рода члове'чес'ка зак'лепенимъ (Ed.)	13, 3sq дѣне лѣпы дѣланїи образѣ по законѣ рода члѣчка зак'лепени	276r9sq: дѣне лѣпыхъ дѣланїи образѣ по законѣ рода члѣчес'ка зак'лепени
3, 6	fraternam (214, 21)	∅	13, 6 братѣ (Ed.)	276r14: брѣже
3, 11	exeunte (214, 23)	ѡходѣиу (Ed.)	13, 9 ѡходѣиѣ	276r18: ѡходѣиѣ
4, 1	qui (214, 27)	еже (Ed.)	13, 13 и дѣ	276r24: и дѣже
4, 5	paternam (214, 28sq)	∅	13, 15 ѡню (Ed.)	276r29: ѡтиию
4, 10	divinitus (214, 30)	божественѣ (Ed.)	15, 3 бѣженѣмъ	276v4: бѣжтвенѣиу
4, 13	interiori (214, 32)	∅	15, 5 внѣтрению (Ed.)	276v6sq: в'нѣтрениѣ
4, 16	actibus (214, 33)	дѣлы (Ed.)	15, 7 дѣла	276v10: дѣла
4, 17	Ottonis (214, 33)	отѣвою (Ed.)	15, 7 гѣтѣвою	276v11: гѣтѣвою
5, 12	non impendisset (214, 41)	∅	15, 17 тѣорѣ бы (Ed.)	276v27sq: тѣори любы
5, 22sq	∅	к'нѣжиѣ (Ed.)	17, 3 кнѣѣ	277r6: к'нѣѣ
5, 24	cuiquam (215, 1)	∅	17, 4 всѣкомъ (Ed.)	om.
5, 27sq	domestica habitudine simplex (215, 3)	в' домъ же простѣ вѣше (Ed.)	17, 6 ктѣ ^м не прѣстаѣше	277r11: к' томъ не прѣстаѣше
5, 38	omnes actus (215, 7)	тихъ (вѣ)всѣхъ дѣланїихъ (Ed.)	17, 11sq тѣ всѣ дѣланїихъ	277r20: тѣхъ всѣ дѣланїихъ
5, 42	∅	∅	17, 14 ти / тихъ (Ed.)	277r24: тѣхъ
5, 43	exsecutor (219, 9sq)	∅	17, 14 вѣслѣватѣ / вѣслѣдоватѣл (Ed.)	277r24sq: вѣслѣдоватѣл
5, 43	severior (215, 10)	лючїи (Ed.)	17, 15 лѣчїи	277r25: лѣчїи
5, 46	edoctos (215, 11)	наѣучениѣ (Ed.)	17, 16 неѣучениѣ	277r27sq: неѣучениѣ

6, 1	virtutum (215, 12)	силъ (Ed.)	17, 18 силами	от.
6, 1	fulgentibus (215, 12)	∅	17, 18 свѣтѣщиѣ / свѣтѣщимисѧ (Ed.)	277r29: свѣтѣщими сѧ
6, 6sq	praesentiae eius adductus fuisset (215, 16sq)	∅	19, 3 пред онъ приведен бѣдѣше (Ed.)	277v3sq: предъ неправеденъ бѣдѣше
7, 17	curiose (215, 33)	печально (Ed.)	21, 6 печѣльно	278r2: пѣтѣннѡ
7, 19	-que sacris (215, 33)	∅	21, 7 и сѣѣ / и свѣтым (Ed.)	от.
7, 42sq	super his [tamen] errore pestifero depressis (215, 45)	надъ сими заблѣж(е)нїемъ злыми подавлеными (Ed.)	21, 20 на сѣ заблѣнїе злы подавленїе	278r25sq: на сими заблѣнїе злы подавленїемъ
7, 46	summi (215, 47)	∅	23, 3 вышнї / вышнихъ (Ed.)	278r30: в' вышнї
7, 57	cathecizans (216, 5)	∅	23, 9 оуча (Ed.)	от.
8, 22	perlustrabat (216, 22)	прехѣдѣше (Ed.)	25, 11 прехѣдѣше	279r5: прехѣдѣше
8, 24	ut (216, 23)	∅	25, 13 да (Ed.)	от.
8, 54	septa (216, 35)	∅	27, 15 плоты (Ed.)	279v4: плоды
8, 54	∅	∅	27, 15 сѧ / сам (Ed.)	от.
8, 74	pudentem (216, 45)	нестыдѣсѧ (Ed.)	29, 4 стыдѣем сѧ	279v23: стыдѣем' сѧ
8, 77sq	veneratus est (217, 1)	∅	29, 6 оучѣилъ естъ / учѣстилъ естъ (Ed.)	279v26sq: оучѣстїлъ ѣ
8, 80	mundatis (217, 2)	ѡчїщѣшаго (Ed.)	29, 8 ѡчищаго	279v28sq: ѡчїщаго
8, 83	pia (217, 3)	милостнымъ (Ed.)	29, 10 млѣвнѣ	280r2: млѣннѣ
9, 4	∅	∅	29, 13 повѣда (Ed.)	280r6: повѣдавъ
10, 1sq	dulces (217, 17)	∅	31, 1 милаѧ (Ed.)	280r7: малаѧ
10, 2	amici (217, 17)	∅	31, 1 дрѣжино (Ed.)	280r7: дрѣжина
10, 3	visio (217, 18)	∅	31, 2 видѣнїе (Ed.)	280r9: виднїе

10, 4	porticum (217, 18)	∅	31, 3 двѡрови (Ed.)	280r10: двѡрови [sic!]
10, 5	aedificiorum (217, 18)	ѡс'новы (Ed.)	31, 3 ѡснова	280r10: ѡс'нова
10, 6	desolatam (217, 19)	ѡпоуст'ѣвшѣ (Ed.)	31, 4 ѡпѣст'ѣвшь	280r12: ѡпоустив'шѣ
10, 8sq	pro Dei fidelibus (217, 19sq)	богѡв'ѣр'ныѡ (Ed.)	31, 5 бѣгѡв'ѣр'ныѡ	280r14: бѣгѡв'ѣр'ныѡ
10, 10	∅	∅	31, 6 всев'ѣдѣемѡ (Ed.)	280r15: всеведѡу'шемѡ
11, 1sq	domorum namque visa destructio felicem meae (217, 24)	домоу пѡ истин'ѣ разрѣшенїем вид'ѣнїѡ моего с'причаст'на (Ed.)	31, 8 домѡ по истин'ѣ разрѣшенїѣ вид'ѣнїѡ моего съпричастно	280r17sq: домоу пѡ истин'ѣ разрѣшенїѡ моего • с'причаст'нѡ
11, 4	∅	∅	31, 9sq ѡпѣст'ѣв'шїи (Ed.)	280r20: ѡпѣстив'шїи
11, 7	∅	вид'ѣх (Ed.)	31, 11 в'ѣд'ѣ	280r23: вид'ѣ
12, 1	∅	∅	31, 15 св'ѣтл'ѣ (Ed.)	280r29: св'ѣтлїѣ
12, 10	∅	из' землѡ (Ed.)	33, 3 и зѣмлѡ	280v6: и из' зѣмлѡ
12, 14	∅	∅	33, 5 клирикѡ и законникѡ/ клирикѡм и законником (Ed.)	280v9: клирикѡ
12, 14sq	∅	богѡм'ѣст'ѣ (Ed.)	33, 6 ѣст'ѣ	280v9: ем'ѣст'ѣ
12, 18	∅	∅	33, 7 клирика (Ed.)	280v12: клирица
12, 34	∅	∅	33, 15 блюдѡше же сѡ (Ed.)	280v25: блюдѡше же сѡ
13, 4sq	sectantium (218, 6)	в'ѣсл'ѣдѣющїхъ (Ed.)	35, 12 в'ѣсл'ѣдѣющѡ	281r14: в'ѣсл'ѣдѣющѡ
13, 6	ignorantiam (218, 7)	∅	35, 13 нев'ѣд'ѣнїѡ (Ed.)	281r15: невид'ѣннѡ
13, 8	∅	∅	35, 14 всѡ (Ed.)	от.
13, 22	∅	∅	37, 7 всеѡ (Ed.)	281r30: все

13, 28sq	cordibus erga summam veritatem speculandam desides (218, 19)	ω выш'нїи истинѣ смотрити лѣностиви (Ed.)	37, 10sq ω вышнїи истинѣ смотрити лѣностїю	281v5sq: ω выш'нїи истинѣ смотрити лѣностїю
13, 30	quam plurimum consiliis (218, 20)	како м'ноги оумы (Ed.)	31, 11sq како мнѡги оуды	281v6sq: како м'ноги оуды
13, 40	∅	∅	37, 17 злы ^х / злых (Ed.)	281v15: з'лы
13, 64	cadentia (218, 35)	∅	39, 13 падающа сѧ (Ed.)	282r7: подающа сѧ
14, 2	∅	∅	41, 3 кнѣзѧ / кнѧзѧ (Ed.)	от.
15, 2	mentis perversitate et actuum qualitate (219, 5)	оума кривостию и дѣлъ рѣвностїю (Ed.)	41, 8sq оумѡ кривостїю и дѣлы • рѣвностїю	282r23: оумѡ кривостїю и дѣлы • рѣвностїю
15, 4	virum (219, 6)	моужоу (Ed.)	41, 10 оумѧ	282r25: оуму
15, 10	∅	∅	43, 1 оувѣдѣ (Ed.)	282r30: оувидѣ
15, 18	∅	∅	43, 5 повелѣнїю (Ed.)	282v6: велѣнїю
16, 35	∅	∅	45, 17 престаневѣ (Ed.)	283r9: прѣстаховѣ
18, 11	∅	∅	49, 2 козмиѣ / коз'миѣ (Ed.)	283v6: коз'мы
18, 12	∅	∅	49, 3 къ братѧ (Ed.)	283v7: братѧ
18, 20	∅	∅	49, 7 вѣдѡше (Ed.)	283v13: видѡше
18, 22	∅	∅	49, 8 на конь (Ed.)	от.
18, 24	∅	∅	49, 9 бы ^х не оумѣ / бых не оумѣл (Ed.)	283v16: бы ^х не оумѣ
18, 28	∅	∅	49, 11 честїи (Ed.)	283v19sq: чѣнїи
18, 37	veste (220, 3)	∅	49, 17 скѣты (Ed.)	283v28: скоты
18, 38	∅	въстающе (Ed.)	49, 17 въстающе ^и	283v29: въстающїи

18, 38sq	ter surgentes- terque iterum quasi quodam- modo lassi (220, 4)	тры краты въстающе пакї и паки аки нѣкоторымъ сѧ трѣдомъ (Ed.)	49, 17sq три краты въстающе паче и паки аки нѣкоимъ сѧ трѣдѣ	283v29sq: три краты въстающїи пакї и паки а нѣѣ которы сѧ трѣдѣ
18, 42	passionis (220, 5)	страсти (Ed.)	49, 20 стрѣтъ	284r3: стрѣтъ
18, 43	dimiserunt (220, 6)	∅	49, 20 ѿпѣстиша (Ed.)	284r3sq: ѿстоуиша
19, 6	∅	∅	53, 4 дрѣжина (Ed.)	284v3: дрѣжина
19, 19	divertitur (220, 24)	∅	53, 11 выниде (Ed.)	284v15: вниде
19, 31sq	tam dulci ... allo- cutioni (220, 32)	∅	53, 18 такомъ* глѣ слакомъ / такомъ же глаголъ сладкомъ (Ed.)	от.
19, 35	praeparavero (220, 33)	оустрою (Ed.)	53, 20 оустрои	285r1: оустрои
19, 35	sed (220, 34)	∅	53, 20 но (Ed.)	285r1: не
19, 35sq	resiliente (220, 34)	∅	53, 20 ѿскочившъ (Ed.)	285r2: ѿскочивши
19, 38	∅	∅	55, 2 же (Ed.)	285r4: еже
19, 40	per capulum surripiebat (220, 36)	∅	55, 3 за рѣкою / за роукою (Ed.)	285r6sq: за рѣкъ іати
19, 43	vides (220, 37)	∅	55, 5 видиши (Ed.)	285r9: видѣши
19, 44	posset (220, 38)	могъ бы сѧ (Ed.)	55, 5 могъ бы сѧ	285r10: могъ бы сѧ
19, 42	fraterni (220, 38)	∅	55, 6 братни / братни (Ed.)	285r12: братени
19, 60	quasi (220, 43)	∅	55, 15 аки (Ed.)	285r26: аще
19, 61	fervidam (220, 43)	∅	55, 16 врѣць (Ed.)	285r28: върѣць
19, 66	lanceis gladiisque (220, 45)	∅	55, 18 мечи и копїи (Ed.)	285v2: мечи копїи
19, 71	sacratissima (220, 48)	∅	55, 21sq свѣтиши / свѣтиши (Ed.)	285v8: чистїиши
19, 76	martirum (221, 2)	мученичѣхъ (Ed.)	57, 1 мѣнцѣхъ	285v13: мѣнцѣхъ

19, 77	sub 4 Kalendarum (221, 3)	∅	57, 2sq прѣ каландѣ	285v15: прѣ каландомѣ
20, 7	in catervas fidelium (221, 8)	на вѣрныхъ дрожжиноу (Ed.)	57, 7 на вѣрнаго дрѣжинѣ	285v23: на вѣрнаго дрожжиноу
21, 6	non minus (221, 13)	не мене (Ed.)	59, 2 не минѣ	286r2: не минѣ
21, 8	dilatatum (221, 14)	∅	59, 3 раширенѣ (Ed.)	286r4: рашенѣ
21, 15sq	mirantibus (221, 17sq)	чюдившемся (Ed.)	59, 7 чюдиша сѧ	286r11: чюдиша сѧ
21, 17	hodie (221, 18)	∅	59, 8 днешнаго (Ed.)	286r13: выш'наго
21, 19	venerando (221, 19)	∅	59, 9 чѣтимо/честимо (Ed.)	286r14: честимѣ
22, 2	patefactum est (221, 20)	∅	59, 10 прогавлено бы яко / прогавлено быст яко (Ed.)	286r16: прогавлено бы
22, 10	ariditate (221, 24)	∅	59, 15 оушениѣмъ/ оушениѣм (Ed.)	286r24: оушениѣмъ
22, 11	auditus ... privacione ... vitam ipsis ... odiosam finierunt (221, 24sq)	∅	59, 14sq а дрѣзи ѡлѣчени слѣха своего и гла житіе свое в ненависти всѣмъ ближнѣи злѣ ѡкончаша / а дрѣзи ѡлѣчени слѣха своего и глагола, житіе свое в ненависти всѣмъ своимъ ближнимъ злѣ ѡкончаша (Ed.)	от.
23, 3sq	visum est (221, 27)	∅	61, 5 прогавлено бысть / прогавлено быст (Ed.)	286v5sq: прогавленоу бы
23, 8	somno (221, 29)	∅	61, 7 снѣ / сномъ (Ed.)	286v10: сономъ

23, 16	∅	∅	61, 12 члѣкъ /чловѣкъ (Ed.)	286v17: члѣъ
23, 19	∅	∅	61, 13 члѣкъ /чловѣкъ (Ed.)	от.
23, 32	∅	ѡбрѣтъша (Ed.)	63, 2 ѡбрѣтоша	287r1: ѡбрѣтоша
23, 33sq	in hac angustia (221, 35)	въ сѣмь размышлении (Ed.)	63, 2sq в сѣ размышленіе	287r2: в сѣ размышленіе
23, 42	∅	∅	63, 7 пренесено (Ed.)	287r9sq: принесено
23, 44	∅	∅	63, 7sq пренесено (Ed.)	287r11: принесено
23, 44sq	∅	∅	63, 8 пренесе ѳ (Ed.)	287r11: принесѳ
23, 45	aliquantum (221, 37)	∅	63, 8 нѣколи (Ed.)	287r12: николи
23, 46	rivulo (221, 38)	рѣкоу (Ed.)	63, 9 ракъ	287r13: ракоу
23, 53sq	sinceriter (221, 40)	чистами (Ed.)	63, 13 частами	287r20: частами
23, 67	∅	∅	65, 1 съгнивше (Ed.)	287v1sq: гнѣвше
23, 73	ymnis (221, 44)	∅	65, 4 с похвалами и (Ed.)	287v7: с похвалами
23, 75	ibi vero (221, 45)	тамж(ѳ) (Ed.)	65, 5 тѧ	287v9: тѧ
23, 79	frequentissime (221, 46)	∅	65, 8 нанчаще (Ed.)	287v14: наннѧще
23, 83	virtutibus (221, 48)	∅	65, 10 ѡ силѧ же	287v18: ѡ сиѧ же
23, 87	nostri (221, 49)	да нашего (Ed.)	65, 12 дѣвнаго	287v21: дѣвнаго
24, 6	compedum ac manicarum ... contriti (222, 3sq)	∅	67, 1 оузами ѡковаными мѣчѧ (Ed.)	287v28sq: ѣзами и ѡкованы мѣчили
24, 8	pulsantes (222, 4)	поражающе (Ed.)	67, 2 поражающа	287v30: поражающа
24, 15	misserimos (222, 8)	∅	67, 6 ѡкааныа (Ed.)	288r7sq: ѡканыа
24, 21	vinctis (222, 12)	∅	67, 10 оужникѧ (Ed.)	288r14: оужасникѧ
24, 24	membra (222, 13)	ѣды (Ed.)	67, 12 ѣзы	288r16: ѣзы

24, 27	exiliunt (222, 15)	∅	67, 14 искочиша (Ed.)	288r20: скон'чаша
24, 30	refferunt (222, 15)	∅	67, 15 пов'ѣдающе (Ed.)	288r23: пов'ѣдающе
25, 3	senserit (222, 19)	∅	67, 17 ощюти (Ed.)	288r25: ощти
25, 4	liberatum (222, 19)	∅	69, 1 избавленъ (Ed.)	288r26: избавилъ
25, 9	ad clericatus ... aeccleasiam (222, 21sq)	въ клирики църкви (Ed.)	69, 4sq въ клирики къ църкви	288v1: въ клирикъ црѣви
26, 6sq	scriptum (222, 26)	∅	69, 10 писанїе (Ed.)	288v10: писанїа
26, 10	∅	самъ (Ed.)	69, 12 самѣ	288v14: самѣ
26, 13	vera (222, 30)	∅	69, 14 истинныѣ / истинныхъ (Ed.)	288v17sq: истинныѣ
26, 17	visus est (222, 32)	∅	69, 16 видѣнъ бы / видѣнъ быст (Ed.)	288v22: видѣно бы
27, 3	strictius (222, 34)	∅	71, 2 крѣп'цѣ (Ed.)	288v30: крѣп'ци
27, 4	amarissime (222, 35)	∅	71, 3 горцѣ (Ed.)	289r1: горци
27, 10	morituro (222, 38)	∅	71, 6 оумирающаго (Ed.)	289r6: оумирающаго
27, 19	mansuefactis (223, 1)	∅	71, 11sq оутишена (Ed.)	289:15: оутѣшена
28, 2	mulier quaedam (223, 3)	∅	73, 1 жена етера (Ed.)	<i>от.</i>
28, 10	∅	ицѣлением (Ed.)	73, 5 ицѣленїа	289r28: ицѣление
28, 10	∅	∅	73, 5 бо (Ed.)	<i>от.</i>
29, 4	sed (223, 11)	нъ (Ed.)	73, 9 къ	289v3: къ
29, 8	manus (223, 13)	∅	73, 11 рѣцѣ (Ed.)	289v6: рѣцы
29, 18	Dei (223, 16)	∅	73, 17 бжїю / в' божїю (Ed.)	in margine 289v: в' бжїю
30, 4	se contrahendo incedens (223, 21)	∅	75, 3 лажаше (Ed.)	289v22sq: лежаше
30, 10	∅	∅	73, 6sq на немже тамо (Ed.)	289v28sq: на немже тамо при не же тамо

30, 20sq	pauper amande (223, 30)	Ø	75, 13 ѡ неслмыслене любимыи (Ed.)	290r8sq: неслмысленыи любимыи
30, 28	non moror (223, 34)	не мѣдлю (Ed.)	75, 18 не могѹ	290r14: не могѹ
30, 37	pedum nervi (223, 40)	Ø	77, 4 нѡны / ножныа (Ed.)	от.
30, 38	Ø	Ø	77, 4sq трѡскотати (Ed.)	290r22: крѡскотати
30, 38	prius (223, 40)	Ø	77, 5 первое (Ed.)	290r22: первѣе
30, 44	Ø	Ø	77, 8 фрѡстѣи / фрѡзѣстѣи (Ed.)	290r:27: врѡстѣи

Vašicova edice není pochopitelně prostá chyb, což lze ovšem předpokládat u každé práce tohoto typu a na chyby zde chceme poukázat čistě z informativních důvodů. Na mnohé z výše uvedeného ostatně upozornil ve své snad až příliš příkré recenzi B. Havránek (Havránek 1931: 198–201), který celému Vajsovu Sborníku vytkl především nejednotný ediční přístup k textům, Vašicovi konkrétně pak příliš velký počet emendací, rozepisování zkratk a kriticky se vyjádřil i ke kvalitě jeho českého překladu. Havránkovu recenzi lze nicméně ještě v lecčems doplnit. Některé omyly v edici jsou dány technickou náročností zpracování, která musela být u tohoto typu textu na konci 20. let minulého století jistě značná, např. na s. 85 je v poznámkovém aparátu vynecháno číslo poznámky 30 z textu a následně uvedeno u poznámky 31, na s. 88 zcela chybí text pozn. 26, ač je v textu edice uveden odkaz, a na s. 92 je přehozeno pořadí poznámek oproti odkazům v textu (pozn. 11a před pozn. 11), pozn. 18 na s. 103 patří až na s. 104. Ojedinelé jsou chyby vztahující se přímo k textu či variantám, uvádíme je však výběrově – v Prol, 26 je uveden tvar толикъ, což však vychází již z chyby v Nikol'ského edici, v rkp. K čteme толи, přičemž toto znění je pak v pozn. 24 chybně přiřazeno k rkp. P. Dále v pozn. 16 na s. 90 je uvedeno znění rkp. P сѣ, ve skutečnosti сѣ. Na počátku kap. 8 chybí k lexému постѣхъ v poznámkách varianta z rkp. P постѣ, v téže kap. na ř. 62 je opomenuta poznámka s informací, že lexém и není v rkp. P doložen. V kap. 11, 7 je uvedeno, že lexém тако je dochován pouze v rkp. P, ve skutečnosti je pouze v K, dále v kap. 12, 33 je k lexému в' дѣлѣ chybně uvedeno, že rkp. K má doložen tvar в' дѣле. Na závěr můžeme z drobných omylů ještě doplnit, že na s. 101 je v pozn. 13 uvedeno, že v rkp. K chybí lexém вѣ, ve skutečnosti však nechybí, viz zde novou edici, fol. 280v, ř. 28.

Po snad ne příliš kritickém zhodnocení Vašicovy edice je jasné patrné, že je nutné pro další práci s textem *VencNik* a pro analýzu překladové techniky, což je hlavním cílem naší práce, vypracovat novou edici.

7.2 Nová edice *VencNik*

Předkládaná nová edice *VencNik* se snaží najít kompromis mezi moderní ediční praxí stsl. textů a snahou o smysluplné porovnání stsl. textu s lat. předlohou, které je v případě *VencNik* zásadní. Text *VencNik* je podobně jako v případě Vašicovy edice založen na rkp. K coby rukopise starším, i když se vyskytují místa v rkp. P, která, přinášejí čtení prokazatelně lepší. Relevantní varianty rkp. P jsou uvedeny v poznámkovém aparátu, nejsou však nikdy zapracovávány do vlastního textu edice tak, jako se to děje u Vašici. Poněvadž je rkp. P náš jediný zdroj variant, nepovažujeme za nutné jeho zkratku v poznámkovém aparátu uvádět. Stejně tak se nepokoušíme o žádné rekonstrukce „údajné“ původní podoby *VencNik*, protože chceme prezentovat text tak, jak je skutečně v rukopisech dochován, i za cenu řady obtížně srozumitelných míst. Případné další interpretace jsou tak dle našeho názoru výhradně věcí čtenáře a nikoliv editora. Ze stejného důvodu také nerozepisujeme zkratky. Aby se čtenář mohl v textu *VencNik* lépe orientovat a abychom respektovali i existenci Vašicovy edice, novodobého překladu V. Konzala (Bláhová – Konzal 1976) a zachovali s nimi určitou kontinuitu, jsou v textu svislou modrou čarou s číslem kapitoly uvedeným horním indexem vyznačeny začátky jednotlivých kapitol, např. |¹. Stsl. text, který nemá oporu v *Gump*, je vyznačen podtržením. I když se jistě nejedná o dokonalé grafické řešení podobně jako Vašicovo prokládání znaků, poskytuje tento způsob podle našeho mínění dobrou představu o tom, jaká část textu *VencNik* má skutečně oporu v *Gump*, již na první pohled může být výsledek poměrně překvapivý. V ojedinělých případech se na jednom řádku vyskytují dva zcela identické lexémy, z nichž jeden má variantní čtení, aby bylo zřejmé, ke kterému lexému varianta patří, je v kritickém aparátu lexém opatřen dolním indexem s pořadovým číslem. V poznámkovém aparátu staroslověnského textu uvádíme v některých případech také lat. znění k danému stsl. lexému, aby bylo na první pohled zjevné, který ze staroslověnských rukopisů má blíže k lat. předloze.

Latinský text *Gump* je uveden podle znění Pertzovy edice, v souladu s níž je zachováno i řádkování a stránkování, ovšem s tím, že každému foliu stsl. textu připadá přesně ekvivalentní text latinský, což je oproti předchozím dvěma edicím podstatná změna, která podle našeho názoru umožní lepší a pohodlnější porovnání lat. předlohy a stsl. překladu. Za stejným účelem byla v lat. textu pomocí hranatých závorek a kurzívy vyznačena místa, která nejsou do staroslověňštiny přeložena. Opět pro lepší orientaci v lat. textu byly za svislou modrou čárku doplněny římskými číslicemi čísla kapitol, např. |^{vii}, a pro případné srovnání textu *Gump* s původním rukopisným zněním, jsou v textu vyznačeny začátky jednotlivých folií podle rkp. *Gump^{Wolf}*, např. |^{20v}. Přestože je základem Pertzovy edice rkp. *Gump^{Wolf}*, je v některých případech v textu edice uvedeno (snad lepší) znění jiného rukopisu (*Gump^{Prag}* nebo *Gump^{Belg}*). Pro přesnou představu o znění rkp. *Gump^{Wolf}* jsou v edici **zabarveny šedivou barvou** lexémy, které neodpovídají jeho znění. Pokud jde o poznámkový aparát lat. textu, jsou varianty uvedeny pouze u těch úseků, které byly přeloženy

do staroslověnštiny. Varianty *Gump^{Belg}* a *Gump^{Prag}* jsou převzaty z Pertzovy edice s tím, že neuvádíme pravopisné varianty, např. *quisdam – quibusdam* (220, 2), *salim – saltem* (220, 6) apod. Nově byly do poznámkového aparátu doplněny varianty z dalších dnes dostupných rukopisů *Gump^{Erlg}* a *Gump^{Berl}*.

- 1 Мѣца сеп'тѣвѣра въ • ки • днѣ починает сѧ проло^ѡ
ѡ сѣмѣ въчѣславѣ мѣщѣ хвѣ • блѣви ѡчѣ •
 Сѣнагъ по истин'нѣ роды многообраз'ныа ко-
 моужѡ в родѣ смѣтныѣ и ѡбыча имѣють
 5 хитрости и печали • илиже срѡство ѡ подѡ
 образованїи • силою вънѣтрныа ѡ тогда
 родѡ разсмѣти • и ѡнѣ хитростию словесѣ
и повѣстѣи • к'дѣ ли како ѡмомъ подвинове-
 ни разумѣчи • да смотроти [sic!] могли быша и
 10 къ завѣстоу члѣсскомуу житїю веселы радѣ-
 ют сѧ оукон'чати • сѣи по истин'нѣ оумомъ
 смысленыи поправѣ мирьс'каа игрища • вы-
 ш'ныѣ желает • ѡнѣ ископанъ на высоту
 чьстїи • гора дѣхомъ оубѣгаа мирьскїи вы-
 15 шнїи желаютъ не говѣа ко ѡнымъ и прѡвѣ
 многожды оуяз'вляетъ • многостѣд'ныа
 а старости старость м'ногоживот'наа
 на н'равы старыа и спситель'ныа привлачи
 сѣмѡ ремествоу храборьстїи • дръзла мѣѡ-
 20 сть • хотѣщоу похвалы славѣ прѣати а дрѣ-
 голѡ дѣлаъ различныѣ троу хитростыни
 лѣность извлачить • оумы родител'ныа
 тоностїю измоучаетъ етери же смотри-
 нїемъ глѣбины списанїемъ словесѣ поѣче-
 25 ни ѡнѣ ли свободною празнью и чюдныѣ глѣ хо-
 дожествїа [sic!] смотрению в'даше сѧ чайишиѣ про-
 читанїемъ под'визанїе звѣздѣ толи
 въ теченїемъ неподвижныѣ растогаъ •
 каа или какова мѣбра зѣскаго величествї-
 30 а початокъ • етери аки таинныѣ строиъ •

1 Мѣца сеп'тѣвѣра въ • ки • днѣ починает сѧ: *om.* 2 блѣви ѡчѣ: *om.* 3 сѣнагъ – *studiorum*: *Оѣ* нѣ [sic!] 4 и: *om.* 8 повѣстѣи: повѣстїи – *res* 9 да смотроти [sic!]: досмотрѣти – *discernere* 11 сѣи: сѣ – *hoc* 13 ископанъ: ископанъ – *exstructos* 15 желаютъ: желает – *desiderat*; не говѣа ко ѡнымъ и прѡвѣ: не говѣа къ оуныѣ и противѣ; прѡвѣ: *add.* н'равѣ – *fas* 23sq смотринїемъ: смотренїе 24sq поѣчени нынѣ ли: пооуѣени по нѣли 25 и: *om.* 25sq хоужествїа [sic!]: хѣдѣствїа 26 в'даше сѧ: в'дав' же сѧ – *dedit* 29 какова: кака – *qualis*

1 INCIPIT PROLOGUS GUMPOLDI MANTUANI EPISCOPI

- Studiorum igitur genera multiformia varias cuique mortalium ingerere solent ingenio-
 rum curas, quibus id genus ratione praestantissimum imaginationis potentia interioris
 tum | ^{19v} natura, tum etiam industria, res quoquo modo sensibus subiectas intellectu discer-
 5 nere, et ad vota humana in usus iucundos gaudet diffingere. Hic namque **mente** mo-
 deratus, spreto caducorum ludicro, superna intendit, ille extractos in altum honores
 ardenti rerum fugacium siti exaestuans desiderat; hunc aetas iuvenula contra fas
 plerumque illicit, illum frigidae senectutis matura longaevitas in mores severos ac
 salubres coaptat; huic artis bellicae audax prudentia appetibilem laudis gloriam prome-
 10 retur, illi operum diversorum labor artificiosus desidiam eximit, mentisque naturalem
 subtilitatem extorquet. Quidam vero litteralis speculatione profunditatis infixi, necnon
 liberali ocio per miras eloquiorum venustates perspicacius dediti, frequentissima reputa-
 cione, [*quo ordine*] siderum motus ac fixione non motabili disponantur, quae aut qualis
 mensura **terrenae** magnitudinis ambitum, quadam quasi latenti ratione

1 incipit prologus Gumpoldi Mantuani episcopi: incipit vita et passio specialis sancti Wencezlai martyris
 Gump^{Prag}, incipit praefacio in passione sancti wenezlai martyris Gump^{Erlg}, incipit prologus de vita ac pas-
 sione sancti ventizlavonis gloriosi ducis ac martyris Gump^{Berl} **2** igitur: *om.* Gump^{Berl} **5** mente: mentem
 Gump^{Wolf} Gump^{Erlg} **13sq** reputatione: disputatione Gump^{Belg} **14** terrenae: tenere Gump^{Wolf}, quadam: *om.*
 Gump^{Berl}

- 1 по въбразѣцѣмъ гѣометръскѣи на истѣи'ноу-
ю жатѣѡ въбѣати истѣи'нѣ • киимъ ли
оуставѣ все по чиноу выш'нее количество
оурав'нано твер'достію или кѣи съглашеніе •
- 5 частѣми пѣніе родител'но съглашаетъ сѧ •
ли которою вѣстїю въбразѣ подѣи истѣи'ны
и лож'ны • преди положенымъ оуставѣ •
и ѣи неоудобны смыш'леніемъ • тако глѣбо-
кое глѣущѣи поплѣзаетъ сѧ рас'читаніе • имѣ
- 10 выш'ны и нѣны раз'мыш'леніи испѣта-
ти потѣше сѧ троужаютъ сѧ • а дрѣзѣи вы-
строитію пощени пѣны игрицемъ насто-
аще • дрѣгъ дрѣга и горази'ке оуставѣи
хотѣше • вѣстѣ же истин'ны ѡ сѣи' бѣи нѣе-
- 15 го дѣианіи поминати нѣны блѣговолени •
смрѣныма ѡчиима толикоу наз'намена-
ноу • въ селище неродимемъ аки ѡпѣстѣи'шѣ •
повѣстѣми любѣше • не оужасаютъ сѧ за-
кленѣти • не дѣи'но то есть • аще ѡ вели-
- 20 каѧ то философ'скаѧ испѣтаніѧ под'вѣза-
юща • сего чинѣ премѣудрыѧ ѡ простаго сло-
вѣи оуставѣ сложатъ • и егда многож'ды ре-
вѣностию прилипаемо поганьскѣи писаниемъ •
но не толико что въ сѣи' дѣианіихъ ѡ хва-
- 25 лѣи бжѣи • аще из'несено есть толи изрече-
но сказаніемъ • на послѣд'наѧ и ѡправи-
ма по сѣи' изложиша • по истин'нѣ аще что
бжѣи'ное толики мыслѣ завѣтѣ • ти-
сѣи и простѣи и оудоб'нѣи съвѣтѣемъ рѣи сѧ
- 30 ѡтиноу • то аки полез'но хотѣи и трѣбѣи

2 въбѣати: въбѣтѣемъ; истѣи'нѣ – *comprehensionem*: стѣи'нѣ [sic!] 4 съглашеніе: съглашеніе – *consonantiarum* 6 которою: кою – *qua* 13 дрѣгъ дрѣга: *add.* выше 14 ѡ: ѡ 15 нѣсны: нѣсны 17 селище: селищѣи 20 то: толи – *ac* 22 оуставѣ: оуставы 24sq хвалѣ: похвалѣ 27 по истин'нѣ: то истин'нѣ [sic!] 28 бжѣи'ное: бжѣское; толики: толи – *ac*

per formulas

- 15 geometricales ad certam metiendi comprehensionem asstringat, quove dictu tota per numerum | ^{20r} decurrat summa quantitatis soliditatisque, aut per quas consonantiarum proportionum cantilena temperetur naturalis, vel qua opinionum imagine sub veri falsique proposito eorumque difficili commixtione tam profunda eloquentium subrepat disputatio per artium scrupulositates investigare desudant. Alii autem studiis incitati carminum
- 20 ludo *insistentes* [*poetico*], *ad naeniarum* garrulitates *alta* divertunt ingenia. Famam autem veritatis erga Dei sanctorum memoranda gesta, coelesti benignitate mortalium obtutibus toties designatam, incuriae quam *exitiali* neglegentia, *fabulis* delectati, non pavent subcludere. Nec mirum, si grandia ac philosophicas quaestiones moventia huiusmodi sapientes a simplici compositionum serie *transdlexerint*, cum plures eorum, ardentius
- 25 inhaerendo gentilium scriptis, *non tantum* quid in sacris gestis laudi divinae proferendum ac litterarum indiciis in posteros divulgandum postposuerint, verum quicquid divinum ac menti devotae mitissimum simpliciter ac sine difficultatis perplexione videtur, penitus id quasi utilitate carens

15 dictu: dicto Gump^{Belg}, vel ductu Gump^{Erlg}, ductu Gump^{Berl} **16** decurrat summa quantitatis soliditatisque: decer quantitatis solidatis Gump^{Wolf}, quantitatis soloditatisque Gump^{Erlg}, decernatur quantitatis soliditatisque Gump^{Berl} **1** desudant: desiderant Gump^{Belg} **20** insistentes: institentes Gump^{Wolf}; ad naeniarum: adveniarum Gump^{Wolf} Gump^{Erlg}; alta: alia Gump^{Wolf} **22** exitiali: exitali Gump^{Wolf}; fabulis: fabulosis Gump^{Wolf} Gump^{Erlg} **24** transdlexerint: transdlexerit Gump^{Wolf}, traduxerint Gump^{Belg}, traduxerunt Gump^{Erlg} **25** non tantum: notandum Gump^{Wolf}, non tam Gump^{Erlg}; gestis: *om.* Gump^{Erlg} **26** postposuerint: postposuerunt Gump^{Belg} **27** mitissimum: mitissimum menti Gump^{Belg}

- 1 ѿвер'гоу • сїю по истинѣ оудовез'ною ленаще-
сѧ • м'нози м'нат сѧ вещи чловѣчес'киа оу-
дер'жанїѣ живѹще • толики хитростїю вы-
ш'ныѣ рефорьскѣ боле сматраща высотъ • и
- 5 намъ к' таковыѣ премудрыѣ и оученыѣ словесъ
чинѣ приваѹзав'шем' сѧ • но ѡбаче краттъ-
кїмъ сказанїемъ • аще и нечѣымъ напи-
санїемъ но по велѣнїю побѣдѣтел'нагѡ
црѧ и ав'густѧ • мирьскагѡ ѡты в'торыѣ
- 10 сѣмъ его повелѣнїѣ • сельскѣѣ нашімъ оу-
ставленїемъ памѧнаго моужа има и
дѣланїа и знаменїа • памяти мало потѡ
проав'леныѧ • вослѣ'ствоющаа предъи-
детъ оуставы радостъ егоже бо кѡликиѣ
- 15 оусташаетъ казнь • ис'казано пишоуцаѣ
толико же оудобрѧ сѣгѡ выш'нее досто-
панїѣ оуставъ • словесы и дѣлы сѣymi •
вставленїемъ з'наменающагѡ | 1 Почї-
нают сѧ книги ѡ родѣ и ѡ страсти сѣгѡ
- 20 ѡ пер'ваго всѣхъ вѣрныѣ • к'назѧ влчеслава
оученаго ѡставленїа • пагѣбномѣ оуже
прегрѣшенїю кончавающѣ сѧ • живо-
т'ныи б'лескъ оученїа разьлїаннемъ сїающѣ
- 25 окрѣтъ всеѧ вселен'ныѧ • т'мами заблоу-
женїа чер'нопрїмрач'но • вѣѣски прояс'ніи но
іако вѣры спситель'ныѧ ращенїа • растѧхѣ •
еюже вѣрою пер'вою крѣпостїю пѡстѹпї
начѧ црковныи • пер'вое быстростїю бгѡ-
- 30 оуставленъ простран'нѣ свѣтѧ сѧ въ к'нїгѧ

1 сїю: сєю 3 толики: толи – ас 4 сматраща: смотрѧща 8 велѣнїю: повелѣнїю; 15 ис'казано: исказно;
пишоуцаѣ: пишащаго 17 сѣymi: сѣы 18sq Почїнают сѧ: *om.* 19 страсти: *add.* сеп'тєврїа • кї • 20
к'назѧ: *om.* 24 окрѣтъ: ѡ крѣтѣ 27 пер'вою: первое – *primum* 28 быстростїю: быстротою 29
хитростї: хитросьтми

- 28 abiecerint. Hac denique fortuna, uti plures
 existimant, res hominum volvente ac subli | ^{20v} mium sagacitate rethorum magis altiora
 30 spectante, nobis a tanta sapientum ac docta loquacitate admodum seiunctis, brevis
 tamen seriola subnotacionis, quamvis corrupte [*prolata*], victoriosissimi imperatoris
 augusti Ottonis secundi sacro iussu rusticitati nostrae imposita, memorabilis viri nomen
 gestorumque insignes mentiones paulo post declaratura, sequentis praecedat textus
 raritatem; quem vero quantum attenuat culpa viciose scribentis, tantum exornat sancti
 35 excelsa dignitas, materiae causam operum sacra auctoritate designantis.
 EXPLICIT PROLOGUS.
 | ^{21r} INCIPIT PASSIO SANCTI VENCEZLAVI MARTYRIS
 | ¹ Avulsa igitur ob insecabilis sacramentum Trinitatis | ^{21v} prisco catholicorum idoneo-
 40 que refragatu pestiferae haereseos sentosa pululatione, vitalis splendor dogmatis irra-
 dianti diffusionem orbem atra errorum caligine obfuscata divinitus serenavit. Sed quia
 fidei salubris incrementa, quo primum roboris sumpsissent exordium aecclesiastici
 214
 1 priore theologorum sollertia salutarium studiis textuum latius coruscante, libris

28 abiecerint: abiecerunt Gump^{Belg} Gump^{Erlg} 30 nobis: nobisque Gump^{Prag} nobis itaque Gump^{Belg}; sapientum:
 sapientium Gump^{Belg} Gump^{Prag} 31 seriola: om. Gump^{Belg} Gump^{Erlg} Gump^{Berl} 32 nomen: om. Gump^{Berl} 34 rari-
 tatem: raritem Gump^{Wolf} 35 designantis: designantes Gump^{Wolf} 36 explicit prologus: om. Gump^{Wolf}, explicit
 praefacio Gump^{Erlg} 37 incipit passio sancti vencezlavi martyris: incipit passio eiusdem Gump^{Erlg}, incipit vita
 et passio sancti ventizlavonis martyris Gump^{Berl} 39sq idoneque: idoneque Gump^{Wolf}; refragatu: refugatu
 Gump^{Wolf} 41 errorum: eorum Gump^{Wolf} om. Gump^{Erlg} 42 aecclesiastici: aecclesiasticum Gump^{Belg} Gump^{Erlg}
 214:1 priore: priorum Gump^{Belg}

- 1 исписанъ • таче вечер'номоу последъствію •
истин'ны твер'до прѣзнаменанъ • довол'но
 твер'достоѡще прѣ оувидѣли есмъ • пш-
 ганомъ ѿбаче етерѣ по дол'зѣмъ заблоу-
 5 нїи • толи преломенѣ из'бращенїе • къ
 правѣн'ки правѣи стезѣ стѣи просвѣще-
 нїемъ възведенѣ • не оу еще в'сего мира
 народы аще прѣведены сеа бл҃гѣти • да-
 роу в'кѣпѣ быти присовокуплену и прї-
 10 ѣт'нѣ • нѣ оуражену нѣнымъ величествѣ •
 аки помалѣ въстающїи дїаволѣ пагѣба •
 съчастнѣ въ страны въстоупи • ихъже во
 истин'ноу странъ • единѣ пис'менемъ прос-
 тынѣми настоѡщими • проѡв'лену зе-
 15 м'ли жителѣи словенемъ • страноу ѿ инѣ
 стремъю твер'дѣ и вѣрою ленивенишѣ •
 нашїмъ же смотренїемъ • повѣдаемоу •
 ѡже сама зем'ла ст҃го дѣла даромъ • на хри-
 стьянѣскїи законъ ѡбѣщанїа • аще пш-
 20 з'на • но ѡбаче бл҃женѣи ѡбращенїемъ во-
 схотѣла сѣ ѣ оуставити. |² ѡко по истин'нѣ
 ѿ самѣхъ зем'лежителѣи боемїа зем'ли имѣ
 възываетъ сѣ • еиже цр҃твоующеи съ-
 частное памѣти пресвѣтлымъ цр҃мъ
 25 ирѣхомъ • фратѣскїимъ и римскимъ • ете-
 рѣ ѿ колѣна рода того свѣтлѣи толи си-
 лою великѣ • в соусѣдѣ присѣда • именѣ
 спытигнѣвъ • снѣ боривоевъ • к'нажї-
 ѣ строн • пшд цр҃кою властїю дрѣжа • къ
 30 вѣжїю законѣ сладѣки завѣтомъ привлеченъ •

3 твер'достоѡще: твердостоѡщѣ; оувидѣли: оувѣдѣли 4 ѡбаче: ѡбача 10 величествѣ: величествѣи
 11 въстающїи: въстающѣи 16 стремъю: стремѣю 22 зем'лежителѣ: землежитѣ 23 еиже – *cui*: и ѣ 25
 ирѣхом: ерихѣ 29 дрѣжа: вдерѣжа

- 1 inscri-
 ptum ac credulae posteritati certius praesignatum satis constare pernovimus: gentibus
 tamen quibusdam longo post errabundo anfractuum diverticulo ad normalis rectitudi-
 nem tramitis sacra illustratione redactis, nondum cunctae mundi nationes, quamvis
 5 praedestinatae, huius gratiae donum simul sunt sortitae; sed ordinante coelesti maie-
 state, quasi paulatim surgentibus diaboli detrimentis, felicius in partes processit. Quar-
 um quidem partium unam stili simplicitate praesentis exprimendam, incolis inhabitatam
 Sclavanicis, **aggredimur**. Plaga aquilonalis ceteris immitior ac fide tardior, nostrae
 prostratur intentioni; quam ipsa sacri **pneumatis** charistia ad christianae cultum pro-
 10 fessionis, quamvis sera, tamen beata conversione dignata est instituere. | ^{22r}
 |" Quoniam quidem ab ipsis terrae incolis Boemia regioni vocabulum sonat impo-
 situm; cui iam regnante felicitis memoriae praeclarissimo rege Heinricho, quidam gentis
 illius progenie clarior ac potentia in cives eminentior, Zpuytigneu nomine, princi-
 14 patus regimen sub regis dominatu impendens, divini cultus dulci voto attactus

7 quidem: *om.* Gump^{Berl} 8 Sclavanicis: germanicis Gump^{Prag}; aggredimur: *om.* Gump^{Wolf} Gump^{Berl}; aquilona-
 lis: aquilonaris Gump^{Belg} 9 prostratur: protestatur Gump^{Belg}, protestat Gump^{Prag}; pneumatis: pneumati
 Gump^{Wolf}

- 1 кѣ сѣи водѣ таинствѣю • вѣторое роди-
ти сѣ немалы прилепаѣ крѣпѣнїемѣ ѡчїсти
сѣ • и новою хитростїю вѣрѣ • цркви бѣоу и
блженѣи его родилѣници мѣи • и сѣи и ве-
- 5 рѣховѣному аплоу петрѣ памати чѣнѣ ѡсно-
ва • вѣ нюже по сѣ оустроенїи • бесчисленѣи
чюдеса лѣты миноуѣща • и мѣтїю бжїею
дѣлающѣ являет сѣ • |³ его же межїи сѣи
похвалителѣнаго житїа днѣ лѣпыхѣ • дѣ-
- 10 ланїи ѡбразѣ по законѣ рода члѣсѣка закѣ-
пены лѣты • ѡ сего свѣта прѣставившѣ сѣ
вѣрѣ его вѣкѣ мѣи • вратиславѣ на кѣнѣ-
нїе стола избранѣ всѣми людѣми прїестѣ-
пи вѣрѣ же вѣслѣдѣ законѣ хрѣтианскѣ •
- 15 побѣдѣтелѣному воиникѣ • блжѣному
мчѣкоу георгїю цркви бѣи истинѣ вѣ-
роуѣ сѣзда • емоу нѣколько лѣтѣ жївѣ-
щѣ и по родѣ члѣсѣкомѣ сего свѣта ѡходѣ-
ща родившѣ сѣ ищадїемѣ • высокаго
- 20 чюда смртѣи • частыми хвалами сыно-
вѣемѣ по истинѣ роженїе ѡ негѣ ста-
рѣишаго бѣи възлюбѣленаго вѣчесла-
ва за живѣ сѣ и на нѣнаѣ жѣлающѣ
избра сѣ на мѣстѣника • |⁴ идѣже во чюнои
- 25 свѣтлости • толи любимѣ красоты о-
трочѣ • егда цѣвѣтоушїи оуѣсти вѣкоу
перѣвому прикосѣ сѣ • ѡтцѣ и ещѣ живѣ
соущѣ кнїнымѣ хитростемѣ жѣлаѣ •
толико ѡтиню доушѣ и оуиѣ и мыслѣ ча-
- 30 стѣи моленїемѣ прѣмоуѣ • и его посланїе

1 сѣи: сѣи 2 прилепаѣ: прилепаѣ 4 родилѣници: родителѣници 4sq вѣрѣховѣному: вѣрѣховѣнему 6
нюже: нею; оустроенїи: оусторени 7 миноуѣща: минѣюши 14 вѣслѣдѣ: вѣслѣдѣ 18 члѣсѣкомѣ:
члѣкѣ 19 ищадїемѣ: и ищадїѣ 24 чюнои: чюдноѣ 26 цѣвѣтоушїи: цѣвѣтѣши 27 ѡтцѣ: *add.* во 29
толико: толи; ѡтиню: ѡню – *paternam*

sacri fontis

- 15 mysterio regenerari non parum anhelans, baptismo mundatur, et novo studio fervens
domos Dei ad beatissimae eius genitricis Mariae apostolorum principis
memorandam veneracionem construxit, in quibus postmodum innumera annuatim mira-
cula ope divina cooperante fulserunt.

III Huius interim laudabilis vitae diebus, honestorum actuum exemplo, per naturae

- 20 legem obclusis, frater eius aetate minor Wratizlav in principatum, se publico assensu
eligente, successit, fraternamque ipse assecutus religionem, victorioso Dei athletae beato
martiri Georgio basilicam Deo dicendam, christianae credulus veritati, erexit. Quo
etiam post tardos temporum tractus naturaliter hominem exeunte, sobolem alta ammi-
ratione mortalibus per laudes frequentandam, filiorum scilicet tam natu quam etiam
25 actu maiorem, Deo dilectum Vencezlaum, superstitem | 22v sibi ac multo coelestium arden-
torem reliquit.

IV Qui vero mirae claritatis ac amandae indolis, dum floridam iuventutis aetatem
primum attigisset, patre adhuc vivo, ad litterarum disponi exercitia desiderans, pater-
numque crebro flagitamine deflectens animum, eius transmissu

16 ad: ac Gump^{Belg} Gump^{Prag} Gump^{Erl} Gump^{Berl}; Mariae: *add.* sanctique Gump^{Erl} Gump^{Berl} 19 huius: eius Gump-
Berl 20 obclusis: exclusis Gump^{Berl} 21 eligente: delegente Gump^{Berl}; ipse: *om.* Gump^{Belg} Gump^{Prag} Gump^{Erlg};
Dei: *om.* Gump^{Erlg} 23 exeunte: eunte Gump^{Wolf} 26 indolis: *add.* puer Gump^{Belg} Gump^{Prag} Gump^{Erlg} Gump^{Berl} 27
vero: *om.* Gump^{Berl}

- 1 в градѣ нарицаемыи бѣдѣчь • к' попиноу и
именѣ оученѣ • наоучити к'нигамъ оучити
данъ бы • егже по истин'нѣ ходоужьство^ѣ
къ с'корѣишемоу разѣмѣ бѣтвенѣмоу на-
- 5 правленѣ скорою хитростію к'ниги п'сал'ты-
ри и прочее друѣгое проиде • и твердо а в'нѣ-
тренѣа памѣтїю оудержа • ѡцѣу же по
семъ такѣ оуже глаго бысть ѡшедѣшоу
свѣта сего • оуношица сѣи • старыѣ верѣ
- 10 дѣлаа проидѣлаа а • по црѣмъ наснѣиши^ѣ
готовѣою властїю свѣтащѣ са, пѣ-
хвалител'ныѣ приставленїемъ людскѣи • на
ѡче воеводство пѣстѣпенїа • вел'ми са
емоу ѡпирающѣ избранъ бы и на столѣ
- 15 к'нѣствѣа • чести достѣинѣ посаженъ
выст • | 5 како тѣж'кими тыда стѣжа-
ющїа печали различ'ныа • кнѣзѣ новаго
блѣговленїе • земьскою властїю при-
патѣ в'нѣтрѣ стѣжаше си • неѣ томѣ дї-
- 20 в'но • тако нѣнаа паче прочѣ с'мѣтраа мы-
слїю завѣт'нѣю предиположи • да аще и
наѣѣ мирьскиа власти стрѣителъ бѣ •
но ѡбаче къ бѣжїи слоуж'бѣ слацѣки • и ѡ
- 25 пер'выѣ лѣтѣхъ дѣскїихъ любовїю ѡвѣдеръ-
жимъ бѣ • и людѣ себе порѣченѣ проти-
воу • съгрѣшенїю каз'нити стыдѣше •
аще ли достѣннаго закона лютость не ѡ-
- 30 сливѣ • тако поѣ правѣ мѣдро вос'хитївѣ •

1 бѣдѣчь: бѣдѣчь; и: *om.* 3 ходоужьство: хѣдѣство 5sq п'сал'тыри: плѣтырю 6 и: *om.* 6sq в'нѣтренѣа: в'нѣтрѣню 9 сѣи: съ – *ipse* 10 црѣмъ: црѣки 12 приставленїемъ: прѣставленїе 25 себе: сеѣѣ 27 лютость: лютости 27sq ѡры любви: творѣи бы – *impendisset*

in civitate Bunsza

- 30 litteris addiscendis est positus. Cuius itaque ingenio celeri capacitate divinitus instructo brevi studio librum psalmodialem ceteraque divinorum compluria perdidicit et solidius interiori memoriae conexuit. Patre interim, ut iam dictum est, universae carnis viam ingresso iuvenis ipse senum exempla actibus declarans, sub regis serenissimi Ottonis fulgente potentia, favorabili populorum assensu in paterni ducatus successionem, se
- 35 nimium refutante, delectus, et in principalis sedem dignitatis est elevatus.
- |^v Quam **gravibus** tunc perturbantis molestiae diversitatibus principis novelli benignitas, terreno iure suscepto, intrinsecus angeretur, non est admirandum, quoniam coelestia, prae ceteris intuendo mente **devota** proposuit, ut quamvis publicae [*utilitati providendae*] **debitor** extitisset, Dei tamen praedulci obsequio [*uti*] primis [*se*] annis
- 40 [*implicavit, potius despecto seculari fastigio, |^{23r} non repudiavit*]. Plebis autem commissae crimen luendum veritus, si dignam civilis distractionis legem non inpendisset; sed hoc ambiguum non diu [*mediastinum*] tractatus, quam sagaciter arripiens

30 positus: dispositus Gump^{Erlg} Gump^{Berl}; itaque: *om.* Gump^{Berl} **31** ceteraque: ac Gump^{Berl} **36** gravibus: gradibus Gump^{Wolf} **38** devota: devoto Gump^{Wolf} **39** debitor: debita Gump^{Wolf}; praedulci obsequio: praedulce obsequium Gump^{Belg} **42** ambiguum: ambiguo Gump^{Berl}

- 1 да сего земѣсѣки творити не упоустилъ сѧ бы ·
любо ли шного кѣ нѣсныи ради простирасѧ ѿ
себе · непѣвати на вѣдоущаѧ не оужасноу сѧ
бы · и по семѣ оурѣди въ людѣхъ правыи законъ ·
- 5 како хоще · како ли и богатыи толи на сто-
лѣхъ кнѣзѣхъ сѣда повелѣиѣмъ всѧ строише ·
тѣмъже соблюденіѣмъ моудрыи на мѣсть гв-
товъ · и на оубогии прегрѣшеніи · вѣ мѣзѣ
збавитель ѿ погубленіа · и кѣ всѧкои моу-
- 10 цѣхъ поганьстѣхъ кѣ оуженію инъ бываа-
ше · кѣ томоу не пристааше · нѣравомъ чѣсто-
тѣхъ смотрѧ · бл҃гимъ посѣленіѣмъ окрѣтѣхъ
силныи и не ленивъ · и тѣхъ исполнити завѣтѣ
памѣтивъ · пришелъцемъ же и оубогимъ и
- 15 страннымъ и болѣшѣ и чѣтныѧ любѣви подаа-
ше износѧ · ошренымъ же тако и оцѣ · и оубѣ-
довѣвшѣи помощи и мѣѣа своего помощь-
никъ но и оземѣствованыи оутѣшитель ·
толи ѿчю любовъ надъ ними чѣнѣхъ прѣсно про-
- 20 являа · тѣхъхъ всѣхъ дѣланіихъ · и памѣ-
тию любитель терпѣнію · и во всѣхъ паденіи-
и противныи мѣрыи оурѣдитель именіѣмъ
щедръ на оубѣгѣхъ плачущѣхъ потребы разра-
датель сѣмѣрениы тѣхъхъ оугодныи вѣслѣ-
- 25 довалъ · на сѧ многожды лѣчѣи · а на ины
всегда мѣтивѣхъ всѣхъ вѣчныѧ жизни обрѣ
подаа · милоуѣ не вѣдѣша · наоучаѧ не-
оученыѧ оутверждаа являше сѧ · |⁶ сими же
свѣтѣшими сѧ красотами бл҃жнаго сно-
- 30 ши · оукрашено бы пребываніѣ и вѣ толицѣ

2 нѣсныи: кнѣнымъ [sic!] 7 тѣмъже: тѣмъ; моудрыи: мыдрыи [sic!]; на мѣсть: *add.* всѧкомѣ – *cuiquam* 11 не пристааше: не прѣстааше 12 окрѣтѣхъ: крѣтѣхъ 15 и: *om.* 23 щедръ: и щедръ 24 тѣхъхъ: тѣхъ 24sq вѣслѣдовалъ: вѣслѣоватѣ – *exsecutor* 28 сими же: *add.* силами – *virtutum* 29 свѣтѣшими сѧ: свѣтѣшимѣ

42 callem, ut neque

hoc seculariter agendum omisisset, vel istud ob coelestia tendendum a se neglegi in
futurum non expavisset; [*moderari in civium ac militiae communes utilitates legum*

45 *decreta, benignissimo et admodum discreto dominio denique residens, nutu certavit*

215

1 *principali.*] In decernendo providus, et misereri cuiquam promptus, in miseras [*reorum*]

noxas [*facilius*] cessanda punitate exorabilis, omnigenarum qualitate poenarum in iudiciis
alienus; domestica habitudine simplex, morum castitate perspicuus, bonorum promissione
erga potentiores haud tardus, hisque adimplendis aequè devotus; incolarum quoque

5 inopum [*iam rusticitatem maioribus saepe in diligendo praeferens;*] viduatis [*parentum*

vel rerum adminiculo], necnon patria exulantibus, consolator ac paternus fautor miro

semper caritatis splendore effulsit. Modestus in omnes actus, memorabilisque amator pacien-
tia, et inter cunctas casuum adversitates prudens moderator, substantiarum largissimus

in pauperum flebiles indigentias dispensator, humilitatis | ^{23v} [*mansuetissimae*] placidus execu-

10 tor, in se plerumque severior; in ceteros ubique clementior, omnibus in aeternitatis

exemplum largiendo, miserando, inscios reformando, edoctos roborando perluxit.

| ^{vi} His ergo virtutum fulgentibus gemmis beatissimi iuvenis decorata conversatio

43 tentendum: intendendum Gump^{Berl} 215:3 alienus: alienis Gump^{Berl} 6 exulantibus: exultantibus Gump^{Wolf}

7 memorabilisque: memorabilis Gump^{Berl} 8 et: om. Gump^{Berl}; inter: in Gump^{Belg} 9 placidus: placidissimus

Gump^{Belg}; mansuetissime: om. Gump^{Belg} 10 se plerumque: plerumque ipse se Gump^{Prag} 11 inscios: in socios

Gump^{Wolf}; edoctos: et doctos Gump^{Prag}; perluxit: perduxit Gump^{Wolf}

- 1 сѣа милостини трѡу възлюбѣ • егдаже с' ве-
л'можани и соудѣани свои на сѣдѣ с'ѣ-
даше • и аще которои в' винѣ гатѣ предѣ
 5 смѣрѣтѣ ѡсоуженѣ • аще милѣвыи кнѣзь не мо-
жаше его никакоже ѡ смѣрѣти ѡпѣрѣкти ни
избавити • нѣкоую винѣ рещи сѣ сътворѣ-
 10 ривѣ вонѣ избѣгнѣше • да во крови проли-
анѣа бы неповиненѣ былѣ • ни слышалѣ по-
 15 гоубленѣа кончинѣ • совѣтѣ бо такѣ имѣ-
ше с' милымѣ свой ѡтрокомѣ аще оуслыши-
шѣ мой вѡарѣ соудѣ члѣкоу на смѣрѣ • възо-
ви ма ѡ нихѣ нѣкоую винѣ сътворивѣ •
 20 да бы в' тон крови не причастенѣ былѣ • по-
 15 мѣна бо бѣ ѡно слово бѣахѣское гоу глѣав'шоу
 не ѡсѣжаите да не ѡсоудите сѣ • и не пони-
 жанте да не пониженѣ бѣдете • |⁷ сѣ сам оу-
 ноша бжѣю исполнѣа заповѣдѣ свершѣте-
 лѣно любѣа и пагоубѣныа рѣчи ни ѡ которыхѣ
 20 смѣртныѣ чютивѣ не вѣслѣдѣа с'казанамѣ
рѣчѣми повинныа ѡсоужденѣмѣ на погуб-
ление • бѣгомѣтивѣ пощада избавля-
ше • на оуишаа проѣвода • всѣа темница по
 25 всѣмѣ градѣа разроуши • и всѣа ѡслади по
всѣи замѣли своѣи • мнози посѣчи повелѣва-
 25 а самѣ починаа • съчѣтнаа его дѣланѣа оу-
слышавше по инѣа землѣа • мнози клирици
и бжѣи раби • к' него бѣгосердѣю прихѡжахѣ •
 30 и сам ѣа радостныѣ прогласенѣмѣ • любѣ
 к' сѣбѣ прѣимаше • и бжѣвеною любовію съ-

L6:37

2 соудѣани: с сѣдѣани 4 неправеденѣ бѣдаше: онѣ приведен бѣдаше – *adductus fuisset* 9sq
 погубленѣа кончинѣ: кончинѣ погубленѣа 13 ѡ нихѣ: *add.* вонѣ 18 исполнѣа: исполнѣ 19 ни
 ѡ которыхѣ: не ѡ котерѣхѣ 20 смѣртныѣ: смѣртныѣ; чютивѣ: ѡчюти 25sq повелѣваа: повелѣ 28 к' него:
 къ его 30sq съхранѣенѣ: съхрани енѣ

- 13 in tantum ad haec pietatis studium adamavit, [*ut quandocumque dispositis erga publicas necessitates colloquiorum vel placitorum inter ordinata iudicum plebiumque subsellia*
- 15 *edictis, eoque eminentius res quaslibet in iudiciis praenoscente,*] si forsán quis noxa detentus, mortali sententia quamvis debito proscriptus eius praesentiae [*ab incusatorum damnabili iudicio*] fuisset adductus, [*eius suffragiis immunis abiret e medio*]; si [*vero*] princeps [*ille*] misericors, [*nec permutata legis necessitate nec iudicibus pro hoc solvendo aliquatenus ab eo exoratis, minime reum lege horribili cognovit eripiendum, se tandem*
- 20 *cupiens ac sacros obtutus sanguinea caede non sordidandos subducere, edita quoquo modo excusabili ratione, consessu ac iudicio excessit, quam sano ingenii acumine salutaris aemulator et evangelici edicti, quo praecipitur*]: Nolite iudicare, et non iudicemini; et nolite condemnare, et non condempna | ^{24r} bimini. (L6:37)
- | ^{vii} Hoc ipse Deo plenus iuvenis mandatum perfectius amando, ac periculose a
- 25 quoquam mortalium praesentiens non sequendum, notatis reis criminosa dampnacione pereundis benignissime pepercit. [*Verum ne tormentorum nefanda monimenta diutius excrevissent, omnia patibula, hominum suspendiis in eius regni locis quam pluribus erecta, poenitus dirui fecit, nec ulterius hoc tempore reparari toleravit. Felicissimo autem actuum propectu, bonitatis iam probandae cumulum magis magisque in dies con-*
- 30 *venustando exaggerans, quacumque terrarum parte clericos advenientes alacri munificencia sub tocius necessitatis*] grata revelatione ad se recepit, divinoque amore [*erga proximum*] servando

16 eius: *om.* Gump^{Belg} Gump^{Prag} Gump^{Erlg} 17 eius suffragiis immunis abiret e medio: *om.* Gump^{Belg} Gump^{Erlg} Gump^{Berl} 23 et: ut Gump^{Belg} Gump^{Prag} 24sq a quoquam mortalium praesentiens: praesentiens a quoquam mortalium Gump^{Berl} 25 praesentiens: persentiens Gump^{Belg} 31 servando: servandum Gump^{Belg} Gump^{Prag}

- 1 хранѣмъ прѣ ѡчиима своимѣ • чѣтныѣ любленіе •
сѣ собою ꙗ пребывающа • пѣтлѣннѡ и сѣ ра-
достію мѣтливѣно дер'жаше • и ѣ частыимъ на-
казаніемъ оумъ чѣти бжтвено наоученъ
- 5 частѣе поощаеми на чюдодивныѣ разсмы
к'нигъ изыде • тако латиньски • ꙗко и гре-
чески • и аще что наоучающѣ хистростѣ •
преже видѣше • не ленивыми дѣлы сѣ испв-
л'наше • ꙗко всѣмъ печали члвкоу пос'корѣи-
- 10 тель бѣ • в' болѣз'ни етеры из'немогающа-
ѣ сѣ милостив'ною помощію посѣщаше •
но ѡмршїи ѡбог'и и хсды ѡ ссѣдѣхъ невре-
гомымъ сѣ потребованіа слоужбы подава-
ше • но и народѡ и еше поганьскѡмоу обычаю
- 15 ветѣхѡмъ жившїи • новыѣ вѣры оученїа
бл҃гаго подаваше • неведѣшимъ же и в' капища
идольскаѣ ходѣшїи и к' бгѡмъ инѣ нез'на-
емомъ • частѣе лѣ мимѡходѣщаѣ прири-
цишїи и жерѣтвы жрѣшїи • бл҃ж'ныи оу-
- 20 ноша оувидѣвъ ѡ сѣ нечистыѣ гадїи и жерѣ-
твъ • аще и часто моли вѣс'корѣ ѡбѣга-
ше сѣ приришенїа • и ѡб'щенїа • жадаѣ бы-
ти на нѣснѣи трапезѣ паче всѣ причастни-
кѣ • неже дѣмоньскими с'квер'нами жерѣ-
- 25 твъ ѡск'вер'нити сѣ • но ѡбаче на сѣмъ за-
блѡж'нїе • злыѣ подавленїемъ не малы печал-
ленъ бѣше • прохѡда часто к'ниги • ѡ апль-
ское слово заповѣдаетъ • дрѡгъ дрѡж'на
времена понесетъ • дрѡгнѣ нѣкѣи чиномъ
- 30 кѣ истин'номъ в' вышнѣ бл҃гы пѣтїи прокланѣ-

G6:2

2 ꙗ: *om.* 3 частыимъ: *add.* и сѣтѣ — *que sacris* 8 видѣше: вѣдѣше 10 бѣ: *om.* 12 ссѣдѣхъ: сѣсѣдѣхъ
13 потребованїа: пребыванїа 16 неведѣшимъ: неведѣшимъ 18 частѣе лѣ мимѡходѣщаѣ: частѣе лѣ
ми ходѣщаѣ 20 оувидѣвъ — *conspexisset:* оувѣдѣхъ 23 на: *om.* 30 в': *om.* 30sq прокланѣюща сѣ:
прекланѣюща сѣ

- 32 sub oculis eius [*adfixo*], reverenda caritate secum eos libentius commanentes
curiose benigniterque tractavit, eorumque crebris sacrisque informationibus mens casta
coelitus edocta, frequentius in discendo exculta, in miram scripturarum capacitatem pro-
- 35 divit. Quicquid namque docentium studia in eo praesignaverant, honestis actibus ipse
complevit; quia omnium angustiae compassus, inbecillitate quosdam |^{24v} lassantes caritativo
visitavit solacio, et mortis lege illaqueatos, [*plerumque*] neglecta a civibus minus reli-
giosis sepultura, **funebri** obsequii tumulavit officio. [*Sed gentibus, ducatu ipsius per*
legem ac morum consuetudinem vetustam disponendis, rudis adhuc fidei doctrina nutan-
- 40 *tibus, dum per nefandas aditorum atque ararum furialium aedes, procures quoque ipsos*]
diis [*libandum*] alienis frequentius in anno concursantes beatae indolis iuenculus con-
spexisset, ad hanc scelerosam aedendis [*sacrificiorum*] victimis communionem quamvis
saepe rogatus, mensae coelestis convivia prae omnibus esuriens, non tantum epulas
refutavit illicitas, verum etiam profana convivarum, sordibus daemoniacis inquinatum,
- 45 quam strenue aufugit consortia. Super his [*tamen*] errore pestifero depressis non parum
sollicitus, voluta saepius scriptura, [*qua per*] apostoli dicta praecipitur: Alter alterius
honera portate (**G6:2**) quosdam, aliquo modo ad verum summi boni tramitem flexibiliores

33 crebris sacrisque: crebris ac sacris Gump^{Berl} **34** coelitus edocta: *om.* Gump^{Berl} **34sq** capacitatem prodivit: prodivit capacitatem Gump^{Belg} **41sq** quicquid namque: nam quicquid Gump^{Belg} nam Gump^{Prag} **38** funebris: funeribus Gump^{Wolf} **41** concursantes: concurrentes Gump^{Erlg} **41sq** conspexisset: aspexisset Gump^{Belg} Gump^{Erlg} **42** victimis: *om.* Gump^{Berl} **43** rogatus: conrogatus Gump^{Belg} Gump^{Prag} **47** honera: onera Gump^{Belg} Gump^{Prag}; aliquo modo: aliquando Gump^{Erlg}; ad verum: *om.* Gump^{Berl}

- 1 юща сѧ слакимѧ гл҃сомѧ пощаа выш'наго да-
рванїа • бл҃гаа обѣщаа ѿвожашѣ • да ѿре-
к'ше сѧ идольскїѧ образѧ и ни же прельщени
- 5 бѣахѣ • ко истин'номуу бж҃твен'ки мыслї
- 5 обѣщанїю с бж҃рою преклонили сѧ быша •
- дрог҃гїа же малы оучени семѣ сп҃ситель'номуу
- учїнїю • разоумѣвы ср҃дцѣмѧ жесточаиша •
- и оумомѧ истинны разоумѣнїа ленѣвѣи-
- ша • по апл҃кс'кому гл҃сѣ • добрѣ и не добрѣ в-
- 10 бличаа • вбранимѧ чинѣ предѣз'наа и м'зоу
- по силѣ хотѧ еже колико можаше тако во-
- л'ныа тако и невол'ныа по истин'нѣ возыва-
- а на веречерю ѿѧ челади • сїа всѣ вблїтѣ
- 15 ко вѣч'ней радости придрѣженїю привожа-
ше • | 8 в' чюд'ныѧ же постѣхѧ по истин'нѣ ми-
- моходѧща лѣта • в' великїи постѣ алчѣ
- и мл҃твою ст҃ын самѧ оуноша • аще и ми-
- ръскимѧ строишѧ вдѣр'жи бѣ • но вбаче не
- ленивѧ и не из'немог' сѧ мл҃твами • цѣд'ры
- 20 в' нищїѧ растворенїѣ • прелетающими дѣ-
- лы всѣб'ныа провожаше д҃ни • в' нощїѧ гас'неѣ-
- ишимѧ ностѣа вдѣнїемѧ • л҃кности не
- пом'наа и дреманїа • пер'вое покою нощѣно-
- мѣ аки оулузѧ сѧ • а по сѣ ѿвер'гѧ сѧ постѣ-
- 25 ла лож'ница своѣа втаи иныѧ ис полога въ-
ставаше • и втрока лож'ница своѣа к'люч'нї-
ка воз'бѣжаше • и молча к'ниги в рѣцѣ въсѣхи-
тивѧ • ис полаты невѣдоущїѧ стражѣ ис'ше •
- 30 едїнемѧ отрокѣ своимѧ свѣдѣ • по лю-
- тымѧ горѣ вер'хомѧ и по пшдѣліамѧ пропа-

2Т4:2

2 обѣщаа: обѣщаваа 5 преклонили сѧ быша: приклонили сѧ быша 8sq ленѣвѣиша: лѣнивѣиша 9 добрѣ₁: add. оуча — *cathecizans* 11sq вол'ныа: пол'ныа 12 невол'ныа: непол'ныа 15 постѣхѧ: постѣ 17 ст҃ын самѧ: сѧ стын 18 вбаче: обече [sic!] 24 оулуз сѧ: оуло сѧ 25 втаи — *clam*: в танинѣ 25sq въставаше: въстанаше 28 неведѣущїѧ: невѣдоуѣ 29 едїнемѧ: единѣ 30 пшдѣліамѧ: пшдѣліѣ 30sq пропасти: пропасти

47 sua-

vis alloquio [*persuasionis, ut spretis quibus decepti fuissent idolorum imaginibus, ad*

216

1 *verae et immutabilis, crescere vel minui nescientis, semper manentis, essentiam Deita-*
tis, mentes et vota cum fide inclinassent, supernae mercedis bona promit | ^{25r} *tendo inaesti-*

mabilia, constantissime adortari non destitit]. Quosdam vero minus peritiae huius salu-
 tiferae capaces, corde duriores, sensuque vera intellegendi desidiores, iuxta monitum

5 apostolicum oportune cathezizans atque inopportune obiurgatus (2T4:2), utriusque modi desi-
 gnans praemium, pro viribus conando, quoscumque potuit, tam ultronea quam coacta
 etiam invitatione, ad patrisfamilias coenam, omnibus copiarum sumptibus habundantem,
 [*pulsa fame sacietatis aeternae gaudia subministrantem, coniungere cupidus properavit.*]

| ^{viii} **Inter** mira igitur ieiuniorum [*elemosinis fulgentium acta hoc egregium mode-*

10 *stae consuetudini saluberrimo solitus est adnectere exemplo, videlicet ut divini insinua-*
tione effaminis sacrae mentis intuitu altius perspecta, quia obedientiae magis quam sacri-
ficii Deum comprobare legitur obsequium, pios ac venerandos mores admodum exor-
nare studuisset. Quoniam] redeunte per annuas vices legitimo arduae observationis
 ieiunio, sacer ipse iuvenis, saecularibus quamvis ob regimen negociis haut raro fuerit

15 **interceptus**, indefessis tamen orationum, larga inter pauperes dispensatione volantium,
 operibus | ^{25v} singulos [*quam veneranter*] perduxit dies. Noctibus autem serenissimo instans
 pervigilio, lenis inmemor soporis, primo quietis nocturnae conticinio, spreto fulgentis
 stratu cubilis, clam ceteris de thoro surgit, puerum cubicularem tacitus excitat, codi-
 cellum manuali frequentia rugosum eripit, palatium nesciis custodibus egressus, comite

20 solum clientulo, aspera montium cacumina, vallium **exitialia** praecipitia

216:5 obiurgatus: obiurgans Gump^{Belg} Gump^{Prag} obiurgans et Gump^{Erlg} 9 inter: inter ea Gump^{Wolf} 15 inter-
 ceptus: inceptus Gump^{Wolf} 16 perduxit: produxit Gump^{Belg} Gump^{Prag} 17 conticinio: nocturno Gump^{Belg} 18
 thoro: lecto Gump^{Belg} ; tacitus excitat: excitat tacitus Gump^{Belg} Gump^{Prag} Gump^{Erlg} 20 exitalia: exitilia Gump^{Wolf}

20 diverticulorum

ac semitarum lapillosa vel glacie horrentia inter civitates itinera, continua psalmorum ceterarumque precum recitatione nudipes singulatim aeclesias quaeritando perlustrabat.

In tantum itaque carnis afflictionem sufferens, ut **scissis teneris** plantis, cruor defluus sparsim notasset vestigia. Domum autem reversus, quae mens interius gessit ipse dissi-

25 mulando, principalium item vestibus ornamentorum solio residens induitur, sed caro mundissima [*cilicino subtus acumine dissulcatur*]. Messis etiam inminente aestu, [*tuto noctis silentio per agellum tritici manipulos ipse falcicula succidens, gravique fasce propriis impositos humeris,*] in secretiore domus angulo abscondit, ibidemque trituras, et inter saxa tritico fracto ac [*purgamentis agrestibus ad mundam excussi* | ^{26r} *onem*] a sanctis
30 manibus ipsius diligenter cribrato, cum fontis aspersione, quem ipse solus praesente tantum puerulo cum ydria producus verae Trinitatis invocatione signavit, hanc farinulam massa naturali congestam in libas sacrificales

23 afflictiones sufferens: sufferens afflictionem Gump^{Belg} Gump^{Erlg}; cissis teneris: cissis teneribus Gump^{Wolf}

30 ipsius: eius Gump^{Belg} 30 puerulo: puero Gump^{Berl}

- 1 ГОУ^ѿ НАШЕМОУ^ѿ ІУ^ѿ Х^ѿС^ѿ • ВЪ ѠСЕН'НАА ЖЕ ВРЕМЕНА
СЛЪГУ^ѿ ПРИЗВАВЪ ВЕЛИКАГО И ВЪР'НАГО ГЛА-
 Н'НАГО ѢЖЕ ѠТРОКА И НАСЛѢНИКА • ВИНОГРА-
 Д'НЫА ПЛОДЫ С' НИМЪ НОЩІЮ ПРЕЛѢЗЪ ТАИ ВСѢ^ѿ •
- 5 КОШЕЛА ѠБА НАПОЛНИВЪ Ѡ ВИНОГРАДА СВО-
ЕГО • И НА ПЛЕЩИ СВОИ ВЪЗЛОЖИВЪ СЪ ОТРО-
КОМЪ СВОИМЪ В' ДОМЪ ВЪЗВРАТИВ СА • РОУ-
КАНА СВОИНА ИЖ'НЕТАШЕ • И ДОБРѢ ОУСТРО-
ИВЪ НА СЛОУЖ'БѢ БЖІЮ • НИКОТОРЫМЪ^ѿ ИИ^ѿ
- 10 ВѢДОУЩИМЪ РАЗВѢ ЕДИНОВОГО ѠТРОКА • ЧА-
СТО ѢЖЕ ПРЕЖЕ ГЛАНАГО СИЦЕ ЖЕ И ЕДИНѢМЪ
БГОМЪ ВѢДОУЩІИ И ТѢМ ѠТРОКО^ѿ НАЛИ-
 ІАНОМЪ СОСѢДО^ѿ ВИНА • И ТАИННО ПОЛОЖЕН^ѿ •
- 15 ОУСМОТРИВЪ ВРЕМЯ ПОДОВ'НО СЛАШЕ ПО ЦЕРЬ-
К'ВА КЛИРИКОМ И ПОПѠ^ѿ С' ПРОС'КОУЫ ІА САМЪ
 ПЕЧАШЕ НА ЦРКВНЫА СЛОУЖ'БЫ И СА^ѿ ЛАД'НО ВСѢ^ѿ
 РАЗДѢЛАШЕ • Ѡ КАКО НЕРАЗ'РѢШИТЕЛѢНЫА
 ОУЗЫ ѠКРѢТЪ ПЕР'СІИ ЧИСТИИШИ ВѢРЫ НЕСЪ-
- 20 К'ВЕР'НЫА • Ѡ КАКО ПОХВАЛИТЕЛ'НО ПОСЛОУ-
 ШАНІЕ • НАСЛѢДОВАТЕЛА ЗАВѢТНѢИША •
 О ЧЮД'НО С'МИРЕНІЕ КНЗА РАБЪ СВОЙ СЛУЖ'БА-
 МИ БЖТВЕННАА ЛЮБ'ВЕ НАОУЧНІЕМЪ ПОДЫ-
- 25 С'МОТРА ТАИННЫ • ЧТНАГО И СПСИТЕЛ'НАГО
 ГНѢ ТЕЛЕСЕ И КРОВИ ПРИНОШЕНІА • ТАКО ОУЧІСТІ-
 ЛЪ^ѿ Е И ЛЮБИЛЪ СЛОУБѠЮ • ДА ПРИНОШЕНІЕ^ѿ
 ЗАКОНА НѢНАГО ПРЕГРѢШЕНІА ДѢЛА ѠЧІЩА-
- 30 ВОИИСТВОВАШЕ • НО ПО ИСТИН'НѢ ИСТОЧНІ-

4 плоды: плоты – *septa*; плоды: *add. сѧ* – *ipse*; с': сий 10 вѣдоущимъ: вѣдѡщѣ 11 и: *om.* 15 іа: тако
 17 раздѣлаше: раздѣлаа 18 пер'сїи: персїи; несък'верныа: нескверненыа 21 чюд'но: чюдо 24
 с'мотренїемъ: смиренїе 29 вѣрою: невѣрою – *non fidei*

- 32 *[sacerdotum manibus offerendas, ille
proprio manuum labore coqui parabat. Necdum autem secum deputans missarum se
satisfecisse sollempniis, sed obedientiae, quam divinitus iam didicit victimis laude prae-
latam, sapore delectatus, inter annuos processus adveniente vindemia, clanculum]* accito
- 35 *nimiae fidelitatis iam dicto sequaci, vinearum septa noctu transiliens, fiscellulas
utrisque [dorso dependentes gravidis] implens racemis, [cellulam palatio remotiorem sibi-
que adeo caram furto laudabili revisit. Interim hospitoli foribus repagulorum cauta
undique clausura munitis, in vas huic congruum vindemiolae uvas pistillo conterens,*
- 40 *expressoque musti tenero liquore, per linei sacculi mundam subtilitatem studiosissima
castarum impressione manuum excolavit]; sicque diotae, conscio solum clientulo, infusum
secretiusque repositum, considerata oportunitate, inter clericos [conprovinciales] cum obla-
tis, quas missali celebritati [providendo] ipse coquebat, [sub mira | ^{26v} divinorum commu-
nitione] distribuit. O indissolubile circa pectus castissimum fidei inviolabilis vinculum!*
- 45 *O laudabilis obedientiae sectatorem devotissimum! O principis miram humilitatem, ser-
vulorum officia divini amoris instinctu subire non pudentem! Qui mentis ardua con-
templatione coelestia quae corde [tenuit] intuitus archana, reverendam ac salutiferam*
- 217**
- 1 *dominici corporis et sanguinis collationem tanto veneratus est ac dilexit obsequio, ut
libaminis cultui coelestis, criminum contagia mundantis, non fidei solummodo militasset
constantia, verum etiam fontis*

41 diotae: *om.* Gump^{Erlg} Gump^{Berl} **217:2** libaminis cultui coelestis: cultui coelestis libaminis Gump^{Belg}

- 1 ка чѣнишаго в'ноу'тренимъ вбразѣ • ра-
 бѣи троѹѣ вѣзѣ на сѧ • млтнѣ дарованіемъ •
 иереевъ законоу сѧ рабѣ вѣ • | 9 не танти по-
 баєтъ • и видѣніе его прѣчествіе еже ѡ па-
 5 влѣ презв'утери и ѡ домѣ его еже сѧ вѣз'бнѣ •
преже тако повѣдавъ къ всѣмъ глѧ • | 10 на вдрѣ
 лежащѣмъ мнѣ и почивающѣмъ малаа моа дрѹ-
 жина • и иже ѿ отрокъ моихъ слоуги посредѣ
 ноши страш'но видиніе приѧ мѧ • тако павла
 10 попа дорови в'сѧ в'снова ѿ выше до долѹ и ѿ
 всѣхъ члѣс'кихъ жилищъ • видѣ ѿтиноѹ
 ѡпоустивше • имже видѣніе тоѹжа про-
 метѧ сѧ • и в'ноу'трению с'корбїю печали
 за бл҃го простира сѧ • но вбаче вѣ-
 15 дѣніе се къ всеведоущемъ твор'цѣ млтнѣ
вомъ ис'правлю • вонѣ и в'кроѹю и истїнѹ
рѣчи сего видѣніа разорѣшѣ • | 11 домоу пѡ и-
 стинѣ разорѣшенїа моего • с'причаст'нѡ
 моеѧ бабы любили • и чѣныѧ жены з'на-
 20 менаєт сѧ смѣтъ и домъ ѡпсѣтив'шїи
павловъ клирикѣ нашіи и закон'никомъ •
изгнанїе изъ зем'лаѧ • и разъграбленїю имѣ-
 нїю ѧ павлаѣ • видѣ бо тако родител'ница
моѧ • тако родѣ тако и дѣтїи • по истїнѣ
 25 ѡс'кверненїемъ дѣлѣмъ погана • и недосто-
ина именовати съ дрѹгими съвѣт'ни-
ки своими злыми • бѣа неведоущимї лю-
бѧщи сѧ • мыслить ѡ свекрови своєи па-
гоубѣ • | 12 си же словеса его свѣтлїе слѣща с'вы-
 30 ша сѧ • тако мати его зла нарицаємѧ пѡ

2 на сѧ: *add.* и; млтнѣ: млтвнѣ 3 сѧ: санъ 6 повѣдавъ: повѣда 7 малаа: милаа 7sq дрѹжина:
 дрѹжино 9 видиніе: видѣніе 10 дорови: дворови 13 в'ноу'трению: внѣтрению 15 всеведущемъ:
 всевѣдущемъ 16 и: *om.*; истїнѹ: истинѣ 18 разорѣшенїа: *add.* видѣніа — *visa destructio* 22 изъ: и
 23 видѣ: вѣдѣ 24 тако: *om.* 30 зла: злаа

- 3 purgatissimi exteriore instar servuli [*agrestis*] labore ac pia largicione sacerdotum religioni sortitus ipse fuisset.
- 5 | **ix** [*Non latere autem benignam veri amatorum intensionem utile ducimus, quoniam honesta quorundam relatione, futurorum certa praesagia coelitus iam doctum iuvenem in crebris erga res humanas eventibus praescisse ac familiarium saepe fidei per novos casuum terrores praesignasse, experti sumus. Cuius doni memorabilis gloriosam inter tot miraculorum praeconia mentionem, scribentis non reticet humillima devotio; quia*
- 10 *divinitus aperta visione, noctis conticinio, forte cuiusdam atrium presbyteri Pauli, quod amoenis et vastis aedium* | ^{27r} *munitur ambitibus, sub sancti Deoque pleni Vencezlavi clarissimo obtutu, omni moenium cultu desertum et humanae passionis habitatione omnino comparuit alienum. Quod videlicet ipse, pulsa somni carnalis gravitate, cordis speculatione pervigilis excitatus, quisdam, quae visa sunt, prudenti sermone inno-*
- 15 *tescens, subindeque quid verius futurum edita iam pronunciasset cetensio, prophetanti ore edisserens, convocatos huiusmodi dictis alloquitur:]*
- | **x** Thoro me accubantem, dulces amici vosque, o familiares clientuli, noctis silentio [*gravis et alta*] sustulit visio; quoniam Pauli presbyteri porticum tota aedificiorum sublimitate ac hominum cultu videbam penitus desolatam. Quo viso moestus deicior, ac internae pro
- 20 *Dei fidelibus sollicitudinis molestia consternor. Sed tamen [ut immensa omnium cognitoris pietate in spem, qua credenti cuncta posse promissum est, transferor, huius somnii veritatem imminente iam casu pernoscentiam, clarae solutionis interpretamento ad certam rei excussionem explanare aggredior.]*
- | **xi** Domorum namque visa destructio felicem aviae meae Liudmilae, [*sanctae*] ac
- 25 *venerabilis matronae, portendit obitum. [Quae videlicet matris meae,] tam genere quam operum etiam inquinacione gentilem [furiali cum aliquot ministris ad scelus aequae paratis* | ^{27v} *facta conspiracione, non multum hinc processuro tempore, clanculum irruentibus perversorum armis, pro christiani nominis ac fidei professione corporis crudelem subibit passionem. Porticus autem, ut visio testatur, populis deserta amplitudo, clero, nostro incluso*

4 sortitus: *om.* Gump^{Belg} Gump^{Prag} 24 aviae: *om.* Gump^{Wolf} Gump^{Prag} Gump^{Erlg.}; sanctae: *om.* Gump^{Belg} Gump^{Prag} Gump^{Erlg.} Gump^{Berl} 26 gentilem: gentilis Gump^{Berl}

- 1 грѣху дорогомиръ • съвѣтъ сътворивъ-
ши с' нечтивыми моужи рече • что сътво-
римъ ѿ сѣи рѣчи • тако емоу подаваетъ
кнзю быти • ѿвращенъ ѣ ѿ клирикъ и ѿ
- 5 с'векрови моеа • и есть тако и м'нихъ • погү-
блю самоу и ѿны проженъ и из' земля • в' то
врема пославши совѣтники своа оудави
с'векровъ свою людину • и по сѣ прогоненіе
велико бы клирикѿ и по сѣи земли емъстѣ •
- 10 и црква разрушеніе • и постави по зница
стражи рекъши тако • идѣ г'дѣ оузрѣте
котараго любо клирица [sic!] идѣща к' моемоу
снви • тоу посѣците и и живота емоу не съ-
творите • и постави по в' сѣи земли капи-
- 15 ща идольскаа • оберати землю в'сю к' ни
требы имъ дѣюши и снѣ своего принужа-
юши к' ни • самъ же оуношица сѣи еще о-
троча сын не могъи сѣ противити мѣри
своеи • хожаше в' капища и николѣже wsk'вѣ-
- 20 рни дѣша своеа ѿ с'квернъ идольскѣ • бл-
ше бо сѣи нѣнымъ оружїе захищенъ
и оукрѣпленъ • и вельможѣ своимъ хо-
дашимъ в' капища аки пристаа бѣ • но рѣ
в'ноутреннаго с'мотренїа пристанїю ихъ
- 25 в' дѣлѣ ѿпираше сѣ • блюдаще же сѣ ѿ всѣ
люди • тако ѿ худы • тако и ѿ сильныхъ
достоташе бо • бѣ бо блгѣ бжїа на нѣ • и
ѿ всѣхъ любї бѣ • бѣ бо во словесѣ своихъ
истиненъ в' соудѣ правдивъ • в' совѣ-
- 30 тѣ моудръ въ блгодати смотре • во всѣ

6 из': и 9 велико бы: бы велико; клирикѿ: *add.* и законникѿ; емъстѣ: ѣстѣ 12 котараго: коеко;
 клирица [sic!]: клирика 25 блюдаще же сѣ: блюдаше сѣ

- 30 *tutamine, miserabilem praefingit e regno expulsionem tociusque substantiae non debitam amissionem. Enimvero execrabilis memoriae genitrix mea sectae vitali, quam pro toto posse confiteri, colere, corde tenus sequi et amare insto, et posthac aliorum inrevocabilis instabo, mordaciter invidens, eosdem diversorum clericos ordinum quia mecum sentire non negant, ope terrena privatos, regno severius eiectum iri molitur.*
- 35 |^{xii} *Hac denique sagacis coniectura praedivinationis mens veri conscia minime frustratur; sed ut interpretationis congrua sonuerunt indicia, erga iam scriptae peremptionem matronae, clerique longo adiacentium ambitu regionum in eius subiectionem, immo mitissimam largitatem se prompte concedentis ferocem expulsionem, ordine incorrupto non longo post cuncta iam constat fuisse impleta. Qua videlicet gratiae*
- 40 *spiritualis significativa praescientia iuvenis electi praecordiis elucente, parentes invidi admodum concussi, iugiter ipsum Christi constantissimum amatorem per satellitum |^{28r} vicinius suis adiunctorum consiliis furtiva alloquia commoventes, a proposito, quo devotius coelestibus capessendis insistere decrevit, ob necessitates publicas ab eo providendas aliquatenus avellere conati sunt. Ipse] autem coelestis armaturae roboratus tutamine,*
- 45 *[huiusmodi familiarium suggestionum naeniis sacras interdum aures palam regni primatibus quasi consentiens applicabat,] cordis autem interna consideratione assensum in actibus denegat; [quia licet se quasi terroris humani specie simulasset cedentem, templaque Dei aliquantum rarius sub publicis conventibus frequentasset, tamen quod mentis profunditate dilexit, operum mira constancia manifestavit; quia continuam precum*
-

- 1 ѡбычайъ добрыхъ хитростию д'ръжавенъ •
на мѣтвы же бжтвенны оуставленїи часто
припадаше • к'ниги написаны малы блюдѣ-
 нїемъ и таинѣ хранѣ • оу себе по с'коутѣмъ
- 5 д'ръжаше • оуклаанѣ сѣ сѣдовѣ мирьскїа
 печали • два кратъ на десѣте • или боле
 в' таинѣи лож'ниці полога своего • мѣтвѣ
таиннымъ прилежае • в ношїи и въ днїи
 чѣымъ смотренїе хѣ похвалѣа до кон'ца
- 10 прочитааше • | 13 преминоующе лѣтомъ оу-
 ности сѣго тако съчастнѣ на моу'скїа •
 оумы сил'ны кнѣзь самъ выше вше • и по ма-
 лѣ мѣжъ своихъ безоум'ныѣ съвѣты
 въследюща • мѣжес'ки ѡвер'гъ ѡ себе
- 15 и заблуженїе ихъ невидѣниѣ ѡ истїн'нѣ
бгѣ не малы воз'ненавидѣвъ • въ едїнъ
 ѡ днїи соз'ва болярѣ своѣ и дрѣжнѣ в' по-
 латоу • нача к' нимъ съ с'варѣ глѣти • о дрѣ-
 жино вѣр'наѣ но не въ хѣ • егда бѣ вѣда-
- 20 нъ родители свои к'нигъ оучити сѣ •
находихъ в' нї оученїа павла, такоже рече • 1С1:13
 егда бѣ младенецъ глѣхъ аки младенецъ
 егда бѣхъ моу ѡтвергѣ младен'чес'каѣ сею
 повѣстїю по истинѣ нѣк мене самогѡ
- 25 с'мотрѣ • іако пер'вѣ всѣ словесъ дѣла
тѣ хоужїи азъ сын • к' мѣстѣ прїити
 в рев'ности сѣца хоуѣ • но ѡтроча азъ сы ва-
 ми • на кнѣженїе избранъ • ѡцѣ оумрѣшѣ
 по родѣ братїи старѣи на к'нажѣе при-
- 30 стѣпивъ • ї исправїи все стронѣ ѣѣ помогаюшѣ

6 два кратъ на десѣте: • бї • скрѣ 8 въ днїи: во днѣ 10 преминоующе: преминѣющїи 14 ѡвер'гъ:
 ѡверго [sic!] 15 невидѣниѣ: невидѣнїа 17 соз'ва: add. всѣ 28 кнѣженїе: кнѣе 28 кнѣженїе: кнѣе 29
 к'нажѣе: кнѣе 30 все: весь

218

- 1 *divinarumque orationum seriem, quam* parvo inscriptam libellulo diligentius **occultiusque** secum servando retinuit, **depositis** [*interim*] secularis negotii curis, duodecies vel plus eo, [*quamvis interdum nisi*] sub secretiore cubiculi vel ipsius thalami [*silentio orandi locus concedi non posset*], inter noctis vel diei [*certas vicissitudines*] casta intentione Christum
- 5 laudando ad finem [*usque*] perlegerat.
- | **xiii** Transcursa [*interim*] annorum iuvenilium tam **felici aetate**, in virilis animi robor dux ipse altius **conscenderat**, paulatimque suorum vana sectantium consilia viriliter abiciens, | ^{28v} eorumque errabundam a vero ignorantiam non modicum abhominatus, die quadam militum et amicorum **contione in** palatio facta, [*huiusmodi*] ipsos effamine incre-
- 10 pationis alloquitur: O amici [*et*] fideles [*utinam*] Christi! [*Cum ego litterali studio iam quondam parentum cura iniunctus doctrinas avidius hauserim, inter caetera magistrorum dicta quoddam apostoli scriptum addisco*], quo ait: Cum essem parvulus, loquebar ut parvulus, [*sapiebam ut parvulus, cogitabam ut parvulus*]; quando [*autem*] factus sum vir, evacuavi quae erant parvuli. (**1C1:13**) Hac quippe sententia, modo me ipsum intuendo, quoniam
- 15 primo [*iam adeunte pueritia rerum omnium factorem*] vilis ego [*factura cognoscere eiusque servitio me implicari*] ardentius desidero, sed puer ego in principatum vestra censura patri mortuo natu fratribus maior succedens, per legum frena moderata et rem publicam Deo praestruente

218:1 occultusque: occultusque Gump^{Wolf} **2** depositis: repositis Gump^{Wolf} **2sq** vel plus eo: ut eo plus Gump^{Berl} **3**] vel ipsius: ut ipsius Gump^{Berl} **4** vel diei: ut diei Gump^{Berl} **6** felici [*aetate*]: felicitate Gump^{Wolf} felicitium Gump^{Prag} **7** conscenderat: conscederat Gump^{Wolf} **9** contione: contentione Gump^{Wolf} Gump^{Prag} Gump^{Berl}; in: om. Gump^{Wolf} Gump^{Erlg} **14** quoniam: deum Gump^{Belg} **16** patri: Gump^{Belg} patre **17** Deo: domino Deo Gump^{Berl} **18** praestruente: praestante Gump^{Belg} Gump^{Prag}

1 ми разрѣди̑ • и землию противѣ прѣвѣлющѣи сѧ
силѣнѣ оутверди̑ • и хоцѣ исполнити слово •
еже рече прѣрѣкъ двѣтъ • паче старецъ разсми̑
такѡ заповѣдени твоеѣ возыскахъ • вы̑ такѡ
5 срѣци ѡ вышнѣи истинѣ смѡтрити лѣностѣ-
ю и вѣрою мнѣ пребываете различни • како
много оуды вашеѡ кривды любими доселе
терпѣ̑ • оуже не хоцѣ сего терпѣти по писа-
нѣю кнѣжнѡмоу • ѡплъ за сѧ заверго оуность •
10 моу̑ же оуже сынъ также соу̑ дѣтѣскаѡ дѣла за-
повѣдѣми • гдѣс̑ки̑ дѣтанѣи истоцѣ вашеѡ
неправды боле того неслоушаѡ вышнею мѣло-
стѣю оукрѣплень противитѣи сѧ хоцѣ • тѣ-
мже оуже да исчезнеть рѡптѣнѣе вашего совѣ-
15 та прѣвѣс̑ мнѣ • да престанѡу̑ люты̑ и злы̑ ѡвѣ
сложенѣа вѣ вѣсть и съвѣсти • мира любви внѣ •
и вѣ домѡу̑ вѣ црѣвѣи̑ моѣ̑ да воскипитъ • рѣ-
чи котораго любѡ сѣда̑ противѡу̑ дѣлѣс̑ крѣвѣ
да не соудѡт сѧ мѣжи̑ бо̑ истоѡвиѡ [sic!] грѣхѣи и-
20 мѣже доселе̑ ѡсквернали сѧ есте • боле то-
го да ни ѡ̑ когѡ̑ не дерѣз̑нет сѧ • сего̑ же̑ зако-
на̑ оустроенѣе̑ • аще̑ вышнѡго̑ црѣ̑ бо̑гѡнѣю̑
не̑ хоцете̑ бо̑гѡти сѧ • ни̑ш̑ гнѣвѣтъ̑ на̑ прегрѣ-
шающаго̑ вѣжѣимъ̑ рѣвение̑ ражженъ̑ ѣ̑ коли-
25 жѣ̑ до̑ сѣ̑ дѣломъ̑ повинна̑ ѡбращѣ̑ глаѡс̑ да̑ ѡ̑-
сѣчетъ̑ • и̑ сѣ̑ изглаѡвѣ̑ безакоконѣа̑ [sic!]̑ начални-
цѣ̑ мѣтрѣ̑ своѡю̑ и̑ землѣ̑ своѡѡ̑ изгнѣ̑ ѡ̑ себе̑ • и̑
с̑кончанѡ̑ же̑ кнѣмъ̑ глѡмъ̑ • велѣ̑мѡжа̑ землѣ̑-
с̑киѡ̑ и̑ рѡтници̑ и̑ совѣтници̑ вѣ̑ домѣ̑ своѡѡ̑
30 оустрашени̑ вѣзвратиша̑ сѧ̑ и̑ горда̑ по-

Ps118:100

5 срѣи: срѣа 15 зѣлы: зѣлѣ 16 мира: любы: вѣнѣ: любо: вѣнѣ 19 грѣхѣи: грѣхѣи 24 вѣжѣи: вѣжѣи 26
БЕЗАКОНІА [sic!]: БЕЗАКОНІЮ

- 18 disposui, et patriam contra infestantium molem pro viribus tutavi: vos autem,
 quia cordibus erga summam veritatem speculandam desides fideque mihi manetis dispa-
 20 ram plurimum [*in*] consiliis vestrae perversitati amabilibus, [*sed rectitudini admodum dissimilibus, satis mihi iniuriosos*] hactenus [*iam*] patior ; [*qua districtione, si vita regnumque manebit incolume, posthac exsolutus vacabo, et*] iuxta scriptum | ^{29r} **retromissa** iuventute vir effectus, quae sunt parvuli [*evacuabo*]; praecepti actibus dominici, vestrae ulterius non obaudiens nequitiae, superna roboratus clementia insistam. Quocirca vanescat susurrationis
 25 vestrae adversum me conspiratio; cessent saeva publicis conventibus inter vos consilia. Pacis amor domi forisque in regno ferveat. Negocia cuiuslibet [*utilitatis iudicum eversione*] non **damnentur**. Parricidiorum scelera, quibus pollui soletis, a quoquam ultra non praesumantur. Haec legis [*inquinamenta*] si summi regis metu [*non deseritis*], nostra ira in scelerosos Dei zelo accensa, quemcumque huiusmodi reum capite truncabit.
- 30 **Finito** excellentis alloquio iussionis, [*nefastae participes coniurationis*] domum pavidi redeunt, superba mentium fastigia

19 fideque mihi manetis dispa-: mihique fide dispa- manetis Gump^{Belg} **21** [*iam*]: *om.* Gump^{Belg} **22** retromissa: etro missa Gump^{Wolf} **25** cessent saeva publicis conventibus inter vos consilia: cessent inter vos seva publicis conventibus consilia Gump^{Berl} **27** damnentur: damnetur Gump^{Wolf} **28** metu [*non deseritis*]: metum non deseritis Gump^{Wolf} **30** finito: inito Gump^{Wolf} finito itaque Gump^{Wolf} Gump^{Prag} Gump^{Erlg}

- 1 мыш'ленїа на мало время оумач'ше положи-
ша • тогда оуже бжїимъ прогаш'ненїе при-
мѣни быша • нѣколико поганскїи странъ •
подвиженїа по рѣкѣ его • и воскресоша сово-
5 р'наго закона веселаа ращенїа • и по бжтвенно-
моу законѣ цркви основаны • маломъ прѣ
невѣр'ныи небреженїе подающа сѧ твер'досто-
яниѣ основанїа вѣновиша сѧ • клирицїи и зе-
м'лаа и бл҃гы своихъ ѿлучени • мнрдною щѣро-
10 тою • приз'ваша вси единою • не токмо во-
ращени своими бл҃гыми • но по истинѣ сѧ-
го мѣжа м'нѡствомъ приложени • даровъ
имѣниа его вбогатиша сѧ • и по тацемъ
кнѣзѣ по тѣмъ странѧ всѧка веселѧщїи сѧ
15 радоваше сѧ цркви • | ¹⁴ и оуслышав'ше сїю вѣсть
сѧго благодарство • мнози идахѣ из баворъ
и изъ фран'кѣ • и и сасѣ • и ис' прочїи зем'ль при-
хожахѣ • несоущи к' немюу моцїи и к'ниги разлы-
ч'ныа • ꙗ самъ златѡ свой и с'ребромъ и паво-
20 локами толи кориз'ны вкоуповаше • и вѣро-
ю правою по всеи зем'ли крѣпѧнск'комѣ оуста-
воу • | ¹⁵ тогда же бра его болеславъ вѣкѡ м'нїи
оумѡ кривостїю и дѣлы • рев'ностїю мери'зѡ
дїавольск'кии косновенїемъ пострекъновенъ •
25 г'нѣво злобы противъ оуму бжїю • люте
върѡженъ • на црѣвїе брат'не рѣкою похи-
щенїа лѧко • с' нечестївыми моужи дїаволїи с'ме-
ртію оубїениа погубити хотѣше • но бжѣ-
ственными прѣвидѣниѣ • совѣт' бѹдѡщїи то-
30 гда ѡ себѣ истин'но проявлѣ оувидѣ сѧни •

2 бжїимъ: бжїѣ 4 рѣкѣ: рѣкоу 7 подающа сѧ: падающа сѧ 8 ѧ: и 12 приложени: приложни 16 сѧго:
add. кнѣз 18 несоущи: несѡщ 20 вкоуповаше: ѡкѡповаше 25 люте – saevienter: лю бѣ 27
нечестївыми: неч'тивыми 30 оувидѣ: оувѣдѣ

- 31 *[accepto sacri ducis potenti vigore, coacti]*
 deponunt, *[solitasque erga mirae sanctitatis virum insidias, quamvis]* ad modicum tempus,
 moliri desinunt. Iam tunc Deo serenante comprimuntur aliquantum sub eius manu
 barbarae motiones; surgunt autem catholicae religionis laeta incrementa; *[quoniam]*
- 35 divino cultui templa dicata, paulo ante infidelium neglectu cadentia, stabili reparatione
 fundantur, clerici patria bonisque privati, benigna largitate revocantur; statimque non
 tantum restituta, verum sancti viri plurimis adaucta | ^{29v} muneribus substantia locupletantur
 et tota per has partes tali sub principe elata congaudet aecclesia.
- [^{xiv} Deinde clarius virtutum eius coruscante per orbem decore, rei publicae com-*
- 40 *moda curioso ducis coelitus armati regimine studiosus geruntur. Sed quae prius*
supernae dilectionis vigore peragenda instituuntur, vigilantis principis diligentia tanto
minus negleguntur, quoniam, licet palatinae frequens cohortis latus utrumque circumsti-
paverit tumultuatio solita, tamen sagatius recolens assiduus pro se populoque incredulo
orator, inopumque promptissimus fautor, moesticia pressorum benignus consolator
- 219**
- 1 *eventu subitaneo raptorum compatiens adiutor, nulla interruptente saecularium mora*
perseverat.
- [^{xv} Aut fraudulenta hostis impurissimi machinatione huiusmodi operum affectibus*
astu, si umquam poterit, antiquo perimendis, minimum retardante,] frater eius Bolezlav
- 5 *aetate minor, mentis perversitate et actuum qualitate execrandus, diabolico tactu*
instinctus, furoris nequitia contra virum Dei saevienter armatus, regni fraterna manu
rapiendi cupidus, [cum nefario ministrorum ausu mortales exitii insidias sibi tendere
quam plurimum conatus est.] Sed divinitus praedestinatione rem, [postmodum tamen]
futuram, | ^{30r} tum [fuisse certum constat dilatam.

34 motiones: nationes Gump^{Erlg} **38** elata: grata Gump^{Berl} **219:4** Bolezlav: Bolezlaus Gump^{Belg} **5sq** tactu in-
 instinctus: tactus instinctu Gump^{Belg} tactu instigatus Gump^{Berl}

- 1 в' то̑ время моужь бѣолюбивыи завѣ^ѣ положи
 помысли в' срдцѣи ѡснѡвати црѣвѣ^ѣ бѣоу^ѣ • и по-
 бѣдигител'номуу воиникѣ и мчнѣкоу его вѣтѣ^ѣ •
 и посла кѣ^ѣ епѣпѣ^ѣ резаньс'комуу солѣ^ѣ • и рече оуцѣ^ѣ
- 5 мон дѣлаа^ѣ црѣвѣ^ѣ стѣмѣ^ѣ гевр'гѣю^ѣ • и азѣ^ѣ по
 велѣнѣю твоемѣ^ѣ хоуѣ^ѣ ѡснѡвати црѣвѣ^ѣ стѣо-
 моу вѣтѣ^ѣ хѣ^ѣ мчнѣкоу^ѣ • оуслышав' же епѣпѣ^ѣ
 тѣтонѣ^ѣ воздѣвѣ^ѣ рѣцѣ^ѣ свои на нѣо^ѣ к' бѣ^ѣ •
 хвалы вѣздаа^ѣ хѣ^ѣ рече • идѣте и рѣците сѣча-
- 10 ст'номуу снѣ^ѣ моемѣ^ѣ вѣчеславѣ^ѣ • такоже по-
 мыслиа^ѣ еси • тако ѣже црѣви твоѣ^ѣ прѣ^ѣ бѣ^ѣ
 стоить на нѣсѣ^ѣ ѡснѡвана • | 16 слышав' же сѣю
 рѣчѣ^ѣ вѣчеславѣ^ѣ ѡ^ѣ епѣпа^ѣ • пристроивѣ^ѣ дѣ-
 латела • нача^ѣ самѣ^ѣ носити на п'лещѣ^ѣ своею
- 15 извѣстѣ^ѣ и рѣкама своимѣ^ѣ ѡснѡва и с'кон'ча •
 и призва епѣпа^ѣ прѣ^ѣ речен'наго ѡсѣ^ѣ ю во имѣ^ѣ
 стѣго вѣта • и выша тоу^ѣ многа чюдеса и на-
 менѣа до днѣш'наго днѣ^ѣ а дѣаволу^ѣ м'ноги па-
 гоуѣ^ѣ • самѣ^ѣ же стѣи хотѣше ити в римѣ^ѣ
- 20 кѣ^ѣ стѣму апѣлу^ѣ петрѣ^ѣ предавѣ^ѣ кнѣженѣ^ѣ бра-
 тоу^ѣ своему и тѣ^ѣ сѣ ѡрѣши мира сего • но це-
 рѣви рѣ^ѣ тоѣ^ѣ • іако и еѣ^ѣ несовѣрѣшена бѣ^ѣ до
 кон'ца • того рѣ^ѣ мѣжа^ѣше • но іако же сѣкин
 к'то сѣно в' великѣи з'нои и жадаетѣ^ѣ воды •
- 25 тако и стѣи жадаше мѣнѣа и крови проли-
 іанѣа • но не ѡ^ѣ рѣкѣ^ѣ бра^ѣ своего • но бѣ^ѣ шедро-
 го мѣзовѣ^ѣзѣтелѣ^ѣ прорас'мотренѣ^ѣ • и мѣ^ѣ
 вѣр'ны^ѣ ѡплатителѣ^ѣ достоинѣ^ѣ тѣ^ѣ емѣ^ѣ
 вѣзда мѣ^ѣзоу^ѣ во свои дѣдѣнѣ^ѣ • еѣ^ѣ жа-
- 30 даше во инѣ^ѣ странахѣ^ѣ • ни сего дѣла^ѣ е^ѣ може^ѣ

4 резаньс'комуу: рѣзеньскомѣ^ѣ 6sq велѣнѣю: повелѣнѣю 15 извѣстѣ^ѣ: извѣстѣ 16 ю: а 20 апѣлу^ѣ петрѣ^ѣ:
 петрѣ^ѣ апѣлу^ѣ; кнѣженѣ^ѣ: кнѣ^ѣ 21sq церѣви: црѣве 28 ѡплатителѣ^ѣ: ѡплатителѣ^ѣ 29 дѣдѣнѣ^ѣ: дѣдинѣ^ѣ

Iam parvo interiacente tempore] vir Deo

- 10 *carus voto [salutari propositum obligavit, se Deo donante aecclesiam nobili operum
artificio constructorum, Christi eam victoriosique athletae eius beati Viti martiris honori
dicandam. Nec mora, instat impiger facti, fervens autem propositi, missis Ratesponae,
sedi regiae legatariis, Tutonem episcopum, totius probitatis virum cuius diocesi tota
subcluditur Boemia, supplici rogatu, quo idem opus Deo sacrandum eius licentia et*
- 15 *assensu fieret, implorat.*
- [^{xvi} Dato iuxta beati ducis vota ab episcopo permissu, remissisque caritate nuntiis,
artifices celeri iussione convocat: fervet opus, labor impatiens effulget, aecclesia ad
perfecti ornatus extremam manum perducitur, miroque metallorum fulgore decorata
exornatur.] Invitato iam dicto episcopo, in honorem sancti Viti [martiris] consecratur;*
- 20 *[ibidemque plurima miraculorum, divina virtute mortalibus gestorum, in praesens usque
signa coruscant. Nondum autem sitibundi erga Dei iusticiam pectoris adimpleta pro-
funditate, vir meritorum inaestimabilium electus Dei Vencezlaus terreni fascis honoris*

19 honorem: honore Gump^{Belg} Gump^{Prag}

- 1 мол'чати • див'на смѣтны^а • и аггломъ бжїи^а
радост'на • толи бѣа боиши^а сѧ чюна • и нико-
лиже въ члѣ^хкъ слышана • еже пер'си стѣго ка-
мене твер'жыше носиша въ срѣци приноуны^а
5 по истинѣ нѣкогда ѿ своего брата и свой^а
боларъ сновъ ра^а роженїа • приложи к' себѣ
женоу • и роди ѿ неѧ снѣ из'браславъ именѣ^а •
и рече к' неи се оуже много бѣ^а прегрѣшиховѣ и бе-
законїе сътвориховѣ оуже ѿ сего престаховѣ •
10 плод' по роду члѣческому прїим'ша • бѣ въ совѣт' •
въ брата мѣсто ма имѣи • а азъ та в сесрѣ
мѣсто • и сѣи рѣчи ѡна пристав'ши • и имѣ-
ши сѧ по ню прѣ бѣмъ • и самѣ нѣкогда съ-
грѣши с' милы^а его слоугою • и стѣмъ самоу^а
15 то видѣвшѣ рече почто сол'га прѣ бѣом • то-
бѣ л'зѣ баше ити замоу^а любо не ити • но не
бѣдетъ дер'за пронести се коу^а любо • дондѣ
азъ ѡ сѣ сѧ помыш'лю • и сътворивъ пиръ велї-
къ никому^а не вѣдоушѣ съвѣта сего • вѣда-
20 сть ю замѣжъ сестрою твора томѣ^а | 17 брат же
его мен'шїи болеславъ прѣ речен'ныи ѡчюти-
выи хотѣша в рѣ ити почѧ на нь многа злаѧ
ѡтан мыслити и творити пакости мно-
ги совѣты в' домохъ ѣ твораше съвѣща-
25 ваа сѧ съ злыи совѣт'ники на стѣи моу^а •
ихъ^а вси совѣты не оутѣиша сѧ стѣго никакѣ^а •
но мол'ча рѣчи сѧ кон'чи^а с'мотрѣаше • | 18 в' дош-
гоѣ же время съз'вавъ совѣт'ники свѣта
братъ его • промышлѣаше како его погубѣи^а •
30 ѡни^а емѣ тако ѡвѣщааша • никакѣ^а его инако

1 бжїи^а: бжїѣ^а 4 носиша: носиши; приноуны^а: принѣженъ 7 из'браславъ именѣ^а: именѣ из'браславъ
 9 сътвориховѣ: съ вориховѣ; престаховѣ: престаневѣ 17 бѣдетъ: бѣдита; пронести се: се пронести
 19 съвѣта сего: сего съвѣта 21sq ѡчютивыи: ѡчютивъ 22 хотѣша: хотѣшѣ 23sq многи: и
 многи 27 кон'чи^а: кон'чины

- 23 *quos casu novit fragiles, depositurum fraternoque iuri principatus moderamina spontaneo affectu illaturum cogitavit, necnon Romae liminibus apostolorum orationis gratia quae-*
- 25 *ritandis sub domni apostolici | ^{30v} sacra auctoritate saecularibus se renuntiaturum monachico-que habitu vestiendum, eaque conversatione vitae temporalis extrema visurum, interni ardoris siti anhelavit. Sed largissimi remuneratoris providentia, aequis semper meritorum recompensationibus se dignos glorificante, maiora huic coelestium consorti servare dignata est certamina, ut post horum nobiles triumphos nobiliora capteret et praemia.*
- 30 *|^{xvii} Quoniam vesano germani Bolezlawi regni desiderio quoquo modo posset acquirendi, per multimodas insidiarum versutias in sanctum Dei exardescente, iter Romae tendendum intercipitur, profanae gentis cotidiana conspiratio domiciliorum latibulis furtive densatur, ipsiusque fratris invidia magis magisque, diabolo fomitem praebente, accenditur. Nequaquam tamen omnium saevitia in sanctissimi viri occultam*
- 35 *necem coniuratorum beatam futuri diem trophaei ante Dei praesignationem accelerare valuerunt. Frater autem sceleris in eum luendi satis impatiens, ceteras fraudes in eius caedem non debere visum est diutius prosecuturum, verum unam aliis aptiorem nefas potius maturari a se cautius inventam delegit. Nam cunctorum armis vestium contractura dolose latentibus, simulataque pace, amor sub fraterno obtutu | ^{31r} quasi verus*
- 40 *fingitur, qui magis nocendi facultate quaerenda monstratur.*
- |^{xviii} Sub cuiusdam vero festivae diei exultabili ortu infelix ille fraudis amicus domum propriam omni ornamentorum copia, quae huic genti umquam moris erant habenda, quam studiose fulgidam fecit; convivium plus solito parandum ministris indixit;*
-

- 1 можеши погѣбити хода в' него власти • но про-
си сѧ домови болеслав'ю градѣ • и тѹ и мѡ-
жеши погѣбити призвавъ к себѣ • ѡнѣ и-
с'просивъ сѧ оу брата • и съ совѣт'ники своими •
- 5 сѣтвори великѹ пирѹ чѣнѹ • на памѧ рекѣ-
и сѣыма коз'мы и дамѧноу • и пославъ слы
братоу своему рече • брате радость великѣ
на памѧ сѣыма сѣтвори • но молю вѣчесвѣ
ваше • да бы сѧ не ѡрек'лъ прѣйти к' нѧ • сѣы-
- 10 и же кѹ слоу его ѡвѣща • радость брат'на,
радость вѣѣа есть • и азѹ кѹ его повелѣнѣю
оуготов'лю сѧ • всѧ же си злобы и сѣвѣтѣ
ихѹ сѣго не оутѣахѣ сѧ • но всѧ видѣше •
и абѣе причинив сѧ съ дрѣжиною своею • и
- 15 всѣ нача играти гонѧ сѧ предѹ ними по'во-
рѣ своему глѧ к' нѣмѹ • азѹ ли бы не оумѣ
с' вами чехи на конони ѡбрести протѣв'нѣ
нашѣ но не хочю • и си рекѹ поѣха кѹ братѣ •
изыде же брѧ со всѣми слѣж'бами и чѣнѣ-
- 20 и противоу на оуспѣтенѣ • с' великою ти-
хостию егоже кротости аще и лож'нѣ бо-
достонныи вѣчеславѹ м'ного порѣва сѧ •
целовав'ша же сѧ весело толи соп'лет'шѧ
межи собою в домѹ с' рѣстѣю в'нидоста • и
- 25 на ѡбѣдѣ сѣдоста и напившѣ на дол'зѣ
нѣкотоу лѣсть таина не можааше сѧ та-
ити мыслѣщѣ на оубѣенѣ сѣго мѣжа
иже злобивѣи мечи по' скоты оуже сѣкро-
вены • три краты вѣстающѣ пакѣ и паки
- 30 а нѣк которы сѧ трѣдѣ сѣданѣа прекланѣюще

1 него: его 4 и: *om.* 6 коз'мы: коз'мѣ 7 братоу: кѹ братѣ 10 брат'на: брѧн 13 видѣше: вѣдѣше
 15 всѣ: *add.* на конѣ 16 бы не оумѣ: бы не оумѣ 19sq чѣнѣ: честѣи 23 целовав'ша же сѧ:
 целовав'ше же сѧ 26 нѣкотоу: нѣко 27 мыслѣщѣ: мыслѣщѣи 28 скоты: скѣты 28sq сѣкровены:
 сѣкровенѣ 29 вѣстающѣ: вѣстающѣи; пакѣ: паче 30 а: *quasi*; нѣк: *om.*; которы: нѣкои

amicos sub hylaritatis specie invitavit; ipsiusque principis supplex ingressus palatium, con-
 45 *viviis eum interesse fraternis primo omnium quo dignaretur corrogavit.] Cuius mansue-*
tudini quamvis falsae Deo dignus Vencezlaus multum congaudens, atque consortis
 220
 1 *invicem manibus, domum gaudio introeunt. Epulis discumbunt. [Vinoque] post longum*
quisdam [ferocium convivarum] saturatis, fraus conflata diu latere nesciens, eos quasi
unanimiter in sancti viri necem accendit. Qui malivoli, mucronibus veste iam tectis,
ter surgentes, terque iterum quasi quodammodo lassi sedibus se inclinantes

46 Vencezlaus: Vencizlaus Gump^{Wolf} **220:1** gaudio: cum gaudio Gump^{Erlg}, gaudentes Gump^{Berl}
4 inclinantes: acclinantes Gump^{Belg} Gump^{Prag}; ter: tribus vicibus Gump^{Berl}

- 1 силами послѣнїе и дер'зостїю ѿтиноу ^мскѣше
того же ради не оу и еще повелѣнїа вѣѣла
пришла вѣ година стрѣть его • цѣла и ѿ-
стѣпиша • егоже съвѣта не невѣдын
- 5 пагоубы не оужасаа сѧ • вѣѣи захищенїе
возможе но не печалїю • аще и нѣтѣрою слѣ-
гоу брата своего пошептавшї ко оуѣхѣ ^мѣ
да блютъ сѧ бы • како противѣ емѣ оуго-
товали сѧ соутъ • на оубїенїе • но ѿбаче
- 10 не подвигшем' сѧ и ѿ брата • съ инѣми
сѣдѣщими • но веселѣшѣ тако и госте ^м
хвалы дѣла • и любѧ млѣшетъ и и по сѣ
мало посѣдѣвъ • ѿ трапезы вѣставъ
налїавъ чашѣ вина • тихїи целованиѣ
- 15 реченѣ • всѧ слѣцѣ сею рѣчїю примол'ви
рекии тако • целоутѣ вы цѣлы всѣ ^мхс • чашѣ
юже азъ дрѣжоу роуцѣ • во имя сѣго арха-
гѣла испити единомуу комоужѣ вѣ подобѣтѣ •
к нему же сѣмоу днїи память оутро постѣ
- 20 на приходитъ • и тако любовїю дѣвною
честѣще величествїе его • да аще в' коую
годиноу дѣла наша ѿ свѣта прѣстави-
т сѧ • в раи вѣч'ныи восхоуѣ ны прїати в' ми-
рѣ аминь • и тогда по семѣ словеси весело
- 25 испивъ • всѣ разны чашѣ тоюже любовїю
испити повелѣ • и целованїемъ лоб'за ла-
скан'ны не трепещѧ страхы • на свое ложе
спѧ изыде • | ¹⁹ и тоу ношѣ млѣвами и пода-
ниѣ ниши • печал'ныи настояниемъ потѣ
- 30 сѧ трудоу • боудѣмоу смирѣть вѣдын

1 послѣнїе: послѣднее 3sq ѿстѣпиша: ѿпѣстиша – *dimiserunt* 5 пагоубы – *periculo*: пагоубы; вѣѣи: вѣѣи 10 брата: *add.* и – *que* 14 налїавъ: налїа 17 азъ дрѣжоу роуцѣ: азъ держѣ в роуцѣ 23 в': о 25 разны чашѣ: разны чаши

viribus

- 5 saltim et audatia omnino emolliti, eo quod nondum divinitus iussa venerit passionis
hora, inlaesum eum dimiserunt. Huius rei ipse aut inscius, periculo non pavidus,
divini tutaminis securitate animatus, quamvis cuiusdam | ^{31v} clientuli in aurem susurrantis
[cautela], quomodo contra eum moliti fuerint, praestrueretur, [sede] tamen non motus,
fratrem, ceterosque **considentes** exhilarari, quasi hospitis grata [vice], amabiliter rogavit.
- 10 Et paulo post amota mensa surgit, impletaque vino patera, modestae salutacionis dicto
omnes dulciter huiusmodi alloquitur: „Salutet vos salus omnium Christus! Calicem, quem
manu teneo, in sancti archangeli [Michahelis] amorem ebibere, unumquemque nostrum ne
pigeat, hoc amore spiritalitatis eius altitudinem pro posse venerantes, ut quacumque hora
lex [naturae ad extrema nos] deduxerit, [animarum nostrarum paratus susceptor clemensque
15 in paradisi voluptates dignetur fieri subvector, cordium imis precemur]!“ Statimque post
verbum laetus ebibit, singillatim omnibus eodem amore singulos scyphos ebibendos
blandissimo propinat osculo. Intrepidus [autem, sumptis tam honeste epulis, uti divino
iussu res differtur, domum inlaesus revisit].
- [^{xix} Noctis [autem] **sequentis** [cursu]; orationum ac elemosinarum curiosissima desu-
- 20 dans instantia, futuri conscius, mortis

5 saltim: simul Gump^{Berl} 5sq passionis hora: hora passionis Gump^{Erlg} 7 in: ut Gump^{Wolf}, ad Gump^{Prag}, om.
Gump^{Berl} 8 moliti fuerint: add. armati Gump^{Berl}; sede: sed eo Gump^{Erlg} 9 considentes: confidentes Gump^{Wolf}
Gump^{Prag} 12 amorem: amore Gump^{Berl} 13 spiritalitatis: spirituali Gump^{Erlg} 15 statimque: statim Gump^{Erlg} 16
ebibit: bibit Gump^{Berl} 19 sequentis: frequentis Gump^{Wolf}, frequenti Gump^{Belg} Gump^{Erlg} 20 futuri: futurae
Gump^{Belg} Gump^{Prag}

- 1 за х̑а волею претерпѣти за вѣтно провѣ^а
братъ же его ко свой рече не може^а его ни-
какоже погѣбити • тако дръжина [sic!] его
соу^т с нимъ трезва • но вѣдаемъ обычан
5 его такъ • тако егда первое гла^а зѣвона
црѣве слышитъ • единъ с ложка воскочи-
въ къ црѣви потечеть • а не жеть нико-
гоже • да рѣцемъ попови да бы рано звонѣ^а
еже бы^а тако • слышано^а же знамениемъ
10 зѣвона • стѣи моужъ не лѣнивъ сномъ
но тако имаше обычан с ложка воскочивъ •
и притекъ въ црѣвъ вше^а • пѣниа стре-
наго и хвалы оутрениць тихы^а послоу-
шаниемъ внемла • по многы^а мѣтвахъ
15 домови троуденъ почи ѿ црѣве вниде
свѣташимъ сѧ первы^а зорамъ • мерзое
памяти написаемыи болеславъ • моуж-
жа стѣго братъ • таниѣ^а мѣстѣ та^а •
нравѣ^а волчїемъ протвилаа сѧ • агньца
20 татевнѣ хотѧ растерзати • с нѣколи-
цими своими разбонники • гнѣвно вы-
стѣпа мечемъ препоясанъ • посреди
поути оусрача противи сѧ • егоже самъ
стѣи тихы^а гл҃сомъ и бл҃гы^а тако целова •
25 зравъ брате любѣмнишїи • велики ти
соутъ хвалы любѣ^а ѿ на^а воздаемы • тако
вчера еси намъ чест'но и обычно с веселїе^а
слоужилъ • онъ безоумныи не ѿвѣща •
но изнесъ воскорѣ мечъ • на стѣго главоу
30 верхъ • тако накрѣпчае можаше ѿдарѧ

1 претерпѣти: терпѣти 3 дръжина: дрѣжина 14 многы: много 15 вниде: выниде 19 нравѣ:
нравѣ бо 24 бл҃гы: бл҃гы 25 любѣмнишїи: любѣнишїи 28 слоужилъ: add. такомѣ^а гл҃с^а сл҃акомѣ^а –
tam allocutioni dulci 29 изнесъ: изнзъ [sic!] 30 накрѣпчае: наикрѣпчае – *fortius*

- 20 pro Christo [*iura*] pati devotus pernoctavit.
 [Redeunte autem post gallicinia matutinalis horae officio, pulso signaculo], non | ^{32r} segnis
 thoro, ut [*iam*] est solitus, prosiliens, aecclesiamque properando ingressus, cantum noctur-
 nalem laudesque matutinales modesta intentans auscultatione post plurimas oraciones
 domum lassus [*membris aliquantum*] somno reficiendis divertitur. Rubente [*iam*] primum
 25 aurora, execrabili memoria scribendus Bolezlaus viri sancti germanus, [*perversitatis*
auctor, quae prius arma contra innocentem latenter commoverit non inmemor], specu
 quo latuit, more lupino, [*cum ex adverso*] agnum furtive lacerandum [*irruit, ipse*] cum
 aliquot sequacibus [*huic sceleri comparibus*] furibunde progressus, et mucrone succinctus,
 [*viro simplici*] media via obvius restitit. Quem sanctus ipse mitissima [*inter*] salutando
 30 benignitate ita alloquitur: „Ave, frater dilecte! grates immensae dilectioni tuae a nobis
 sint relatae, quia honorifice [*disposito*] heri convivio bene nobis et satis iucunde ministrasti.“
 Tam dulci pessimus ille non respondens allocutioni, sed extracto cicius ense, in sancti
 capitis verticem, ut fortius valet, percutiens,

22 ut iam est solitus: uti erat iam solitus Gump^{Berl}; aecclesiamque: aecclesiam Gump^{Erlg} 24 iam: autem
 Gump^{Belg} Gum^{Prag} 27 furtive: om. Gump^{Erlg} 29 sanctus ipse: ipse sanctus Gump^{Erlg}; salutando: salutandum
 Gump^{Prag} 29sq mitissima inter salutando benignitate ita alloquitur: benignissima atque mitissima salutati-
 one ita alloquitur Gump^{Berl} 30 benignitate: benignitate Gump^{Wolf}; ita: om. Gump^{Wolf} 31 disposito: deposito
 Gump^{Wolf}; iucunde: abunde Gump^{Prag} 32 tam: iam Gump^{Wolf} tunc Gump^{Erlg}

- 1 рече днѣ ти лѣпѣи пирѣ оустрон • не мечю
 ѿскочивши и знаменѣа раны не ѿвнѣшѣ •
 в'торое оудари ничесоже ноже оувредити
 его • третѣе еже егда хотѣ оударити •
- 5 мечь из роукѣ оужасѣша сѧ слоугы дѣавола
 испадѣ • иже мечь стѣи вѣчеславѣ за рѣкѣ
 ѣти похвѣтивѣ • и на грѣшныѣ братѣ
 оуже ѡрѣженомѣ • за власы держа и потра-
 саа главою его и рече • видѣши ли братѣ
- 10 мои могѣ бы сѧ на тѣ возвратити •
 твоеа лютоости начатокѣ • ли ѿкоудѣ
 возбраню братени крови быти проліѣтѣ •
 но не хоощу да бы сѧ ѿ моею роукѣ твоа кро-
 вѣ братѣ • на послѣнѣ соудѣ ѿ мене взи-
- 15 скала • вѣзми мечь а собѣ моукѣ • и также
 соутѣ дѣлаемаа не провлачи на долѣѣ •
и ты зови иже тѣ соутѣ наоучили • а сѧ сѧ
братнею кровію не огрѣши • пріѣтѣ
же мечем братѣ нечѣивыи • аки побѣ-
- 20 дити сѧ боа велѣми возопи на помощь
 себѣ своа зовыи такѣ • ѡ крамол'ници
наа наоучивше мнѣ не поможете • самѣ
же сѧ аки приноуженѣ братнею побѣ-
- 25 дою пер'вое невреженѣ противити сѧ
 оукланѣа • и единою дроужина великыѣ
 глѣсомѣ призвани притекоша • рѣци аще
 грѣха не вѣдоуще • но ѡгол'ки взыщюѣ •
 кнѣзѣа своего вѣрѣщѣ гнѣвѣ чюю емоѣ
- 30 оуже тогда грѣхоу привабникоу • четве-
 ртое вѣ главою стѣю оударившоу и послѣнее

1 не: но – *sed* 2 ѿскочивши: ѿскочившѣ 4 еже: же *6sq* за рѣкѣ ѣти: за роукоѣт – *per capulum surripens* 8 ѡрѣженомѣ: ѡрѣженѣ 9 и: *om.*; видѣши: видиши 12 братени: братни 14 послѣнѣ: послѣни 16 не – *ne*: *om.* 25 великыѣ: великѣ 26 аще: аки – *quasi*

- 33 ait: „Melius hodie tibi praeparavero convivium!“ Sed ferro resiliente et nec vulneris tandem signum annotante, geminatur ictus.
- 35 Quo nihilo magis laedente, tercio ferire cum velit, [*una cum ex* | ^{32v} *tenso ictus*] ensis manu territi militis excidit. Quem statim sanctus Vencezlaus per capulum surripiens et supra scelerosum fratris iam inermis verticem manu librans: „Videsne, inquit, [*o funeste*]? Verti in te posset tuae crudelitatis exitium. En! unde prohibeor fraterni sanguinis fieri effusor? Sed nolo, de manu mea ultimo examine sanguis, o frater, tuus quaeratur in me. Recipe
- 40 gladium, [*matura supplicium*]; quae sunt agenda ne differas in longum!“ Resumpto iterum frater impius ferro, altum quasi vinci metuens clamat, in auxilium sui socios vocat, se quasi coactum [*et a*] fratris impetu prius laesum repugnare simulat. Mox sotii magno clamore vocati accurrunt, causam quasi sceleris inscii de tumultu quaerunt domini sui fervidam sentiunt iram. Eoque iam tunc sceleris auctore quarta vice sacrum caput per ictum

33 hodie tibi: tibi hodie Gump^{Berl}; praeparavero: praeparo Gump^{Belg} Gump^{Prag} **35** tercio ferire cum velit: cum tertio eum ferire vellet Gump^{Erlg}, tertio cum ferire vellet Gump^{Berl} **36** territi militis: militis territi Gump^{Belg}; statim: *om.* Gump^{Belg} **38** fieri: *om.* Gump^{Prag} **39** sed: *om.* Gump^{Erlg} **41** in auxilium sui socios vocat: socios in auxilium sui vocat Gump^{Belg} **43** quasi: *om.* Gump^{Belg}

- 1 протен'шоу • вси съ оружьемъ нападоша
и оуды сѣго мечи копїи прободаша • и аки
волицѣ раз'стер'гавше на земли повер'го-
ша едѣва жива • пакы же толики па-
5 кы оучастиша раны и ѡз'вы • и кровь
неповин'ноу пролїаша • тѣло же тѣце
грѣхѣ аки ѿ песь растер'за сѣ • а дѣша
чистїиши ѿ плѣскаго заклепениа храми-
ны • толицими азвѣми из'вѣчена • моу-
10 камѣ чѣтною побѣдою • похвалами
аггльскими роуками поѣтъ • вышнѣ
оуцѣдрителѣмъ вчини радост'но видѣ-
ши • и въ слав'ны мѣнцехъ лицѣ в вѣ-
кы на прѣлѣ сѣдѣща • четвер'тын
15 днѣ прѣ кландомъ ѡктѣбрѣ • въ вѣ-
чное веселие црѣва нѣнаго в'ниде • | 20 сѣое
же тѣло ѿ мало вѣрны иже тоу бѣхоу •
чѣтно в раце заклеп'ше • и слоуж'бы всѣ
по законоу нѣ нѣ исполни'вше прѣ црѣвїю
20 близы побѣженїа его погребѣша и •
прїим'шоу же по семъ кнѣзениа великиа
неправды кнѣзю болеславоу • и лютоостию
его на вѣрнаго дружинаго • не много по зѣи-
нїи сѣго пославъ прагъ • погоуби всѣ его
25 прїазни • и клирики и слоуж'гы его изымавъ
всѣ ис'сѣче • и дѣти ѣ в рекоу в'мета | 21 пер'во-
дѣлною же крѣпчаншаго бжїа воинїка
чѣтною стѣпїю слѣгы етеры • имже пове-
лѣно бѣ кровь ѡже по скамѣ стѣны •
30 ѡкроплена бѣ црѣвѣ в самъ часть мѣнїа •

2 мечи: *add.* и 3 раз'стер'гавше: растор'гавше 4 толики: толи – *que* 8 чистїиши: сѣѣши 9
из'вѣчена – *exuta*: извѣчена 15 прѣ кландом: прѣ каландѣ 20 близы: блї 21 прїим'шоу: прїем'шѣ;
кнѣзениа: кнѣжѣ 25 изымавъ: измавъ 30 црѣвѣ: црѣки

45 saltim confringente, omnes [*simul*] armis irruunt, certatim membra lanceis gladiisque perfodiunt. [*Corpus sauciatum*] humi prosternitur semivivum. Crebrescunt iterum iterum-que saevae gladiatorum percussiones; sanguis innocuus effunditur; corpus labe vacuum minutatim quasi a canibus laceratur. Anima sacratissima carnei clausura domicilii sub
221

1 tot vulnerum exuta |^{33r} tormentis, nobili triumpho angelicis subvecta manibus, summi remuneratoris aspectum gaudio visura, et inter gloriosos martirum ordines per aevum consessura, sub 4 Kalendarum Octobrium perpetuo laetantia regni coelestis ingreditur consortia.

5 |^{xx} Sacrum autem corpus credulorum pauci qui aderant venerabiliter sarcofago includentes, celebrato a clericis funebri obsequio, extra aecclesiam certaminis [*loco*] vicinam condiderunt. Succedente post hinc [*in*] regnum nimiae perversitatis duce Bolezlavo, saevitiaque eius in catervas fidelium [*furente*], non multo post beati [*viri necem, humana dum fruitur vita, clericos et amicos, necnon servicio eius familiariter iunctos, subita*

10 *mortis sententia damnavit*].

|^{xxi} Peracta fortissimi Dei athletae venerabili passione, ministri quidam sanguinem, qui per tabulas aecclesiae ipsa martirii

47 labe vacuum: labefactum Gump^{Erlg} Gump^{Berl} 221: 8 catervas fidelium: fidelium catervas Gump^{Belg}
Gump^{Prag} Gump^{Erlg} Gump^{Berl}

- 1 водою мыша и ѿтиноуѣ ѿроша • по семъ же дрѣ-
гѣи днѣ тоу пришеше не минѣ ꙗкоже и первѣе
кровѣ по стѣнѣ прилѣпшюу • на томъ же
мѣстѣ и рашеноу ѡзрѣша • не малы же сами
- 5 симъ • видѣниемъ оустрашени водоу
пакы прїнесше • велими борзо омывше
ѡтроша • на третїи же днѣ искоушенїа
рѣ рещи аще и еще есть тако пришеше оу-
зрѣть • не мне покропленюу стѣноу кровїю
- 10 видѣша нежели болѣми трончѣ оузрѣша
имже бо на тѣ много чюдиша сѧ тѣмже
троудѣ омыванїа • по сѣ ѡхавившемъ сѧ
ѡже до вышнѧго днѣ крове тоѡже кропле-
ниемъ стѣна сама знаменїе честиме
- 15 сказаетъ • | 22 но истинны повѣстьми
частымъ повѣданїемъ прогавлено бы по тве-
рѣ достанника повѣдѧго воинїка хѣа вси
кровныа проліатѣла вышнѧго гнѣвѣ
потрасени • дрѣзїи дѣмонѣскою обла-
- 20 стїю похищени на семъ свѣте по семъ не
ѡвиша сѧ дрѣзїи же изменивше члѣскыи
нравъ • пескы лающе • въ глѣса мѣсто скре-
жъчюще зѣбы • возслѣдѣюще грызенїемъ
пескымъ • толи бѣдѣстны оушенїемъ
- 25 телестъ ѡ житїе свое злѣ кончаша • нѡ
и сѧ вратъ его • ꙗко подаютъ мнози
прежнїмъ • часто падающїи на нь бѣсѣ •
и роукѧми держимъ свой моужъ и слоугъ
свой и помановѣтъ сѧ глаше то вы мнѣ
- 30 сътвористе • еже вѣ слышаа по златѣ

1 мыша: ѡмыша 4 рашеноу: раширенѣ 10 трончѣ: трон 13 вышнѧго: днешнѧго; крове: крови
13sq кроплениемъ: ѡкропленїе 14 честиме: чтїмо 16 прогавлено бы: add. ꙗко 20 свѣте по семъ:
от. 24 оушенїемъ: оушенїемъ 25 кончаша: скончаша; post кончаша add. а дрѣзїи ѡлѣчени слѣха
своего и глѣ житїе свое в ненависти всѣсвой ближнїи злѣ ѡкончаша 29 мнѣ: add. сѣ

- 12 hora aspersus apparet, iussi aqua lavan-
tes, penitus absterserunt. Posteraque die illuc venientes, non minus quam cum primum
parieti adhaesit cruorem ipsum eodem loco dilatatum conspiciunt. Non parum ipsi hoc
15 viso territi, aqua iterum allata, multo studiosius abluere decertant. Crastino autem
probandi causa, |^{33v} si etiam adhuc frustrati sint, redeuntes, non minus tinctum sanguine
parietem, quamvis ter ablutus videatur, agnoscunt. Quibus multum super hoc miran-
tibus, eoque abluendi labore post inde cessantibus, usque hodie sanguinis eiusdem
intinctione paries ipse pro signo venerando nitescit.
- 20 [xxii] Ut veracium saepe nobis relatu patefactum est, post constantissimi triumphum
athletae omnes sanguinis effusores [innocentis] superno incussi furore, aut demonum
potestate rapti inter homines postea non comparuerunt, aut versa [pro viciis] natura,
canum latratu vice loquendi utentes, dentium stridore morsus imitantur caninos, aut
misera corporum ariditate [siccati], necnon auditus continua privacione, vitam ipsis [saltim]
25 odiosam finierunt.

12 apparet: apparuit Gump^{Belg} 13 primum: primo Gump^{Erlg} 14 dilatatum: dilatam Gump^{Wolf} 15 viso: *om.*
Gump^{Belg} ; multo: multa Gump^{Wolf} 16 adhuc: *om.* Gump^{Erlg}; sint: essent Gump^{Berl} 17 quibus: quibus vero
Gump^{Belg} Gump^{Prag} Gump^{Erlg} 20 ut: et Gump^{Belg} Gump^{Prag} 21 omnes sanguinis: *add.* eius Gump^{Berl}
23 canum: canu Gump^{Wolf}; imitantur: imitantantur Gump^{Wolf}

- 26 ^[xxiii] Quiescente ibidem per trium spatia annorum venerando corpore, fidelibus
quidam nocte visum est, ut, Deo [*rem*] insinuante, inde ad aecclesiam sancti Viti
martiris, quam ipse iam construxerat, religiosiore condendum sepultura transferri debeat.
Qui somno emersi viso credentes, [*et licet principis tyrannidem metuentes, noctis tamen*
30 *medio conticinio bustum quam pavidi recludunt, preciosum martyris pignus, non aperto*
sarco | ^{34r} *fago, vehiculo percaute ligatum superponunt, viamque qua gressus eo dirigitur,*
carpentes, perveniunt ad rivum, incedendo supergredi animalibus plastrum ducentibus
nimia profunditate intransibilem, naviculis et portu utrimque carentem. Stant quippe
circumspicientes. Pons iam fractus undosa transgressione dissipatur; ligna ad eius repa-
35 *rationem non inveniuntur. Quid facerent?*]
-

28 quam ipse iam: *add. vivens* Gump^{Berl}

- 1 и не обрѣтоша помышляху что сътво-
рили быша • и егда в се^ѣ размышление^ѣ
и печалію вдер'жими бяху⁸ • и внезапно
възрѣв'ше видѣша чю^ѣ бжню силоу наше-
5 шоу конѧ с колѣ^ѣ в дрѣв'їи полъ стояща
и ѿ воды ни единою каплею вкроплена
гли чюдни подоб'ни петроу аплоу • петръ
ходи по морю повелѣниемъ бжїимъ •
а тѣло стго в мегновение вка принесе-
10 но бы^ѣ • кто ли в семъ раз'мыш'лаа есть
како принесено • развѣ бжїа сила принесе
емоу^ж чюдеси сами николи подивив'ше сѧ •
преплоув'ше на конї ракоу по стѣмъ
телеси • и воскорѣ прїидоша к' мѣстоу
15 прѣ повѣданомѣ • и в' црквѣ внидоша бѧ
хвалаще • ношїю таино повелѣниемъ
брата его • но бжїею силою освѣщено
всѣ^ѣ людемъ видашїи и прославляющїи
бга • дверѣ твердо зам'ченомъ • и млтва-
20 ми частами из'лианами • стѣю ракоу
ѿвориша • свѣща же в'жег'ше смотри-
ша и се тѣло плотїю и еще цѣло яви сѧ •
и ѿ всѣхъ гзвѣхъ бывшїи на немъ ицѣлѣно развѣ
единоѧ гзвы іѧ ѿ бранѧ мечѧ • из неї^ж
25 и еще кровъ тепла видаше сѧ текѣши
спохвалимое достоѧїе моужа бжїа •
и чюдное власти владание • тоу оутѧ-
г'шаѧ имѣти блжннѧ вачеслава • еже
оутѧг'ноу имѣти іакѣ^ж древле іона китѣ^ѣ
30 пѣретъ • по трѣ днѣхъ цѣлѣ на сѣхѣ из'верже^ѣ

4 възрѣв'ше: оузрѣв'ше 5 конѧ с колѣ^ѣ: кола с конѣ 8 бжїимъ: бжїе 9 мегновение: м'гновенїи 9sq
 принесено: пренесено 11 принесено: пренесено; принесѣ: add. ѣ 12 николи: нѣколи 13 стѣмъ: стѣмъ
 17 освѣщено: освѣщени 25 видаше сѧ: видаше сѧ 29 оутѧг'ноу: оутѧгнѣ^т 30 сѣхѣ: сѣхѣ

- 35 Dum in hac versantur angustia, subito
erectis obtutibus, [*ecce mira*] Dei praesente virtute, [*plaustrum altera stat ripa, undique-*
secus aquae humiditate intactum]. Quo miraculo ipsi aliquantum haesitantes, transnato
supra caballos rivulo, vehiculum sacro fasce gravatum prosecuti, ad locum praedestina-
tum citius applicant, aecclesiam [*cum sarcofago*] Deum laudando introeunt, foribusque diligen-
40 tius obseratis precibusque sinceriter effusis, sarcofagum aperiunt; et ecce corpus carnea
adhuc mole integrum et per cuncta vulnera sanum, [*apparentibus tantum plagarum*
signis], nisi solum vulnus fraterno ense factum, quod se dehiscens sanguine visum est
manare.
-

35 dum in hac: *add.* autem Gump^{Berl} **36** Dei praesente virtute: Dei virtute praestante Gump^{Berl}

- 1 БЫ • ТАКО И СЕГО Т'БЛО ЕЖЕ Е ДИВН'БЕ НЕ ГН'Б-
- ВШЕ НИ С'ТА'БВ'ШЕ • НО ИЦЕЛЕНАМИ ІЗУ'ВАМИ
- ЗА ТРИ Л'БТА ПОВЕЛ'БНИЕМЪ БЖІИМЪ
- ЗЕМЛА ВЪЗДАСТЬ • ЗАТВОРЕНОУ ЖЕ ПАКИ
- 5 Т'БЛОУ С'ТГО ПО САМЫМЪ ОЛТАР'В ВОСХОЖЕ-
- НІА НА ПОЛОУДНЕ ПРОВОДИМО О В'БРНЫХЪ
- И О КЛИРИКЪ • С ПОХВАЛАМИ П'БНЬМИ
- Ч'ТНОЕ Т'БЛО С'ТОЮ ПАМЯТІЮ ПО ЧЕСТИ
- ПОЛОЖИША • ТА БЖІЕМЪ ВСЕДРЪЖИТЕЛЬ-
- 10 СТВ'ЕМЪ • ЧАСТО СВ'БТАЩИМЪ СЯ БЕЧИ-
- СЛЕНЬ ЕГО ЧЮДЕСЫ И ЗНАМЕНІИ ВС'БМЪ
- В'БРНЫ СОБИРАНИЕ БЫВАЕТЪ • НЕВ'Б-
- РНЫ ЖЕ СТРА И ОУЖАСТЬ • ТАКОГО МДЖА
- ДОСТОИНАА Д'БЛА НАИНАЦЕ СВ'БТАТЬ •
- 15 СЕГО ПРИНЕСЕНІА ВРЕМЯ ЧЕТВЕР'ТАГО ИН'ДИ-
- К'ТА • МЦА МАРТА В ДНЬ ЧЕТВЕТЫИ ОУ-
- СПЕНИА ЕГО МИМОХОДАЩИМИ Л'БТЫ
- ТВОРИТ СЯ • О СИХ'ЖЕ ІАЖЕ МЛ'ТЬ БЖІА
- ПО ДОСТОЯНИЮ ЕГО ВСЕИ ВСЕЛЕН'НЬИ ПРОІА-
- 20 ВЛЮЩА СЛАВЪ С'ТГО ПО СЕ ІАЖЕ И ДОСЕЛЕ ТВОРА-
- Т СЯ • ДШЕВНАГО СЛОВЕСЕ ПРЕТЧЕНІЕМЪ ПЕЧА-
- Л'НАА ПАМ' ПРОТ'ЛЪКЪЕТ СЯ И ДОСТОИННО
- ПОВ'БДАЕТ 24 ЕТЕРИ ІАТИ • И КЪ СД'ІИ ОКЛЕВЕ-
- ТАНИ • И З'ВАЗАНИ И НА ПОЛАТЪ ВОЗВЕДЕ-
- 25 НИ БЫША • КНЖИМЪ ПОВЕЛ'БНІЕМЪ В' ТЕ-
- МНИЦЮ В'ВЕР'ГОША • РЪКАМИ ЖЕ И НОГАМИ
- ОКОВАНИ ЛЮТ'К ЖЕ ВО СТРАЖЕ ПОСРЕ • НО-
- Ц'НЪ ЖЕ ОУЗЪ БД'АЩЕ СТЪЖЕНО ЗЪАМИ И
- ОКОВАНЫ МДЧИМИ • ВОЗЪХАНІЕМЪ ГОР'КЫ
- 30 СРЦА ПОРАЖАЮЩА • ВСИ В' МЛ'ТВ'К ВОЗОПИША

1sq ГН'БВШЕ: СЪГНИВШЕ 7 с похвалами: *add.* и 10 СВ'БТАЩИМЪ СЯ: СВ'БТАЩЕМ СЯ 14 НАИНАЦЕ: НАЧАЩЕ 16 ЧЕТВЕТЫИ: Д 18 О СИХ'ЖЕ: О СИЛА ЖЕ – *de virtutibus autem* 22 ПРОТ'ЛЪКЪЕТ СЯ: ПРОТОЛЪКЪЕ 24 И З'ВАЗАНИ: И ИЗВАЗАНИ – *sub vinculis* 24sq ВОЗВЕДЕНИ БЫША: *add.* и 27 СТРАЖЕ: СТРАЖИ 28 БД'АЩЕ: БД'АЩЕ – *pervigiles*; и: *om.* 29 ОКОВАНЫ: ОКОВАНЫМИ; ГОР'КЫ – *amaro*: ГОР'КИ

- 43 Includo iterum sub ipso altaris aditu, comitante fidelium [*turba*], interque sonantibus clericorum ymnis, preciosum corpus celebri memoria venerandum condiderunt.
- 45 Ibi vero divina saepius coruscante omnipotentia, innumerabilibus miraculorum signis felix exultacio fidelibus | ^{34v} terrorque incredulis, tanti viri meritis, frequentissime clarescit. Cuius autem translationis tempus sub 4 Non. Martii [*mortalibus celebrandum*] annotatur. De virtutibus autem, quae pietas divina per meritorum eius orbi clarescentem gloriam post [*dignata est operari*], sermonis nostri transcursu curiosa interseratur mentio, condignum videtur.

222

- 1 ^{XXIV} Quidam crimine iudiciario capti, palatium sub vinculis ingressi, principis iussu carceri includuntur, tenatioribus infra ligaminibus per manus ac pedes sub crudeli custodia implicantur. Qui media nocte, [*ut erat necesse*], pervigiles, strictura compedum ac manicarum miserabiliter contriti, gemitu amaro corda pulsantes, in huiusmodi verba
- 5 orationis, [*dormitante parum custode*], omnes simul flendo

44 clericorum ymnis: ymnis clericorum Gump^{Berl} **45** omnipotentia: potentia Gump^{Erlg} **47** cuius: huius Gump^{Berl} **222:1** iudicario capti: iudicario capiti Gump^{Wolf} **2** crudeli: *om.* Gump^{Wolf} **5** flendo: *om.* Gump^{Belg} Gump^{Prag} Gump^{Erlg}

- 1 рекоуще • бже вышнїи печалны^и оутѣши-
 телю • нѣси и земли чюныи творче • призры
 на ны на смръть wсоужены • и млтвами во-
 злюбленаго твоего мчѣнка вѣчеслава •
- 5 иже егда в мирѣ семи сын wкааннымъ
 млтивъ бѣ защититель • ѿ всего насто-
 ящаго wсоуженна • рачи ны извести wка-
 ныа сътворенѣ же бывши млтвѣ ѿ ни •
 половина тем'нищи в ней стражиє стоѣ-
 ще б'дѣхъ • wмрачи сѧ • и изгасоша вноу-
 трь • оу стражиє свѣща • а прочаѧ полови-
 на идѣ^х дер'жили лежаху • аки слѣца свѣ-
 тлѣшимъ свѣтѣ просвѣти • и се гла^х
 вназапоу с нѣси оужасникѣ въ оуши слы-
 шанъ бы • воставше изыдѣте ѿсюдъ иже
 15 оубо такы^и страхѣ и веселїемъ оужасни ѡзы
 молчаще подвижахъ • тогда вназапъ веригы
и желѣза сокрѣшена спадоша • рѣки и по-
 гы и разрѣшиша сѧ • и ѿверстами двѣ-
 20 р'ми темница • весели скончаша бжїѣ
 повелѣнїемъ разрѣшени • хвалы ху^и и
 прѣомъ мчѣнкоу его вѣчеславъ • людемъ
 повѣдающъ • | 25 в нїже бѣ нѣкто поганъ •
 не оу и еще блг'ти^и крѣпїиѧ wчищенъ • егда
 25 оуже сѧ wчѣти блжнаго вѣчеслава млтва^и
 ѿ смръти избавилъ • къ вѣрѣ собор'нѣ
 wбрати сѧ • и спны^и wм'венїемъ крѣ-
пїа wчѣти сѧ и всю любовїю к' вѣрѣ
 бжїи оутверди сѧ • и снѣтъ свои единоча-
 30 дыи егже аки и дѣшъ свою люблѣше • на

5 сын – *vivus*: съ 6 бѣ – *extitit*: *om.* 7sq wканыа: wкааныа 11 стражиє: стражїи 14 с нѣси оужасникѣ: с нѣсе оужникѣ 15 изыдѣте: изыдите 20 скончаша: искочиша – *exiliunt* 23 повѣдающъ: повѣдающе – *referrentes* 24 и: *om.*; блг'ти крѣпїиѧ: блг'ти крѣпїиѣ 25 сѧ wчѣти: сѧ wчюти – *se senserit* 26 избавилъ: избавленъ – *liberatum* 30 на: *om.*

- 5 proruperunt: „O summe gementium consolator Deus, coeli terraeque mirabilis creator, aspice nos mortis [*iuri*] destinatos, et per suffragia dilecti tui Vencezlavi militis, qui semper iam in mundo vivus, miseris [*pro tuo nomine*] benignus extitit defensor, ab instanti damnatione educere nos miserrimos dignare.“ Facta oracione, media pars carceris, qua custodes stantes vigilabant, [*repente tota*
- 10 *quasi aere densissimo*] obnubilatur; extinctisque intus [*ardentibus*] vigilum lucernis, cetera pars, qua vincti iam | ^{35r} cent, quasi sole clarissimo serenatur. Et ecce vox repentina, coelitus [*ut vere credendum est emissa*], vinctis in aures tonat; [*ut surgant, indicit*]. Qui ergo tam pavore **quam** laetitia stupefacti, membra silenter movent; statimque vincula in partes disrupta decidunt, manus solvuntur ac pedes; apertoque divinitus carceris hostio, laeti
- 15 exiliunt. [*Ita*] Dei nutu expediti, laudes Christo sanctoque eius martiri Vencezlavo inter populos referunt, [*immensaue virtutum eius mirabilia constantissime et credentes et ammirantes propagare decertant*].
- ^[xxv] Inter quos gentilis quidam, baptismi gratia nondum mundatus, cum se iam per beati [*merita*] Vencezlavi morte liberatum senserit, ad fidei catholicae [*veram agnitionem devotus*]
- 20 convertitur, salubri lavacro purgatur, firmataque **fide**, ac Dei in se confixo amore, natum unicum, quem aequae propria vita dilexit,

7 Vencezlavi militis: Ventizlavonis martyr ^{Berl}9 facta: *add.* autem ^{Berl}11sq ut vere credendum est: *om.* ^{Belg}Gump; tonat: intonat ^{Belg}Gump ^{Prag}Gump ^{Erlg}Gump ^{Berl}12 ergo: statim ^{Berl}13 quam: et ^{Wolf}Gump 19 Vencezlavi: Ventizlavonis ^{Berl}Gump; senserit: sensisset ^{Berl}Gump 20 salubri lavacro purgatur, firmataque fide: *om.* ^{Berl}Gump; fide: fidei ^{Wolf}Gump 20sq Dei in se confixo amore: *om.* ^{Berl}Gump

- 1 на слоѹбоѹ бжѣю въ клирикѣ црѣви блжнѣ
мчѣника ѡбѣща^ѣ вдати • и сѣмѣ по чиноѹ
исполненѣ • вѣроѹга сѣ бгѣоѹ и слоѹжа сѣло
многа лѣта поживѣ почи ѡ гѣи • |²⁶ сѣмоѹ
- 5 же чюдеси бывшѣоѹ • не мнѣ дрѹгѣоѹ чюдо
въслѣбствѣоѹетѣ ѡ оѹноши етери ѡ по-
рѣтникѣ егѣо • и всѣ^ѣ рабѣ егѣо тѣинѣ^ѣ
дѣлѣ^ѣ егѣо вѣрѣнѣ бѣ • егѣо сѣѣи самѣ
вѣ житѣи своѣмѣ сын сѣло любѣашѣ • егѣо
- 10 по истинѣ^ѣ и преже поминѣетѣ писа-
нѣа • возлюбленѣа гдѣна своѣго ѡлоѹченѣ
плаченѣ печалѣнѣ по всѣ дѣни часто жа-
лоѹѣ • многа дѣла егѣо блѣгаѣ всѣ^ѣ про-
повѣдаше • имѣже и самѣ^ѣ мнозѣ^ѣ свѣ-
дѣтель вѣше • егѣо кнѣзь неистовѣ^ѣ
- 15 и скорѣ^ѣ возжженѣ гнѣвомѣ • повѣлѣ^ѣ
повѣситѣ и • повѣшенѣ^ѣ ѣако исти-
нѣѣ свѣдѣтельствоѹютѣ повѣсти •
двою лѣтѣ^ѣ мѣмошѣшѣоѹ • не инако но ѣако^ѣ
20 и живѣ^ѣ и цѣлѣ^ѣ члѣом вѣлѣ сѣдинѣ те-
леснѣ • и ногѣ^ѣти растѣѹщи свѣтѣѣ^ѣ •
видѣно бѣ^ѣ и ѡрѣлѣ^ѣ на соблѣденѣе теле-
си егѣо на нѣ сѣдѣѣѣ видѣ^ѣ бѣ^ѣ ѡ бѣ пѣ-
сланѣ всѣ дѣни дондѣ^ѣ висѣ^ѣ • да пѣтици
- 25 нѣ начѣлы егѣо быша но и дрѣво соѹхо на нѣ
же бѣ повѣшенѣ прозѣбѣ и вѣтви
распоѹсти • |²⁷ по сѣ^ѣ етерѣ^ѣ ѣатѣ^ѣ лѹтѣ^ѣ
соѹднею и в тѣмниѣоѹ вверѣжен бѣ^ѣ и на
дрѹгѣи дѣнѣ на посѣченѣе ѡсоѹженѣ •
- 30 и крѣпѣ^ѣци оѹзѣми вѣлѣми оѹвѣзанѣ • иже

1 на: *om.*; клирикѣ: клирики; црѣви: кѣ цркви 4 гѣи: гѣѣ 6 етери: етерѣ 8 сѣѣи самѣ: сѣѣи сѣ 10sq
писанѣа: писанѣе 11 гдѣна: сѣна 19 двою: по двою 21 растѣѹщи: растѣѹща 22 видѣно бѣ: видѣнѣ
бѣ^ѣ – *visus est* 24 да: *add.* бѣ 25 начѣлы быша: начѣлы 27 по сѣ: посѣ 30 крѣпѣ^ѣци: крѣпѣ^ѣцѣ – *strictius*

- 21 in clericatus officium Dei
servicio ad beati martiris aecclesiam se daturum promisit. Hoc postmodum impleto,
credens ipse Deoque serviens, satis longam perduxit aetatem.
- [^{xxvi}] Huic [*quid*] aliud non minus succedit miraculum. Iuvenculum quendam cubi-
25 cularium, [*nomine Podhiwen*], ceteris fideliozem servulis, eiusque secretis aptiozem, vir
sanctus iam saeculo vivens | ^{35v} admodum amavit; cuius etiam superius meminit scriptum.
Qui karissimo privatus domino, lamenta tristis per dies frequentavit, et non minus
plura factorum eius [*exempla*], quorum ipse conscius est, inter multos [*laudando*] dilatavit.
Quo dux vesanus [*comperto*], rapidissima succensus ira, suspendio [*mox*] *eum* interire
30 iubet. Suspendus namque, ut vera [*bonorum*] testantur dicta virorum, post biennium, non
aliter quam viva et sana [*solent*] hominum [*capita, florenti*] canicie [*per pilos*] crescere
[*atque*] candescere visus est.
- [^{xxvii}] Interea captus quidam severa iudicis sententia, in similem carceralis custodiae
poenam, altera die perimendus, intruditur, et [*prioribus solutis*], multo strictius vincitur.
- 35 Qui

22 hoc postmodum impleto: quo etiam postmodum impleto Gump^{Berl} 23 perduxit: duxit Gump^{Berl} 24 quid:
quicquid Gump^{Wolf}; quoque Gump^{Belg} Gump^{Prag} Gump^{Erlg} Gump^{Berl} 25 nomine Podhiwen: *om.* Gump^{Belg}
Gump^{Prag} Gump^{Erlg} Gump^{Berl}; fideliozem servulis: servulis fideliozem Gump^{Belg} 26 meminit scriptum: scrip-
tum meminit Gump^{Berl} 28 est: erat Gump^{Berl}; multos: *om.* Gump^{Berl} 29 eum: enim Gump^{Wolf} 30 namque:
itaque Gump^{Erlg} 33 captus quidam: quidam captus Gump^{Berl} 34 intruditur: *om.* Gump^{Belg}

- 1 въ истинноу горци плача ст҃го вѣѣа ваче-
слава вноутреними млтвѣми на помо-
щъ севѣ възва гл҃а • ст҃ыи вѣѣи мч҃нче
аще тако ^ѣ • ^ѣ ^ѣ гл҃ють чл҃ци выш҃наго
- 5 бѣ оумлѣти можѣши • помлѣи сѧ за мѧ
оумирающаго да твоими млтвѣми
избавленъ, возмогъ бѣ азъ ѡкаж҃ныи
простити ^ѣ грѣ мои тѣжкы донелѣ живъ
боудъ • егда ^ѣ млтвѣу конча въскорѣ растерѣга-
- 10 нами веригами вл҃тїю вѣѣю тако крѣпко
стражѣ невѣдоушїи ис темницы изведе-
нъ бѣ • но вѣнѣ • нѣкоторыми поганы
стоащими паки ятъ бѣ велѣми оубѣ-
занъ • егда перѣсю молитвѣ нача к нѣ повѣ-
- 15 дати • оутѣшена быша ср҃ца поганскаа •
и разрѣшѣше и пѣстиша • и тако по сѣ
избавленъ • хвалы б҃гоу и вѣж҃номѣ мч҃коу
вѣчеславѣ по всѣ землѣмъ хода величаа
словесы проповѣдаше | ²⁸ повѣдаѣт сѧ
- 20 вывѣши ѣ толжѣ градѣ • идѣже ст҃го тѣ-
ло почиваѣ • видѣнїа ѡчию лишена • рѣ-
кама же сладка ѡ роженїа своего • ^ѣ ѣ
въ прѣз҃никъ днѣ ст҃го вѣ цр҃ковѣ ст҃го вѣта
мч҃ника вѣ вошла • и прѣ гробомъ ст҃го ваче-
- 25 слава приведена ^ѣ хотѣше прїити •
такъ долго простерѣши ^ѣ моли и • и млтвѣ
с плачемъ съверѣши • и всѣ видѣши ст҃го
мѣжа ицѣлениѣ • ѡчиима прозрѣи и рѣка-
ма цѣлама вѣрати сѧ в домъ свои • | ²⁹
- 30 по семъ же нѣкоторыи ятъ бѣ вѣ нѣколициѣ

1 горци: горциѣ – *amarissime* 5 можѣши – *vales*: можѣши [sic!] 6 оумирающаго: оумирающаго 8 донелѣ: донелѣи 11 невѣдоушїи: невѣдоушїи 12 нъ – *sed: om.*; нѣкоторыми: нѣкоими 13 бѣ: *add.* и 15 оутѣшена: оутѣшена 21 почиваѣ: *add.* жена етера – *mulier quaedam*; видѣнїа: видѣнїю 23 въ: *om.*; прѣз҃никъ: прѣз҃ники 27 плачемъ – *lugendo*: плаче 28 ицѣлениѣ: ицѣлениѣ; ѡчиима: *add.* во 30 нѣкоторыи: етерѣ – *quidam*

- 35 etiam amarissime flendo sanctum Dei Vencezlaum intimis ad sui auxilium precibus vocavit dicens: „Sancte Dei martyr, si tantum, ut homines dicunt, apud altissimum Deum obtinere vales, interveni pro me morituro, ut tuis liberatus meritis, ad criminum purganda [*commissa*] miser ego praesente [*aliquantum diutius*] vita subsistam.“ Statimque ut oratum est, ruptis quam fortiter vinculis, Dei gratia nesciis custodibus carcere est
- 40 exsolutus; sed extra astantibus paganorum [*latronibus*] iterum captus, nimium constringitur, | ^{36r} [et] dum [*longius sub vinculis, precio quo possit commutandus, transfertur*], priorem
- 223
- 1 repetit oracionem; ac mansuefactis gentilium cordibus, [*sponte*] eum solvunt ac dimittunt. At ita denuo liberatus, laudes Deo et beato duci per terras eundo magnificavit.
- [^{xxviii} Mansisse fertur eadem civitate, qua sanctum requiescit corpus, mulier quaedam visu orbata, manuum recurva [*inflexione*] ab [*ipso iam*] ortu [*contracta, omni usu, manibus*
- 5 [*per naturam concessa privata*.] Quae [*videlicet, reverso per annum*] die festivo, aecclesiam sancti Viti martyris ingressa, et ante sepulchrum beati Vencezlavi, quo desideravit, ducta, orans prostrata, tamdiu precibus lugendo perseverat, [*quoad*] cunctis cernentibus sancti viri [*meritis*] visu inluminatur, et manuum salva [*restitutione instauratur*].
- [^{xxix} Postea quoque captus quidam [*ab his, quibus*] aliquantum

35 Vencezlaum: Ventizlauonem Gump^{Berl} 36 sancte Dei martyr: *add.* Ventizlaue Gump^{Berl} 223:1 ac: hac Gump^{Erlg} 2 at: et Gump^{Belg} Gump^{Prag}; duci: *add.* Ventizlauoni Gump^{Berl} 3 fertur: *add.* in Gump^{Berl} 5 festivo: festo Gump^{Belg} 7 quoad: quo usque Gump^{Berl}

- 1 порѣченїи скота чюжаго • егда в' тѣ свѣзанъ
 бы вельми и люте • да бы долгъ сѧ изрѣ-
 шилъ къ прочимъ кромѣ ходящїи • а дрѣгы
 кѣплѣ по градѣ дѣющїи свѣзанаго на поу-
 5 ти бли цркви • во стражи лежаща воста-
 виша • онъ же печалїю тѣмъ рѣци возже-
впалъ противъ дверца црквины сею мо-
 литвою помоли сѧ • ѡ воеводѣ тихїи
 мѣнче прѣбыви • тако оуже многы твоѧ
 10 стѣны ѡ рѣкѣ нечѣвѣ к великомѣ бгѡу
 повелѣнїемъ избавляла ѣ млю сѧ ѡка-
 анны да мене не забѣдѣши свѣзана • но
 мѣтию своею нѣмъ разрѣшиши • прише-
 ши же в' скорѣ мѣти вѣнѣи и блѣзнаго мѣ-
 15 н'ка мѣтѣ • аки желѣзны ѡрѣжїемъ
 пресѣкновены • вериги распадоша сѧ •
 в' вѣнѣи и самъ в' цркви в' текъ • хвалѣ бгѡу и стѣмъ
его воздаше в' мѣтѣ и такѡ свобѣдѣ обратї
 | 30 въ фращестѣи земли бѣ нѣкто моу пада-
 20 та сѧ ѡ самого дѣства • на исказѣ рѣнїа
оуже не хоженїемъ • но полоза по земли ле-
 жаше • в' ноцѣ нѣкоу по сновенїи сна
 вострепета • тако дивное красоты моу
крила оу ложа стоѧ слѣзкаго возвѣ^а и • и це-
 25 лѣмъ ѣмъ яви глѧ • како можеши ѡ оубо-
 гїи • воставъ иди во градѣ боѣскыи на-
рецаемыи прагъ • аще и всѧ имѣнїа да-
 въ на носилѣ на немъ же тамо при неже
тамо принесе^т та • и тѣ прише вниди въ
 30 цркви стѣго мѣнка вита • идѣ^{тѣ} тѣло стѣго

1 чюжаго: чюжего 5 во – *sub: om.* 6 рѣци: рѣцѣ 10 нечѣвѣ – *impiorum:* нечѣтивы 19 фращестѣи: фращестѣ 21 не хоженїемъ: хоже не хоженїемъ [sic!] 21sq лежаше: лажаше – *se contrahendo incedens* 25 ѡ – *o: om.* 26sq нарецаемыи: нарицаемыи 28 при неже тамо: *om.* 30 мѣнка вита: вита мѣнка – *Viti martyris*

- pecuniae sub accomo-
- 10 dacionis [*pacto debuit*], diuque sub vinculorum districtione, quo debitum solvat, [*contritus est*]. Sed ceteris [*imminentibus*] negociis, [*aliquo per urbem ipsi vagantes*], vinctum [*interim*] eum inter viam [*publicam*] et aecclesiam [*deforis*] sub custodia iacentem dimiserunt. Ille [*media versatus*] angustia, manus contra | ^{36v} portam aecclesiae levavit, hoc modo precatus: „O dux mitissime martir[*que*] sanctissime, cum iam multos ab impiorum manibus sanctitas
- 15 tua ad magnum Deum intercedendo eripuerit, exoro miser, ne me obliviscaris ligatum, sed [*solita*] pietate hinc me facias exsolutum.“ Praesente cicius Dei clementia, beati martiris precibus quasi ferrea acie concisa, [*subito*] dissotiantur vincula, ipseque [*Dei*] templum grates rependendo ingressus, [*prolatisque*] ad Deum et sanctos [*martires*] orationibus, liber domum remeavit.
- 20 [xxx] Francorum [*igitur*] provincia vir quidam pedum incesso ab ipsa [*iam*] infantia carens et viciata natura non gressibilis sed reptilis per terram se contrahendo incedens, nocte quadam per soporem visione intremuit, quoniam mirae pulchritudinis vir, [*albis indutus*], lectulo assistens, claudum excitat, ac salutem monstrat dicens: „Quoquo modo valeas, o pauper, surge, ac Pragam, Boemiae civitatem, quamvis omni data pro vehiculo quo
- 25 feraris substantia, proficiscere, eoque perventus, aecclesiam sancti Viti martyris, qua sanctum Vencezlavi martiris corpus

10 quo: quo usque Gump^{Berl} 12 eum: cum Gump^{Wolf}; et aecclesiam: om. Gump^{Berl} 16 exsolutum: absolutum Gump^{Belg}; praesente: crescente Gump^{Wolf}; cicius: statim Gump^{Berl} 17 acie concisa: concisa acie Gump^{Belg} 20 pedum: om. Gump^{Wolf} 22 per soporem visione: per visionem Gump^{Berl} 23 lectulo: add. eius Gump^{Berl} 25 feraris: veharis Gump^{Berl}; perventus: perveniens Gump^{Berl}

- 1 мѣка вѣчслага почиваетъ • сотвори^ѣ мѣтвѣ
тѣ целбѣ хожениѣ приимеши • ѿн же сномъ по-
грѣженъ • повелѣнїѣ соннаго не требѣѣ • нѡ
аки блазнь вѣроуѣѣ • пѣти сказаннаго ѿнюдѣ
- 5 оуклони сѣ • и в ноцѣ дръгѣю по сѣ на ложи ско-
емѣ почиваѣѣ • того же такою свѣтлостїю
старца оузрѣѣ паки оу ложа стоѣѣѣ • иже его сї
вбразомѣ вбличаѣѣ • рече несмыслены^ѣ люби-
мыи возени ѿ сна • видѣнїѣ сего истинноу
- 10 оувѣждѣ преди повѣданнѣю • ею же тебѣѣ • ѡ-
кажннмѣ тѣло твое бѣдѣ исцѣлено • пѣто тако
ѡ цѣлбѣ оукланѣеши сѣ • нов тебѣ мой сказанїѣ
проявленыѣѣ • ѡ негоже лютаго свара воспрѣнѣѣѣ
ї не размышлѣѣѣ ѡ истиннѣѣ • ѡвѣща не могѣ
- 15 тамо ити мѣтивыи и чѣныи старче • оутрѣ же
бывшѣ оуготови возѣѣ • вдавѣ кѣпцѣ^ѣ мѣдѣѣ • тѣѣ
пѣтемѣ идѣщїѣ • ї вѣскорѣ к мѣстѣ привезенѣѣ бѣѣ
ї по первомѣ сказанїю внесѣѣ въ црѣвъ стѣго мѣка вита •
ї прѣ ѡлтарѣ лежа на земли на мѣтвѣ мола бѣѣ і стѣѣѣ
- 20 не долго же мѣлѣщѣ емѣ на мѣтвѣ • силою бѣїѣ по-
мощи • ї чѣныи мѣтвѣми бѣженнаго вѣчслага •
почашѣ жилы кроскотати • аки лонимы первѣѣ
исхоша и испрострошѣѣ • ї пѣты его оутвержены
быша • ї воста бѣїїю бѣїїю цѣлѣѣ • ни ѡ когоже
- 25 пѣятѣ • и возврати сѣ в домѣ свои слава бѣѣ • и
проповѣдаѣ стѣню стѣго вѣчслага по всей земли
връѣстен • и многа же ина знаменїѣ їѣже и до нѣѣѣ-

4 блазнь: блазны; ѿнюдѣ: ѡтнѣ 8 рече: *add.* ѡ; несмыслены^ѣ: несмыслене – *pauper* 10 оувѣждѣ:
оувѣѣ 12 нов – *nuper*: но во 18 внесѣѣ: внесѣ сѣ – *infertur* 22 жилы: *add.* нѣны^ѣ – *pedis*; кроскотати:
троскотати; первѣѣ: первое – *prius* 23 испрострошѣѣ – *extenduntur*: истростроша сѣ 27 връѣстен:
фрѣстѣн; и: *om.* 27sq нѣнѣшѣго: днѣшѣго

- 26 requiescit, ingreditor; factaque oracione ibidem, gressus
 [praeter omne dubium] recipies sanitatem.“ Qui somno emersus iussa negligens, somni
 se delusum credens, iter impositum omnino differt. Nocte |^{37r} [autem] insecuta cubili
 [pauper] quiescens, eundem tantae claritatis seniore lectulo iterum cernit adstantem,
 30 qui eum hoc modo redarguens ait: „Pauper amande, somno excitare, visionis huius ve-
 rum agnosce praesagium. [Unde] misero tibi [neglegentia], corpus [debile] curandum? Cur
 [iter ad propriam salutem] nuper mea tibi indictum visione distulisti?“ Qua increpationis
 asperitate [claudus] evigilans, [pulso auditus dubio], veritatis non inscius, respondit: „Profi-
 cisci non moror, [o] pie ac venerabilis senior!“ Factoque mane, paratur quantocius vehicu-
 35 lum: [ac] data mercatoribus [per] eandem viam tendentibus [placita] mercede, festino [eorum]
 ductu] ad [iam destinatum] pervenit locum, et iuxta priorem [viri in somno apparentis]
 monitionem sancti Viti martiris aeclesiae, [qua beatum corpus quiescit, gressuum
 orbitate invalidus, aliorum portacione] infertur. Solo ante aram prostratus, intime Deum
 sanctosque precatur. Non diutius morante virtutis divinae subsidio, sed [per] miranda
 40 beati Vencezlavi [martiris] merita, pedum nervi prius contracti quasi fragore extendun-
 tur, bases et plantae consolidantur. Surgit Dei gratia sanus, [relataque gratiarum
 actione, sana et forti incessus restauratione potenter] sine alicuius sustentaculo egressus,
 patriam [exultando ac] Dei [mirabilia latius] praedicando revisit.

27sq iussa negligens somni se delusum credens: visa somni negligens se delusum esse credens Gump^{Belg},
 iussa negligens ac somno se delusum credens Gump^{Berl} 28 impositum: om. Gump^{Berl}
 29 iterum: om. Gump^{Wolf} 31 misero tibi: tibi misero Gump^{Erlg} Gump^{Berl}; verum: certum Gump^{Belg} 32 tibi in-
 dictum: indictum tibi Gump^{Belg} 37 monitionem: ammonitionem Gump^{Belg}; aeclesiae: ecclesiam Gump^{Berl} 38
 solo: soloque Gump^{Erlg} 39 non: add. autem Gump^{Berl}; virtutis divinae: divinae virtutis Gump^{Belg} 40 martiris:
 om. Gump^{Belg} Gump^{Erlg} 42 sustentaculo: sustentatione Gump^{Berl} 44 revisit: add. explicit passio s. wencezlai
 Gump^{Belg}; add. per iesum christum dominum nostrum qui cum domino patre et spiritu sancto vivit et regnat,
 deus, per omnia secula seculorum amen Gump^{Erlg}

1 ШНАГО ДНѢ БЫБАЮТЪ ОУ СТО МЧКА ІАЖЕ БГЪ ТВО-
РИТЪ ПО МЛТИ СВОЕИ • ЕМѢЖЕ ЕСТЬ СЛАВА И ДЕРЖА-
ВА СЪ СНОМЪ І ДХОМЪ СТЫМЪ Н'Н'К І ПОНО И ВО
В'ѢКИ В'ѢКОМЪ АМИНЬ

2 ЕСТЬ: от. 3 ЕСТЬ: от.

7.3 Zhodnocení dochovaných rukopisů *Gump* ve vztahu k *VencNik*

I přes výše uvedenou skutečnost, že neexistuje moderní kritická edice *Gump*, je možné se pokusit alespoň o částečnou analýzu dochovaných rukopisů ve vztahu k *VencNik*. Zcela oprávněný by byl předpoklad, že nejbližší bude mít staroslověnskému textu rkp. *Gump^{Wolf}*, protože je nejstaršího data. Paradoxní však je, že právě tento rkp. má oproti stsl. znění nejvíce variant a v největším počtu případů se s překladem neshoduje, jak je patrné z tabulky níže. Prakticky nikdy nenastane situace, kdy by *Gump^{Wolf}* měl ve srovnání s ostatními rukopisy vzhledem k *VencNik* nejlepší čtení, naopak nejvíce shod má se stsl. textem rkp. *Gump^{Belg}*, i když ani zde není pochopitelně shoda úplná.

Vzhledem k tomu, že byla Vašicova edice použita k excerpci *VencNik* pro *SJS* a následně byla podle ní vytvořena i příslušná část latinsko-staroslověnské lístkové kartotéky¹⁴, je vhodné zmínit, že některými různocněními lze vysvětlit i lexémy, které se při porovnání s Pertzovou edicí jeví jako nepřeložené, např. 286r11: *и мѣже бо* – *Gump^{Belg}*, *Gump^{Prag}*, *Gump^{Erlg}*: quibus **vero** × *Gump^{Wolf}*, *Gump^{Berl}*: quibus. Výběr relevantních různocnění latinských rukopisů uvádíme pro přehlednost v tabulce, varianty shodné se zněním *VencNik* jsou zvýrazněny červenou barvou.

Tabulka 5 Výběrový přehled různocnění latinských rukopisů *Gump* ve vztahu k *VencNik*

VencNik	<i>Gump^{Wolf}</i>	<i>Gump^{Belg}</i>	<i>Gump^{Prag}</i>	<i>Gump^{Erlg}</i>	<i>Gump^{Berl}</i>
274r11: <i>оуиомиѣ</i>	mentem	mente	mente	mentem	mente
275r18: <i>з'наменаюѣаг</i> <i>ω</i>	designantes	designantis	designantis	designantis	designantis
275v16: <i>сѣремѣю</i>	<i>om.</i>	aggredi- mur	aggredimur	aggredimur	<i>om.</i>
275v18: <i>дѣа</i>	pneumati	pneumatis	pneumatis	pneumatis	pneumatis
276r3: <i>и</i>	ad	ac	ac	ac	ac
276r4: <i>сѣмѣ</i>	<i>om.</i>	sancti	sancti	sancti	sancti
276r18: <i>ѡхѡдѣѡѣ</i>	eunte	exeunte	exeunte	exeunte	exeunte
276r25sq: <i>отрѡча</i>	<i>om.</i>	puer	puer	puer	puer
277r24: <i>om.</i>	<i>mansuetis-</i> <i>sime</i>	<i>om.</i>	<i>mansuetis-</i> <i>sime</i>	<i>mansuetis-</i> <i>sime</i>	<i>mansuetis-</i> <i>sime</i>

¹⁴ Latinsko-staroslověnská kartotéka evidující ve své první části slovní zásobu *Bes* a v druhé slovní zásobu dalších vybraných památek přeložených z latiny, např. *Kyjevských listů*, je uložena v Oddělení paleoslovenistiky a byzantologie Slovanského ústavu AV ČR, v. v. i.

277r28: ѿвѣлаше сѧ	perduxit	perluxit	perluxit	perluxit	perluxit
278v27: возвѣжаше и молча	tacitus excitat	excitat taci- tus	excitat tacitus	excitat tacitus	tacitus excitat
277v4–5: <i>om.</i>	eius suffragiis immunis abiret e medio	<i>om.</i>	eius suffragiis immunis abiret e medio	<i>om.</i>	<i>om.</i>
280r19: <i>om.</i>	sanctae	<i>om.</i>	<i>om.</i>	<i>om.</i>	<i>om.</i>
281v8: <i>om.</i>	iam	<i>om.</i>	iam	iam	iam
284v23–24: самъ сѣтъи	sanctus ipse	sanctus ipse	sanctus ipse	ipse sanctus	sanctus ipse
284v24: тако	<i>om.</i>	ita	ita	ita	ita
285r1: днь ти	hodie tibi	hodie tibi	hodie tibi	hodie tibi	tibi hodie
285v23: вѣрнаго дружину	catervas fide- lium	fidelium catervas	fidelium ca- tervas	fidelium ca- tervas	fidelium ca- tervas
286r5: видѣниемъ	viso	<i>om.</i>	viso	viso	viso
286r11: ииже бо	quibus	quibus vero	quibus vero	quibus vero	quibus
286r15: но	ut	et	et	ut	ut
287r4–5: вѣжю силу нашею	Dei praesente virtute	Dei praesente virtute	Dei praesente virtute	Dei praesente virtute	Dei virtute praesente
287v27: люте	<i>om.</i>	crudeli	crudeli	crudeli	crudeli
287v30: возопиша	flendo	<i>om.</i>	<i>om.</i>	<i>om.</i>	flendo
288r16: и	et	quam	quam	quam	et
288v5: <i>om.</i>	nomine Pod- hiwen	<i>om.</i>	<i>om.</i>	<i>om.</i>	<i>om.</i>
288v7sq: всѣ рабѣ его таинѣ дѣла его вѣрнѣи вѣ	fideliozem servulis	servulis fi- deliozem	fideliozem servulis	fideliozem ser- vulis	fideliozem ser- vulis
288v17: и	enim	eum	eum	eum	eum
290r21: <i>om.</i>	martiris	<i>om.</i>	<i>om.</i>	<i>om.</i>	martyris

8 Problematika předloh *VencNik*

8.1 Vztah *Gump* a *VencNik* v literatuře

Z dosavadního výzkumu shrnutého v úvodu a srovnání stsl. znění s *Gump* v edici je zřejmé, že nezanedbatelná část stsl. překladu evidentně vychází z jiné předlohy než je *Gump*. Již první editor a vydavatel *VencNik* Nikol'skij se v úvodu ke své edici podrobněji zabýval problematikou latinské předlohy. Všiml si, že část legendy je přeložena prakticky slovo od slova z lat. originálu, zatímco jiné úseky se od *Gump* odklánějí do té míry, že lze o překladu hovořit již jen stěží (Nicol'skij 1909: IV–VII). Nikol'skij také upozornil na některá konkrétní místa, kde se stsl. překlad od textu *Gump* odlišuje. V této souvislosti zmiňuje např. začátek kap. 8 a celou kapitolou 9, dále konec kap. 22, v níž se mluví o osudu Václavových vrahů včetně Boleslava. Dále připomíná, že i závěr legendy (konec kap. 30) je zcela odlišný od textu doloženého v *Gump*. Nikol'skij také jako první poukázal na stylistické rozdíly mezi částmi přeloženými z *Gump* a úseky přeloženými z jiných zdrojů, nebyl však schopen stanovit, zda stsl. překladatel sám kompiloval výsledný text *VencNik* z několika jím vybraných pramenů, nebo zda měl k dispozici již upravenou lat. verzi *Gump*, která ovšem dnes není známa. Pokud jde o doplněné části, Nikol'skij odmítl myšlenku, že by mohlo jít o doplňky vložené do textu ruskými opisovači, protože texty lat. legend, z nichž by eventuálně mohli při práci čerpat, nebyly v té době na území Rusi známy. Nikol'skij v úvodu také konstatoval, že se mu nepodařilo určit zdroj oněch doplňků mimo *Gump* (Nicol'skij 1909: XII), a to především z toho důvodu, že ne všechny texty potřebné pro srovnání byly v jeho době vydány a prozkoumány. Nutno podotknout, že situace není v tomto ohledu u některých textů bohužel lepší ani v současné době.

K problematice dalších předloh *VencNik* se v předmluvě k edici a v poznámkovém aparátu k latinskému textu vyjádřil i J. Vašica. Za hlavní zdroje mimo *Gump* považuje *Cres* (resp. *Cres^{Boh}*), *Krist* a v drobnostech i *Lauren* a *Venc*. V této souvislosti je vhodné zmínit, že Vašica předpokládal jakési prvotní staroslověnské zpracování života sv. Václava, jehož výtahem sloužícím k liturgickým účelům je doložená legenda *Venc* a z něhož podle něj také čerpal autor překladu *VencNik*. Nicméně tento text je, podobně jako Třeštíková latinská legenda X, pouhým rukopisně nedoloženým předpokladem. Vašica se na rozdíl od Nikol'ského důrazněji vyslovil pro existenci tzv. slovanského Gumpolda, resp. jakousi „českou redakci“ *Gump*, jejíž vznik klade do posledních let 10. století, a s níž stsl. překladatel údajně pracoval a jejímž přímým překladem je právě dochovaný text *VencNik*. Vzhledem ke stylistické i syntaktické odlišnosti pasáží nemajících oporu v *Gump* je však velmi nepravděpodobné, že by mohl existovat tak stylisticky a syntakticky různorodý původní lat. text. Vašica tohoto hypotetického tzv. slovanského Gumpolda dává do souvislosti s pozdní lat. legendou *Ut annuntietur*, resp. s verzí *Ut annuntietur II*, na niž měla podle jeho názoru značný vliv právě *Gump*. Nicméně od roku 1929, kdy Vašicova edice vyšla, se bádání v otázce těchto pozdních lat. legend 13. století posunulo kupředu, neboť právě texty *Ut annuntietur I* a *II* a *Oriente iam sole I* a

II a jejich vzájemným vztahem se v 50. letech 20. století zabýval podrobně J. Ludvíkovský (Ludvíkovský 1955), který mj. vyvrátil domněnku, že autorem *Ut annuntietur* byl arcibiskup Jan ze Středy.

Pokud jde o shody *VencNik* s konkrétní václavskou legendou, kratší podkapitolu věnoval vztahu *VencNik* a *Krist* V. Chaloupecký ve svém příspěvku ze Svatováclavského sborníku. „Prameny václavské legendy Kristiánovy“, z dnešního hlediska je ovšem studie již pochopitelně poněkud zastaralá. Předně Chaloupecký podobně jako Vašica počítá s doposud neprokázanou slovanšskou (resp. českou) verzí *Gump* (verzi dochovanou označuje pravidelně jako vlašskou), dále vyslovuje mnoho tezí, které můžeme přinejlepším považovat za subjektivní spekulace. Především se domnívá, že překladatel *VencNik* nemohl v žádném případě znát text *Krist*, protože jinak by přeložil ten a nikoliv *Gump*, zjevné shody mezi *Krist* a *VencNik* pak přičítá tomu, že autor *Krist* čerpal z *VencNik* a nikoliv naopak, což by ovšem předpokládalo, že *VencNik* vznikla skutečně ve velmi krátké době po sepsání *Gump*, pokud se budeme držet teze, že *Krist* vznikla v době, k níž se sama hlásí. V závěru svého příspěvku dokonce Chaloupecký vyslovuje tezi, kterou nicméně sám v dalším textu zamítne, že totiž slovanšská verze *Gump*, *Krist* a *VencNik* mají jednoho autora.

Velmi zběžně se otázkou předloh *Gump* zabýval i F. V. Mareš v rámci své obsáhlé studie o církevněslovanšském písemnictví přemyslovských Čech (Mareš 2000: 294–7). Mareš zde v podstatě opakuje Vašicovy závěry z 20. let minulého století a s existencí tzv. slovanšského Gumpolda již počítá jako s faktem, ovšem opět bez uvedení konkrétních důkazů, že takové přepracování lat. legendy skutečně existovalo.

Problematika předloh *VencNik* je řešena i v úvodu a především pak obsáhlém poznámkovém aparátu v novodobém překladu V. Konzala. Konzal v podrobných poznámkách či spíše komentářích, kterými je opatřen téměř každý odstavec, uvádí další možné zdroje stsl. překladu, často ve shodě s J. Vašicou.

Zcela okrajově se problematice *VencNik* a jejích předloh věnoval i D. Třeštítk (Třeštítk 2008: 169). V intencích své teorie o existenci hypotetické latinské legendy X se domnívá, že nepřeložená místa z *Gump* ve *VencNik* by mohla být přejata z dnes nedochované předlohy *Cres*, avšak žádné další podrobnosti k eventuálním dalším pramenům stsl. překladu neuvádí.

Prozatím jedinou obsáhlejší studii zaměřenou čistě na předlohy *VencNik* publikoval v 60. letech minulého století literární historik O. Králík (Králík 1962), který kladl sepsání *VencNik* do 60. let 11. století. Na rozdíl od Vašici a Mareše důrazně odmítl existenci tzv. slovanšského Gumpolda a tedy i fakt, že by překladatel *VencNik* pracoval s již hotovým textem. Za nesporný další pramen vedle *Gump* považoval Králík legendu *Cres*, konkrétně *Cres^{Boh}*, což demonstroval na motivu Drahomířiných úkladů proti kněžím, kteří přicházejí za Václavem. Za prameny pro *VencNik* nejisté označil Králík *Krist*, *Oportet nos fratres* a *Lauren*, z posledně jmenovaného pramene si mohl podle

Králíka překladatel vypůjčit např. motiv druhé porady spiklenců či střízlivost Václavovy družiny při oslavě ve Staré Boleslavi.

8.2 Srovnání obsahové stránky *Gump* a *VencNik*

Pracovně lze odlišnosti *VencNik* od textu *Gump* rozdělit do tří kategorií: **1)** kratší vsuvky, komentáře a doplnění podrobnějších informací z jiných legend, což se týká především první a poslední třetiny stsl. textu, **2)** dlouhé a souvislé úseky v délce odstavců přeložené z jiných zdrojů nacházející se především v prostřední třetině stsl. textu, **3)** vlastní vsuvky autora a úseky, které bychom mohli označit jako parafráze *Gump*, vzniklé pravděpodobně na základě neporozumění lat. originálu či důsledkem pozdější činnosti opisovačů vyskytující se porůznu v celém textu.

Než zahájíme podrobnější analýzu částí *VencNik* nepřeložených z *Gump*, bude vhodné uvést krátké shrnutí materiálu – z celkem třiceti kapitol *Gump* nejsou kap. 9, 14 a 17 přeloženy vůbec a z kap. 11, 12, 15 a 16 jsou přeloženy pouze krátké úseky některých vět. Obsáhlé části kap. 6, 7, 8, 10, 13, 18, 22 a 23 jsou vynechány, odchylky od lat. originálu lze však nalézt i v dalších pasážích.

Následující tabulkový přehled si neklade za cíl zdokumentovat do všech detailů odlišnosti mezi *Gump* a *VencNik*, ale má přehledně upozornit na části *Gump*, které jsou skutečně do staroslověnštiny přeloženy. Jsme si rovněž vědomi toho, že ne vždy je možné exaktně vyjádřit podíl nepřeloženého či přeloženého textu, proto jsou některá níže uvedená čísla spíše výsledkem pracovního odhadu.

Tabulka 6 Obsahové srovnání *VencNik* a *Gump*

kap.	<i>Gump</i>	<i>VencNik</i>
prolog	květnatá úvaha o lidských schopnostech a dovednostech	<u>přeloženo</u>
1.	šíření křesťanství	<u>přeloženo</u>
2.	kníže Svyatopluk přijímá křesťanství za vlády císaře Jindřicha	<u>přeloženo</u> – k císaři Jindřichovi doplněn přístavek „franský a římský“, u Svyatopluka doplněn přístavek „syn Bořivojův“, v závěru doplněno jméno apoštola Petra
3.	kníže Vratislav nastupuje na knížecí stolec a nechává postavit kostel sv. Jiří	<u>přeložena většina textu</u> – pozměněn závěr odstavce : <u>ЗА ЖИВА СЕБЕ И НА НЕБАА ЖЕЛАЮЩОУ ИЗБРА СЕБЕ НАМ'БС'ТНИКА</u>

4.	Václavovo vzdělání na Budči, po smrti Vratislava se Václav stává proti své vůli knížetem	<u>přeloženo</u> – doplněno jméno kněze Učena, k němuž byl Václav dán do učení
5.	popis Václavovy povahy a ctností	<u>přeloženo</u> – doplněna věta o zavádění spravedlivých zákonů mezi lid
6.	Václavovo chování na soudech	<u>přeložena zkrácená verze</u> – druhá polovina odstavce přeložena z jiných zdrojů
7.	Václav nechává bořit šibenice, přijímá cizí kněze, Václavova snaha o soužití s pohan-skou částí společnosti	<u>přeloženy přibližně 2/3 textu</u> – ne-přeloženy úseky v délce několika vět + přidána informace o Václavově lat. a řec. vzdělání, rady lidem žijícím v po-hanství, poučování těch, kteří se při-klánějí k víře
8.	vykreslení Václava jako světce (chození po horách a lesích, žnutí pšenice, pečení hostií, sklízení vína apod.)	<u>přeloženy přibližně 2/3 textu</u>
9.	popis Václavových prorockých schopností, sen o zničení domu kněze Pavla	nepřeloženo
10.	Václav popisuje zničení domu kněze Pavla	<u>přeložena většina textu</u> – nepřelo-ženy poslední dvě věty o smyslu vidění
11.	Václav vysvětluje, co prorocký sen znamená	nepřeložena většina textu
12.	potvrzení Václavových prorockých předpo-vědí, popis jeho horlivosti ve víře	<u>přeložena přibližně 1/3 textu</u>
13.	Václavova promluva k pohanům	<u>přeložena většina textu</u> – přidána věta o vyhnání Drahomíry ze země
14.	popis Václavovy oddanosti křesťanské víře	nepřeloženo
15.	Boleslav chystá proti Václavovi úklady, ten nechává vystavět kostel na počest sv. Víta, pro což žádá povolení u řezenského biskupa Tutona	<u>přeložena přibližně 1/4 textu</u>
16.	Václav chce předat vládu Boleslavovi a odejít do Říma	<u>přeloženy pouze fragmeny lat. textu</u>
17.	Boleslav dále strojí úklady proti svému bratru	nepřeloženo

18.	Boleslav zve Václava na hostinu, kde se ho chystá zavraždit	<u>přeložena přibližně polovina textu</u>
19.	Václavova vražda	<u>přeložena většina textu</u>
20.	vraždění Václavových stoupenců	<u>přeloženy 2/3 textu</u> – přidána informace o pobití Václavových služebníků a vhození jejích dětí do řeky
21.	zázrak s krví na stěně kostela	<u>přeloženo</u>
22.	potrestání Václavových vrahů	<u>přeloženo</u>
23.	translace ostatků knížete Václava	<u>přeloženy 2/3 textu</u>
24.	Václavův zázrak – osvobození vězňů	<u>přeložena většina textu</u>
25.	Václavův zázrak a obrácení pohana na křesťanskou víru	<u>přeložena většina textu</u>
26.	Václavův zázrak – zachované mrtvé tělo jeho komorníka	<u>přeloženy 2/3 textu</u>
27.	Václavův zázrak – osvobození odsouzeného na smrt	<u>přeložena většina textu</u>
28.	Václavův zázrak – uzdravení chromé a slepé ženy	<u>přeložena většina textu</u>
29.	Václavův zázrak – osvobození dlužníka	<u>přeložena většina textu</u>
30.	Václavův zázrak – uzdravení chromého muže z Frank	<u>přeložena většina textu</u> – doplněna závěrečná modlitba

8.3 Přehled materiálů

V následující podkapitole se budeme věnovat podrobnému přehledu veškerých úseků, které nejsou přeloženy z *Gump* a které byly jen stručně naznačeny v předcházejícím tabulkovém přehledu. Pro lepší orientaci představíme tyto úseky podle kapitol a následně uvedeme všechny eventuelní zdroje daného úseku s nutným dalším komentářem. Text *Cres^{Bav}* citujeme přímo z pravděpodobně nejstaršího dochovaného rukopisu CLM 4605, text *Cres^{Boh}* podle edice J. Ludvíkovského vydané v LF (Ludvíkovský 1958), text *Krist* podle nového vydání Ludvíkovského edice (Ludvíkovský 2012), text *Lauren* podle edice F. Newtona vydané v MGH (Newton 1973) a znění redakcí *Venc* podle jejich edic ve Vajsově Sborníku z roku 1929.

8.3.1 Analýza dalších potenciálních zdrojů *VencNik*

[2]

Zajímavým úsekem pro analýzu dalších zdrojů *VencNik* je úryvek z kap. 2, v níž je u Spytihněva zmíněno, že jeho otcem byl kníže Bořivoj. Dodáním této informace se stsl. překladatel *Gump* přihlásil k tradici, kterou dnes reprezentují legendy *Krist* a také *Cres^{Boh}*, jež shodně označují za prvního pokřtěného knížete Bořivoje (Ludvíkovský 1973–1974: 279). *VencNik* sice ve shodě s *Gump* uvádí jako prvního pokřtěného Přemyslovce Spytihněva, nicméně je zjevné, že překladateli byly známy i další texty popisující situaci odlišně (srov. také Bláhová – Konzal: 188, kde V. Konzal přímo hovoří o znalosti *Krist*), případně měl tyto informace k dispozici prostřednictvím ústního podání.

VencNik: етеръ ѿ колѣна рода того свѣтаѣи толи силою великъ • в соусѣдехъ присѣда • именѣ спытигнѣвъ • снѣъ боривоѣвъ¹⁵ • к'нажѣа строн • пѡдъ црѣкою властїю дръжа (275v25–29)

Cres^{Boh}: Dei nutu sponte Dux Boemiorum nomine **Boriwoi** una cum exercitu necnon et omni populo suo sordes idolorum abiciens baptizatus est. (133vb/1, 1–3)

Gump: quidam gentis illius progenie clarior ac potentia in cives eminentior, Zpuytigneu nomine, principatus regimen sub regis dominatu impendes. (214, 12–14)

Cres^{Bav}: Sponte dux Poemorum nomine Zpitignues una cum exercitu necnon et omni populo suo sordes idolorum abiciens baptisatus est. (133v11–13)

Dalším doplňkem v kap. 2 *VencNik* je uvedení jména apoštola Petra, které zmiňují také obě redakce *Cres* a v poněkud odlišném znění a jiném kontextu i *Krist*.

VencNik: црѣви бгѡу и блжениѣи его родил'ници мрїи • и сѣмѡ и вер'хов'номуу апѣлоу петрѡ памяти чѣнѣ ѡснова (276r3–6)

Cres^{Bav}: ipseque moenibus ecclesiam condidit sanctae dei genitricis Mariae et aliam quoque in honore sancti **Petri**, principis apostolorum. (133v14sq)

Cres^{Boh}: Eiusque filius Zpitigneu in urbe Praga condidit ecclesiam sanctae Dei genitricis Marię et aliam quoque in honore sancti **Petri**, principis apostolorum. (113vb/1, 3sq)

Krist: ab antecedente fratre suo Spitigneo in honore principis apostolorum beati **Petri** consecrata inerat et inest ecclesia. (3, 70–72)

¹⁵ K adjektivu боривоѣвъ viz kap. 11.2, subst. боривон je doloženo v Proložní legendě o sv. Ludmile (*SJS* I: 137). Subst. спытигнѣвъ je kromě *VencNik* doloženo také ve Proložní legendě o sv. Václavu (*SJS* IV: 144).

[3]

Závěr kapitoly 3 *VencNik* je podle V. Konzala shodný s motivem v *Lauren* a minejní redakcí *Venc* (Bláhová – Konzal 1976: 195).

VencNik: Ѡ негѡ старѣишаго бѣмъ возлюбѣнаго вѣчеслава **за жива себе** и на нѣнаѡ желающоу **избра себе на мѣстника** (276r21–24)

VencMin: самъ бѣ старъ чадше смѣрти себѣ (22, 2)

Lauren: tantum ab omnibus diligebatur ut, eius dignissime spreto germano, hunc **patre vivente** eoque similiter exoptante ad regni regendum habenas amabillime postularent. (30, 2–4)

[4]

Jméno Václavova kněze Učena je kromě *VencNik* zmíněno v obou redakcích *Cres*.

VencNik: в градѣ нарицаемыи вѣдѣчь • **к попиноу имене оученѡ** • наоучити к'нигамъ оучити данъ бы^ѡ (276v1sq)

Cres^{Bav}: misit eum in civitatem nuncupatam Budceam, ut ibi disceret psalterium a quodam **presbytero nomine Uenno**. (134r5–7)

Cres^{Boh}: misit eum in urbem nuncupatam Bundzi, ut ibi disceret psalterium a quodam reverenti **presbitero nomine Ucino**. (113vb/1, 11–13)

Gump: in civitate Bunsza litteris addiscendis est positus. (214, 29sq)

[6]

K následujícímu úseku kap. 6 lze najít pouze přibližnou paralelu v *Cres*, blíže stsl. znění je opět *Cres^{Boh}*, a částečně také v *Krist*, kde je však lat. znění od textu *VencNik* již značně vzdáleno.

VencNik: не можаше его никакоже Ѡ смѣрти Ѡпърѣти ни избавити • нѣкою винѡ рещи сѡ сѣтворивъ конъ из'бѣг'наше • да во крови пролианїа бы неповиненъ бытъ • ни слышалъ поговѣленїа кон'чины (277v5–10)

Cres^{Boh}: Cumque iudices illius aliquem condemnare volebant ad mortem, praefatus iuvenis, **si eum nullo modo liberare poterat**, statim occasionem aliquam faciens exiebat foras. (113vb–114ra/2, 2–4)

Cres^{Bav}: Et cum iudices illius aliquem condemnare voluerunt ad mortem statim ille occasionem faciens exiebat foras. (134r14–16)

Krist: Cum enim quilibet reorum in concilio iudicum praesenciaque ipsius adventus, a iudicibus capitali addictus sententia fuisset, occasione suscepta qualibet semet subtrahens occultabat, qua volebat. (6, 12–16)

[7]

Informaci o boření šibeníc z kap. 7 *VencNik* najdeme v obou redakcích *Cres*. Motiv se vyskytuje na dvou místech také v *Krist*, ovšem lat. znění je od *VencNik* v obou případech již více vzdáleno.

VencNik: НЗБАВЛАШЕ • НА ОУН'ШАА ПРІВОДА • ВСА ТЕМ'НИЦА ПО ВС'БАНЬ ГРАДѠ РАЗРОУШИ • И ВСА
УСЛАДИ ПО ВСЕН ЗАМ'ЛИ СВОЕН • МНОГИ ПОС'БЧИ ПОВЕЛ'ВВАА САМЪ ПОЧИНАІА • СЪЧТНАІА ЕГО Д'БАНІА
ОУСЛЫШАВ'ШЕ ПО ИН'БЪ ЗЕМЛ'А • М'НОЗИ КЛИРИЦИ И БЖ'ІИ РАБИ • К' НЕГО БЛГОСЕР'ДІЮ ПРИХОЖАХЪ
(277v22–29)

Cres^{Bav}: Carceres quoque destruxit et omnia patibula succidit. (134r18sq)

Cres^{Boh}: Carceres quoque destruxit et omnia patibula diruit. (114ra/2, 5sq)

Krist: Carceres patibula antiquitus constructa. (6, 18sq)

Krist: Carceres destruxit, patibula suppliciaque, quae usque ad hec inerant ad excrudiandos tempora hominum, funditus sua pietate evulsit fanque profanorum terre coequavit. (6, 73–81)

Motiv Václavova řeckého vzdělání je z okruhu václavských legend zmiňován kromě *VencNik* pouze ve *Venc*, konkrétně jejích ruských redakcích, často se však soudí, že se jedná o pozdní interpolaci (Bláhová–Konzal 1976: 91 a 161).

VencNik: НА ЧЮДОДИВ'НЫА РАЗЪШЫ К'НИГЪ ИЗЫДЕ • ТАКО ЛАТИНЬСКИ • ІАКО И ГРЕЧЕСКИ (278r5–7)

VencVost: И НАЧА ЖЕ ОУМ'БТИ КНИГИ ЛАТЫНЬСКИА ІАКОЖЕ ДОБРЫ ЕП'ПЪ ИЛИ ПОПЪ. ДА АЩЕ ІА ВЪЗМАШЕ
ІА ГР'БЧЕСКИА КНИГИ ИЛИ СЛОВЕНСКИА ПРОЧИТАШЕ АВЪН'Б БЕЗЪ БЛАЗНА. (55v20–56r1)

VencMin: И НАЧА ОУМ'БТИ КНИГАМЪ ЛАТЫНЬСКИМЪ ИЛИ АКОЖЕ ЕП'КПЪ ИЛИ СВЕЩЕНИКЪ. ДА АЩЕ ВОЗАШЕ
ГРЕЧЕСКИА КНИГИ И СЛОВЕНСКИИ. И ЧИТАШЕ В Н'Б СОБ'Б СОБЛАЗНА РАДИ. (Vajs 22, 8)

[8]

V prvním citovaném úseku kap. 8 *VencNik* je text spíše vzdálenou parafrází *Gump* a z ukázek je také zjevné, že *Cres* v obou redakcích odpovídá znění *VencNik* nejlépe. Obdobný, i když šířeji pojatý motiv se vyskytuje také v *Krist*, kde je na rozdíl od dalších legend a stejně jako ve *VencNik* zmíněn i panoš-pomocník.

VencNik: ВЛАСАНИЦЕЮ • ПОДЪ РИЗАМИ ЦР'КНИИ ОБЛАЧАШЕ СА • ВО ВРЕМЯ ЖЕ НАСТОАЩЕИ ЖАТ'В'Б •
ПОСРЕД'Б НОЩИ ТАИ ВС'БЪ ВЪСТАВЪ СЪ УТРОКОМЪ ОУЖЕ РЕЧЕНЪ • ВОСЪ И П'БШЪ К' НИВАМЪ СВОИМЪ
ИДАШЕ • И РЪКАМА СВОИМА П'ШЕНІЦУ Ж'НАШЕ • И ВО С'НОПЫ ИЗВАНЗАВЪ СА Ѡ СОБ'Б НА РАМ'Б СВОИ
ВОС'КЛАДАШЕ И УТРОКА СВОЕГО (279r14–20)

Cres^{Bav}: Itaque in tempore messis in nocte surgens ibat latenter in agrum et triticum metebat et portabat ad domum suam in humeris suis et tractabat et in molis molebat et cribrabat farinam. (134v15–18)

Cres^{Boh}: Itaque in tempore messis in nocte surgens ibat latenter in agrum et triticum metebat et portabat in humeris suis ad domum suam et tractabat et in molis molebat et cribrabat farinam. (114r₁20–22)

Krist: Nam in messis tempore, impeste noctis silencio, agrum petens proprium adibat **cum** sibi fidelissimo **cliente**, de quo postmodum precipuum et ad declarandum utriusque meritum insigne exarabatur prodigium, triticum metens, humeris baiolans propriis damui inferebat, manualique terens mola, pistor ipse et dux, farinam cribrabat. (6, 60–66)

Motiv s pečením hostií se vyskytuje v obou redakcích *Cres* a také v *Krist*. Podle stsl. **испекъ** je *VencNik* bližší znění *Cres*.

VencNik: в'мѣшаше рѣкама своима трѣдѣ и проскѣры¹⁶ испекъ • по цѣква¹¹ попомѣ слаше на приносѣ с'ложѣба гоу¹² нашемоу іѹ хѣ (279r29–279v1)

Cres^{Bav}: Quamque (sc. idriam) domum afferens, ex ea cum predicta **oblatas coquebat**. (135r1sq)

Cres^{Boh}: Quam (sc. ydriam) domum afferens ac miscens cum predicta farina, ex hoc **oblatas coquebat**. (114ra/2, 23sq)

Krist: Quam (sc. aquam) eciam domum deferens, predicta cum farinula miscens, **oblatas conficiebat**. (6, 68–70)

Motiv výroby vína je takéž přítomen ve většině václavských legend, nicméně další části tohoto úseku jsou zřejmě dodatky stsl. překladatele, protože text *VencNik* je od znění *Cres* poměrně vzdálen, větší motivické shody bychom pak našli mezi vyznačeným úsekem a *Krist*.

VencNik: кошела ѡба наполенѣтъ ѡ винограда своего • и на плещи свои вѣзложиѣтъ сѣ отрокомѣ своимѣ в' домѣ вѣзвратѣ сѣ • роукама своима иж'неташе • и доборѣ оустроѣтъ на слоужбѣ вѣію • некоторымѣ инѣ вѣдоущимѣ развѣ единого отрока • часто сже преже гл'наго (279v5–11)

Krist: Vineamque properans, botros carpens **suisque illos manibus conterens** urceoque infundens, **usum ad sancti conservabat sacrificii**. (6, 70–72)

Cres^{Bav}: Simili modo nocturno silentio properabat in vineam suam cum ministro fideli, et accipiens botros intraverunt in chorum, et portabant in cellulam suam occulte, ibique calcabant illud in torculario et fuderunt in urceum. (135r3–6)

¹⁶ K tomuto grécismu a obecně k termínům pro eucharistii srov. studii Hauptová 2005: 267.

Cres^{Boh}: Simili modo nocturno silentio properabat in vineam suam cum ministro fideli et accipiens botros portabant in cellulam suam occulte, ibique calcans illud in torculari, in sua servabant lagenam. (114ra/2, 24–26)

[11]

V kap. 11 je rozveden motiv Václavova vidění, týkající se osudu kněze Pavla z kap. 9 a 10, k němuž nacházíme v lat. legendách vhodný ekvivalent pouze v *Krist*.

VencNik: и домъ ѿпѣстивъши павловъ клирикѣ нашѣмъ и законникомъ • изгнаніе изъ земли • и разъграбленію имѣнію ѿ павла • видѣ бо тако родителница моя • тако родѣ тако и дѣтѣ • по истинѣ ѿскверненіемъ дѣла погана • и недостойна именовати съ другими съвѣтники своими злыми • бѣа неведущими любящи сѧ • мыслить ѿ свекрови своѣ пагубѣ (280r20–29)

Krist: Porticus autem, ut visio testatur, populis deserta amplitudo, **cleri nostro inclusi tutamine, miserabilem prefingit e regno expulsionem** totiusque substantie non debitam amissionem. (3, 153–156)

[12]

V podstatě celá kap. 12 *VencNik* není přeložena z *Gump*, pro lepší srovnání s případnými lat. předlohami však uvedeme jen vybrané úseky, u nichž bylo možné nalézt přibližnou textovou shodu. První většší úsek je převzat z *Cres* (Bláhová – Konzal 1976: 205), blíže je stsl. textu *Cres^{Boh}*. Motiv porady Drahomíry s velmoži nacházíme také v *Krist*, nicméně text *Cres* je stsl. překladu bližší.

VencNik: тѧко мати еѧ зла нарицаема ꙗко грѣхоу дорогомѣрѣ • съвѣтъ сътворивъши сѣ нечтивыми моужми рече • что сътворишъ ѿ сѣи рѣчи • тѧко емоу подабаетъ кнѣзю быти • ѿвращенъ ѣ ѿ клирикѣ и ѿ свекрови моеѧ • и естъ тѧко и мѣнихъ • погублю самоу и ѿны проженѣ и изъ земли • вѣ то время послабъши совѣтники своѧ оудавѣ свекровѣ своѧ любили (280r30–280v8)

Cres^{Bav}: Intera vero mater eius ipsa, que incredula dei, **cum crudelissimis viris inito consilio dixerunt: Quid facimus, quia qui princeps debeat esse, perversus est a clericis, et est ut monachus?** Misitque infelices viros per invidiam ad socrum suam, ut eam interficerent, beatissimam matronam, qui et fecerunt, sic illis iussum fuerat. (135r13–20)

Cres^{Boh}: Intera vero mater eius, que erat ex genere gentilium ignorantium Deum, **cum perfidissimis viris inito consilio dixit: Quid facimus, quia qui princeps debeat esse, perversus est a clericis, et est ut monachus?** Misitque infelices et funestos per invidiam ad socrum suam, beatissimam Ludmilam, **ut eam iugularent**. Qui fecerunt, ut illis iussum fuerat. (114rb/3, 6–9)

Krist: Heu, **quid agimus**, quove nosmet vertemus? **Princeps siquidem noster, qui a nobis in regni fastigio sublimatus est, perversus a clericis et ceu monachus factus**, per abruptam et asvetam viciorum nostrotum semitas nos gradi non sinit. (5, 9–14)

Pro následující úsek najdeme jen přibližné paralely v obou redakcích *Cres*.

VencNik: и по сѣ прогоненіе велико бы клирикѣ и по всеи зем'ли емѣстѣ и црква разроушеніе (280v8–10)

CresBav: et presbyteros multos cum clerico privantes substantia eiecerunt de terra. (135v1sq)

CresBoh: et presbiteros multos cum clerico privantes substantia eiecerant de terra. (114rb/3, 11sq)

Další kratší úsek kap. 12 je téměř doslova přeložen z *CresBoh*, v *CresBav* daná pasáž není.

VencNik: и постави по шлицѣ стражи рекѣши тако идѣ гдѣ оуздѣте котараго любо клирица [sic!] идѣща к' моемоу снѣви • тоу посѣците и и живота емоу не сътворите (280v10–14)

CresBoh: et **statuerunt in latebris et plateis insidias**, ut, si aliquem clericum ad eum venientem reperirent, illico morte punirent. (114rb/4, 2sq)

Pro následující úsek *VencNik* můžeme rovněž najít jenom přibližné paralely v *Cres*.

VencNik: и постави по в'сєи зем'ли капища идольскаѣ • вѣрати зем'лю в'сю к' нѣи трєбы имѣ дѣючи и снѣ своего принужаючи к' нѣи • самѣ же оуношица сѣи еше отроча сын не моги сѣ противити мѣри свои • хожаше в' капища и николѣже вск'вер'ни дѣла свои ѿ с'квернѣ идольскѣ • баше во сѣи нѣнымѣ оружіѣ защищенѣ и оукрѣпленѣ • и вельможѣ своимѣ ходѣшим в' капища аки пристаѣ бѣ • но сѣце в'ноутренѣго с'мотреніа пристанію ихъ в' дѣлѣ ѿпираше сѣ (280v14–20)

CresBav: Denique cum hi omnes praedicti malivoli irent ad immoladnum demoniis agnos atque porcellos, ut ederent ex his nefandissimis hostiis, ipse autem oportunitatem quaerens, subtaxit se ab eis et nunquam contaminatus fuit in escis eorum. (135v8–12)

CresBoh: Denique cum hi omnes praedicti malivoli irent ad immoladnum demoniis agnos atque porcellos, ut ederent ex his nefandissimis idolatriis, ipse autem oportunitatem quaerens, subtaxit se ab eis et nunquam contaminatus fuit in escis eorum. (114rb/4, 8–10)

[13]

Následující úsek z kap. 13 je jedním z míst, kde bychom mohli uvažovat o přímém vlivu legendy *Krist*, protože v žádné z redakcí legendy *Cres* se tento motiv nevyskytuje.

VencNik: и сѣ изг'лавѣ везакононѣ [sic!] начал'ницѣ мѣрь свою и зем'ла своиѣ изг'на ѿ себе (281v26–27)

Krist: dux Wenceslaus, sollicitus de nasciēda pace, Spiritu sibi sancto spirante, corde consilium captavit, **quo genetricem suam**, quae causa tocius nequiciae inerat, **perturbaret e patria**. (5, 56–59)

[14]

Jak konstatoval již V. Konzal (Bláhová – Konzal 1976: 207), zmínky o misijním působení duchovních ze západních oblastí na území Čech, kterým je věnována kap. 14 *VencNik* kompletně přeložená z jiných zdrojů než *Gump*, se objevují v mnoha václavských legendách, např. v *Cres^{Bav}*, *Cres^{Boh}* či *Krist*. Stsl. překladu má však nejbližší znění *Cres*.

VencNik: и оуслышавше сїю вѣсть сѣго бѣгодарство • мнози и даху изъ баворъ и изъ франкъ • и и сасъ • и исъ прочїи земль прихожаху • несуще к' немуѣ моцїи и к'ниги разлычныа • ꙗ самѣ злато^м свой и сребро^м и павлоками толи коризны окуповаше • и вѣрою правою по все^м земли крѣпаныс'комѣ оуставоу (282r15–22)

Cres^{Bav}: In tempore autem illo multi sacerdotes de provincia Bavariorum et de Svevia audientes famam de eo confluebant cum reliquiis sanctorum et libris ad eum. Quibus omnibus habunde aurum et argentum crusinas et mancipia, atque vestimenta hilariter, prout unicuique opus erat, praestabat. (135v20–136r5)

Cres^{Boh}: In tempore autem illo multi sacerdotes de provincia Bavariorum et Svevia audientes famam de eo confluebant cum reliquiis sanctorum et libris ad eum. Quibus omnibus habunde aurum et argentum crusinas et mancipia, atque vestimenta hilariter, prout unicuique opus erat, praestabat. (114vr/5, 6–10)

Krist: Qua opinione Christicole exhausta ad eum ceu apes ad alvearia, haut secus sacerdotes, levite plurimique famuli Dei confluent Bavarorum, Swevorum aliarumque provinciarum locis, reliquiis cum sanctorum bibliothecisque plurimis. (6, 82–86)

[15]

Kap. 15 *VencNik* taktéž není z podstatné části přeložena z *Gump*, ale čerpá z jiných zdrojů. První ukázka z tohoto odstavce se týká vyslání poselstva k řezenskému biskupu Tutonovi. Obdobný úsek se vyskytuje v obou redakcích *Cres* a také v *Krist*, avšak v *Cres* je navíc oproti *VencNik* zmíněno i konkrétní jméno biskupa, které *Krist* nezmiňuje, naopak jen v *Krist* je uvedeno jméno světce

Víta,¹⁷ kterému má být zasvěcen budoucí kostel, kvůli jehož výstavbě byli vysláni do Řezna poslové. Nelze ale vyloučit ani vliv *Venc*, kde je stavba kostela na počest sv. Víta rovněž zmíněna.

VencNik: ПОЛОЖИ ПОМЫСЛИ ВЪ СРЦИ ѠСНОВАТИ ЦРКВЬ БГ҃У • И ПОБѢДИТЕЛЬНОМУ ВОИНИКЪ И МЧНІКУ
ЕГО ВИТУ • И ПОСЛА КЪ ЕПІПЪ РЕЗАНЬСКОМУ СОЛЪ • И РЕЧЕ (282v1–5)

Cres^{Bav}: Eo namque tempore cogitavit templum aedificare domino et per nuncios sciscitabat urbis Ratispone episcopum religiosum nomine Tutum, dicens ... (136v10–12)

Cres^{Boh}: Eo namque tempore cogitavit templum edificare domino et per nuncios sciscitabat urbis Ratispone episcopum religiosum nomine Tutonem, dicens ... (114vb/6, 6sq)

Krist: Gracia deinde divina **cordi** eius inspirante, templum Domino **in honore beati Viti martyris** condere meditans, legatos allegat Ratisponensem ad pontificem, in cuius, ut prediximus, tunc temporis dicesii constabat Bohemia, secundum statuta et canonum licenciam illi pontifex tribueret edificandi basilicam, inquires ... (6, 114–120)

Další ukázka z této kapitoly je dokladem toho, že existují i místa, byť ojedinělá, kdy je text *VencNik* bližší *Cres^{Bav}* než *Cres^{Boh}*. Obdobné znění je taktéž doloženo v *Krist*, kde je na rozdíl od *Cres* a ve shodě s *VencNik* zmíněn sv. Jiří coby patron kostela založeného Vratislavem.

VencNik: ОЦЬ МОИ ДѢЛААТЬ ЦРКВЬ СѢМЪ ГЕОРГІЮ • И АЗЪ ПОВЕЛѢНІЮ ТВОЕМЪ ХОЩЕ ѠСНОВАТИ ЦРКВЬ
СѢМОМУ ВИТЪ ХВЪ МЧНІКУ (282v6–7)

Cres^{Bav}: Pater meus aedificavit templum domino deo, ego autem cum tua licentia opto condere ecclesiam domino deo in honorem sancti Viti **martyris Cristi**. (136v12–14)

Cres^{Boh}: Pater meus edificavit templum domino deo, ego autem cum tua licentia similiter opto condere ecclesiam Domino Deo in honorem sancti Viti. (114rb/6, 7–9)

Krist: Pater meus templum Domino in honore olim statuit beati **Georgii**, egomet vero licentia vestra eodem gestio condere more beati in honore Christi martyris Viti. (6, 120–124)

Další úsek kap. 15 má rovněž paralelu v obou redakcích *Cres* a také v *Krist*, kde můžeme najít shodu mezi slovesnou formou *auditis* a stsl. participiém *оуслышав*. Na rozdíl od výše uvedeného úseku je zde ve shodě s *Cres* uvedeno přímo jméno biskupa Tutona.

VencNik: ОУСЛЫШАВЪ ЖЕ ЕПІПЪ ТЪТОНЪ ВОЗДѢВЪ ОУЦѢ СВОИ НА НБ҃О КЪ БГ҃У • ХВАЛЫ ВЪЗДАА ХЪ
РЕЧЕ (282v7–9)

¹⁷ Hypoteticky bychom mohli uvažovat také o vlivu *Vit*, v níž je však sv. Vít titulován jiným způsobem. Lat. subst. *athleta* je ve *VencNik* vždy překládáno stsl. *воиникъ*, které není např. v *Bes* vůbec doloženo.

Cres^{Bav}: Episcopus autem **Tutus** expandit manus suas cum gratiarum actione ad dominum ovans et dicens ... (136v14–16)

Cres^{Boh}: Episcopus autem **Tutus** expandit manus suas cum gratiarum actione ad dominum ovans et dicens ... (114rb/6, 9sq)

Krist: Quibus venerandus **auditis** pontifex, gratiarum cum actione Christum ad dominum extendendo manus profatur ... (6, 123–125)

Na předchozí část bezprostředně navazuje úsek vykazující shodu s *Cres^{Boh}*, *Cres^{Bav}* i *Krist*, ze všech variant je znění *VencNik* nejbližší paralela v *Cres^{Boh}*, na což ukazuje ve *VencNik* doložený překlad lat. imperativu *ite* – **ИДѢТЕ**.

VencNik: НАДѢТЕ И ОУЩЕТЕ СЪЧАСТ'НОМУ СѢНЪ МОЕМЪ ВЪЧЕСЛАВУ ТАКОЖЕ ПОМЫСЛИТЬ ЕСИ • ТАКО ДЖЕ
ЦОКВИ ТВОА ПОЕ БГО СТОИТЬ НА НБСѢКЪ ОСНОВАНА (282v9-12)

Cres^{Boh}: **ite**, narrate filio meo, felici Venezlao, dicentes iam ecclesia tua constat ante Dominum Deum venustissime constructa. (114rb/6, 10sq)

Cres^{Bav}: narrate filio meo felici Vandezlavo dicentes iam ecclesia tua constat ante dominum deum venustissime constructa. (136v16–18)

Krist: Filio meo felicissimo Wencesalo hec, redeuntes, mandata referte: Ecclesia tua iam venustissime ante Dominum constructa extat. (6, 126–128)

[16]

Po kap. 15 je i kap. 16 téměř kompletně přeložena z jiných zdrojů mimo *Gump*. Pro přehlednost tedy tuto část opět rozdělíme na menší úseky. První z nich vykazuje relativní shody s oběma redakcemi *Cres* a také s *Krist*.

VencNik: **СЛЫШАВ'** ЖЕ СЮЮ Р'КЧЬ ВЪЧЕСЛАВЪ **Ѡ** **ЕП'КА** • ПРИСТРОИВЪ Д'БЛАТЕЛА • НАЧѦ СМНѦ НОСИТИ
НА П'ЛЕШЬ СВОЮ ИЗВѢСТЬ И ОУКАМА СВОИМА **ѠС'НОВА** И С'КОН'ЧА (282v12-16)

Cres^{Bav}: Cumque narassent secundum **iussionem episcopi**, valde gavisus fuit, et **convocatis** omnibus deo opitulante ipse insciens miro ordine **fundavit ecclesiam** in nomine sancti Viti. (136v18–20)

Cres^{Boh}: Cunque narassent ei secundum **iussionem episcopi**, valde gavisus fuit, et **convocatis** omnibus deo opitulante ipse insciens miro ordine **fundavit eccl^{iam}** in nomine sancti Viti. (114vb/6, 11–13)

Krist: Auribus princeps captatis quibus, exhilaratur corde, fundamenta mox ecclesie iecit parietesque optime locavit. (6, 120–130)

Další část bezprostředně navazující na úsek předchozí se rovněž opírá o *Cres*, což je patrné zejména z úseku *ХОТАШЕ ИТИ В РОМЪ*, který přesně odpovídá lat. *voluit ire Romam*. V *Krist* je tento motiv také, ovšem jeho zpracování je na rozdíl od *VencNik* relativně rozsáhlé.

VencNik: *самѣже сѣѣи хоташе ити в ромъ къ сѣмѣ апѣлу петроу предавъ кнѣженіе братоу своему и тѣ сѣ ѿрещи мира сего • но церкѣи рѣѣ тоа • яко и еще несовершена бѣ до конца • того рѣѣ мѣжаше* (282v19–23)

Cres^{Bav}: In tempore autem *illo voluit ire Romam*, ut papa eum indueret vestibus monasticis, et pro dei amore *relinquere voluit principatum*, et *dare illum fratri suo*. Sed non potuit *propter ecclesiam praenominatam*, quia nondum perfecta esset. (136v20–137r4)

Cres^{Boh}: In tempore autem *illo voluit ire Romam*, ut papa eum indueret vestibus monasticis, et pro Dei amore *relinquere voluit principatum*, et *dare illum fratri suo*. Sed non potuit *propter ecclesiam praenominatam*, quia nondum perfecta esset. (114rb/6, 14–16)

Krist: Non hiis contentus, verum limina beatorum apostolorum Petr et Pauli *Romae adire voluit*, quo papam ilius temporis expeteret, quatinus eum monachicis indutum vestibus attonderet in clericum, proque Dei amore *principatum reliquens fratri suo*, heu, nimium secularibus intento actibus, contraderet, ipseque pacifice degens, oviculas aliquantulas Christo Domino aggregaret. Quod opere se impleset, nisi *illum prenotatum basilice impediret opus*. (6, 131–139)

Motiv, který je společný jen *VencNik* a *Krist*, je informace o Václavově manželství a synu Zbraslavovi. Tento příběh je ve *VencNik* zpracován velmi podrobně a takto detailní zpracování nenacházíme v žádné jiné václavské legedně, pouze okrajově se vyskytuje v *Krist*, kde je však místo nejednoznačné, neboť níže citované subst. *vis* je zde zřejmě ve významu *virtus* – ctnost (Ludvíkovský 2012: 156). K bližší interpretaci tohoto motivu dále srov. Bláhová – Konzal 1976: 210.

*ни сего дѣла ѣ може молчати • дивна смѣтны • и агѣломъ бжѣи радостна • толи бѣа боаши сѣ чѣна • и николиже въ члѣѣ слышана • еже перси сѣго камене тверѣжыше носиша въ срѣи приношны по истинѣ нѣкогда ѿ своего брата и свой боларъ сѣовъ рѣѣ роженіа • *приложи к' сѣѣѣ женоу • и роди ѿ неѣ сѣѣ из'браславъ*¹⁸ *именѣ* • и рече к' неи се оуже много бѣѣ прегрѣшиховѣ и безаконіе сътвориховѣ оуже ѿ сего престаховѣ • плод' по роду члѣскому прѣимѣша • бѣ въ собѣ • въ брата мѣсто ма имѣи • а азъ та в сѣсры мѣсто • и сѣи рѣѣи она приставѣши • и*

¹⁸ K tomuto lexému viz kap. 11.2.

и мѣши сѧ по ню прѣ бѣмѣ • и самѣ^м нѣкогда съгрѣши с' милѣ^м его слоугю • и сѣмѣ^м самомѣ^м
то видѣвшѣ рече почто солѣга прѣ бѣом • тобѣ лѣзѣ баше ити замю^м любо не ити • но не бѣдетѣ
дерѣза пронести се комѣ^м любо • дондѣ азѣ ѿ сѣ сѧ помыш'лю • и сътвориѣть пирѣ велѣкѣ,
никому^м не вѣдоущѣ съвѣта сего • вѣдасть ю замѣжѣ сестрою твою томѣ^м (282v12–283r20)

Krist: Procerus vultu, castitatem amplectens, quamvis hec rara vis **uxoratis**, martirio praesentem inhians finire vitam. (6, 98–100)

[17]

Kap. 17 je stejně jako kapitoly předchozí celá přeložena z jiných zdrojů mimo *Gump*. Nejbližší má stsl. textu podrobné znění obsažené v *Krist*, s *Cres* se shodují jenom nepatrné úseky.

VencNik: брат же его мен'шїи боеславѣ^м 19 прѣ речен'ныи ѿчютивыи хотѣща в рѣ ити почѧ на нь
многа здалѧ ѿтан мыслити и творити пакости многи совѣты в' домохѣ ѣ творѣше съвѣща вѧ
сѧ съ злыми совѣт'ники на сѣи моу^м • ихѣ^м вси совѣты не оутѣша сѧ сѣго никакѣ^м • но мол'ча
рѣчи сѧ кон'чи^и с'моторѣше (283r20–27)

Krist: Nam **fratrem eius iuniorem**, quem in anterioribus Cayn coequavimus et **paulo post mencio-
nem fecimus**, relictis cui cunctis secularibus pompis universa disponebat tradere, **consiliis malig-
norum perventum quam plurimis**, qui sese dolebant assveta relinquere et illicita agere minime
licere, in fratrem suum sanctissimum arma odii necisque exacuit. **Cunctorum ipse quorum**, Spiritu
sibi spirante almo, **prescius**, veluti cervus fluenta aquarum siciens, haut aliter martyrii exoptabat
adipisci glorie palmam – verumtamen minime fratris sui de manu, interitum perhennem metuens
eius – in Christo semper fiduciam habebat. (6, 143–155)

Cres^{Bav}: Tunc **frater eius predictus** ... ipse autem ex hoc certus esset. (137r4–7)

Cres^{Boh}: Tunc **frater eius predictus** ... ipse vero de hoc certus esset. (114vb/7, 1–3)

[18]

První polovina kap. 18 *VencNik* taktéž není přeložena z *Gump*. V. Konzal uvádí, že se zejména kvůli motivu slavnosti na počest Kosmy a Damiána jedná o vliv *Venc* (Bláhová – Konzal 1976: 211), nicméně shodné pasáže najdeme i v *Lauren* a některé části citovaného úseku mají blízko také ke znění *Krist*.

¹⁹ Identické označení Boleslava je doloženo také ve *VencNik* v kap. 15: бръ^м его боеславѣ^м вѣкѣ^м м'нїи (282r22).

VencNik: ѿнѣ ис'просивъ сѧ оу брата • и съ совѣт'ники своими • сътвори великъ пирѣ чѣнѣ
 • на памѧ рекѣи сѣыма коз'мы и дамиѧноу • и пославѣ слы братоу своему рече • брате радость
 великъ на памѧ сѣыма сътвори • но молю влчесѣе ваше • да бы сѧ не ѿрек'лъ прѣйти к' нѧ •
 сѣын же кѣ слоу его ѿвѣща • радость брат'на радость бжїа есть • и азъ кѣ его повелѣнїю
 оуготов'ляю сѧ • всѧ же си злобы и съвѣтїи ихъ сѣго не оутѧихъ сѧ • но всѧ видѧше • и абїе
 причинив сѧ съ доз'жиною своею • и всѣ нача играти гонѧ сѧ предъ ними по'воръ своему гла
 к' нїмъ • азъ ли бы не оумѣ с' вами чехи на конони ѿбрести протїв'ни нашѣ но не хочу • и си
 рекъ по'ѣха кѣ братъ • изыде же брѧ со всѣми слѧж'бами и чѣнїи и противоу на оусрѣтенїе • с'
 великою тихостию (283v3–21)

Krist: Boleslaus igitur domum propriam seu curtim habens in urbe, cognomine vocitata suo, un-
 dique iam iaculis dyaboli sauciatus cupiditate regnandi accensus, **dum sollempnitas beatorum**
Cosme et Damiani martyrum, que biduo ante beati archangeli colitur, **instaret**, inibi quoniam in
 honore eorundem sanctorum consecrata habetur ecclesia, cupiunde occasionis causam ratus, **pre-**
fatum fratrem suum felicem dolose ceu ad convivium accersit, sed ut revera patuit, potius ad
 immolandum. Que cuncta sibi notissima forem quamvis, tamen animo intrepido manens, cunstos
 sibi familiaritate amiciciaque iunctos exosculans, ultimumque vale faciens, profecutus est armis
 munitus fidei. (7, 4–18)

Lauren: Ecce, aiunt, **sanctorum imminent festivitas martyrum, Cosmae scilicet et Damiani**, quobus
 annum solitus es probere obsequium. (33, 18–20)

Lauren: **Sanctorum quippe imminent sollemnia martyrum, Cosmae scilicet et Damiani**, quos an-
 nuatum solitus sum debito recolere festo. (34, 9–11)

[19]

Následující úsek kap. 19 obsahuje motiv o střízlivosti družiny knížete Václava, resp. o tom, jak
 Boleslavovi přítomnost Václavovy družiny bránila v jeho zabití. Podle V. Konzala je tato část pře-
 vzata z *Lauren* (Bláhová – Konzal 1976: 212).

VencNik: братъ же его ко свой рече не може его никакоже пог'бити • **яко доз'жина** [sic!] **его соу**
с нимъ трезва • но вѣдаемъ ѿбычан его такъ • **яко егда первое гла з'вона цокве слышитъ** •
единъ с ложа воскочивъ кѣ цокви потечетъ • а не жетъ никогоже • да р'цемъ попови да бы
рано звонїи еже бы тако • слышанѣ же знаменїемъ з'вона • сѣын моужъ (284v2–10)

Lauren: Cumque, **obstante militum manu**, cerneret sibi deesse copiam adimplendi quid nequiter machinabatur, aliquantisper distulit cogitata. Superveniente iam nocte, cum se omnes temeto mardentes sopori dedissent, regum venerabilimus omnino sobrius exstans, consueta noctis hora ecclesiam petiit vota gratiarum laudumque solemniter Dominu redditurus. (35, 30–36, 4)

[20]

Další nepřeložená část z kap. 20 *VencNik* je téměř doslovným překladem širšího znění *Cres^{Boh}* oproti *Cres^{Bav}*, kde tento úsek zcela chybí.

VencNik: погоуѣи всѧ его проїазни • и клирики и слоугы его изымавъ всѧ ис'сѣче • и дѣти ѧ в рекоу в'мета (285v24–26)

Cres^{Boh}: omnes amicos eius perimerunt et **infantes eorum vivos miserunt in profundum fluvii**. (115rb/9, 6sq)

Cres^{Bav}: omnes amicos eius perimerunt et clericos eius persecuti sunt. (137v16sq)

[23]

Kap. 23 *VencNik* popisující translaci těla knížete Václava je poslední, která obsahuje rozsáhlejší úseky přeložené z jiných zdrojů. První z nich popisuje vidění, která nakonec donutila Boleslava nechat přenést tělo knížete Václava do Prahy, obdobný úsek se vyskytuje také v *Krist*.

VencNik: оумѧчаша • паки толи пакы томоу видѣнію павившоу сѧ • сѣло грознѣ пристрашившоу • не моглоша танти • но побѣдаша кнѣзю сѣбѣ проявленаѧ • ѡнѣ же аки ѡ таж'каго сна • въспраноувѣ и оустрашенѣ не бжѣимѣ страхѡ но члѣтѣ сѧ срам'лаѧ • повелѣ попомѣ ити ношѣю • и принести тѣло стѣго никомоу свѣдоущоу (286v12–20)

Krist: **Nunciaur hec fratribus illi**, et quia Christiane milicie clamide erat obtectus, magnalibus Dei resistere non valens, quamvis sero, cepit mirari. Tunc misit et **noctu corpus sanctum transferri precepit**, ea condicione, ut si ante auroram in sedem sepulture sancta membra tradita non fuissent, quibus iniunctum fuerat, omnes se gladio multandos non dubitarent. (8, 56–62)

Následující obsáhlý úsek téže kapitoly má své paralely v obou redakcích *Cres* a také v *Krist*, v níž je stejně jako ve *VencNik* zmíněno jméno potoka Rokytnice.

VencNik: и пришеше к' мѣстоу стѣмѣ с молитвами • чѣное тѣло мчѣка в рацѣ на кола воставиша • и поутѣ имже пришеше восплатиша хотѧще кнѣже повелѣние ношѣю испол'нити • и егда придоша кѣ етерѣ рецѣ малѣ • нарицаемѣи рокит'ници такоу бѣоу силоу сътвор'шѣ наводненію реки • да и мостѣ бѣ разроушила • и древа повиноула • сташа противоу шкрѣтѣ смотраще • к'де быша древо налѣзли плѡ оустроити и не обрѣтоша помышлахоу что сътворили быша • и егда

в сѣ размышлениѣ и печалію ѿдер'жими бѣхъ • и внезапоу вѣзрѣв'ше видѣша чѣ бжїю силу
нашешоу кона с колѣмъ до҃гїи полѣ стоѣща и ѿ воды ни единою каплею ѿкропена глї чюдни
подоб'ни петроу аплоу • петроу ходи по морю повелѣниемъ бжїимъ • а тѣло ст҃го в мегновение
ѿка принесено бѣ • кто ли ѿ семъ размышляа естъ како принесено • развѣ бжїа сила принесе
(286v20–287r11)

Cres^{Bav}: Et venerunt cum eo ad **torrentem, cuius inundatio extra ripam per prata fluebat** et transire
nequiverunt. Qui dum nimio merore obtenti **querent ligna**, ut pontem facerent, sed convertentes
se viderunt **trans torrentem plaustrum stans cum sancto corpore non humectum**. (138r6–11)

Cres^{Boh}: Et venerunt cum eo ad **torrentem, cuius inundatio extra ripam per prata fluebat** et transire
non quiverunt. Qui dum nimio memore obtenti **quaerent ligna**, ut pontem facerent, vertentes se
viderunt, quo ituri erant, **trans torrentem plaustrum stantem non humidum cum sancto corpore**.
(115rb/10, 4–7)

Krist: Venetur igitur nocte et sacratissimum corpus auferunt, quod plaustro impositum **usque ad
rivulum quendam, qui vocabulum Rokytnycze est**, perducunt. Et ecce aqua adeo excreverat ut
eciam ripas superans prata omnia occuparet, et nichil preter mortem spei dabat corpus sanctum
advehentibus. Sed tali in angustia constitutis menti occurrit, ut ipsum sibi misereri deposcerent
beati Wenceslai precibus, ut qui idem martyr transferretur, frequentissimis revelacionibus decla-
rare dignatus est, et dicunt: O beate martyr, quia tue iussioni devota mente studuimus, nunc
omnes hostili gladio puniendi tradimur. Simul et laborant, ut pons qualiscunque fabricaretur. Dum
hec aguntur, recipientes subito, vident se **plaustrumque cum corpore preciosi martyris ea parte
fluvii, qua ire disposurant, constitutos**. (8, 62–77)

[30]

Závěr kap. 30 *VencNik* se taktéž neshoduje se zněním *Gump*, ovšem ani V. Konzal ani J. Vašica
se k případným zdrojům tohoto dodatku nevyjadřují, nicméně konec odstavce i samotný závěr
legendy je možné do určité míry ztotožnit se závěrečnou větou *Cres^{Boh}*, naopak
Cres^{Bav} tento úsek vůbec nemá.

VencNik: ст҃ню ст҃го вѣчеслава по всеи земли вѣрѣхъ • и многа же ина знаменїѣ таже и до
н'нѣшнаго дне выбають оу ст҃го мѣка таже вѣтъ творитъ по мѣти своєи • емѣже естъ слава и
держѣва съ сномъ і дхѣмъ ст҃ымъ н'нѣ і прѣо и во вѣки вѣкомъ аминь (290r26–290v4)

Cres^{Boh}: **cui sit gloria, laus, honor et imperium** et gratiarum actio **hic et ubique in secula seculorum,
amen**. (115v2–22sq)

8.3.2 Vlastní vsuvky autora *VencNik*

V textu *VencNik* můžeme identifikovat i části, které nelze prozatím ztotožnit s žádnou existující václavskou legendou. Zde uvádíme kompletní výčet obsáhlejších úseků pro případné budoucí zkoumání, pomíjíme nicméně krátké úseky vět nebo jednotlivá slova.

[2]

VencNik: еиже ѿтворѹющеиъ съчас'тное памати пресвѣтлыиъ ѿрмъ еирѣхомъ • фратъс'кѣиъ и римс'кииъ (275v23–25)

Gump: cui iam regnante felicitis memoriae praeclarissimo rege Heinrico (214, 12)

[5]

Václavovo zavádění spravedlivých zákonů mezi lid považuje za vlastní dodatek překladatele *VencNik* i V. Konzal (Bláhová – Konzal 1976: 199).

VencNik: и по сеиъ оуради въ люде правни законъ • како хоудѣи • како ли и богатыиъ толи на столѣ к'нѣзиа с'ѣда повеленіемъ вса строише (277r4–6)

[6]

Motiv úmluvy knížete Václava s panošem během konání soudů se podle V. Konzala vyskytuje pouze ve *VencNik* (Bláhová – Konzal 1976: 200).

VencNik: совѣтъ бо такъ имаше с' милоиъ своѣи ѿтрокомъ аще оуслышиши мой богаръ соудъ чабкоу на смѣртъ • възови ма ѿ нихъ нѣкѹю винѹ сътворивъ да бы въ тои крови не причастенъ былъ • помниа бо бѣ шно слово ѿвѣальское гоу глав'шоу (277v10–15)

[7]

Ani následující úseky z kap. 7 nelze prozatím ztotožnit s žádným dostupným pramenem.

VencNik: но и народѣи и еше поганьс'комуу ѿбычаю ветѣхомуу живѣшии • новыа вѣры оученіа бл҃гаго подаваше • неведѣшии же и в' капища идольс'каа ходѣшии и к' бѣгомъ инѣи нез'наемомъ • част'ке ле мнимоходѣшаа пририцициимъ и жерѣтвы жрѣци (278r14–19)

VencNik: пошчаа выш'наго дарованіа • бл҃гаа обѣщаа ѿвожаше • да ѿрек'ше са идольскѣи ѿбразъ ни иже прельщени бѣхѣ • ко истин'номуу бж҃твен'ки мыслѣи ѿбѣщанію с вѣрою преклонили са быша (278v1–5)

[9]

Celá kap. 9 *Gump* je ve *VencNik* zkrácena do jediné věty, jedná se tedy zřejmě o parafrázi motivů o viděních knížete Václava, které se vyskytují v *Cres* i *Krist* (3, 118–128).

VencNik: НЕ ТАИТИ ПОБАЕТЬ • И ВИДѢНІЕ ЕГО ПРОЧЕСТВІЕ ЕЖЕ Ѡ ПАВЛАѢ ПРЕЗВУТЕРИ И Ѡ ДОМѢ ЕГО ЕЖЕ СѦ ВЪЗЪВНУѢ • ПРЕЖЕ ТАКО ПОВѢДАВЪ КЪ ВСѢ ГЛАѢ (280r3–6)

[10]

I závěr kap. 10 je zřejmě vlastním dodatkem stsl. překladatele, mohli bychom však uvažovat i o parafrázi znění *Gump*.

VencNik: НО ѠБАЧЕ ВІДѢНІЕ СЕ КЪ ВСЕВЕДШЕИѢ ТВОРЦѢ МАТИВОИѢ ИСПРАВ'ЛЮ • ВОНѢ И ВЪРОУЮ И ИСТИНУ РѢЧИ СЕГО ВИДѢНІА РАЗРѢШѢ (280r14–17)

Gump: [ut immensa omnium cognitoris pietate in spem, qua credenti cuncta posse promissum est, transferor, huius somnii veritatem imminente iam casu pernoscendam, clarae solutionis interpretamento ad certam rei excussionem explanare aggredior] (217, 20–23)

[12]

Na rozdíl od jiných úseků kap. 12 se k tomuto úseku prozatím paralelu najít nepodařilo.

VencNik: БЛЮДАЩЕ ЖЕ СѦ Ѡ ВСѢ ЛЮДІИ • ІАКО Ѡ ХОУДЫ • ТАКО И Ѡ СИЛНЫХЪ ДОСТОЯШЕ БО • БѢ БО БЛѢТЬ БЖІА НА НЕ • И Ѡ ВСѢХЪ ЛЮБИ БѢ • БѢ БО ВО СЛОВЕСѢ СВОИХЪ ИСТИНЕНЪ В' СОУДѢ ПРАВДИВЪ • В' СОВѢТѢ МОУДОРЪ ВЪ БЛГОДАТИ СМОТРЕ • ВО ВСѢ ѠБЫЧАИ ДОБРЫХЪ ХИТРОСТИЮ ДРЪЖАВЕНЪ • НА МЛТВЫ ЖЕ БЖТВЕННЫ ОУСТАВЛЕНІИ ЧАСТО ПРИПАДАШЕ (280r29–281r3)

[16]

Dva obsáhlejší úseky z kap. 16 se taktéž prozatím nepodařilo ztotožnit s žádnou odpovídající předlohou.

VencNik: НО ІАКО ЖЕ СѢКИИ К'ТО СѢНО В' ВЕЛИКІИ З'НОИ И ЖАДАЕТЪ ВОДЫ • ТАКО И СТЫИ ЖАДАШЕ МЧНІА И КРОВИ ПРОЛИАНІА • НО НЕ Ѡ РѢКУ БРА СВОЕГО • НО БГА ШЕДРАГО МЗОВЪЗДАТЕЛА ПРОРАСМОТРЕНІЕ • И МЗА ВЪРОНЫ ѠПЛАТИТЕЛА ДОСТОИНѢ ТУ ЕМѢ ВЪЗДА МЪЗУѢ ВО СВОЕИ ДѢДѢНѢ [sic!] • ЕІА ЖАДАШЕ ВО ИИѢ СТРАНАХЪ (282v23–30)

VencNik: В' ДРУГОЕ ЖЕ ВРЕМЯ СЪЗ'ВАВЪ СОВѢТ'НИКИ СВОІА БРАТЪ ЕГО • ПРОМЫШЛАНТЕ КАКО ЕГО ПОГЪБИ • УНИ ЕМѢ ТАКО ѠВѢЩАША • НИКАКО ЕГО ИНАКО МОЖЕШИ ПОГЪБИТИ ХОДА В' НЕГО ВЛАСТИ • НО ПРОСИ СѦ ДОМОВИ БОЛЕСЛАВ'ЛЮ ГРАДѢ • И ТУ И МОЖЕШИ ПОГОУБИТИ ПРИЗ'ВАВЪ К СЕБѢ (283r27–283v3)

[22]

Popis vnitřních běsů, kterými byl sužován Boleslav po smrti Václava, je další částí, kterou prozatím hodnotíme jako dodatek stsl. překladatele.

VencNik: Ѣ ЖИТИЕ СВОЕ ЗАКЪ КОН'ЧАША • НѠ И СѦ ВРАТЪ ЕГО • ІАКО ПѠДАЮТЬ МНОЗИ ПРЕЖНІИ • ЧАСТО ПАДАЮЩІИ НА НѢ Б'ѢСО • И РОУКАМИ ДЕРЖИМЪ СВОИ МОУЖЪ И СЛОУГЪ СВОИ И ПОМАНОУВЪ СѦ ГЛАШЕ ТО ВЫ МН'Ѣ СЪТВОРИТЕ • ЕЖЕ БѦ СЛЪШАА ПО ЗАТѢСЪ ГЛАВОУ ІѦ • И СЕ НА МН'Ѣ СѦ ІАВЛЯЕТЪ НО ѠБАЧЕ ѠНИ ВСИ, ІАКО РЕКОХО ПРЕ КНЗѦ СВОЕГО ЖИТИЕ СВОЕ ЗАКЪ СКОН'ЧАША (286r25–286v3)

[23]

Inspirací pro následující úsek byla podle dřívějšího soudu homilie *Licet plura* (Bláhová – Konzal 1976: 216). Novější odborná literatura (Nechutová 2000: 46) se však kloní k datování tohoto textu až do 12. století, zdroje pro tento úsek *VencNik* bude tedy třeba hledat jinde.

VencNik: СПОХВАЛИМОЕ ДОСТОѠНІЕ МОУЖА БЖІИ • И ЧЮДНОЕ ВЛАСТИ ѠБЛАДАНІЕ • ТОУ ОУТАГ'ШАА ИМ'ѢТИ БЛЖІНА ѠМЧЕСЛАВА • ЕЖЕ ОУТАГ'НОУ ИМ'ѢТИ ІАКО ДРЕВЛЕ ІѠНА КИТО ПОРЕТЪ • ПО ТРЕ ДНѢХЪ Ц'ѢЛЪ НА СЪХО ИЗ'ВЕРЖЕ БЫ • ТАКО И СЕГО Т'ѢЛО ЕЖЕ Е ДИВН'Ѣ НЕ ГН'ѢВШЕ НИ С'ТА'ѢВ'ШЕ • НО ИЦЕЛЕНАМИ ІѦЗ'ВАМИ ЗА ТРИ Л'ѢТА ПОВЕЛ'НИЕМЪ БЖІИМЪ ЗЕМЛА ВЪЗДАСТЬ (287r26–287v4)

[26]

Motiv orla je taktéž zřejmě dodatek stsl. překladatele, V. Konzal nicméně poukazuje na možný původ tohoto místa ve Svatovítské legendě, O. Králík zase vidí potenciální zdroj v *Krist* (Bláhová – Konzal 1976: 216).

VencNik: И ѠРЕЛЪ НА СОБЛЮДЕНІЕ ТЕЛЕСИ ЕГО НА НЕ С'ѢДѠЩЪ ВИД'Ѣ БЫ Ѡ БѦ ПѠСЛАНЪ ВСѦ ДНИ ДОНДЕ ВИС'Ѣ • ДА П'ТИЦИ НЕ НАЧАЛЫ ЕГО БЫША НО И ДРЕВО СОУХО НА НЕ ЖЕ Б'Ѣ ПОВ'ѢШЕНЪ ПРОЗѠБЕ И В'ѢТВИ РАСПОУСТИ (288v22–27)

8.3.3 Závěrečné shrnutí

Analýza úseků nepřeložených z *Gump* z větší části potvrzuje domněnky vyslovené již ve starší literatuře. Hlavním zdrojem pro stsl. překladatele byla s největší pravděpodobností česká redakce lat. legendy *Cres*, což dokazují některé doklady (kap. 6, 12, 15, 30), v nichž je znění *Cres^{Boh}* stsl. textu blíží než *Cres^{Bav}*. Existuje však i ojedinělý doklad, v němž je znění *VencNik* blíží redakci bavorské (kap. 15). Na druhou stranu lze identifikovat též místa, kdy se se stsl. textem shodují obě redakce *Cres* (kap. 7, 8, 16). Opomenout nemůžeme ani četné doklady, v nichž je *VencNik* nejbliže znění *Krist* (kap. 10, 11, 13, 15, 17, 18 a 23), což snad lze považovat za důkaz, že stsl. překladatel měl tuto v minulosti tolik diskutovanou legendu k dispozici, zároveň je však třeba podotknout, že

znění *Krist* a *VencNik* není v žádné z uvedených kapitol zcela totožné. Lze proto předpokládat, že *VencNik* i *Krist* mohly čerpat z totožného společného zdroje.

Pokud bychom měli obecně zhodnotit, která legenda je textu *VencNik* v částech nepřeložených z *Gump* bližší, je to nepochybně už kvůli svému stylu *Cres*, protože *Krist* se shoduje spíše na rovině motivů než přesnějších větných ekvivalentů. Další legendy zmiňované v literatuře, především *Lauren*, taktéž mohly snad sloužit překladateli jako předloha či jako motivický zdroj (kap. 3, 18, 19), nicméně spíše jen okrajově. V každém případě je však zřejmé, že stsl. překladatel *VencNik* měl pro svou práci k dispozici i další legendistické texty, pramenné zdroje či ústní tradici, z čehož evidentně hojně čerpal. Četnost zjevných citací z minimálně dvou lat. václavských legend, navíc stylisticky velmi odlišných, také odporuje případné existenci tzv. slovanského Gumpolda.

9 Biblické citáty ve *VencNik*

Analýza biblických citátů v českocírkevněslovanských památkách obecně a jejich případné srovnání se staročeským biblickým překladem úzce souvisí s problematikou původního rozsahu a konkrétní podoby staroslověnské bible, což však není do všech detailů, především v otázce apoštolských textů, vyřešeno v podstatě dodnes. Prozatím byly podrobeny zkoumání zejména biblické citáty v *Bes*, nejrozsáhlejší českocírkevněslovanské památce. V této souvislosti je nutné připomenout, že veškerá analýza probíhala ještě v době, kdy *Bes* neměly vlastní kritickou edici.

Prvním náznakem zájmu o biblické citáty v *Bes* je stručná podkapitola *Význam Besěd pro srovnávací výzkum textů* (Mareš 2000: 391–395) zpracovaná v rámci rozsáhlé studie F. V. Mareše *Česká redakce církevní slovanštiny ve světle Besěd Řehoře Velikého (Dvojeslova)* (Mareš 2000: 368–402). Mareš se soustředil především na vybrané drobnosti a zajímavosti a upozornil na význam porovnání biblických citátů z *Bes* se staročeským biblickým překladem. Touto problematikou se zabýval v pol. 80. let i Vladimír Kyas (Kyas 1985), který však důkladnější analýzou evangelních citátů prokázal, že text *Bes* sice vykazuje známky počesťování staroslověnského evangeliáře, staročeský evangeliář ze 13. století však vychází z vlastní ústní tradice a pokud na citáty *Bes* vůbec navazuje, tak jen zcela okrajově. Kompletní přehled citátů SZ a NZ v *Bes* vypracovala podle Pogodinova rukopisu č. 70 v 70. letech 20. století I. Páclová (Páclová 1976) a na základě této podrobné analýzy konstatovala, že v *Bes* se vyskytují citáty shodné s řeckým zněním a nejstaršími staroslověnskými překlady, citáty shodné s řeckým originálem, ne však s nejstarším staroslověnským překladem, a citáty neshodující se ani s řeckým originálem ani s nejstaršími staroslověnskými překlady. V 90. letech se biblickými citáty *Bes* zabývala P. Stankovska (podrobněji viz Fekťková–Stankovska 1996), a to především srovnáním českocírkevněslovanského textu *Bes*, citovaného taktéž podle Pogodinova rukopisu, resp. přepisu, který vypracoval K. Haderka a F. V. Mareš, a textu dochovaného v charvátskohlaholských breviářích, citovaného podle Novljanského breviáře č. 2. Stankovska v *Bes* identifikovala celkem čtyři typy evangelních citátů: 1. podle nejstaršího staroslověnského překladu (ať už z tetraevangelia nebo evangeliáře), 2. podle nejstaršího staroslověnského překladu revidovaného podle řeckého nebo latinského znění, 3. podle dnes neznámého překladu, 4. překlad vytvořený *ad hoc*.

Na úvod vlastní analýzy biblických citátů ve *VencNik* je třeba zdůraznit, že druhá václavská legenda poskytuje oproti *Venc*, která obsahuje i přes svůj relativně malý rozsah poměrně velký počet biblických citátů a aluzí, nepoměrně chudší materiál, o *Bes*, v nichž je obsaženo přibližně 850 biblických citátů, se v tomto ohledu ani nemá cenu příliš zmiňovat. Hlubší analýzu rovněž komplikuje skutečnost, že z biblických citátů obsažených ve *VencNik* má pouze jeden částečnou paralelu v *Bes* (ovšem bohužel té části, která není přítomna ve *VencNik*), nelze tedy v žádném případě uvažovat o smysluplném srovnání s nejrozsáhlejší českocírkevněslovanskou památkou, stejně jako s textem *Venc*, který příslušné biblické citáty také neobsahuje. Lze však předpokládat, že postup

překladatele byl stejný jako v případě *Bes*, totiž že při překladu biblických citátů použil buď latin-skou předlohu *Gump*, přiklonil se k ní a pak citát *ad hoc* přeložil, nebo citoval staroslověnský (archaický) biblický překlad po paměti či z textu, který měl k dispozici.

V textu *VencNik* lze identifikovat pouze jeden citát ze žaltáře **Ps118:100**, tři citáty z Nového zákona – **L6:37**, **1C13:11**, **G6:2** – a jednu aluzi na citát z apoštola **2T4:2**. *Gump* obsahuje v kap. 10 ještě evangelní citát **Mc9:22**, ten však není do staroslověnštiny přeložen. V následujícím přehledu citátů doložených ve *VencNik* je řecké znění citátů SZ uvedeno podle Septuaginty, znění novozákonních citátů podle Nestle-Alanda, lat. znění podle Vulgáty. Text *Gump* je převzat z Pertzovy edice, staroslověnský překlad pak podle *Sin* v případě žaltářního textu a dále příslušných staroslověnských překladů NZ, které budou podrobněji rozvedeny u jednotlivých citátů. Za reprezentanta archaického překladu apoštola zde budeme pracovně považovat apoštol Crkolezský (dále *Crk*), přestože studium překladu této části NZ není zdaleka uzavřeno (Pilát 2015). Relevantní rozdíly budou naznačeny červeným fontem.

Ps118:100

Sept: ὑπερ πρεσβυτέρους συνῆκα ὅτι τὰς ἐντολάς σου ἐξεζήτησα.

Vg: super senes intellexi quia mandata tua quaesivi.

Sin: паче старейцъ разꙋмѣхъ. ꙗко заповѣдѣи твоѣхъ възискахъ.

VencNik (281v3sq): паче старейцъ разꙋмѣ ꙗко заповѣдѣи твоѣ възискахъ.

Analýza žaltářních citátů v českocírkevněslovanských památkách stojí oproti textům evangelním poněkud v pozadí, z novější literatury srov. pouze zde již zmíněnou studii V. Čermáka z roku 2013. Jediný žaltářní citát **Ps118:100** ve *VencNik* je shodný s nejstarším staroslověnským překladem reprezentovaným zněním *Sin*, samozřejmě s přihlédnutím k vokalizaci jeru **возискахъ** ve *VencNik*. Citát bohužel nemá předlohu v *Gump* ani paralelu v *Bes*, nemůžeme tedy jeho znění porovnat. Z hlediska překladové techniky citát také neposkytuje zajímavý materiál. Lze pouze konstatovat na základě srovnání se zněním Vulgáty, že lat. spojka *quia* s predikátem v pf. je ve *VencNik* přeložena stsl. ꙗко s aoristem.

L6:37

Nestle-Aland: καὶ μὴ κρίνετε, καὶ οὐ μὴ κριθῆτε, καὶ μὴ καταδικάζετε, καὶ οὐ μὴ καταδικασθῆτε. ἀπολύετε, καὶ ἀπολυθῆσεσθε.

Vg: Nolite iudicare et non iudicabimini, nolite condemnare et non condemnabimini, dimittite et dimittemini.

Gump: Nolite iudicare et non iudicemini, et nolite condemnare, et con condemnabimini. (6: 215, 22sq)

VencNik: не **ꙋсꙋжꙋаѣте** ꙗко не ꙋсоꙋꙗꙋѣте сꙋ • и не **пониꙋаѣте** ꙗко не **пониꙋѣнї** бꙋꙋѣте (277v16sq)

Mar: ꙗ не сѣдите сѧ да не сѣдаѣтъ вамѣ, не осѣждайте да не осѣдаѣтъ васѣ, отъпоустите и отъпоустѣтъ вѣи.

Novozákonní citát **L6:37**²⁰ je v *Gump* citován ve zkrácené podobě, tzn. bez závěrečného *dimittite et dimittimini*, a tohoto zkráceného znění se držel i překladatel *VencNik*, což by snad mohl být doklad jeho snahy držet se striktně latinského znění legendy. V *Bes* je naopak doložen pouze konec toho citátu: ѿпоустите ꙗ ѿпоустѣтъ сѧ вамѣ (183aβ5–6), který ovšem není ve *VencNik*. Odlišnosti od původního staroslověnské překladu, který zde reprezentuje *Mar*, jsou u tohoto citátu především v rovině lexikální. Lat. *condemnare* je přeloženo lexémem понижати²¹, který se vyskytuje v okruhu památek *SJS* pouze ve *VencNik* a *Bes* (za lat. *humiliare*), a mohli bychom ho tedy snad považovat za bohemismus, jinak je však toto sloveso doloženo také v památkách charvátskohlaholských (Bláhová 1993: 433). Užití slovesa понижати v tomto citátu bychom také mohli chápat jako úsilí překladatele vyhnout se opakování slov. Na rozdíl od archaického překladu, kde je dokonavé сѣдити, je ve *VencNik* za řec. κρίνετε, resp. lat. *nolite iudicare* užito nedokonavého осѣдаѣти.

1C13:11

Nestle-Aland: ὅτε ἦμην νήπιος, ἐλάλουν ὡς νήπιος, ἐφρόνουν ὡς νήπιος, ἐλογιοζόμεν ὡς νήπιος, ὅτε γέγονα ἀνὴρ, κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου.

Vg: Cum essem parvulus, loquebar ut parvulus, sapiebam ut parvulus, cogitabam ut parvulus, quando factus sum vir, evacuavi quae erant parvuli.

Gump: Cum essem parvulus, loquebar ut parvulus, [*sapiebam ut parvulus, cogitabam ut parvulus,*] quando [*autem*] factus sum vir, evacuavi quae erant parvuli. (13: 218, 12–14)

VencNik: егда бѣ младеиць гл҃ахъ акѣ младеиць ꙗ егда бѣхъ моѹ ѿтверѣѡ младеицькаа (281r22sq)

Crk: егда бѣхъ младеиць ꙗ гл҃ахъ ѿко младеиць ꙗ мадрѣствовахъ ѿко младеиць ꙗ мыслѣхъ ѿко младеиць егда же быхъ мжжъ ꙗ вѣрѣхъ младеицнаа (120r25–120v2)

V apoštolním citátu **1C13:11** je ve *VencNik* oproti *Gump* vynechán překlad prostřední části verše *sapiebam ut parvulus, cogitabam ut parvulus*. Zatímco ve *VencNik* je lat. *ut* přeloženo pomocí stsl. акѣ, v *Crk* je na stejném místě doloženo stsl. ѿко, jiné zásadní rozdíly však v překladu nejsou. Za

²⁰ Citát není doložen v evangeliářích, proto zde citujeme pouze *Mar*.

²¹ K tomuto lexému viz také kap. 11.3.2.

zmínku stojí také překlad lat. *parvulus* pomocí subst. **младенѣцѣ**. Subst. *parvulus* je doloženo rovněž v *Bes*, zde je jednou též přeloženo pomocí **младенѣцѣ** (28, 186aα4), dále jednou subst. **дѣтѣ** (30, 201bα10) a jednou slovním spojením **малѣ и сѣмѣренѣ** (7, 32bβ15). K překladu vedlejší věty obsahové *quae erant parvuli* viz kap. 10.3.1, doklad 5a.

G6:2

Nestle-Aland: Ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε καὶ οὕτως ἀναπληρώσετε τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ.

Vg: Alter alterius onera portate et adimplebitis legem Christi.

Gump: Alter alterius honera portate. (7: 215, 46sq)

VencNik: **дрѣгѣ дрѣжѣна бремена понесете** (278r29sq)

Crk: **[д]роуѣгѣ дрѣгѣгѣ тѣ[го]ти носите** (147b12sq)

Nejvíce odlišností od předpokládaného původního staroslověnského překladu vykazuje z analyzovaných citátů apoštolských citát **G6:2**. V intencích výše uvedeného citátu **L6:37** se překladatel opět držel zkrácené verze uvedené v *Gump*, tzn. bez překladu řec. καὶ οὕτως ἀναπληρώσετε τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ, resp. lat. *et adimplebitis legem Christi*. Na rovině morfologické nacházíme v *Crk* zřejmě přesnější překlad řec. ἀναπληρώσετε a lat. *portate* pomocí 2pl. imperativu **носите**, zatímco ve *VencNik* je doložena 3sg. **понесете** k Nsg. **дрѣгѣ**. Odlišně od zřejmě původního staroslověnského překladu je také řešen překlad řec. vespolečného zájmena ἁλλήλων, resp. lat. *alter alterius*. Zatímco *Crk* (a ve shodě s ním i další texty apoštolské texty, např. Christinopolský apoštol) překládá **[д]роуѣгѣ дрѣгѣгѣ**, překladatel *VencNik* volil variantu shodného přívlastku **дрѣжѣна бремена** (místo pro srovnání citováno i v *SJS* I: 520), přičemž lexém **дрѣжѣнѣ** se vedle apoštolů a *VencNik* vyskytuje ještě v *Supr* a *Bes*.

Pokud jde o lexikum, v původním stsl. překladu je za řec. τὰ βάρη, resp. lat. *onera* staroslověnské **тѣ[го]ти**, ovšem *VencNik* překládá **бремена**, tedy lexémem, který se např. v *Bes*, na rozdíl od zmíněného **тѣгота** (15bβ123) ve významu *difficultas*, vůbec nevyskytuje. V části lat. kartotéky, která eviduje lexémy památek mimo *Bes*, je lexém *onus* doložen pouze v tomto dokladu z *VencNik*, jednou je doloženo sloveso *onerare* ze Svatovítské legendy, přeložené **вѣзложити тѣготи**.

2T4:2

Nestle-Aland: κήρυξον τὸν λόγον, ἐπίστηθι εὐκαίρως ἀκαίρως, ἐλεγξον, ἐπιτίμησον, παρακάλεσον, ἐν τάσῃ μακροθυμίᾳ καὶ διδαχῇ.

Vg: Praedica verbum insta oportune inopportune argue obsecra increpa in omni patientia et doctrina.

Gump: oportune cathezizans atque importune obiurgatus. (7: 216, 5)

VenNik: добръ (P *add* оуча) и не добръ величал (278v9sq)

Crk: проповѣдан слово на стон въ блго врѣмѣ и без врѣмене величѣи, запрѣти, шмоли въ всакомъ трѣпѣни и шченїи (199b15–18)

Aluze na citát **2T4:2** je dokladem toho, že rkp. P *VencNik* mnohdy zachovává lepší čtení (оуча) než rkp. K, v němž v tomto konkrétní dokladu chybí ekvivalent lat. *cathezizans*. Zajímavý je zde překlad lat. ptc. perfekta pasiva *obiurgatus*, které je do stsl. převedeno pomocí ptc. prézenta aktiva величал.

Biblické citáty ve *VencNik* tedy vzhledem ke svému malému počtu poskytují velmi omezený prostor pro konkrétnější závěry. Jediný starozákonní citát se věrně drží původního staroslověnského překladu, novozákonní citáty **L6:37** a **G6:2** se přidržují latinského znění dochovaného v *Gump*, ovšem s tím, že citát **G6:2** vykazuje rozdíly oproti původnímu staroslověnskému překladu. Citát **1C13:11** se zase s jednou výjimkou věrně shoduje s původním překladem, nedrží se však širšího znění doloženého v *Gump*.

10 Analýza překladové techniky *VencNik*

V následující kapitole této práce analyzující překladovou techniku z latiny do staroslověnštiny se pokusíme představit materiál co nejširšího spektra jazykových, především morfosyntaktických jevů, které nám pomohou objasnit hlavní tendence staroslověnského překladatele *VencNik*. Morfologii se budeme z důvodů, které budou objasněny dále, věnovat pouze okrajově (kap. 10.1). Po analýze lat. plusquamperfekta, futurálních konstrukcí a konjunktivu ve větách nezávislých, se budeme zabývat především způsobem překladu lat. gerundia a gerundiva (kap. 10.2), obsahových propozic (kap. 10.3), vedlejších vět příslovečných (kap. 10.4), vedlejších vět vztahných (kap. 10.5) a také ablativu absolutního (10.6), součástí této kapitoly je i rozbor *hendiadys* (10.7).

Problematikou překladové techniky participia futura aktiva a jeho konstrukcí, gerundia, gerundiva a ablativu absolutního se v tzv. *Responzích latinské syntaxe* zabýval podrobně V. Konzal (1994, 2005, 2012), příslušné doklady budou proto citovány poněkud stručněji než ostatní materiál. Na druhou stranu v citovaných úsecích budeme kromě sledovaného jevu upozorňovat i na další jazykové nebo textologické jevy hodné pozornosti. V jednotlivých podkapitolách se také pokusíme, pokud to ovšem materiál umožní, porovnat úseky přeložené z *Gump* a úseky nepřeložené.

Při citování dokladů budeme důsledně citovat podle námi připravené edice *VencNik*. Stsl. úseky nepřeložené z *Gump* budou uváděny podtrženým fontem, lat. úseky *Gump*, které nemají ekvivalent ve staroslověnštině, budou citovány kurzivou v hranatých závorkách. Pro lepší orientaci v textu legendy budou rovněž u lat. textu citovaného podle Pertzovy edice uvedena čísla kapitol. V mnoha případech budou u některých vybraných syntaktických a stylistických jevů citovány poměrně obsáhlé úseky staroslověnského a latinského textu, proto jsme se rozhodli zvýraznit analyzované části latinského i staroslověnského znění červenou barvou.

Vzhledem k bohatosti materiálu a syntaktické obtížnosti lat. předlohy existují pochopitelně doklady, v nichž se objevuje více jevů hodných analýzy. Kvůli přehlednosti jsme se takové doklady rozhodli zpracovat na více místech, příslušný jev bude vždy řešen v odpovídajících kapitolách, na něž bude v textu průběžně odkazováno.

10.1 Překladová technika vybraných morfologických jevů

Komplexní analýzu morfologických jevů ve *VencNik*, např. překlady lat. minulých časů imperfekta a perfekta, komplikuje skutečnost, že obdobné zkoumání překladové techniky nebylo zatím provedeno u *Bes*, nejrozsáhlejší církevněslovanské památky českého původu přeložené z latiny. Je také otázkou, nakolik relevantní výsledky by takové zkoumání přineslo. Omezíme se zde proto pouze na analýzu překladu vybraných morfologických jevů, konkrétně lat. plusquamperfekta a futura II, což jsou jevy sice co do frekvence omezené, mohou však poskytnout zajímavý pohled na překladovou techniku, dále na konstrukce obsahující lat. participium futura aktiva a především na překlad konjunktivu ve větách primárně nezávislých, jehož překladová technika byla již částečně analyzována na materiálu vybraných modliteb z tzv. Jaroslavského sborníku (Vepřek 2013).

10.1.1 Překlad indikativu plusquamperfekta

Lat. plusquamperfektum vyjadřuje předčasnost děje věty vedlejší před dějem věty hlavní, nicméně ani v klasické latině nebylo jeho užití obligatorní. V *Gump* je tento slovesný čas doložen pouze ve 4 dokladech. Ve dvou případech je plusquamperfektum přeloženo stsl. imperfektem, jednou aoristem a jednou participiálním tvarem, ani jednou tedy překladatel nezvolil ekvivalentní plusquamperfektum staroslověnské.²²

- 1) Quicquid namque docentium studia in eo **praesignaverant**, honestis actibus ipse complevit. (7: 215, 35sq) – аще что наоучающѣ хистроствѣ **преже видаше** не ленивыми дѣлы сѧ исполнѧше. (278r6–9)

⇒ Lat. plusquamperfektum *praesignaverant* je do staroslověnštiny přeloženo pomocí imperfekta **видаше**, význam lat. předpony *prae-* je obsažen ve stsl. adv. **преже**.

- 2) [divinarumque orationum seriem, quam] parvo inscriptam libellulo diligentius occultiusque secum servando retinuit, depositis [interim] secularis negotii curis, duodecies vel plus eo, [quamvis interdum nisi] sub secretiore cubiculi vel ipsius thalami [silentio orandi locus concedi non posset], inter noctis vel diei [certas vicissitudines] casta intentione Christum laudando ad finem [usque] **perlegerat**. (12: 218, 1–5) – к'ниги написаны малы блюдѣнїемъ и тиннѣ хранѧ • оу себе по с'коутѣмъ д'рѣжаше • оукланѧ сѧ сѣдовѣ мирьскїа печали • два кратѣ на десѧте • или боле в' тиннѣи лож'ници полога своего • мѣтвѧ тиннымъ прилежаше • в ноцїи и въ д'ни чѣтымъ смотренїемъ хѧ похвалѧ до конца **прочитааше** (281r3–10)

²² Výskyt plusquamperfekta je velmi omezen i ve stsl. evangelních textech, kde je doložena pouze 3. os. pl., a to převážně v evangeliu sv. Jana, pouze ve třetích osobách je tento slovesný čas doložen také v *Supr* (Weingart 1937–1938: 374).

⇒ Lat. plusquamperfektum *perlegerat* je v tomto dokladu přeloženo staroslověnským imperfektem *прочитаашѣ*. K překladu lat. věty vztažné viz kap. 10.5, oddíl 2d, doklad č. 1.

- 3) *Transcursa [interim] annorum iuvenilium tam felici aetate, in virilis animi robur dux ipse altius conscenderat*, paulatimque suorum vana sectantium consilia viriliter abiciens, eorumque errabundam a vero ignorantiam non modicum abhominatus, die quadam militum et amicorum contione in palatio facta, [*huiusmodi*] ipsos effamine increpationis alloquitur. (13: 218, 6–10) – *прѣминуѡущѣ лѣтомиѣ оуности сѣго тако съчастнѣ на моѡсѣкѣа • оумы силнѣи кнѣзь самѣ вышѣ вшѣ • и по малѣ мѡжѣ своихъ безоумныѣ съвѣты въследѡиѣа • мѡжески ѡверѣтъ ѡ себе и заблѡуженїе ихъ невидѣниѣа ѡ истинѣа вѣа не малы вознѣнавидѣвъ • въ єдинѣа ѡ дїи созѣва болярѣ свѡа и дрѡжнѣ в' полатѡу • нача к' нимѣа съ сѣарѡ глѣти* (281r10–18)

⇒ Lat. plusquamperfektum *conscenderat* (resp. *lépe conscederat*, jak je doloženo v ostatních rukopisech mimo *Gump^{Wolf}*) je do staroslověnštiny přeloženo Nsg. m. participia präterita aktiva *вшѣ*. K překladu abl. absol. *transcursa [interim] annorum iuvenilium tam felici aetate* viz kap. 10.6.1.1, oddíl 2c, doklad č. 2. K překladu abl. absol. *contione in palatio facta* viz kap. 10.6.2.2, oddíl 2a, doklad č. 1.

- 4) *inde ad aecclesias sancti Viti martiris, quam ipse construxerat*, religiosiore condendum sepultura transferri debeat (23: 221, 27sq) – *ѡ тѣдѣ тѣло сѣое принести подѡвало бы к црѣвѣа сѣго вѣта мчѣка юже сѣа сѣзѣа чтѣнѣишиѣа погребенїеа положатѣа* (286v6–9)

⇒ Lat. plusquamperfektum *construxerat* obsažené ve vedlejší větě vztažné (viz také kap. 10.5, oddíl 2b, doklad č. 7) je do staroslověnštiny přeloženo aoristem. K překladu akuzativu gerundiva *condendum* viz kap. 10.2.2.4, doklad 8a.

10.1.2 Překlad indikativu futura II

Stsl. futurum II je tvar velice vzácný, v kanonických stsl. památkách je známo pouze 7 dokladů. Různí badatelé interpretují význam tohoto slovesného tvaru odlišnými způsoby, Večerka např. soudí, že futurum II vyjadřuje předčasnost v budoucnosti. V relativně velkém počtu se futurum II vyskytuje v *Bes*, kde ho podrobně analyzovala Z. Hauptová (Hauptová 2008). Z této studie plyne, že se tvar futura II v *Bes* nejčastěji objevuje ve vztažných větách s významovým odstínem eventuality, ale také jako ekvivalent identického času v latině (Hauptová 2008: 96–97). V *Gump* lze identifikovat pouze jediný doklad futura II, nelze tedy očekávat, že budeme moci cokoliv relevantního doplnit k závěrům výše zmíněné studie.

1) překlad imperativem/aoristem:

- a) melius hodie tibi **praeparavero** convivium (19: 220, 33sq) – дѣнь ти лѣпѣи пиръ **оустрои** (285r1)

⇒ Překlad lat. futura II *praeparavero* lze interpretovat více způsoby. V obou rukopisech je doložen překlad pomocí stsl. **оустрои** (285r1, P 54, 2), který lze čistě morfologicky interpretovat buď jako imperativ nebo jako aorist. Vašica ve své edici emendoval tento tvar zřejmě podle lat. znění na 1. os. ind. prézenta **оустрою**. Pokud bychom interpretovali tvar **оустрои** jako indikativ aoristu, který by však, podobně jako imperativ, neodpovídal lat. textu osobou, lze uvažovat o chybě překladatele, který mohl tvar *praeparavero* zaměnit s plusquamperfektem *praeparaveram*, což není vzhledem k obvyklým skripčním koncovým m v latinských rukopisech vyloučeno.

10.1.3 Překlad participia futura a dalších futurálních konstrukcí

Latinské participium futura aktiva (dále PFA) se obvykle používá buď ve funkci shodného pří-
vlastku, např. *puer laudaturus* (chlapec, který chce chválit), nebo v konstrukci tzv. opisného časov-
vání aktivního, např. *femina laudatura erat* (žena chtěla chválit). Velice časté je pak užití PFA v la-
tinských infinitivních vazbách, tj. v akuzativu s infinitivem a nominativu s infinitivem, kde vyja-
druje následnost ve vztahu k řídicímu slovesu věty, např. *puer patrem venturum esse dicit* (chlapec
říká, že otec přijde). Překladovou technikou tohoto lat. jmenného tvaru, resp. futurálních kon-
strukcí obecně se zabýval V. Konzal (Konzal 1994). Hned na úvod je třeba předeslat, že v *Gump* je
užití PFA velmi ojedinělé. Identifikovat lze pouze **6** dokladů, z nichž jeden je součástí Acl, a bude
proto zpracován v rámci kapitoly o obsahových propozicích (viz kap. 10.3.1, doklad 1b). Kon-
strukce opisného časování aktivního, která je v *Bes* překládána participiem prézenta aktiva a slo-
vesem **бѣити**, např. *quid in sua excusatione dicturi sunt* – что бѣ испѣрѣннѣ • своѣ рекоуѣ соуѣтъ
(7, 33aβ23–ba1), se v textu *VencNik* nevyskytuje ani jednou. Identická konstrukce je nicméně ve
VencNik doložena také, ovšem v částech bez latinské předlohy, např. **пристаа бѣ** (280v23) nebo
размыш'лаа естъ (287r10).

1) překlad participiem prézenta aktiva:

- a) Sed divinitus praedestinatione **rem** [*postmodum tamen*] **futuram** tum [*fuisse certum con-
stat dilatatum*] (15: 219, 8–9) – но бѣжественнымъ прѣвѣдѣннѣ • совѣ бѣдѣщїи тогда ѡ себѣ
истин'но прогавлѣ оувидѣ стѣи (282r28–30)

⇒ Lat. *rem futuram* je do stsl. bez původního vloženého *postmodum tamen* přeloženo
совѣ бѣдѣщїи. *Futurus* je zde, jak napovídá i stsl. překlad, chápáno již jako adjektivum

a nikoliv jako futurální participium od slovesa *esse*. Doklad cituje i V. Konzal (Konzal 1994: 195–196), ovšem bez upozornění na nepřeložený úsek.

- b) **Anima** sacratissima carnei clausura domicilii sub tot vulnere exuta tormentis, nobili triumpho angelicis subvecta manibus, summi remuneratoris aspectum gaudio **visura**, et inter gloriosos martirum ordines per aevum **concessura** sub 4 Kalendarum Octobrium perpetuo laetantia regni coelestis ingreditur consortia. (19: 220, 48–221, 4) – а дѣла чистѣиши ѿ плѣскаго заклепѣнна хранины • толицими азвани извѣчена • моуками чѣтною побѣдою • **похвалани** аггѣльскани роуками поѣтѣтъ • вышнѣ оущедрителѣ ѡчиима радостно **видѣши** • и въ славыны мѣнцехъ лицѣ въ вѣкы **на прѣлѣ сѣдѣща** четвертын днѣ пре кландомѣ октѣбрѣ • въ вѣчное веселие црѣва нѣнаго вниде (285v7–16)

⇒ Tento doklad, který ve stručnější podobě cituje V. Konzal (Konzal 1994: 196), lze zařadit k těm komplikovanějším, především z důvodu složitější struktury latinské předlohy. Participium *visura* je přeloženo stsl. participiem prézenta aktiva **видѣши**, ekvivalent lat. *concessura* je stsl. ptc. prézenta akt. **сѣдѣща**. Pokud jde o další části tohotu úseku, lat. superlativ *sacratissima* je přeložen stsl. komp. ve funkci superlativu **чистѣиши**. Stsl. inst. pl. **похвалани** pokládá J. Vašica (Vašica 1929: 112, pozn. 43) za glosu omylem vsunutou do textu, jež měla snad komentovat lat. *nobili triumpho* přeložené stsl. чѣтною побѣдою. V kontextu dalších dokladů je ale možné uvažovat i o záměru překladatele doplnit k чѣтною побѣдою další souřadně spojený výraz **похвалани** аггѣльскани. Chybný je naopak zřejmě překlad lat. *martirum* stsl. мѣнцехъ, ovšem doložený v obou dochovaných rukopisech (57, 1 мѣнцѣхъ), který J. Vašica ve své edici zřejmě oprávněně emendoval na моученичехъ.

- c) *intervenire pro me morituro* (27: 222, 37) – помѣи сѣ за мѣ оумирающаго (289r5sq)

⇒ Abl. sg. participia futura aktiva *morituro* je do staroslověnštiny přeložen pomocí ptc. préz. akt. imperfektivního slovesa оумирающаго, čímž zaniká vztah následnosti, který je schopno vyjádřit lat. ptc. futura.

2) překlad participiem perfekta pasiva:

- a) brevis tamen **seriola** subnotacionis, quamvis corrupte [*prolata*], victoriosissimi imperatoris augusti Ottonis secundi sacro iussu rusticitati nostrae imposita, memorabilis viri nomen gestorumque insignes mentiones paulo **post declaratura** (Prol: 213, 31–33) – ѡбаче кратѣкѣмъ **сказанїемъ** • аще и нечѣмъ написанїемъ но по велѣнїю

ПОВѢДѢТЕЛ'НАГѠ ЦРѦ И АВ'ГОУСТА • МИРЬСКАГО ѠТЫ В'ТОРЬІ СѢМЪ ЕГО ПОВЕЛѢНІЕ • СЕЛЪС'КІИ
НАШИМЪ ОУСТАВЛЕНІЕМЪ ПАМѦНАГО МОУЖА ИМА И ДѢІАНІА И ЗНАМЕНІА • ПАМѦТИ МАЛО ПОТѢ
ПРОПЕВ'ЛЕНЬА (275r6 –13)

⇒ Doklad z konce prologu je také jedním z komplikovanějších a ilustruje, jak obtížné bylo pro překladatele zorientovat se v těžko srozumitelné předloze. Lat. výraz *seriola subnotacionis* je do staroslověnštiny přeložen instrumentálem **сказаніемъ**, k tomu shodný přívlastek *declaratura* pak stsl. acc. pl. f. participia perfecta pasiva **пропѣв'леныа**, zřejmě nesprávně spojeným se stsl. Gsg. od subst. **памѣть**, protože překladatel pravděpodobně vztah mezi lat. *seriola* a *declaratura* neidentifikoval. Lat. *pro-lata* naopak není do stsl. přeloženo vůbec, na jeho místě je zřejmě nepatřičné **по по велѣнію**, poněvadž dále v textu je *sacro iussu* přeloženo **сѣмъ его повелѣніе**.²³ SJS však interpretuje toto místo odlišně a za překlad lat. *iussu* považuje stsl. **по велѣнію** (SJS I: 179). Lat. shodný přívlastek *augusti* je ve stsl. chápán nikoliv jako adjektivum, ale jako substantivum a tedy přeložen souřadně připojeným gen. **ав'гоуста**, což však nemusí být nutně dáno neznalostí překladatele, nýbrž jeho snahou po užití výrazového prostředku *hendiadys* (viz kap. 10.7). Lat. *rusticitati nostrae imposita* je do staroslověnštiny přeloženo rovněž nepřesně **сельс'кѣи нашимъ оуставленіемъ**, tedy pomocí Isg. substantiva a shodným přívlastkem. Lat. *insignes mentiones* je přeloženo souřadným spojením **дѣіаніа и знаменіа**.

Jak je patrné z přehledu dokladů, které však mají pro svůj malý počet jen omezenou vypovídací hodnotu, volil stsl. překladatel pro překlad participia futura aktiva v pozici přívlastku buď participium prézenta aktiva, šlo-li o následnost či současnost, a to ve třech případech (oddíl 1), nebo v jednom případě participium perfecta pasiva (oddíl 2), kde je však následnost vyjádřena lexikálně – v lat. pomocí adv. *post* a ve stsl. pomocí adv. **потомъ**.

²³ Téměř identický kontext najdeme v textu *VencNik* ještě jednou, a to v dokladu **и азъ по велѣнію твоємъ хоцѣ ѡсновати црѣвь сѣомоу вѣтѣ** (282v5–7), rkp. P má doloženo čtení **повелѣнію** (43, 5), viz také SJS I: 179.

10.1.4 Konjunktiv ve větách nezávislých

Lat. konjunktiv představuje v nejobecnějším smyslu řečeno slovesný způsob, který naznačuje, že se děj vyjádřený predikátem odchyluje od reálného děje. Ve větách nezávislých tak může nabývat různých významových odstínů, např. přání, rozkazu, potenciality, ireality apod., přičemž tento konkrétní význam je patrný z kontextu a je také do určité míry záležitostí subjektivní interpretace čtenáře či autora. Není třeba příliš zdůrazňovat, že při analýze překladové techniky tohoto slovesného způsobu je nezbytné mít důsledně na paměti, jakou funkci konjunktiv v daném kontextu má, a odlišovat konjunktiv závislý ve vedlejších větách (např. účelových) od konjunktivu ve větách nezávislých, jehož výskyt je méně častý a který bude zpracován v této kapitole.

Překladovou technikou lat. konjunktivu do stsl. obecně se zabýval prozatím pouze M. Vepřek (Vepřek 2013: 96–100) v Modlitbě vyznání hříšců (dále MVH) a Modlitbě sv. Řehoře (dále MSŘ). Materiál, který není vzhledem k relativně malému rozsahu modliteb nikterak početný, však Vepřek necituje v úplnosti (uveden je pouze celkový počet konjunktivů a vybrané doklady), detailněji se nezabývá ani funkcí konjunktivu a především nerozlišuje jednotlivé typy vedlejších vět, např. účelové od snahových. Kromě ne zcela důsledného popisu materiálu obsahuje analýza M. Vepřka také některá do jisté míry sporná vyjádření, např. není asi vhodné tvrdit (Vepřek 2013: 99, pozn. 7), že „poněvadž je v těchto případech (tzn. dokladech konjunktivu) vzýván Bůh, mohlo by být zde užití lat. imperativu v jistém smyslu nenáležité.“ Ve zmíněných dokladech se vyskytuje lat. zákaz, který se pravidelně tvoří zápornkou *ne* s konjunktivem přezenta či perfekta, *ne* + imperativ je zákaz tvořený nepravidelně (ale užívaný např. již v klasickém básnictví z metrických důvodů, např. *Aen* II, 48–49: „*equo ne credite, Teucric, quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentes*“), i když samozřejmě není vyloučeno, že ve středověké modlitbě by se zákaz vyjádřený pomocí imperativu mohl vyskytnout, v kontextu dalších vyjadřovacích prostředků MVH ho nelze očekávat. Stejně tak je problematické tvrzení (Vepřek 2013: 100), že v lat. větě *te deus ore tuo sancto et casto dixisti in quacumque die conversus fuerit* je užitím konj. perfekta dodržena souslednost časů, protože po vedlejším čase *dixisti* bychom očekávali buď konj. imperfekta pro vyjádření současnosti nebo konj. plusquamperfekta pro vyjádření předčasnosti. Vhodné by také bylo upozornit na skutečnost, že *conversus fuerit* není pravidelně tvořený tvar konj. perfekta, ale tvar vzniklý rekompozicí, která je u analytických slovesných tvarů pro středověké texty typická.²⁴ Při citování dalšího dokladu konj. perfekta *ipso fuerint peccata mea multiplicata* (Vepřek 2013: 100) by bylo vhodné uvést celý kontext, tedy *si nunc erit vindicta tua super me tanta quanta in me ipso fuerint peccata mea multiplicata* (Vepřek 2013: 159). I přes tyto nedostatky můžeme pro srovnání s materiálem *VencNik* citovat příklady přacího konjunktivu v MSŘ a MVH. V MŘS je jediným dokladem nezávislého konj. úsek *et sis*

²⁴ Na tuto skutečnost upozorňuje M. Vepřek ne zcela logicky až dále v textu na s. 101 v pozn. 11.

mihi mitis přeložený stsl. imperativem и буди ми кротокъ (77b1sq). V MVH pak najdeme 4 doklady, v nichž je samostatný konjunktiv také přeložen imperativem: *ne avertas faciem tuam* – не ѿврати лица твоего (151b4sq), *ne proicias me a facie tua* – не ѿврати мене ѿ лица твоего (151b6–8), *ne deseras me* – не ѿстави мене (152a1sq), *ne derelinquas me* – не ѿстоупи ѿ мене (152a3).

Samostatný konjunktiv není větším množstvím dokladů doložen ani v *Gump*, i když se jedná o text nepoměrně rozsáhlejší než MVH a MSŘ. Najdeme zde **11** případů, přičemž v pěti z nich je konj. přeložen konstrukcí да + prézens, třikrát indikativem prézenta, jednou imperativem, konstrukcí быти + ptc. prézenta pas. a kondicionálem. Konkrétní typy konjunktivu budou blíže určeny u jednotlivých dokladů.

1) Následující doklady obsahující lat. samostatný konj. přeložený konstrukcí да + prézens, lze ve staroslověnině blíže určit jako věty žádací (Večerka 2006: 201).

a) quocirca **vanescat** susurrationis vestrae adversum me conspiratio (13: 218, 24sq) – тѣмъже оуже **да исчезнетъ** роптаніе вашеѣго совѣта прѣвѣш мнѣ (281v13–15)

⇒ Lat. *vanescat* lze identifikovat jako konj. přací.

b) **cessent** saeva publicis conventibus inter vos consilia (13: 218, 25) – **да престануѣ** люты и злы ѡвѣ с'ложеніа в' васѣ и съвѣти (281v15sq)

⇒ Lat. *cessent* lze identifikovat jako konj. přací.

c) pacis amor domi forisque in regno **ferveat** (13: 218, 26) – мира любви в'нѣ • и в' домоу в' црѣвѣи **моѣ да воскипнѣ** (281v16sq)

⇒ Lat. *ferveat* lze identifikovat jako konj. přací.

d) negocia cuiuslibet utilitatis iudicum eversione **non damnetur** (13: 218, 26sq) – рѣчи котораго любо **сѣда противоу дѣлаш крѣвѣ да не соудятъ сѡ** (281v17–19)

⇒ Lat. *non damnetur* je zjevně zákaz vyjádřený konj. prézenta, ovšem se zápornkou *non* místo obvyklejšího *ne*.

e) parricidiorum scelera, quibus pollui soletis, a quoquam ultra **non praesumantur** (13: 218, 27sq) – мѣжи бо истовиѡ [sic!] грѣхи нмнже доселе ѡсквер'нали сѡ есте • боле того да ни ѿ когѡ **не дерз'нетъ сѡ** (281v19–21)

⇒ Podobně jako v předchozím dokladu i zde je vyjádřen zákaz konj. prézenta se zápornkou *non* místo *ne*. K překladu vedlejší věty vztažné viz kap. 10.5, oddíl 2b, doklad č. 4.

2) překlad indikativem prézenta:

- a) **salutet** vos salus omnium Christi (18: 220, 11) – **цѣлоуѣ** вы цѣлы всѣхъ хс (284r16)

⇒ Lat. *salutet* má funkci konj. přacího.

- b) calicem, quem manu teneo, in sancti archangelis [*Michahelis*] amorem ebibere unumquemque nostrum **ne pigeat** (18: 220, 12sq) – чашѣ юже азъ держоу роуцѣхъ • во имя сѣго архангѣла испити единому комоуѣ въ **подобаѣ** (284r16–18)

⇒ V tomto dokladu lze konjunktiv interpretovat jako zákaz, případně pobídku. K překladu vedlejší věty vztažné viz kap. 10.5, oddíl 1a, doklad č. 2.

- c) **quoquo modo valeas**, o pauper, surge, ac Pragam, Boemiae civitatem, quamvis omni data pro vehiculo quo feraris substantia (30: 223, 23sq) – **како можеши** ѿ оубогѣи • воставъ иди во градъ боѣскыи нарецаемыи прагъ аще и вса имѣнїа давъ на носилѣхъ на немъже тамо при нѣже тамо принедеши та (289v25–29)

⇒ Lat. konjunktiv lze interpretovat jako potenciální, tzn. *jakkoli bys mohl*. Za zmínku zde stojí také úsek во градъ боѣскыи нарецаемыи прагъ, který by mohl být vzdálenou aluzí na biblický citát **Mt2,23** εἰς πόλιν λεγομένην Ναζαρέτ, doložený ve stsl. překladech např. v *As*: въ градъ нарицаемъи назаретъ, a *Sav*: въ градѣ нарицаемѣ назарѣѣ. V *Bes* tento citát není doložen. K překladu vedlejší věty vztažné *quo feraris* viz kap. 10.5, oddíl 1c, doklad č. 2, k překladu ablativu absolutního *omni data ... substantia* viz kap. 10.6.2.1, oddíl 2a, doklad č. 14.

3) překlad kontrukcí БЪИТИ + ptc. prézenta pas.:

- a) grates immensae dilectioni tuae a nobis **sint relatae**, quia honorifice [*disposito*] heri convivio bene nobis et satis iucunde ministrasti (19: 220, 30sq) – велики ти **сѣуть** хвалы любве ѿ на **воздаемы** (284v25sq)

⇒ Lat. konj. *sint relatae* v tomto dokladu lze určit jako konj. přací, případně pobídku. Překlad pomocí slovesa БЪИТИ a ptc. préz. pas. je zřejmě nápodobou lat. analytického tvaru konj. perfekta pasiva. K překladu vedlejší věty příčinné uvozené spojkou *quia* viz kap. 10.4.2.1, doklad 1c.

4) překlad imperativem:

a) quae sunt agenda **ne differas** in longum (19: 220, 40) – **иже соуть дѣлаемаа не проваачи на долѣѣ**²⁵ (285r15sq)

⇒ Lat. zákaz vyjádřený pravidelně konj. prézenta a zápornkou *ne* je do stsl. přeložen záporným imperativem. K překladu predikativního gerundiva *quae sunt agenda* viz kap. 10.2.2.7, doklad 1a.

5) překlad kondicionálem:

a) Videsne, inquit, [*o funeste*]? Verti in te **posset** tuae crudelitatis exitium. (19: 220, 37sq) – **видѣши ли брата мои могати бы** сѧ на тѧ возвратити • твоѣа лютоѣти начатокъ (285r9–11)

⇒ V tomto dokladu lze *posset* interpretovat jako konj. potenciální.

Konjunktiv ve větách nezávislých je ve *VencNik* doložen v omezeném počtu dokladů. V největším počtu případů je přeložen pomocí konstrukce **да** + prézens, třikrát indikativem prézenta, další způsoby překladu, jako např. imperativ, se vyskytují pouze v jednom dokladu.

²⁵ K překladu slovního spojení **на долѣѣ** viz kap. 11.3.4.

10.2 Překladová technika gerundia a gerundiva

Překladovou technikou latinských tvarů gerundia a gerundiva se na materiálu českocírkevněslovanských památek přeložených z latiny systematicky zabýval prozatím pouze V. Konzal (Konzal 2005), je nicméně třeba zdůraznit, že podstatnou část takto vymezeného materiálu tvoří nutně doklady z *Bes*, jimž ve své studii věnovala pozornost také P. Fetková-Stankovska (Fetková-Stankovska 1997–1999: 155–164).

Cílem této podkapitoly je představit výlučně materiál *VencNik* v jeho úplnosti s nutným gramatickým komentářem. Ve shodě s postupem V. Konzala vyjdeme primárně z rozlišení na gerundium a gerundivum, které doplníme členěním na jednotlivé pády. Ojedinělé doklady opisného časování pasivního rozebereme samostatně (viz kap. 10.2.2.7).

10.2.1 Gerundium

Gerundium, neboli latinské slovesné substantivum, je svým tvarem vlastně neutrum gerundiva a vyskytuje se především v G, Acc. s předložkou, Abl. a ojediněle i v D. Při analýze překladové techniky tohoto latinského slovesného tvaru je potřeba vést kromě jiného v patrnosti změny, které gerundium prodělalo v průběhu vývoje latinského jazyka. Ve středověké latině je např. velmi časté užití Abl. gerundia ve funkci participia prézenta aktiva (viz kap. 10.2.1.2). Gerundium v dativu, které je obecně i v latině méně časté, se v *Gump* nevyskytuje.

10.2.1.1 Překlad genitivu gerundia

V textu *Gump* bylo identifikováno celkem 6 dokladů G gerundia (Konzal 2005: 168–169). Ve všech případech volil staroslověnský překladatel převod pomocí dějového substantiva, nejčastěji v genitivu, jiné výrazové prostředky doložené v *Bes*, např. infinitiv (*habens loquendi locum* – *мѡгъиѣи гл҃ати* Bes 9, 38bα17) nebo verbum finitum (*maxillam eis evadendi viam tribueret perforavit* – *челюсти юго прободе да овѣщамъ бы* Bes 25, 165aα17), ve *VencNik* nenacházíme.

1) překlad dějovým substantivem:

- a) qualis mensura ... ad certam **metiendi** comprehensionem (Prol: 213, 13–15) – *какова мѣра ... на истїн'ноу **жатеѣ** ѡбѣрати* (274r29–274v2)
⇒ V tomto dokladu je třeba upozornit na překladatelskou chybu vzniklou pravděpodobně chybným přečtením lat. předlohy, v níž překladatel zřejmě četl *metendi* místo *metiendi*.
- b) sensuque vera **intellegendi** desidiores (7: 216, 4) – *оумомъ истины **разоумѣнїа** лєнѣвѣиша* (278v8sq)

- c) regni fraterna manu **rapiendi** cupidus (15: 219, 6sq) – на црѣвѣ брат'не рѣкою похищенїа лакѣ (282r26sq)
- d) **probandi** causa (21: 221, 16) – искоушенїа рѣ (286r7sq)
- e) quibus multum super hoc mirantibus, eoque **abluendi** labore post inde cessantibus (21: 221, 18) – им'же бо на тѣ много чюднша сѧ тѣм'же троудѣ **омыванїа** • по сѣм'хъ абившємъ сѧ (286r11sq)
- ⇒ K překladu abl. absol. *quibus ... mirantibus* viz kap. 10.6.1.1, oddíl 1a, doklad č. 8.
- f) vice **loquendi** (22: 221, 23) – въ гл҃са м'есто (286r22)

10.2.1.2 Překlad akuzativu gerundia

Ačkoliv V. Konzal uvádí ve své studii řadu dokladů, pro akuzativ gerundia, především z *Bes* (Konzal 2005: 169–171), v částech přeložených z *Gump* se tento pád vyskytuje pouze jednou. Za standardní překlad akuzativu gerundia označuje V. Konzal dějové substantivum, ve *VencNik* je však přeloženo ptc. prézenta akt.

1) překlad ptc. prézenta akt.:

- a) vel istud ob coelestia **tendendum** a se neglegi in futurum non expavisset (5: 214, 43sq) – ли много къ нѣснѣ ради **простираа сѧ** ѿ себе • неп'шевати на бѣдоущаѧ не оужасноу сѧ бы. (277r2sq)
- ⇒ V tomto dokladu je obtížně interpretovatelný lexém **ради**, který se syntakticky k němu neváže, J. Vašica navíc upozorňuje, že jde patrně o vloženou glosu (Vašica 1929: 91, pozn. 6). Lze také uvažovat o tom, že se jedná o mechanický překlad lat. předložky *ob*. Překlad konj. plusquamperfekta *expavisset* bude zpracován v kapitole o větách účelových (viz kap. 10.4.4, doklad 1a). K překladu obsahové propozice viz kap. 10.3.1, doklad 1a.

10.2.1.3 Překlad ablativu gerundia

Nejčastěji je gerundium v *Gump* doloženo v ablativu, a to v 26 dokladech. Jak je patrné z dále uvedeného materiálu, překladatel *VencNik* volil rozličné způsoby překladu, např. participium prézenta aktiva, dějové substantivum, participium prézenta pasiva v ustrnulém tvaru ablativu, ojedinělé jsou překlady pomocí participia préterita aktiva, verba finita či infinitivu. Tři doklady bychom pak mohli interpretovat jako volný překlad. Nejzajímavější je rozsáhlý oddíl 1, v nichž má ablativ gerundia funkci ptc. prézenta akt. Ve všech těchto dokladech je ve stsl. ptc. prézenta akt., což ukazuje na to, že si překladatel byl této funkce lat. ablativu gerundia vědom. Existuje ale i několik

dokladů (srov. 4a, 5a, 5b, 7a, 7c), v nichž překladatel volil pro překlad ablativu gerundia s touto funkcí jiný způsob překladu.

1) překlad participiis praezenta aktiva:

- a) caelestia prae ceteris **intuendo** (5: 214, 38) – нѣнаа паче прочѣ с'м^ѣотр^ѣа (276v20)
- b) exemplum **largiendo**, **miserando**, inscios **informando** edoctos **roborando** perluxit (5: 215, 11) – обрѣ **п^ѣодаа** • **м^ѣилоуѣ** нѣвѣдѣщаа • **наоучаа** неоученыа **оутверѣжаа** являшеса (277r26–28)
- c) hoc ipse Deo plenus iuvenis mandatum perfectius **amando** (7: 215, 24) – се сам оуноша вѣжѣю испол'наа заповѣдъ свер'шѣтел'но **люба** (277v17–19)
- d) utriusque modi designans praemium, pro viribus **conando**, quoscumque potuit (7: 216, 6) – вбоимъ чинѣ предъз'наа ѣ м'зѣу по силѣ **хотѣ** еже колико можаше (278v10sq)
- e) continua psalmodiarum ceterarumque precum recitatione nudipes singulatim aeclesias **quaeritando** perlustrabat (8: 216, 21sq) – сѣ п'сал'тыр'нѣмъ п'кнѣемъ и прочими мѣтвами по всоб'нѣ црквамъ прехо^ѣдѣше **възыскаа** ѣ (279r3–6)

⇒ U tohoto dokladu je třeba upozornit na tvar прехо^ѣдѣше doložený v rkp. K i P, který J. Vašica ve své edici zřejmě oprávněně emendoval na прехо^ѣдѣше podle lat. *perlustrabat*.

- f) domum autem reversus, quae mens interius gessit ipse **dis simulando**, principalium item vestibis ornamentorum solio residens induitur (8: 216, 24sq) – в' дом' же своѣ вѣвратив сѣ • и на ложѣ своѣ таино • таже оумъ вноутренѣи дѣлаше сѣ свѣтъи **оукланнаа сѣ** кнѣс'кими пакы ризами крас'ными на столѣ сѣдѣа ѡдѣваше сѣ (279r9–13)

⇒ K překladu vedlejší věty obsahové *quae mens interius gessit* viz kap. 10.3.1, doklad 3a.

- g) inter noctis vel diei [certas vicissitudines] casta intentione **laudando** ad finem [usque] perlegerat (12: 218, 4sq) – в ноцѣи и въ дѣни чѣтымъ смотреніѣ хѣ **похвалаа** до кон'ца прочитааше (281r8–10)
- h) Hac quippe sententia, modo me ipsum **intuendo**, quoniam primo [*iam adeunte pueritia rerum omnium factorem*] vilis ego [*factura cognoscere eiusque servitio me implicari*] ardentius desidero (13: 218, 14) – по истинѣ нѣѣ мене самогѡ с'м^ѣотр^ѣа • тако пер'вѣе всѣ словесъ дѣлаа тѣ хоу^ѣжѣи азъ сын • к' мѣстѣ прѣити в рев'ности срѣца хоуѣ (281r23–25)

⇒ K překladu vedlejší věty příčinné viz kap. 10.4.2.2, doklad 1b.

- i) aecclesiam [*cum sarcofago*] Deum **laudando** introeunt (23: 221, 39) – и в цркви внидоша ба **хвалаше** (287r15sq)
- j) per terras **eundo** magnificavit (27: 223, 2) – по всѣ землямъ **ходѣ** величаа словесы проповѣдааше (289r18sq)
- k) Qui etiam amarissime **flendo** sanctum Dei Vencezlaum intimis ad sui auxilium precibus vocavit dicens (27: 222, 35sq) – иже въ истинноу горци **плача** сѣго бжѣа вачеслава вноутреними млѣвами на помощь себѣ възва глѣ (288v1–289r3)
- l) Francorum [*igitur*] provincia vir quidam pedum incessu ab ipsa [*iam*] infantia carens et viciata natura non gressibilis sed reptilis per terram se **contrahendo** incedens, nocte quadam per soporem visione tremuit. (30: 223, 20sq) – въ фрачскѣи земли бѣ нѣкто моу падаа сѣ ѿ самого дѣства • на исказѣ рѣнѣа оуже не хоженіемъ • но **полоза** по земли лежаше • в ноцѣ нѣкою по сновеніи сна вострепета (289v19–23)
- m) Surgit Dei gratia sanus, [*relataque gratiarum actione, sana et forti incessus restauratione potenter*] sine alicuius sustentaculo egressus, patriam [*exultando ac*] Dei [*mirabilia latius*] **praedicando** revisit (30: 223, 41–43) – в воста блгѣтїю бжѣюу цѣлѣ • ни ѿ когоже **пѣа**тъ • и возврати сѣ в домъ свои слава бѣа • и **проповѣдаа** ... (290r24–26)
- 2) překlad dějovým substantivem:
- a) in **decernendo** providus (5: 215, 1) – **соблюденіемъ** моудрыи (277r7)
- b) quem sanctus ipse mitissima [*inter*] **salutando** benignitate ita alloquitur (19: 220, 29sq) – егоже самъ сѣын тихъ **гласомъ** и блгѣ тако целова (284v23sq)
- c) precibus **lugendo** perseverat (28: 223, 7) – млѣвѣ **с плачемъ** съверши (289r26sq)
- d) cum iam multos ad impiorum manibus sanctitas tua ad magnum Deum **intercedendo** eripuerit (29: 223, 14sq) – іако оуже многы твоя сѣына ѿ рѣкѣ нечѣвѣ к великомѣ бѣоу **повелѣніемъ** избавляа **ѣ** (289v9–11)
- ⇒ K překladu této lat. příčinné věty jako celku viz kap. 10.4.2.3, doklad 1a.
- 3) překlad participiis praezenta pasiva v ustrnulém tvaru neutra (Konzal 2005: 173, podobně např. Bes 37, 280ba16):
- a) ardentius **inhaerendo** gentiliū scriptis (Prol: 213, 24sq) – **многажды ревностноу прилипаемо** поганьскѣи писаниемъ (274v22–23)
- b) divinoque amore [*erga proximum*] **servando** (7: 215, 31sq) – и бжѣвеноу любовію **съхраняемѣ** (277v30–278r1)

4) překlad participiis präteriti aktiva:

- a) aecclesiamque **properando** ingressus (19: 220, 22) – и **притѣкъ въ** црѣвъ вшѣ (284v12)
⇒ V tomto dokladu je stejně jako v dokladech 1a–m abl. gerundia zjevně také ve funkci ptc. prézenta akt., překladatel však volil místo stsl. ptc. prézenta akt. raději ptc. préterita.

5) překlad verbem finitem:

- a) Dei templum grates **repetendo** ingressus (29: 223, 17 sq) – в' црѣвъ в'тѣкъ • хвалѣ бгѣу и сѣѣ егѣ **воздаше** в' мѣтвѣ (289v17–18)
⇒ Stejně jako v dokladu 4a je i zde abl. gerundia ve funkci ptc. prézenta akt., překladatel ale zvolil překlad pomocí imperfekta **воздаше**.
b) omnes simul **flendo** proruperunt (24: 222, 5) – вси в' мѣтвѣ **возопиша** рекоуще (287v30 – 288r1)
⇒ Zde se opět opakuje stejná situace jako v dokladu 5a. Abl. gerundia má funkci ptc. prézenta akt. a je přeložen ind. aoristu **возопиша**.

6) překlad infinitivem po modálním výrazu:

- a) interveni pro me morituro, ut tuis liberatus meritis, ad criminum **purganda** [comissa] miser ego praesente [aliquantum diutius] vita subsistam (27: 222, 37sq) – помѣи сѣ за мѣ оумирающаго да твоими мѣтвѣми избавленъ, **возмоуа бы** азъ окаянныи **простити** грѣ **мои тяжкы донелѣ** живѣ боудѣ (289r5–9)
⇒ K překladu ptc. futura *morituro* viz kap. 10.1.3, doklad 1c, k překladu vedlejší věty účelové viz kap. 10.4.4, doklad 1b.

7) volný překlad:

- a) inter multos **laudando** dilatavit (26: 222, 28) – многа дѣла егѣ **благѣ** всѣхъ проповѣдаше (288v13–14)
b) eorumque ... mens casta coelitus edocta, frequentius in **discendo** exulta (7: 215, 33sq) – и ѣ ... оумѣ чѣѣи бжтвено наоучен частѣе **поучаемъ** (278r3–5)
c) ipseque [Dei] templum grates **rependendo** ingressus [prolatisque] ad Deum et sanctos [martires] orationibus, liber domum remeavit (29: 223, 17sq) – и самъ в' црѣвъ в'тѣкъ • хвалѣ бгѣу и сѣѣ егѣ **воздаше** в' мѣтвѣ и тако своѣо **вѣратѣ** (289v17sq)

8) nepřeloženo:

- a) quas missali celebritati [providendo] ipse coquebat (8: 216, 43) – с' просѣкоуѣ ѣ самъ печаше на црѣвныѣ слоужбы (279v15–16)

Kromě všech výše popsaných dokladů uvádí V. Konzal (Konzal 2005: 175) ještě оубо҃гитѣ и стран'ныиѣ и бол'шїа и чѣныа любѣви подааше износѣ (277r14–16) coby chybný překlad lat. *inopum iam rusticitatem maioribus saepe in diligendo praeferens* (5: 215, 5). Je nicméně otázkou, zda stsl. text můžeme skutečně považovat za překlad lat. předlohy, každopádně ekvivalent lat. ablativu gerundia *diligendo* ve stsl. textu nenacházíme. J. Vašica celé místo také hodnotí jako úsek bez předlohy.

10.2.2 Gerundivum

Gerundivum je gramaticky slovesné adjektivum pasivní. V gramatickém systému latiny do určité míry supluje neexistující participium futura pasiva a slouží k vyjádření nutnostní modality. Tato modalita je vyjádřena především ve vazbě opisného časování pasivního, tedy ve spojení doplňkového gerundiva ve vazbě osobní nebo neosobní a slovesa *esse* v různých časech. Pro vyjádření původce děje se v těchto konstrukcích používá *dativ auctoris*.

10.2.2.1 Překlad nominativu gerundiva

Nominativ gerundiva se v *Gump* vyskytuje pouze ve třech případech a pokaždé byl pro jeho překlad zvolen jiný výrazový prostředek.

1) překlad participiem prézenta pasiva:

- a) exsecrabili memoria **scribendus** Bolezlaus (19: 220, 25) – мѣр'зоѣ (sic!) памяти **написаемыи** болеславѣ (284v16sq)

2) překlad adjektivem:

- a) mentis perversitate et actuum qualitate **exsecrandus** (15: 219, 5) – оумѣ кривостїю и дѣлы • рѣв'ностїю **мѣр'зѣ** (282r23)

3) překlad dějovým substantivem:

- a) captus quidam ... altera die **perimendus** intruditur (23: 222, 34) – ѣтерѣ ѣтъ ... в темницѣ ввер'женъ бѣ и на дроугын днь на **посѣчение** ѡсоуженѣ (288v27–29)

10.2.2.2 Překlad genitivu gerundiva

Genitiv gerundiva je v *Gump* doložen pouze jednou, do staroslověnštiny je přeložen participiem prézenta pasiva.

1) překlad participiem prézenta pasiva:

- a) qui vero mirae claritatis ac **amandae** indolis (4: 214, 27) – и дѣже во чїѣнои свѣтлости • толи **любимѣ** красоты **отрочѣ** (276r24–26)

10.2.2.3 Překlad dativu gerundiva

Dativ gerundiva se v latině používá velmi zřídka, nejčastěji ve funkci dativu účelového. Tuto skutečnost dokládá i velmi vzácný výskyt (7 dokladů) v latinských památkách, které byly přeloženy do církevní slovanštiny (Konzal 2005: 178 uvádí dokladů pouze 6). V *Gump* potom najdeme 5 dokladů tohoto pádu gerundiva, v jednom případě však není tvar z latiny přeložen.

1) překlad infinitivem:

- a) litteris **addiscendis** est positus (4: 214, 30) – наоучити к'нигамъ оучити данъ бы^ѣ (276v2sq)

⇒ U tohoto dokladu je nutné upozornit na sloveso оучити, které je zřejmě do textu dodatečně vsunutou glosou (Vašica 1929: 90, pozn. 9), protože překlad lat. gerundiva *addiscendis* je spíše stsl. наоучити.

- b) hisque **adimplendis** aequè devotus (5: 215, 4) – и тѣ испол'нити заветѣ (277r13)

2) překlad dějovým substantivem s předložkou:

- a) **notatis reis** criminosa damnatione **pereundis** benignissime pepercit (7: 215, 25sq) – с'казанамі р'ѣчьми повин'нымъ осужденіемъ на погубленіе • бл҃гомѣтивѣ пощада (277v20–22)

⇒ V tomto dokladu je třeba upozornit na lat. slovní spojení *notatis reis*, které je do stsl. přeloženo Ipl. с'казанамі р'ѣчьми, z čehož je patrné, že překladatel četl místo *reus* zřejmě *res* (Vašica 1929: 94, pozn. 7). V. Konzal v obou svých studiích interpretuje *notatis reis pereundis* jako ablativ (srov. Konzal 2005: 183 a Konzal 2012: 201), vzhledem k tomu, že sloveso *parcere* se v lat. tradičně pojí s dativem, je asi vhodnější interpretovat *notatis reis ... pereundis* jako dativ plurálu a nikoliv jako ablativ.

3) překlad supinem:

- a) post plurimas orationes domum lassus [*membris aliquantum*] somno **reficiendis** divertitur – по многѣ мѣтвахъ домови троуденъ почи ѿ цр҃кве в'ниде (284v14sq)

⇒ Tento doklad V. Konzal ve své studii neuvádí, i když zde gerundivum *reficiendis* zjevně vyjadřuje také účel a nelze ho tedy zaměnit za ablativ.

4) nepřeloženo:

- a) quamvis publicae [*utilitati providendae*] debitor extitisset (5: 214, 38sq) – аще и явѣ мѣръскѣ власти строительъ бѣ (276v21sq)

10.2.2.4 Překlad akuzativu gerundiva

Akuzativ gerundiva je v *Gump* doložen řadou dokladů (19), na nichž je ve staroslověnině patrná značná variabilita překladu, jako např. infinitiv, substantivum, participium, adjektivum nebo

modální výraz. Poněvadž je v některých dokladech obtížněji určitelné, zda je gerundivum skutečně přeloženo či nikoliv, uvádíme zde i doklady, v nichž podle našeho názoru přeloženo není (viz oddíl 9).

1) překlad infinitivem:

- a) famam ... erga Dei sanctorum **memoranda** gesta (Prol: 213, 20sq) – вѣсть ... ѿ сѣхъ бѣ
ншихъ дѣланій **помянати** (274v14sq)
- b) plebis autem commissae crimen **luendum** veritus (5: 214, 41) – людѣ себе порѣченѣ
противоу • съгрѣшенію **казнити** стыдшѣ (276v25sq)
- c) ut neque hoc saeculariter **agendum** omisisset (5: 214, 42sq) – да сего земьскѣ **творити**
не впоустѣи сѧ бы (277r1)
- d) erga summam veritatem **speculandam** dedides ... manetis (13: 218, 19) – ѿ вышнѣи
истинѣ **смотрити** лѣностію ... пребываете (281v5sq)
- e) Statimque post verbum laetus ebibit, singillatim omnibus eodem amore singulos scyphos
ebibendos blandissimo propinat osculo. (18: 220, 15–17) – и тогда по семѣ словеси
весело испивъ • всѣ разны чашѣ тоужѣ любовію **испити повелѣ** • и целованіемъ лобъза
ласканъ не трепещѧ страху • на свое ложе спѧ изыде (284r24–28)

2) překlad adjektivem:

- a) sobolem alta ammiracione mortalibus per laudes **frequentandam** (3: 214, 23sq) – родившѣ
сѧ ищадѣмъ • високаго чюдасмртнѣи • **частыми** хвалами (276r19sq)
⇒ V tomto dokladu je gerundivum přeloženo adjektivem частыми, ovšem s tím, že pře-
kladatel zřejmě nepochopil závislost lat. *frequentandam* na subst. *sobolem*, které
ostatně přeložil dativem absolutním (viz kap. 10.6.3, doklad 2c).
- b) **reverendam** ac salutiferam dominici corporis et sanguinis collationem tanto veneratus est
ac dilexit obsequio (8: 216, 47–217, 1) – **чѣнаго** и сѣсчителнаго гнѧ телесе и крови
приношеніа • тако оучѣстѣлъ ѣ и любилъ слоужбою (279v25–27)
- c) Non diutius morante virtutis divinae subsidio, sed [per] **miranda** beati Vencezlavi [marti-
ris] merita, pedum nervi prius contracti quasi fragore extenduntur, bases et plantae con-
solidantur. (30: 223, 39–41) – не долго же мѣлашѣ емѣ на мѣтвѣ • силою бжѣа помощи •
и чѣными мѣтвами бжѣннаго вѣчѣслава • почаша жили кроскотати • аки лѣнины первѣе
исхоша и испрострошѧ • и пѣты его оутвержены быша (290r20–24)

⇒ K překladu abl. absol. *morante ... subsidio* viz kap. 10.6.2.6, doklad 1g.

3) překlad participiis perfecti passivi:

- a) quid ... laudi divinae **proferendum** (Prol: 213, 25sq) – что ... ѡ хвалѣ вѣжїи • аще **из'несено** естъ толи изречено (274v24–27)
- b) quarum quidem partium unam styli simplicitate praesentis **exprimendam** (1: 214, 6sq) – их'же во истин'ноу стран'ъ • единѣ пис'менемъ простынами настоящими • **протав'лену** (275v12–14)

4) překlad substantivis:

- a) domos Dei **ad** beatissimae ... Mariae sanctique apostolorum principis **memorandum** venerationem construxit (2: 214, 16sq) – цркви вѣоу и блжен'нѣи его родил'ници мѣи • и сѣмѣ ... аплоу **петрѣ** **памяти** чѣнѣ основа (276r3–6)
- b) corpus celebri memoria **venerandum** condiderunt (23: 221, 44) – тѣло сѣою паматїю **по чести** положиша (287v8–9)

⇒ Tento doklad V. Konzal interpretuje jako překlad infinitivem *почести* (Konzal 2005: 178; srov. také Vašica 1929: 117). Lze ale také uvažovat o překladu substantivem *честь* s předložkou *по* ve významu adverbialním.²⁶

5) překlad participiis praesentis passivi:

- a) quid ... litterarum indiciis in posteros **divulgandum** postposuerint (Prol: 213, 26) – не толико что въ сѣхъ дѣланїихъ ... сказанїемъ • на послѣд'наа и **ѡправиша** по семъ изложиша (274v24–27)

6) překlad modálním výrazem:

- a) [*cum ex adverso*] agnum furtive **lacerandum** [*irruit*] (19: 220, 26) – аг'ньца татевнѣ **хотѣ** **растер'зати** (284v19sq)

7) překlad participiis praesentis activi:

- a) periculose a quodam mortalium praesentis **non sequendum** (7: 215, 24sq) – пагоуб'ныа рѣчи ни ѿ которъ смѣтны чютивъ **не вѣслѣдѣ** (277v19sq)

8) volný překlad:

²⁶ Identicky doklad interpretuje také materiál latinsko-staroslověnské kartotéky.

- a) inde ad ecclesiam sancti Viti martyris, quam ipse construxerat, religiosiore **condendum** sepultura transferri debeat (23: 221, 27sq) – ѿ тѣдѣ тѣло сѣое принести подѡбало бы к црѣвѣ сѣго вѣта мчѣнка юже сѧ сѣзда чтѣнѣиши погребенїѣ **положить** (286v6–9)

⇒ K překladu vztažné věty viz kap. 10.5, oddíl 2b, doklad č. 7, k překladu plusquamperfecta *construxerat* viz kap. 10.1.1, doklad č. 4

- b) [*Unde*] misero tibi [*neglegentia*], corpus [*debile*] **curandum**. (30: 223, 31) – ѡ же тѣбѣ • ѡкаанномѣ тѣло твое **бѣдѣ исцѣлено** (290r10sq)

⇒ Tento úsek hodnotí J. Vašica jako nepřeložený z *Gump* (Vašica 1929: 123), jisté lexikální paralely však podle našeho názoru ve *VencNik* lze najít, proto doklad interpretujeme spíše jako volný překlad.

9) nepřeloženo:

- a) victorioso Dei athletae beato martiri Georgio basilicam Deo **dicandam** christianae credulus veritati, errexit (3: 214, 21sq) – побѣдѣтеле'ногоу воиникѣ • бж҃ногоу мчѣнкоу геѡргїю црѣвѣ бѣ истинѣ вѣроуѣ сѣзда (276r15–17)
- b) Cuius autem translationis tempus sub 4 Non. Martii mortalibus **celebrandum** annotatur. (23: 221, 47) – сего принесе'нїа время четвер'таго ин'дик'та • мѣа марта в дѣнь четвѣтѣи оуспѣнїа его мнимоходѣиши лѣты творит сѧ (287v15–18)

10.2.2.5 Překlad vokativu gerundiva

V. Konzal cituje ve svém příspěvku dva doklady vokativu gerundiva (Konzal 2005: 182–183), nicméně úsek чюдное власти ѡбладанїе (287r27) ve skutečnosti nemá latinskou předlohu a ve studii je omylem uveden Vašicův překlad do latiny *et iure stupendum preconium* (Vašica 1929: 133). Za jediný relevantní doklad překladové techniky vokativu gerundiva ve *VencNik* je tedy třeba považovat úsek z kap. 30.

1) překlad participiem prézenta pasiva:

- a) pauper **amande**, somno excitare! (30: 223,30) – К: несмыслѣны **любимыи** возени ѿ сна (290r8–9), P: ѡ несмыслѣне **любимыи** вѣз'ени ѿ сна (75, 13)

⇒ U tohoto dokladu citujeme výjimečně znění obou rukopisů *VencNik*, protože čtení rkp. P je zjevně bližší předloze a i z toho důvodu ho J. Vašica uvedl v textu své edice.

10.2.2.6 Překlad ablativu gerundiva

Pro ablativ gerundiva je v *Gump* pouhých 5 dokladů, dvakrát je gerundivum ve *VencNik* přeloženo adjektivem, jednou substantivem s předložkou, jednou ptc. prézenta pas. a jeden překlad můžeme označit jako volný.

1) překlad adjektivem:

- a) **reverenda** caritate (7: 215,31sq) – **чтѣныи любилии** (278r1)
- b) quiescente ibidem per trium spatia annorum **venerando** corpore (23: 222, 26) –
почивающоу тоу тѣлоу **чтѣноу и дѣже оубѣенъ въ** тремъ лѣтоу минуѡушии (286v3–5)
⇒ K překladu celé konstrukce abl. absol. *quiescente ... venerando corpore* viz kap.
10.6.1.1, oddíl 1a, doklad č. 9.

2) překlad substantivem dějovým s předložkou:

- a) ad hanc scelerosam **aedendis** [*sacrificiorum*] **victimis** communionem quamvis saepe rogatus, mensae coelestis convivium prae omnibus esuriens, non [*tantum epulas refutavit illicitas, verum etiam profana convivarum, sordibus daemoniacis inquinatum, quam strenue aufugit consortia.*] (7: 215, 42–45) – ѿ сѣ нечистыи **идѣи и жертвѣ** • аще и часто моли
въсѣкорѣ ѿбѣгаше сѣ **пририщенїа • и ѡбѣщенїа • жадаа быти на** нѣснѣи трапезѣ паче
всѣхъ причастникъ (278r20–24)

3) překlad ptc. prézenta pas.:

- a) usque hodie sanguinis eiusdem intinctione paries ipse pro signo **venerando** nitescit (21: 221, 19sq) – **идже** до вышнѣго днѣ крове тоаже кроплениемъ стѣна сама знаменїе
честїи (P: **чтѣно**) **сказаетъ** (286r13–15)

4) volný překlad:

- a) in miseras [*reorum*] noxas [*facilius*] **cessanda punitate** exorabilis (5: 215, 1sq) – и на
оубогини прегрѣшенїи • **бѣ мѣзѣ** збавитель ѿ погубленїа (277r8sq)
⇒ Ve shodě s V. Konzalem interpretujeme tento doklad jako volný překlad (Konzal 2012: 184), i když striktně vzato překladem gerundiva *cessanda* je předložková vazba **бѣ мѣзѣ**.

10.2.2.7 Překlad predikativního gerundiva se slovesem esse

Pro překlad predikativního gerundiva v osobní i neosobní vazbě uvádí V. Konzal řadu dokladů, nejčastěji z *Bes* (Konzal 2005: 184–188). Ve *VencNik* najdeme pouhé **2** doklady, jeden pro gerundivum v osobní vazbě (1a) a jeden pro gerundivum ve vazbě neosobní (2a).

1) překlad ptc. prézenta pas. se slovesem быти:

- a) *quae sunt agenda* ne differas in longum (19: 220, 40) – **іажє соуѣтъ дѣлаемаѧ не провлачи на долѣѣ**²⁷ (285r15sq)

⇒ K překladu konj. prez. *ne differas* viz kap. 10.1.4, doklad 4a.

2) překlad adjektivem a slovesem БЪТИ:

- a) *Quam gravibus tunc perturbantis molestiae diversitatibus principis novelli benignitas, terreno iure suscepto intrinsecus angerentur, non est admirandum, quoniam coelestia prae ceteris intuendo mente devota proposuit* (5: 214, 36–40) – како тяжкими тыда стѹжающіѧ печали различныѧ • кнѣзѧ новаго бѣговоленіѧ • земьскою властію приѧтѹ бѣнѹтрь стѹжаше **си неѣ томы дѣвно** • іако нѣмаѧ паче прочіѧ сѣмотрѧ мыслѧю забѣтнѹю предположи (276v16–21)

⇒ K překladu nepřímé otázky viz kap. 10.3.3, doklad 1b, k překladu vedlejší věty příčinné uvozené *quoniam* viz kap. 10.4.2.2, doklad 1a, k překladu abl. gerundia *intuendo* viz kap. 10.2.1.3, doklad 1a.

10.2.3 Závěrečné shrnutí

Lat. gerundium je v přeložených částech *Gump* zastoupeno **6** doklady genitivu gerundia, **1** dokladem akuzativu a **26** doklady ablativu. Všechny genitivy jsou přeloženy dějovým substantivem, u ablativu však nacházíme větší množství překladových prostředků, např. ptc. prezenta akt. v případech, kdy má v latině ablativ gerundia funkci ptc. prezenta aktiva, dále např. dějovým substantivem či verbem finitem.

Gerundivum má oproti gerundiu větší počet dokladů a zastoupeno je také více pády, nejpočetnější je akuzativ s **19** doklady, **5** dokladů má dativ a ablativ, **3** doklady nominativ, po **1** dokladu genitiv a vokativ. Nejpočetněji zastoupený akuzativ je přeložen nejčastěji infinitivem (**5** dokladů), dále také ptc. perfekta pas., ptc. prezenta akt., adjektivem, ptc. prezenta pas. a modálním výrazem, v jednom případě není gerundivum přeloženo vůbec. Ostatní pády jsou i přes malý počet dokladů překládány různě, např. nominativ ptc. prezenta pas., adjektivem a dějovým substantivem, dativ ve dvou případech infinitivem, jednou supinem a dějovým substantivem s předložkou, jednou není přeložen vůbec, ablativ je dvakrát přeložen adjektivem, jednou substantivem s předložkou a v jednom případě je přeložen volně. Pouze jednou doložený vokativ je přeložen ptc. prezenta pas.

²⁷ K překladu slovního spojení **на долѣѣ** viz kap. 11.3.4.

Dvakrát doložené predikativní gerundivum je jednou přeloženo adjektivem a jednou ptc. prézenta pas. se slovesem **бѣити**.

Na závěr tedy nezbývá než konstatovat, že překladatel *VencNik* neměl ustálený postup při překladi lat. gerundia a gerundiva a využíval několika způsobů překladi. Pokud již u jednotlivých pádů některý typ převodu tvarů gerundia a gerundiva převažuje, nikdy se nejedná o převahu zásadní. Některé pády jsou však doloženy pouze v jednotkách dokladů, z čehož pochopitelně nelze odvozovat konkrétnější závěry.

10.3 Překladová technika obsahových propozic

V kapitole věnované obsahovým propozicím se budeme podle tradičního rozčlenění v dnešních lat. gramatikách (nejnověji v českém prostředí např. Panhuis 2014) postupně věnovat obsahovým propozicím oznamovacím (infinitivním vazbám, např. *dico patrem venire*, a obsahovým větám, např. *gaude, quod pater venit*), obsahovým propozicím žádacím (větám snahovým, např. *desidero, ut pater mihi ignoturus sit*, zabraňovacím, např. *impedio te ne scribas*, a obavným, např. *timeo ne pater veniat*) a tzv. nepřímým otázkám neboli obsahovým propozicím tázacím (*interrogo cur pater veniat*). Obdobně dělí stsl. vedlejší věty také R. Večerka, který hovoří o obsahových větách oznamovacích, tázacích a žádacích, které jsou, na rozdíl od vět příslovečných a podobně jako ekvivalentní věty latinské, obligatorním doplněním daného predikátu (Večerka 2006: 226). Pokud jde o konkrétní materiál, najdeme z výše uvedeného výčtu v *Gump* doklady pro infinitivní vazby a obsahové věty, dále dvě věty žádací a čtyři nepřímé otázky.

10.3.1 Obsahové propozice oznamovací

I přes to, že je *VencNik* legenda relativně rozsáhlá, materiál obsahových propozic tvořených infinitivními vazbami je v tomto textu, na rozdíl od ablativu absolutního či gerundií a gerundiv, relativně málo frekventovaný. Celkem zde můžeme identifikovat **12** infinitivních vazeb – **8** akuzativů s infinitivem, **3** nominativy s infinitivem, **1** vazbu po slovese *iubere*, která v latinských gramatikách tradičně tvoří jistý podtyp infinitivních vazeb, případně nese označení vazba „nepravého akuzativu s infinitivem“, a **2** věty obsahové, z nichž jedna je součástí výše analyzovaného biblického citátu (viz kap. 9).

1) překlad infinitivem:

- a) Sed hoc ambiguum non diu mediastinum tractatus, quam sagaciter arripiens callem, ut neque hoc seculariter agendum omisisset, vel **istud ob coelestia tendendum a se neglegi in futurum** non expavisset. (5: 214, 41–44) – **но се размыш'леніє не до'лго на по'лы пред'ѣли р'азмысливъ • тако по'ѣ правѣ м'удро вос'хитївъ • да сего зем'ьскѣ творити не впоусти' сѧ бы любо ли ѡного к'ъ нѣсныи ради простираасѧ ѿ себе • не'щевати на б'ждоу'щаѧ не оу'жасноу' сѧ бы.** (276v28–277r4)

⇒ Latinský akuzativ s infinitivem *istud a se neglegi* závislý na predikátu *non expavisset* je do stsl. přeložen pomocí ѡного ... ѿ себе не'щевати, tedy latinský infinitiv pasivní je přeložen infinitivem staroslověnským s funkcí předmětu ke slovesné formě v perfektu не оу'жасноу' сѧ бы. K překladu akuzativu gerundiva *tendendum* a předložky *ob* viz kap. 10.2.1.2. doklad 1a, k překladu účelové věty viz kap. 10.4.4, doklad 1a.

- b) ac Dei in se confixo amore, **natum unicum**, quem aequae propria vita dilexit, **in clericatus officium Dei servicio ad beati martiris aecclesiam se daturum** promisit. (25: 222, 20–22) – и **всѣю** любовію к' вѣрѣ бж҃їи оутверди сѧ · и сн҃ъ **свои** **единочадни** егоже аки и доушѣ свою люблѣше · на [на] **слоубоу** бж҃їю въ клирикѣ цр҃ви бж҃нѣ мѣника **вѣща** вдати (288r28–288v2)

⇒ Latinská vazba *natum unicum ad aecclesiam se daturum* závislá na predikátu *promisit* je do staroslověnštiny přeložena сн҃ъ **свои** **единочадни** ... **вѣща** вдати. Latinské participium futura *daturum*, vyjadřující následnost slovesného děje, je do staroslověnštiny přeloženo infinitivem dokonavého slovesa **вдати**. Za pozornost stojí rovněž tvar сн҃ъ **свои** **единочадни** ve funkci akuzativu, který zde není nahrazen genitivem pravděpodobně z toho důvodu, že interpretace slovního spojení сн҃ъ **свои** **единочадни** jako nominativu není z hlediska smyslu věty možná (Weingart 1937: 133–134). K překladu vedlejší věty vztažné viz kap. 10.5, oddíl 2b, doklad č. 10, k překladu abl. absol. *confixo amore* viz kap. 10.6.2.3, doklad 2c.

- c) Quo dux vesanus [*comperto*], rapidissima succensus ira, **suspensio mox eum interire** iubet. (26: 222, 29sq) – е҃го кнѣзь неистовѣи и скорѣи **вожженъ** гнѣвомъ · **повелѣ** **повѣстити** и. (288v15–17)

⇒ Tento doklad je jediným případem vazby slovesa *iubere* v celém textu *VencNik*. Za lat. slovní spojení *interire suspensio* nacházíme ve staroslověnském textu infinitiv **повѣстити**, lat. osobní zájmeno *eum* je do stsl. přeloženo odpovídajícím způsobem pomocí **и**. **и**.

- d) **se quasi coactum** [*et a*] **fratris impetu prius laesum repugnare** simulat (19: 220, 41sq) – **самъ же** сѧ аки **приноуженъ** братнею **повѣдою** **первое** **не** **вреженъ** противити сѧ оукланѧ (285r22–25)

⇒ Lat. infinitivu *présenta repugnare* odpovídá stsl. infinitiv **противити сѧ**.

2) překlad participiemi prétérita nebo prétérita v nominativu:

- a) Et ecce corpus carnea adhuc mole integrum et per cuncta vulnera sanum, [*apparentibus tantum plagarum signis*], nisi solum vulnus fraterno ense factum, quod **se dehiscens sanguine** visum est **manare**. (23: 221, 40–43) – и се тѣло плотію и еше цѣло **яви сѧ** и ѿ всѣхъ **бывши** на немъ **ицѣлѣно** **развѣ** **единоѧ** **развы** **ѿ ѿ** **бранѧ** **мечѧ** · **из** **неѿ** **и еше** **кровъ** **тепла** **видаше сѧ** **текущи** (287r21–25)

⇒ Za lat. infinitiv prézenta *manare*, který je součástí vazby Ncl, nacházíme stsl. ptc. prés. aktiva **тѣкѹщи**, za *visum est* pak imperfektum **видѣашѣ сѧ**. K překladu vztažné věty viz kap. 10.5, oddíl 2b, doklad č. 8.

- b) *Suspensus namque, ut vera bonorum testantur dicta virorum, post biennium, non aliter quam viva et sana solent hominum capita, florenti canicie per pilos crescere atque candescere visus est.* (26: 222, 30–32) – повѣшенъ ꙗко истинныи свѣдѣтельствуютъ повѣсти • двою лѣтъ мимошешоу • не инако но ꙗко и живыи и цѣлыи члѣком **владѣсѣдинъ телесныи • и ногѣти растоуци** (P: растоуци) **свѣтаща** видѣно бы. (288v17–22)

⇒ Latinská vazba nominativu s infinitivem *florenti canicie per pilos crescere atque candescere visus est* je do stsl. přeložena pomocí určitého slovesného tvaru **видѣно бы** a akuzativu plurálu participia prézenta **свѣтаща** za latinské *candescere*. Infinitiv *crescere* je přeložen ptc. prés. akt. **растоуци**, na tomto místě zřejmě nenáležitým místo pravděpodobně původního **растоуци** doloženého v rukopise P, lze však uvažovat o úpravě tvaru ptc. podle subst. **ногѣти**.

- c) *Mansisse fertur eadem civitate, qua sanctum requiescit corpus, mulier quaedam visu orbata, manuum recurva inflexione ab ipso iam ortu contracta, omni usu, manibus per naturam concessa privata.* (28: 223, 3–5) – повѣдаѣт сѧ **бывѣши вѣ томъже градѣ** • и дѣже сѣго тѣло почиваѣ. (P add.: **жена етера**) **видѣнїа** **вчню** **лишена** • рѣкама же сѣска ѿ роженїа **своего** (289r19–22)

⇒ Lat. predikát *fertur* uvozující vazbu Ncl je přeložen stsl. **повѣдаѣт сѧ**, inf. perfekta *mansisse* pak stsl. nominativem sg. feminina ptc. préterita aktiva **бывѣши**. Překlad latinského *mulier quaedam* **жена етера** nacházíme pouze v rukopise P, kde je na rozdíl od rkp. K doloženo původní čtení, resp. čtení bližší lat. předloze. K překladu vedlejší věty vztažné viz kap. 10.5, oddíl 1b, doklad č. 2.

3) překlad větnou konstrukcí s určitým slovesným tvarem:

- a) *domum autem reversus, quae mens interius gessit ipse dissimulando, principalium item vestibus ornamentorum solio residens induitur* (8: 216, 24sq) – **в домъ же свои** **въвратив сѧ** • и **на ложѣ свое тани** • **ѣже оумѣ** **внотренїи** **дѣлаше сѧ** **свѣти** **оукланати сѧ** **кнѣскыми** **паки** **ризами** **красными** **на столѣ** **сѣда** **вдѣвашѣ сѧ** (279r9–13)

⇒ V tomto dokladu je lat. perfektum *gessit* přeloženo do stsl. pomocí stsl. imperfekta **дѣлаше**. K překladu abl. gerundia *dissimulando* viz kap. 10.2.1.3, doklad 1f.

- b) Posteraque die illuc venientes, **non minus quam cum primum parieti adhaesit cruorem ipsum eodem loco dilatatum** conspiciunt. (21: 221, 13sq) – по сѣмѣже дрѣгѣи днѣ тоу пришеше не минѣ такоже и первѣе кровѣ по стѣнѣ прилепѣшоу • на томѣ же мѣстѣ рашенѣ (P: **раширенѣ**) ѡзрѣша (286r1–4).

⇒ Původní latinská infinitivní konstrukce s dvěma určitými slovesy je zjednodušena do staroslověnské věty s jedním predikátem ѡзрѣша se dvěma předměty v akuzativu, прилепѣшоу za lat. pf. *adhaesit* a раширенѣ (čtení rukopisu P) za lat. *dilatatum*. Tento typ překladu bychom mohli považovat za poměrně zdařilý, protože je z něj patrné, že se staroslověnský překladatel nedržel latinského textu tak striktně, jak by se mohlo zdát z jiných úseků *VencNik*, ale snažil se především postihnout správný smysl předlohy.

- c) Crastino autem probandi causa, si etiam adhuc frustrati sint, redeuntes, **non minus tinctum sanguine parietem**, quamvis ter ablutus videatur, agnoscunt. (21: 221, 15–17) – на третѣи же днѣ искоушенїа рѣ рещи аще и еще есть тако пришеше ѡзрѣть • не минѣ покропленѣ стѣноу кровїю видѣша нежели болѣи троиць ѡзрѣша (286r7–10)

⇒ Latinská infinitivní konstrukce *non minus tinctum sanguine parietem* závislá na určitém slovesném tvaru *agnoscunt* (stsl. ѡзрѣша) je do stsl. přeložena не минѣ покропленѣ стѣноу кровїю, tedy za lat. ptc. pf. pas. *tinctum* nacházíme odpovídající stsl. n-ové participium v akuzativu feminina покропленѣ. Latinskou infinitivní konstrukci bychom ale také mohli chápat jako pouhý předmět k predikátu *agnoscunt*, nikoliv jako vazbu akuzativu s infinitivem, pro což by svědčil i stsl. překlad. K překladu gerundia *probandi* viz kap. 10.2.1.1, doklad 1d, k překladu obsahové propozice tázací viz kap. 10.3.3, doklad 1d, k překladu vedlejší věty přípustkové viz kap. 10.4.6, doklad 2b.

- d) Qui somno emersus iussa neglegens somni **se delusum** credens, iter impositum omnino differt. (30: 223, 27–28) – ѡн же сномѣ погрѣшенъ • повелѣнїа соннаго не требѣа • **нѡ аки блазнь вѣроуа** • пѣти сказаннаго ѡнюдѣ ѡклониса (290r2–5)

⇒ Tento doklad latinské infinitivní vazby *se delusum credens* je do staroslověnštiny přeložen poněkud volněji. Za latinské ptc. prézenta nacházíme ve staroslověnštině taktěž ptc. prézenta вѣроуа. Latinské *se delusum* je pak přeloženo stsl. аки блазнь. I-kmenové substantivum блазнь je v materiálu *SJS* doloženo pouze tímto místem z *VencNik*

a jedním dokladem z Officia sv. Cyrila a Metoděje. Spojka **акы** je zde ve významu *jak-kožto*, podobně např. v dokladu ze Supr 30, 28: **вѣы же варѣте азъ же акы старъ въслѣдоуѣхъ**.

4) překlad *vazbou dvou akuzativů*:

- a) Sed quia²⁸ fidei salubris **incrementa**, quo primum roboris sumpsissent exordium aecclesiastici, priore theologorum sollertia salutarium studiis textuum latius coruscante, **libris inscriptum ac credulae posteritati certius praesignatum satis constare pernovimus**. (1: 213, 40–214, 2) – но тако вѣры сѣсительныя **ращенїа** • **растѣхъ** • еюже вѣрою **пер'вою** крѣпостїю пѣсѣтупїи начѣ црковныи • пер'вое быстростїю бг҃словець **пер'вы** • спасительныи хитростїи **оуставленъ** простран'нѣ свѣтѣсѣ **въ к'нїгѣ исписанъ** • **таче вечер'номоу** [sic!] **последѣствїю** • **истин'ны** **твер'до прѣзнаменанъ** • **довол'но стоѣще** (P: **стоѣщѣ**) **прѣ оувидѣли есмъ**. (P: **оувѣдѣли есмъ**) (275r25–275v3)

⇒ Tento doklad pocházející z první kapitoly staroslověnského textu bychom mohli také zařadit k těm obtížnějším, protože je zjevné, že komplikovaná struktura latinského textu činila zřejmě staroslověnskému překladateli značné potíže. Zásadním úsekem celé konstrukce je slovní spojení **начѣ црковныи**, které J. Vašica ve své edici emenduje na **начѣнтїе**, zřejmě ale neoprávněně (Bláhová–Konzal 1976: 186), coby překlad lat. *exordium ecclesiastici*, syntaktického podmětu vazby akuzativu s infinitivem. Staroslověnský překladatel zde zřejmě latinské *ecclesiastici* interpretoval nikoliv jako nominativ plurálu, ale jako genitiv singuláru. Ekvivalenty k latinským participiím perfekta passiva *inscriptum* a *praesignatum* jsou staroslověnská n-ová participia **исписанъ** a **прѣзнаменанъ**. Po syntaktické stránce je poněkud nejasné staroslověnské participium **стоѣще** (dle rkp. K, dle rkp. P **стоѣщѣ**), zřejmě ekvivalent lat. *constare*, lat. predikát *pernovimus* je pak do stsl. přeložen **прѣ оувидѣли есмъ**, či spíše **оувѣдѣли есмъ** podle rukopisu P. Pokud přijmeme čtení rukopisu P **стоѣщѣ**, mohli bychom snad uvedenou velmi složitou konstrukci interpretovat jako vazbu dvou akuzativů (akuzativ jména:

²⁸ Lat. spojka *quia* je zde podobně jako na jiných místech v *Gump* spojka *quoniam* spíše ve významu partikule „vždyť, totiž“, podrobněji viz kap. 10.4.2.2.

начѣ, akuzativ participia: стоиѣ), staroslověnský výrazový prostředek nejčastěji používaný v *Bes* jako ekvivalent za latinský akuzativ s infinitivem (Fetková-Stankovská, 1997–1999: 138). K překladu abl. absol. *sollertia ... latius coruscante* viz kap. 10.6.6.2, doklad 1b.

- b) Inter quos gentilis quidam, baptismi gratia nondum mundatus, cum **se iam per beati** [*merita*] **Vencezlavi morte liberatum senserit**, ad fidei catholicae [*veram agnitionem devotus*] convertitur. (25: 222, 18–20) – в нѣже **ѡѣ** нѣкто поганъ • не оу и еше блѣти крѣпѣиѣ ѡчищенъ • егда оуже **сѡ ѡчѣти** (P: ѡчюти) **блѣжнаго вѡчеслава млѣва ѡ смрти избавиѣ** (P: **избавленъ**) • къ вѣрѣ соборѣнѣ ѡбрати сѡ (288r23–27)

⇒ Latinská infinitivní konstrukce závislá na predikátu *senserit* je do staroslověnštiny přeložena vazbou dvou akuzativů **сѡ ѡчюти блѣжнаго вѡчеслава ... ѡ смрти избавленъ**, je nicméně nutné upozornit, že při tomto výkladu zohledňujeme čtení rukopisu P, protože lépe odpovídá latinské předloze. Na druhou stranu znění rkp. K, tzn. s participiem perfekta aktiva **избавиѣ** bychom mohli interpretovat jako větu obsahovou. K překladu vedlejší věty časové viz kap. 10.4.1.2, doklad 1b.

5) překlad složeným tvarem adjektiva:

- a) Cum essem parvulus, loquebar ut parvulus, [*sapiebam ut parvulus, cogitabam ut parvulus*], quando [*autem*] factus sum vir, evacuavi **quae erant parvuli**. (13: 218, 12–14) – егда бѣ **младенець глѣхъ акн младенець** • егда бѣхъ моу ѡтверго **младен'чес'каѡ** (281r22sq)

⇒ V tomto dokladu je lat. obsahová věta *quae erant parvuli* přeložena složeným tvarem adjektiva **младен'чес'каѡ**. K překladu celého biblického citátu **1C13:11** viz kap. 9. K překladům vedlejších vět časových viz kap. 10.4.1.1, doklad 1a, a kap. 10.4.1.4, doklad 1a.

Výše uvedený přehled překladů obsahových propozic oznamovacích obsažených v *Gump* naznačuje, že překladatel zjevně neměl zažitý jednotný překladatelský postup či výrazový prostředek, kterým by tyto latinské konstrukce překládal. Překlad řešil vždy v kontextu daného místa a i vzhledem k malému počtu dokladů není možné identifikovat jednotnou překladatelskou tendenci, jako je tomu např. u *Bes*. Upozornit je však třeba na typicky „staroslověnský“ překlad pomocí vazby dvou akuzativů a na překlad participiem v nominativu. Je také patrné, že překladatel měl zřejmě poměrně dobrou představu o fungování základů lat. syntaxe, byl např. schopen rozlišit minulý a přítomný infinitiv a snažil se pak rozdíel mezi nimi vyjádřit i ve staroslověnštině.

10.3.2 Obsahové propozice žádací

Obsahové propozice žádací jsou v *Gump* doloženy dvěma doklady. Ve staroslověně jsou věty žádací uvozeny spojkou *да* s přezentem nebo méně často s kondicionálem (Večerka 2006: 227).

1) překlad vedlejší větou uvozenou spojkou *да* s indikativem přezenta:

- a) exoro miser **ne me obliviscaris ligatum**, sed [*solita*] pietate hinc **me facias exsolutum** (29: 223, 15sq) – мѣю сѧ ѡкаан'ны • **да мене не забѣдиши свѣзана** • но мѣтию своею нѣѣ **разрѣшиши** (289v11–13)

⇒ Lat. tvary konjunktivu přezenta *obliviscaris* a *facias* (sc. *exsolutum*) jsou do stsl. přeloženy pomocí tvarů přezenta dokonavých sloves **забѣдиши** a **разрѣшиши**.

2) překlad vedlejší větou uvozenou spojkou *да* s kondicionálem:

- a) Sed nolo, **de manu mea ultimo examine sanguis, o frater, tuus quaeratur in me**. (19: 220, 39) – но не хоцѣю **да бы сѧ ѡ моею роуцѣ твоѧ кровѣ братѣ** • **на послѣнѣ соудѣ ѡ мене взикала** (285r13–15)

⇒ Po slovese *nolo* je v latině také věta žádací, spojka *ut* je však často vynechána.

10.3.3 Obsahové propozice tázací

1) překlad vedlejší větou obsahovou:

- a) Quidam vero litteralis speculatione profunditatis infixi, necnon liberali ocio per miras eloquiorum venustates perspicatius dediti, frequentissima reputatione, quo ordine siderum motus ac fixione non motabili disponantur, **quae aut qualis mensura magnitudinis ambitum, quadam quasi latenti ratione, per formulas geometricales ad certam metiendi comprehensionem asstringat, quove dictu tota per numerum decurrat summa quantitatis soliditatisque, aut per quas consonantiarum proportiones cantilena temperetur naturalis, vel qua opinionum imagine sub veri falsique proposito eorumque difficili commixtione tam profunda eloquentium subrepat disputacio**, per artium scrupulositates investigare desudant. (Prol: 213, 11–19) – етери же смотринѣмъ глѣбини списанѣмъ словесъ пошчени нѣмъ ли свободною празнью и чюдны глѣ **ходожествѧ смотрению в'давшеся чѣиши прочитанѣмъ подвижанѣ звѣздъ толи въ течениемъ неподвижны растоати каа или какова мѣбра зѣскаго величествѧ початокъ** • етеры аки тайны строимъ по **ѡбразъцѣмъ гѣометрьскѧ на истѣнною жатвѣ ѡбѣати истѣнѣ** • кимъ ли оуставѣ все по чиноу выш'нее количество оурав'нано твердостію или кѣ съглашенію • частями

п'ѣнїе родител'но съглашаетъ сѧ • ли которою в'ѣстїю въразѡ подѣ истїн'ныѧ и лож'ныѧ •
 преди положенымѣ оуставѡ • и ѧ неодоуобныѧ см'ѣшенїемѣ • тако глѣбокоє глїющїѧ
 по̀пѡла'заетъ сѧ рас'читанїе • имѣ^ж выш'ныѧ и нѣныѧ раз'мыш'ленїи испытати потѣщаеѧ
 троуѣаютъ сѧ (274r23–274v11)

⇒ Syntakticky složitý úsek z prologu k legendě je tvořen čtyřmi po sobě jdoucími nepřímými otázkami uvozenými příslušnými tázacími zájmeny, např. lat. *quae et qualis* je do stsl. přeloženo каа или какова. Pokud jde o překlad slovesných tvarů, konj. prézenta *asstringat* je převeden pomocí ind. prézenta истѧгнѣ, tvar 1. os. pl. doložený v obou rukopisech J. Vašica emendoval podle lat. předlohy na 3. os. sg. истѧгнѣт. Překladem lat. konj. prézenta *decurrat* je stsl. ptc. pf. pas. оурав'нано, konj. *temperetur* je přeložen stsl. ind. prézenta съглашаетъ сѧ a konečně konj. prézenta *subrepat* stsl. ind. prézenta по̀пѡла'заетъ сѧ.

- b) *Quam gravibus tunc perturbantis molestiae diversitatibus principis novelli benignitas, terreno iure suscepto intrinsecus angerentur*, non est admirandum, quoniam coelestia prae ceteris intuendo mente devota proposuit (5: 214, 36–40) – како тяж'кими тыда стѣжающїѧ печали различ'ныѧ • кнѣза новаго бл҃говоленїе • земьскою властїю принатѣ в'нѣтрѣ стѣжаше си неѣ толиѣ дїв'но • како нѣнаѧ паче прочїѧ с'мотрѧ мыслїю завѣт'нѣю предиположи (276v16–21)

⇒ Lat. konj. imperfekta *angerentur*, který je zde užit proti klasickým pravidlům časové souslednosti, je do stsl. přeložen ind. imperfekta стѣжаше. K překladu abl. absol. *terreno iure suscepto* viz kap. 10.6.1.2, oddíl 2a, doklad č. 1, k překladu predikativního gerundiva viz kap. 10.2.2.7, doklad 2a, k překladu vedlejší věty příčinné uvozené *quoniam* viz kap. 10.4.2.2, doklad 1a, k překladu abl. gerundia *intuendo* viz kap. 10.2.1.3, doklad 1a.

- c) *Huius rei ipse aut inscius, periculo non pavidus, divini tutaminis securitate animatus, quamvis cuiusdam clientuli in aurem susurrantis [cautela], quomodo contra eum moliti fuerint*, praestrueretur, [sede] tamen non motus, fratrem, ceterosque considentes exhilarari, quasi hospitis grata [vice], amabiliter rogavit. (18: 220, 6–9) – егоже съвѣта не невѣдын пагоубы не оужасаѧ сѧ • вѣжїѧ защищенїе возможе но не печалїю • аще и некто̀рою слѣгою брата своего пошептавшїѧ ко оухѣ ѣ да блюѣтъ сѧ бы • како противѣ еиѧ

оуготовали сѧ соуть • на оубїенїе • но ѡбаче не подвигшеи сѧ и ѿ брата • съ инѣми
сѣдѧщими • но веселѧщїи ꙗко и гостѣ хвалы дѣлаѧ • и любѧ млѧшеи и (284r4–12)

⇒ Lat. nepřímá otázka uvozená spojkou *quomodo* je do stsl. přeložena taktéž obsahovou větou uvozenou spojkou *како*. Lat. konj. perfekta *moliti fuerint* vzniklý rekompozicí (místo klas. *moliti erint*) je do stsl. přeložen perfektem оуготовали сѧ соуть. K překladu vedlejší věty přípustkové viz kap. 10.4.6, doklad 1c.

- d) Crastino autem probandi causa, **si etiam adhuc frustrati sint**, redeunt (21: 221, 15sq) –
на третїи же днѣ искоушенїа рѧ рещи ѧще и еще есть такѡ (286r7–8)

⇒ Tento doklad je vhodným příkladem nepřímé zjišťovací otázky, která je ve stsl. uvozena spojkou *ѧще* (Večerka 2006: 227). Jinak je ovšem překlad do stsl. spíše volný, protože původní význam „*zda si do teď počínali zbytečně*“ je přetlumočen na „*jestli je to ještě takto*.“ Za pozornost zde stojí také sloveso *рещи*, které je ve větné konstrukci evidentně nadbytečné a jedná se zřejmě, jak usoudil již J. Vašica (Vašica 1929: 114, pozn. 7), o dodatečně do textu vsunutou glosu. K překladu gerundia *probandi* viz kap. 10.2.1.1, doklad 1d.

Nepřímé otázky jsou v *Gump* doloženy pouhými čtyřmi doklady, závěry analýzy překladové techniky tedy mají spíše informativní platnost, každopádně všechny lat. konj. obsažené v těchto obsahových propozicích jsou přeloženy stsl. indikativy. Z toho snad lze usoudit, že si staroslověnský překladatel mohl být vědom toho, že přítomnost konj. v těchto vedlejších větách nemá specifickou modální funkci jako ve větách nezávislých a je pouze výrazem závislosti na hlavní větě. Nesnažil se tedy použít nový překladatelský postup a překládal lat. nepřímé otázky stsl. větami obsahovými.

10.4 Překladová technika vedlejších vět příslovečných

V následující kapitole pojednávající o vedlejších větách příslovečných se budeme při interpretaci stsl. materiálu držet klasifikace, kterou představil R. Večerka (Večerka 2006: 227–231). V *Gump* lze identifikovat doklady pro všechny věty příslovečné, tedy časové, příčinné, účinkové, účelové, podmínkové, přípustkové a srovnávací, některé z nich jsou však doloženy ve velmi omezeném počtu. Zdůrazňujeme také, že na rozdíl od gerundií a gerundiv, obsahových vět a ablativu absolutního prozatím nebyla překladová technika vedlejších vět příslovečných z latiny do staroslověnštiny dosud vůbec analyzována.

10.4.1 Věty časové

Na úvod této podkapitoly věnující se překladové technice vět časových je třeba zdůraznit, že latina disponovala celou řadou vedlejších časových vět, z nichž některé jsou uvozené různými spojkami, které však mají téměř identickou sémantiku, např. *cum* a *quando*. V jiných případech zase totožná spojka, ale ve spojení s jiným slovesným způsobem od sebe odlišuje prosté *cum temporale* (s indikativem) od *cum historického* (s konjunktivem), které předpokládá těsnější sepětí věty hlavní a na ní závislé věty časové. V textu *Gump* lze identifikovat **8** dokladů vět časových, **4** z nich jsou uvozeny spojkou *cum* (1× *cum historicum* a 3× *cum temporale*), **2** spojkou *dum*, **1** pak spojkou *quoad* a **1** spojkou *quando*. Na základě předloženého materiálu lze konstatovat, že ve *VencNik* jsou všechny tyto věty překládány vedlejšími větami uvozenými spojkou **ѡ҃҃҃҃**, ve výjimečných případech je větná konstrukce přeložena volně.

10.4.1.1 *Cum historicum*

1) překlad vedlejší větou časovou uvozenou spojkou ѡ҃҃҃҃:

- a) **cum essem parvulus**, loquebar ut parvulus **1C13:11** (13: 218, 12sq) – **ѡ҃҃҃҃ Б҃҃Ѣ МЛАДЕНЕЦЬ Г҃҃ЛАХ҃Ъ АКИ МЛАДЕНЕЦЬ** (281r22)

⇒ Tento biblický citát podrobněji zpracovaný v kap. 9 je jediným dokladem *cum historického* v *Gump*. Konj. imperfekta *essem* použitý v lat. vedlejší větě pravidelně podle soudslednosti časů, je do stsl. přeložen aoristem **Б҃҃Ѣ**.

10.4.1.2 *Cum temporale*

V následující podkapitole se budeme zabývat doklady vedlejších vět časových uvozených spojkou *cum*, které nelze vzhledem k typu doložených konjunktivů interpretovat jako *cum historické*. *Cum temporale* se v latině pravidelně vyskytuje s indikativem, v následujících dokladech se však objevuje ve dvou případech konjunktiv a pouze v jednom indikativ.

1) překlad vedlejší větou uvozenou spojkou ѿгда:

- a) Quo nihilo magis laedente, **tercio ferire cum velit**, [una cum extenso ictus] ensis manu ter-
riti militis excidit. (19: 220, 35sq) – **ничесоже може оувредити его третїе еже егда хотїѣ**
оударити • мечь из роукѣ оужастыша сѧ слоугы дїавола испадѣ (285r3–6)

⇒ V tomto dokladu *cum* interpretujeme jako spojku časovou, na což ukazuje i stsl. pře-
klad vedlejší větou uvozenou spojkou ѿгда. Jak již bylo zmíněno výše, *cum temporale*
by se prototypicky mělo vyskytovat s indikativem, v tomto kontextu však jiná než ča-
sová okolnost není pravděpodobná. Konj. prézenta *velit* je do stsl. přeložen aoristem
хотїѣ. V této souvislosti je třeba upozornit na skutečnost, že text *Gump* má na tomto
místě různocnění (*cum tertio eum ferire vellet Gump^{Erlg}, tertio cum ferire vellet*
Gump^{Berl}), přičemž takto doložený konj. imperfekta pak umožňuje *cum* identifikovat
jako *cum historicum*, čemuž odpovídá i stsl. překlad s minulým časem. Toto místo je
tak dalším dokladem toho, že staroslověnský překladatel pravděpodobně nepřekládal
z rukopisu *Gump^{Wolf}*, protože stsl. znění lépe odpovídá zněním doloženým v jiných ru-
kopisech *Gump*. K překladu abl. absol. *quo nihilo magis laedente* viz kap. 10.6.2.3, do-
klad 1b.

- b) Inter quos gentilis quidam, baptismi gratia nondum mundatus, **cum se iam per beati**
[merita] Vencezlavi morte liberatum senserit, ad fidei catholicae [*veram agnitionem de-*
votus] convertitur. (25: 222, 18–20) – **в нїже бѣ нѣкто поганъ • не оу и еше блїтїи крїстїа**
вчищенъ • егда оуже сѧ вѣти (P: вчюти) **блїзнаго влчеслава млтвѣ ѿ смртїи избавилъ**
• къ вѣрѣ собор'нѣ вѣрати сѧ (288r23–27)

⇒ V tomto dokladu opět interpretujeme *cum* jako spojku časovou, protože podobně jako
u případu předchozího není jiná variatna pravděpodobná a na časovou platnost věty
ukazuje taktéž stsl. překlad pomocí spojky ѿгда. Lat. konjunktiv perfekta *senserit* (var
sensisset Gump^{Berl}) je do stsl. přeložen aoristem сѧ вѣти, upozornit je však třeba na to,
že lepší čtení вчюти je doloženo pouze v rkp. P. K překladu obsahové propozice ozna-
movací viz kap. 10.3.1, doklad 4b.

2) volný překlad:

- a) [*cum ex adverso*] **agnum furtive lacerandum** [*irruit, ipse*] cum aliquot sequacibus [*huic sce-*
leri comparibus] furibunde progressus, et mucrone succinctus, [*viro simplici*] media via
obvius restitit. (19: 220, 27–29) – **аг'ньца татевнѣ хотѧ растер'зати • с нѣколицими**

своими раз'бойники • гнѣвно выстѣпа мечемъ преподасанъ • посреди поутѣ оуспѣла
протѣви сѧ (284v20–23)

⇒ Toto místo z *Gump* je jediným dokladem pravidelného užití *cum temporale*, protože se zde vyskytuje predikát v indikativu perfekta, je však třeba zdůraznit, že podstatné části věty nejsou do stsl. vůbec přeloženy a na jejím místě stojí v textu *VencNik* participiální konstrukce, z toho důvodu jsme se rozhodli překlad interpretovat jako volný. K překladu gerundiva *lacerandum* viz kap. 10.2.2.4, doklad 6a.

10.4.1.3 Věty uvozené spojkou *dum*

Lat. časová spojka *dum* může nabývat dvou odlišných významů, a to *zatímco*, pak se prototypicky pojí s indikativem prézenta, a *dokud*, v takovém případě může následovat buď indikativ nebo konjunktiv. V *Gump* je tato spojka doložena dvěma doklady.

1) překlad vedlejší větou časovou uvozenou spojkou ѿгда:

- a) **Dum in hac versantur angustia**, subito erectis obtutibus, ecce mira Dei praesente virtute [plaustrum altera stat ripa, undique secus aquae humiditate intactum]. (23: 221, 35–37) – **и ѿгда в сѣ размышленіи и печалію ѡдер'жимии бѡхъ** • и внезапноꙋ възрѣвше видѣша чіѡ бжїю силоꙋ нашѣшоꙋ конѧ с колѡ ѡ дрѣвїи полѣ стояща и ѡ воды ни единою каплею ѡкроплена глїи чюдни подобїи петроꙋ аплѡꙋ • петръ ходи по морю повелѣніемъ бжїимъ • а тѣло ст҃го в мгновеніе ѡка принесено бы̇ • кто ли ѡ семѣ размышлѧ естъ како принесено • развѣк бжїа сила принесє (287r2–11)

⇒ V tomto dokladu považujeme za důležité ocitovat poněkud širší kontext, protože z celého lat. úseku je do staroslověnštiny přeložena pouze věta časová uvozená spojkou *dum*, která je do stsl. přeložena pomocí *ѿгда*, a dále abl. absol. *subito erectis obtutibus* (podrobněji viz kap. 10.6.2.3, doklad 2b). Lat. *dum* je zde užito v jednom ze svých prototypických významů, tedy coby spojky uvozující větu, která vytváří jakýsi časový rámec pro děj věty hlavní, pro což svědčí i užitý čas, tedy indikativ prézenta. Deponentní sloveso *versantur* je do stsl. přeloženo opisným pasivem *ѡдер'жимии бѡхъ*. K překladu lexému *angustia* viz kap. 10.7.1, doklad 1g.

- b) Qui vero mirae claritatis ac amandae indolis, **dum floridam iuventutis aetatem primum attigisset**, patre adhuc vivo, ad litterarum disponi exercitia desiderans, paternumque crebro flagitamine deflectens animum, eius tramissu in civitate Bunsza litteris addiscendis est positus. (4: 214, 27–30) – и дѣже бо чіѡнои свѣтлости • толи любимое красоты **отрочѧ**, **ѿгда цвѣтоꙋщїи оꙋсти вѣкоꙋ пер'вомоꙋ прикоснѧ сѧ** • ѡтцѧ и ещє живоꙋ соꙋщоꙋ

книжнѣмъ хитростемъ жєлаа • толѣко ѿиниѡ доушоу и оумъ и мыслѣ частѣи моленіемъ
премогъ, и єго посланіе в градъ нарицаемыи бѣдечъ • к попиноу и именѣ оученѣ • наоучити
 к'нигамъ оучити данъ бы^ѣ (276r24–276v3)

⇒ V tomto dokladu se užití spojky *dum*, přeložené zcela očekávaně stsl. *єгда*, odchyluje od klasické latiny, protože zde přebírá funkci *cum historického*, pro což svědčí i užitý konj. plusquamperfekta vyjadřující předčasnost, přeložený do stsl. aoristem *прикос'нѣ сѧ*. K překladu gerundiva *addiscendis* viz kap. 10.2.2.3, doklad 1a, k překladu gerundiva *amandae* viz kap. 10.2.2.2, doklad 1a. K překladu abl. absol. *patre adhuc vivo* viz kap. 10.6.1.1, oddíl 1a, doklad č. 3.

10.4.1.4 Věty uvozené spojkami *quoad a quando*

1) překlad vedlejší větou časovou uvozenou spojkou *єгда*:

a) *Quando [autem] factus sum vir*, evacuavi quae erant parvuli. **1C13:11** (13: 218, 13sq) – *єгда б'ѣхъ моуѣ ѿтвергѡ младаен'чес'каа* (281r23)

⇒ Druhá část biblického citátu **1C13:11** obsahuje lat. vedlejší větu časovou uvozenou spojkou *quando*, přeloženou ekvivalentní stsl. spojkou *єгда*. Lat. perfektum deponentního slovesa *factus sum* je přeloženo do stsl. aoristem *б'ѣхъ*. K překladu vedlejší věty obsahové viz kap. 10.3.1, doklad 5a.

2) volný překlad:

a) Quae [videlicet reverso per annum] die festivo, aecclesiam sancti Viti martyris ingressa, ante sepulchrum beati Vencezlavi, quo desideravit, ducta, orans prostrata, tam diu precibus lugendo perseverat, [quoad] *cunctis cernentibus sancti viri [meritis] visu inluminatur*, et manuum salva [restitutione instauratur]. (28: 223, 5–8) – *ѣ єгда въ прѣзникъ днѣ сѣго в' црковъ сѣго вита мчника б'ѣ вошла • и прѣ гробомъ сѣго влчєслава приведєна ꙗможе хотѣше прїити • тако дол'го простер'ши моли и • и млтвѣ с плачемъ съвер'ши • и всѣхъ видѣши сѣго мѣжа ицѣлєнне • ѡчиима прозрѣ и рѣкама цѣлама вѣврати сѧ в домъ свои* (289r22–29)

⇒ Lat. vedlejší věta časová uvozená spojkou *quoad*, která má v latině stejný význam jako *donec*, tedy *dokud*, je do stsl. přeložena větou hlavní připojenou ke zbytku konstrukce spojkou *и*. Lexém *quoad* není do stsl. vůbec přeložen. Za pozornost zde stojí také slovní spojení *рѣкама цѣлама вѣврати сѧ*, v němž lze instrumentál *рѣкама цѣлама* interpre-

tovat jako instrumentál vlastnosti (Kurz 1969: 209; Bláhová 1992: 401). Doklad obdobného typu je doložen taktéž v Životě Benediktově: *БРАТНІА ЖЕ ВЪЗМЪШЕ УТРОКА ВЪ ПОНІАВѢ ПРИНЕСОШЕ К НЬМОУ СЪТРЕНАМИ КОСТЪМИ ВСѢМИ* (Bláhová 1992: 401). Ipl. *сѣтрєнами* je odvozen od slovesa *сѣтрѣти*, *сѣстрѣти*, u něhož však není Život Benediktův uveden v SJS uveden (srov. SJS IV: 354). K překladu vedlejší věty místní *quo desideravit* viz kap. 10.4.8, doklad 1a, k překladu abl. absol. viz kap. 10.6.1.1, oddíl 1a, doklad č. 11.

10.4.2 Věty příčinné

Vět příčinných lze v materiálu *Gump* indentifikovat celkem 9, ve třech případech jsou uvozeny spojkami *quia*, ve třech dokladech pak spojkou *quoniam*, ve dvou případech je užitá spojka *cum* (tzv. *cum causale*) a v jednom dokladu nacházíme *eo quod*.

10.4.2.1 Věty příčinné uvozené spojkou *quia*

Lat. kauzální věty uvozené spojkou *quia* se mohou vyskytovat buď s predikátem v indikativu nebo v konjunktivu. Užití konjunktivu naznačuje, že vedlejší věta neprezentuje reálnou skutečnost, resp. že mluvčí její obsah chápe jako mínění cizí a ne své vlastní. V *Gump* jsou doloženy 3 doklady těchto příčinných vět a spojka *quia* je vždy přeložena pomocí stsl. *іако*.

1) překlad vedlejší větou uvozenou spojkou іако:

- a) *Quia omnium angustiae compassus*, inbecillitate quosdam lassantes caritativo visitavit solacio, et mortis lege illaqueatos, [plerumque] neglecta a civibus [minus religiosis sepultura], funebris obsequii tumulavit officio (7: 215, 36–38) – *іако всакои печали члѣкоу посѣкорѣтель бѣ* • в' болѣзньни етеры из'немогающаѣ сѧ милостив'ною помощію посѣщаше но зѡришѣмъ збогѣи и хѣды ѿ ссѣдѣтъ небрегомымъ сѧ потребованіа слоужбы подаваше (278r9–14)

⇒ Indikativ perfekta *compassus* (s vypuštěním pomocného slovesa *est*) je do staroslověnštiny přeložen souslovím *посѣкорѣтель бѣ*. Překladatel pravděpodobně lat. *compassus* chápal jak samotné ptc. perfekta a nikoliv jako perfektum, na což by ukazoval i překlad s dodaným *бѣ*. Lat. verbum *compati* je pochopitelně doloženo rovněž v *Bes*, pouze v jednom dokladu je však přeloženo pomocí *поскрѣбѣти* (39, 314aβ23), častěji jsou doloženy paralely *пещи сѧ*, *помощи* a *потѣши сѧ*.

- b) Vos autem, **quia cordibus erga summam veritatem speculandam desides fideque mihi manetis dispares**, quam plurimum [*in*] consiliis vestrae perversitati amabilibus, [*sed rectitudini admodum dissimilibus, satis mihi iniuriosos*] hactenus [*iam*] patior. (13: 218, 18–21) – **ВѢ** **ІАКЪ** **СРЦѢ** **В** **ВЫШНѢИ** **ИСТИНѢ** **СМОТРИТИ** **ЛѢНОСТІЮ** **И** **ВѢРОЮ** **МНѢ** **ПРЕБЫВАЕТЕ** **РАЗЛИЧНИ**

• **КАКО** **МНОГИ** **ОУДЫ** **ВАШЕА** **КРИВДЫ** **ЛЮБИМЫ** **ДОСЕЛѢ** **ТЕРПѢ** (281v4–6)

⇒ V tomto dokladu se v kauzální větě vyskytuje ind. prézenta *manetis*, který je do stsl. přeložen taktéž prézentem **ПРЕБЫВАЕТЕ**.

- c) grates immensae dilectioni tuae a nobis sint relatae, **quia honorifice** [*disposito*] **heri convivio bene nobis et satis iucunde ministrasti** (19: 220, 30sq) – **ВЕЛИКИ** **ТИ** **СОУТЬ** **ХВАЛЫ** **ЛЮБВЕ** **Ѧ** **НА** **ВОЗДАЕМЫ** • **ІАКО** **ВЧЕРА** **ЕСИ** **НАМѢ** **ЧЕСТНО** **И** **ВБИЛНО** **С** **ВЕСЕЛІЕ** **СЛОУЖИЛѢ** (284v26–28)

⇒ V tomto dokladu je lat. pf. *ministrasti* přeloženo taktéž pf. **ЕСИ** **СЛОУЖИЛѢ**. Nelze však vyloučit, že stsl. perfekta je užito místo aoristu z důvodu přesnější označení 2. os. sg. ve výpovědi (srov. také studii MacRobert 2013). K překladu konj. *sint relatae* viz kap. 10.1.4, doklad 3a.

10.4.2.2 Věty příčinné uvozené spojkou *quoniam*

Lat. kauzální věty uvozené spojkou *quoniam* se prototypicky vyskytují s predikátem v indikativu, čemuž odpovídají i doklady doložené v *Gump*. Ve všech případech je lat. *quoniam*, podobně jako je tomu u spojky *quia*, přeloženo pomocí stsl. **ІАКО**.

1) překlad vedlejší větou uvozenou spojkou ІАКО:

- a) Quam gravibus tunc perturbantis molestiae diversitatibus principis novelli benignitas, terreno iure suscepto intrinsecus angerentur, non est admirandum, **quoniam coelestia prae ceteris intuendo mente devota proposuit** (5: 214, 36–40) – **КАКО** **ТѢЖКИМИ** **ТЫДА** **СТУЖАЮЩІА** **ПЕЧАЛИ** **РАЗЛИЧНЫА** • **КНѢЗА** **НОВАГО** **БЛГОВОЛЕНІЕ** • **ЗЕМЬСКОЮ** **ВЕЛАСТИЮ** **ПРИНАТѢ** **ВНУТРѢ** **СТѢЖАШЕ** **СИ** **НЕЕ** **ТОМУ** **ДІВНО** • **ІАКО** **НЕНАА** **ПАЧЕ** **ПРОЧІ** **СМОТРА** **МЫСЛІЮ** **ЗАВѢТНЮЮ** **ПРЕДИПОЛОЖИ** (276v16–21)

⇒ Lat. perfektum *proposuit* je do stsl. přeloženo aoristem **ПРЕДИПОЛОЖИ**. K překladu nepřímé otázky viz kap. 10.3.3, doklad 1b, k překladu predikativního gerundiva viz kap. 10.2.2.7, doklad 2a, k překladu abl. gerundia *intuendo* viz kap. 10.2.1.3, doklad 1a.

- b) Hac quippe sententia, modo me ipsum intuendo, **quoniam primo** [*iam adeunte pueritia rerum omnium factorem*] **vilis ego** [*factura cognoscere eiusque servitio me implicari*] **ardentius desidero**, sed puer ego in principatum vestra censura patri (*Gump^{Belg}* patre) mortuo natu fratribus maior succedens, per legum frena moderata et rem publicam praestrudente

disposui, et patriam contra infestantium molem pro viribus tutavi (13: 218, 14–18) – сѣю повѣстїю по истинѣ нѣмѣ мене самого с'мотрѣа • **іако пер'вѣе всѣхъ словесѣхъ дѣлаа тѣхъ хоуѣжїи азъ сынъ • к' мѣстѣхъ прїити в рѣвности сѣрца хоуѣ** • но второча азъ сы вами • на кнѣженїе избранъ • ѿцѣхъ оумѣрїшѣ по родѣ братїїа старѣи на к'нажѣхъ пристѣпивѣ • ї ис'правїи все строїи бѣхъ помогающѣ ми разорѣдїи • и землю противѣхъ прѣблѣющїи сѣа сил'нѣхъ оутѣр'дїи (281r23–281v2)

⇒ V tomto dokladu je v kauzální větě predikát v přítomnosti *desidero*, přeložený do stsl. také též přítomností *хоуѣ*. Překlad lat. *desiderare* pomocí stsl. *хотѣти* je doložen rovněž v *Bes* (13 dokladů), jednou je doloženo jako překlad adv. *desiderabiliter* – *хотѣци* (3, 14bα4), v jedenácti dokladech je pak *desiderare* přeloženo pomocí *желѣти/желати*. K překladu gerundia *intuendo* viz kap. 10.2.1.3, doklad 1h, k překladu abl. absol. *patri mortuo* viz kap. 10.6.1.1, oddíl 1b, doklad č. 1.

- c) nocte quadam per soporem visione intremuit, **quoniam mirae pulchritudinis vir**, [*albis indutus*], **lectulo assistens, claudum excitat, ac salutem monstrat dicens** (30: 223, 22sq) – **ѿ** ноцѣ нѣкоую по ѡсновенїи сна вострепѣта • **іако дивное красоты моуѣ крїаа оу ложа стоа сладкаго возбѣ^а и • и цел'бѣхъ емѣхъ яви г'лаа** (289v22–25)

⇒ Zde je v kauzální větě predikát v přítomnosti *excitat*, který je ovšem třeba charakterizovat jako přezens historický, na což ukazuje i stsl. překlad aoristem *возбѣ^а*.

Pro úplnost je třeba k materiálu doplnit, že se v *Gump* vyskytují i věty, v nichž spojka *quoniam* ztrácí svůj původní kauzální význam a v latině funguje spíše jako partikule ve smyslu českého „to-tiž, vždyt“, i když nejvhodnější překlad je obtížné s konečnou platností určit. Staroslověnský překladatel zde zřejmě při překladu postupoval mechanicky a volil překlad pomocí vedlejší věty uvozené spojkou *іако*.²⁹ Jedná se podle našeho názoru o následující doklady:

- 1) **Quoniam quidem** ab ipsis terrae incolis Boemia regioni vocabulum sonat impositum (2: 214, 11sq) – **іако поистин'нѣ ѿ сам'ѣхъ зем'лежител'хъ боємїа зем'ли нмаа вѣзывает сѣа** (275v21sq)

²⁹ Obdobný příklad užití stsl. *іако* ve funkci deiktické partikule uvádí i R. Večerka (Večerka 2006: 223). Stsl. *іако* je s jednou výjimkou pravidelným překladem lat. *quoniam* také též v *Bes*, v jednom dokladě rovněž ve funkci partikule (*Bes* 20, 103aα10). Ve funkci partikule se v textu *Gump* vyskytuje jednou také *quia*, srov. pozn. 28.

⇒ V tomto dokladu interpretoval stsl. překladatel *quoniam* ve svém původním významu, tedy *protože*, a podle toho ho také přeložil spojkou **іако**.

- 2) Thoro me accubantem, dulces amici vosque, o familiares clientuli, noctis silentio [*gravis et alta*] sustulit visio; **quoniam** Pauli presbyteri porticum tota aedificiorum sublimitate ac hominum cultu videbam penitus desolatam. (10: 217, 18sq) – на ѡдрѣ лежашѣ мѣнѣ и почиваюшѣ малѣа моѡ дрѣжина • и иже ѡ отрокѣ моѣ слоуги посредѣ ноци страшѣно видиниѣ приѣ ма • **іако** павла попа дорови бѣсѡ ѡснова ѡ выше до долѣ и ѡ всѣ члѣческѣхъ жилищѣ • видѣ ѡтиноу ѡпоустѣвшѣ (280r6–12)

⇒ V tomto dokladu, podobně jako v dokladu předchozím, je *quoniam* interpretováno ve svém původním významu a přeloženo stsl. spojkou **іако**.

- 3) **quoniam** divino cultui templa dicata, paulo ante infidelium neglectu cadentia, stabili reparatione fundantur, clerici patria bonisque privati, benigna largitate revocantur (13: 218, 34–36) – и по бжѣтвенѡмѣ законѣ црѣви ѡснованы • малѡмѣ прѣ невѣрѣныѣ небреженіѣ подающа сѡ тверѣдостѡиѣ ѡснованіѡ ѡбновѣша сѡ • клирицѣ ѣ земѣла и бл҃гѣхъ своихъ ѡл҃счєни • мл҃рднѡю цѣрѣотѡю • призѣвашѣ (282r5–10)

⇒ V tomto dokladu není lat. *quoniam* do stsl. vůbec přeloženo.

10.4.2.3 Cum causale

Další možností, jak v latině vyjádřit kauzální vztah, je užití vedlejší věty uvozené spojkou *cum* s konjunktivem (tzv. *cum causale*). V *Gump* je *cum causale* doloženo dvěma doklady, v jednom z nich je *cum* přeloženo pomocí stsl. spojky **іако**, v dalším pak pomocí spojky **єгда**.

- 1) překlad vedlejší větou uvozenou spojkou **іако**:

- a) O dux mitissime martir[*que*] sanctissime, **cum iam multos ab impiorum manibus sanctitas tua ad magnum Deum intercedendo eripuerit**, exoro miser, ne me obliviscaris ligatum, sed [*solita*] pietate hinc me facias exsolutum. (29: 223, 14–16) – ѡ воеводѡ тихѣи мѣнчѣ прѣбѣныи • **іако** оуже многы твоѡ ст҃ына ѡ рѣкѣ нечѣвѣхъ к великомѣ бгѡу повелѣніемѣ **избавляла ѣ** мл҃ю сѡ ѡкаанѣныѣ да мене не забѣдѣши свѣзана • но мл҃тию своею нѣк разрѣшиши (289v8–12)

⇒ Lat. konjunktiv perfekta *eripuerit* je do stsl. přeložen indikativem perfekta **избавляла ѣ**. K překladu abl. gerundia *intercedendo* viz kap. 10.2.1.3, doklad 2d, k překladu obsahové propozice žádací viz kap. 10.3.2, doklad 1a.

- 2) překlad vedlejší větou uvozenou spojkou **єгда**:

- a) Nec mirum, si grandia ac philosophicas quaestiones moventia huiusmodi sapientes a simplici compositionum serie transduxerint, **cum plures eorum, ardentius inhaerendo gentilium scriptis, non tantum quid in sacris gestis laudi divinae proferendum ac litterarum indiciis in posteros divulgandum postposuerint**, verum quicquid divinum ac menti devotae mitissimum simpliciter ac sine difficultatis perplexione videtur, penitus id quasi utilitate carens abiecerint. (Prol.: 213, 23–28) – не див'но то есть еще бо великаа то (Р: толи) философьскаа испытанїа под'вѣзаяща • сего чинѣ премоуд'рыа ѿ простаго слѣнїа оуставѣ сложать и егда многожды рев'ностию прилипаемо поганьскѣи писаниемъ • но не толико что въ сѣдѣланїихъ ѡ хвалѣ бжїи • еще из'несено есть толи изречено сказанїемъ • на послѣд'наа и ѡправима по сему изложиша • по истин'нѣ еще что вжѣтвеное толики мыслѣ заветѣ • тисѣ и простѣ и оудоб'нѣ съвѣтїемъ рѣт сѧ ѡтиноу • то аки полез'но хотѧ и требѣа ѿвер'гоу (274v19–275r1)

⇒ V tomto byla lat. spojka *cum* stsl. překladatelem identifikována jako spojka časová, na což ukazuje překlad егда. Celkový kontext souvětí a také konj. perfekta *postposuerint* v lat. textu, přeložený do stsl. по сему изложиша, však ukazují spíše na větu příčinnou. K překladu vedlejší věty podmínkové viz kap. 10.4.5, doklad 1a, k překladu gerundiva *divulgandum* viz kap. 10.2.2.4, doklad 5a, k překladu gerundiva *proferendum* viz kap. 10.2.2.4, doklad 3a.

10.4.2.4 Další kauzální věty

Příčinu lze v latině vyjádřit také souslovím *eo quod* (dosl. *tím, že*), což dokládá i následující místo doložené v *Gump*.

- 1) audatia omnino emolliti, **eo quod nondum divinitus iussa venerit passionis hora**, inlaesum eum dimiserunt (18: 220, 5sq) – дер'зостїю ѿтин'ноу ск'ше того же ради не оу и еще повелѣнїа бжїа приш'ла бѣ година ст'рѣть его • цѣла и ѿстѣпиша (284r1–4)

⇒ Lat. slovní spojení *eo quod* je do stsl. přeloženo pomocí spojovacího výrazu s předložkou ради. Lat. konjunktiv perfekta *venerit* je do stsl. přeložen plusquamperfektem приш'ла бѣ, který vyjadřuje předčasnost před aor. ѿстѣпиша.

10.4.3 Věty účinkové

Věty účinkové jsou v *Gump* doloženy celkem 3. V latině mají tyto věty konjunktiv tzv. samostatný, což znamená, že zde tento slovesný způsob nevyjadřuje závislost na nadřazené větě, jako

je tomu např. ve větách účelových, ale vyjadřuje čas sám o sobě (Bartoněk 2008: 64). Ve staroslověnině jsou tyto věty prototypicky uvozeny spojkou *яко(же)* nebo *да* (Večerka 2006: 229).

1) překlad vedlejší větou uvozenou spojkou да:

- a) Qui mentis ardua contemplatione coelestia quae corde [*tenuit*] archana, reverendam ac salutiferam dominici corporis et sanguinis collationem tanto veneratus est ac dilexit obsequio, *ut libaminis cultui coelestis, criminum contagia mundantis, non fidei solummodo militasset constantia, verum etiam fontis purgatissimi exteriore instar servuli* [*agrestis*] *labore ac pia largicione sacerdotum religioni sortitus ipse fuisset*. (8: 216, 46–217, 4) –
Є́же мысли жестокиѣмъ с'мотрѣніѣмъ на нѣнаа а́же с'рѣцѣмъ с'мотрѣ тѣины • чѣнаго и с'писител'наго г'на телесе и крови приношенїа • тако оучїстїлѣ ѣ и любилѣ слоужбою • *да* приношенїе закона нѣнаго прегрѣшенїа дѣлаа учїщаго вѣрою ток'мо • чинѣ твер'достан'ныѣ воинствоваше • но поистин'нѣ источнїка чѣѣнашаго в'ноутренимъ ѡбразѣ • рабїи троѹѣ вѣзѣ на сѧ • млт'ни дарованїемъ • иерехѣ законоѹ сѧ рабѣ бы (279v23–280r3)

⇒ V tomto dokladu jsou na hlavní větě závislé dvě věty účinkové s predikáty *militasset a sortitus fuisset* v konj. plusquamperfekta, přeloženými stsl. imperfektem *воинствоваше* a slovesem se sponou *рабѣ бы*. Stejně jako u jiných syntakticky obtížnějších míst se i zde projevuje ne zcela přesný překlad složitějších vztahů mezi jednotlivými větnými členy, protože např. u lat. *fontis purgatissimi exteriore instar servuli labore* není zachován vztah mezi *exteriore a labore* – *servuli labore*: *рабїи троѹѣ вѣзѣ на сѧ*, *fontis purgatissimi exteriore instar*: *источнїка чѣѣнашаго в'ноутренимъ ѡбразѣ*. K překladu vedlejší věty vztahné *quae corde [tenuit] archana* viz kap. 10.5, oddíl 2c, doklad č. 1.

2) překlad hlavní větou:

- a) In tantum itaque carnis afflictionem sufferens, *ut scissis teneris plantis, cruor defluus sparsim notasset vestigia*. (8: 216, 23sq) – в' толїсѣ по истин'ѣ плоти *своеїа* тер'паа оумчїнїа (P *add.*: *да*) • рас'сѣдав'шїи сѧ пѧтами *его* млддыми крови истек'ши рас'кроп'ленїемъ казаше стопы *его* (279r6–9)

⇒ Zde je opět třeba poukázat na rozdíly mezi oběma dochovanými rukopisy, protože spojka *да* uvozující vedlejší větu je doložena pouze v rkp. P, který tak zřejmě lépe zachovává původní čtení. K problematice překladu ablativu absolutního *scissis teneris plantis* viz kap. 10.6.3, doklad 1a.

10.4.4 Věty účelové

Věty účelové jsou v *Gump* celkem 3. Možností, kterak v latině vyjádřit účel, je samozřejmě více (např. relativní věta účelová s konjunktivem, supinum apod.), v textu *Gump* lze nicméně identifikovat pouze věty uvozené spojkou *ut* s konjunktivem podle souslednosti časů, přeložené do stsl. taktéž větami účelovými uvozenými spojkou *да*.

1) překlad vedlejší větou uvozenou spojkou да:

- a) Sed hoc ambiguum non diu [*mediastinum*] tractatus, quam sagaciter arripiens callem, **ut neque hoc seculariter agendum omisisset, vel istud ob coelestia tendendum a se neglegi in futurum non expavisset.** (5: 214, 41–44) – но се размышлѣнїе не дол'го на полы пред'кли рѣмысливъ • тако поѣ правѣ мѹдро вос'хитѣвъ да сего земьс'ки творити не впоустил' сѧ бы • любо ли вного къ нѣсны ради простираасѧ ѿ себе • неп'цевати на бѣдоуцаѧ не оужасноу^ѣ сѧ бы (276v28 – 277r4)

⇒ Konj. plusquamperfekta *omisisset* a *expavisset* jsou do stsl. přeloženy kondicionálem впоустил' сѧ бы a оужасноу^ѣ сѧ бы. K překladu akuzativu gerundiva *tendendum* a předložky *ob* viz kap. 10.2.1.2. doklad 1a, k překladu obsahové propozice viz kap. 10.3.1, doklad 1a.

- b) interveni pro me morituro, **ut tuis liberatus meritis, ad criminum purganda** [*comissa*] **miser ego praesente** [*aliquantum diutius*] **vita subsistam** (27: 222, 37–38) – помѣи сѧ за мѧ оумирающїго да твоими мѣтвѣми избавленъ, воз'мог'лъ бы азъ вкѧн'ныи простиѣи грѣ мой тѧж'кы донел'ѣ живѣ боудѧ (289r5–9)

⇒ V tomto dokladu se ve větě účelové nachází tvar konj. prézenta *subsistam* po slovese v čase hlavním (*intervenī*), přeložený do stsl. pomocí jmenné konstrukce se slovesem бъти ve futuro. Vzhledem ke stsl. боудѧ v překladu nelze vyloučit, že překladatel chápal tvar *subsistam* jako lat. futurum, které má stejný tvar jako konjunktiv prézenta. Navíc oproti *Gump* se ve *VencNik* vyskytuje kondicionál воз'мог'лъ бы, přívlástek мой тѧж'кы k předmětu грѣ a spojka донел'ѣ uvozující větu časovou живѣ боудѧ a zároveň výše zmíněný překlad lat. *subsistam*. K překladu ptc. futura *morituro* viz kap. 10.1.3, doklad 1c, k překladu ablativu gerundia *purganda* viz kap. 10.2.1.3, doklad 6a.

- c) Postea quoque captus quidam [*ab his, quibus*] aliquantum pecuniae sub accomodacionis [*pacto debuit*] diuque sub vinculorum districtione, **quo debitum solvat**, [*contritus est*] (29: 223, 911) – по сѧм' же нѣкоторыѣ пѣтѣ бы^ѣ в' нѣколицѣ порѣченїи скота чюжаго • егда в' то свѧзанъ бы^ѣ вельми и люте • да бы дол'гъ сѧ изрѣшилъ (289r30–289v3)

⇒ Konj. prézenta *solvat* je do stsl. přeložen kondicionálem **бы сѧ изрѣшилъ**. K překladu vedlejší věty vztažné viz kap. 10.5, oddíl 2d, doklad č. 2.

10.4.5 Věty podmínkové

Vedlejších vět podmínkových je v materiálu *Gump* doloženo pouze **5**, což poněkud komplikuje analýzu jejich překladové techniky vzhledem k rozmanitým druhům těchto příslovečných vedlejších vět v latině, v níž existuje podmínkové souvětí reálné, potenciální, ireálné v přítomnosti a minulosti a vyskytují se také podmínkové věty smíšené (Panhuis 2014: 198–200). Na rozdíl od latiny staroslověnština rozlišuje pouze podmínku reálnou s predikátem v indikativu a ireálnou s predikátem v kondicionálu (Večerka 2006: 230).

1) překlad vedlejší větou uvozenou spojkou **аще** nebo **аще ли** v odporovacím významu:

- a) Nec mirum, **si grandia ac philosophicas quaestiones moventia huiusmodi sapientes a simplicis compositionum serie transduxerint**, cum plures eorum, ardentius inhaerendo gentilium scriptis, non tantum quid in sacris gestis laudi divinae proferendum ac litterarum indiciis in posteros divulgandum postposuerint, verum quicquid divinum ac menti devotae mitissimum simpliciter ac sine difficultatis perplexione videtur, penitus id quasi utilitate carens abiecerint. (Prol.: 213, 23–28) – не див'но то есть **аще бо великаа то** (P: **толи**) **филосовѣскаа испытанїа под'вїзѧща • сего чинѣ премоудрыа ѿ простаго слоўнїа оуставѣ сложать и** егда многожды ревностию приипаемо поганьскїи писаниемъ • но не толико что въ стѣдѣванїихъ ѡ хвалѣ бжїи • **аще изнесено есть толи изречено сказанїемъ • на послѣднѧа и ѡправила по семъ изложиша • по истиннѣ аще что бжѣвеное толики мыслѣ завѣтъ • тисѣ и простѣ и оудобнѣ съвитиѣмъ рѣт сѧ ѡтиноу** • то аки полез'но хотѧ и требѣа ѿвергоу (274v19–275r1)

⇒ V komplikovaném souvětí z úvodu se nachází vedlejší věta podmínková s predikátem v konj. perfekta *transduxerint*, který je do stsl. přeložen pomocí ind. prézenta **сложать**.

K překladu gerundiva *divulgandum* viz kap. 10.2.2.4, doklad 5a, k překladu gerundiva *proferendum* viz kap. 10.2.2.4, doklad 3a.

- b) Plebis autem commissae crimen luendum veritus, **si dignam civilis districtionis legem non inpendisset**. (5: 214, 40sq) – людѣ **себе** порѣченїи **противоу • съгрьѣщенїю каз'нити стѣдшѣ • аще ли достойнаго закона лютость не бори любви** (P: **твори бы**), **грѣха в' томъ блѣдшѣ** (276v25–28)

⇒ Podmínkovou větu v tomto souvětí lze identifikovat jako ireálnou v minulosti s konjunktivem plusquamperfekta *inpendisset*, přeloženým do stsl. kondicionálem **не твори**

бѣ. Tento tvar je však doložen pouze v rkp P, v rkp. K je místo poškozeno a dochováno v podobě бѣры любы. K překladu gerundiva *luendum* viz kap. 10.2.2.4, doklad 1b.

- c) His ergo [*virtutum*] fulgentibus gemmis beatissimi iuvenis decorata conversatio in tantum ad haec pietatis studium adamavit, [*ut quandocumque dispositis erga publicas necessitates colloquiorum vel placitorum inter ordinata iudicum plebiumque subsellia edictis, eoque eminentius res quaslibet in iudiciis praeoscente,*] **si forsán quis noxa detentus, mortali sententia quamvis debito proscriptus eius praesentiae** [*ab incusatorum damnabili iudicio*] **fuisset adductus**, [*eius suffragiis immunis abiret e medio*]. (6: 214, 12 – 17) – сими́ же свѣтащии сѧ красотами блѣннаго знѡши • оукрашено бѣ пребываніе и вѣ толицѣ сѧ милостини трѡу възлюбѣ • егдаже сѣ велѣможами и соудѣи своими на сѣдѣ сѣдаше • и аще которѡи вѣ винѣ іаѣтъ предѣ неправеденѣ [sic!] бѣдаше (277r28–277v4)

⇒ Podmínku v tomto souvětí lze identifikovat jako ireálnou v minulosti, zajímavý je zde především překlad konj. *plusquamperfecta fuisset adductus* stsl. tvarem предѣ неправеденѣ [sic!] бѣдаше (resp. lépe v rkp. P неправеденѣ), tedy imperfektem tvořeným od futurálního kmene. Mimo *VencNik* jsou obdobně tvořené tvary dochovány ještě v dalších ruských památkách (Sreznevskij: 207), např. аще поѣхати бѣдаше Ѡвѣринѣ. не дадаше въпрѣти конѧ ни вола (Пов. вр. вступл.), Югда бѣдаше имѣти поити (Никон. Панд. 49), Яаще юмѣ ся прогнѣватѣи бѣдаше на кого. то възвѣиаше въ оуста своѧ кѣръшна глѧ. азѣ вы помалѣ сѧмоу наоучю. (Жит. Ниф.). Jedná se patrně o snahu vyjádřit časovou následnost v minulosti (Leška 2003:274).

- d) Sancte Dei martyr, **si tantum**, ut homines dicunt, **apud altissimum Deum obtinere vales**, interveni pro me morituro (27: 222, 36sq) – сѣѣи бжѣи мчнѣче **аще тако ѣ** • іакѡ глѣють члѣци **выш'наго бѧ оумлѣити можеши** • помлѣи сѧ за мѧ оумирающаго (289r2–6)

⇒ Reálná podmínková věta s predikátem v indikativu přezenta *vales* je do stsl. přeložena rovněž vedlejší větou podmínkovou s predikátem v indikativu přezenta *можеши*.

2) volný překlad:

- a) Haec legis [*inquinamenta*] **si summi regis metu** [*non deseritis*], nostra ira in scelerosos Dei zelo accensa, quemcumque huiusmodi reum capite truncabit. (13: 218, 27sq) – сего же закона оустроеніе • аще выш'наго црѧ боіанію не хощете боіати сѧ • ншѣ гнѣвъ на прегрѣшающаго бжѣимѣ р'веніе разжѣнѣ и коіиждо сѣ дѣломѣ повин'на вбращѣ главѣ да ѡсѣчетѣ (281v21–26)

⇒ V tomto dokladu není do staroslověnštiny přesně přeložen predikát reálné podmínkové věty *non deseritis*, úsek НЕ ХОЩЕТЕ БОЛТИ СЯ je spíše jeho volným převodem.

10.4.6 Věty přípustkové

Pokud jde o věty přípustkové, stejně jako u vět podmínkových a účelových, neposkytuje *Gump* bohatý dokladový materiál, celkem lze identifikovat pouze **5** dokladů. Ve staroslověnštině je tento typ vedlejších vět uvozen spojkou аще (и), případně цѣ, ацѣ (Večerka 2006: 205).

1) překlad vedlejší větou uvozenou аще и:

- a) *ad hanc scelerosam aedendis [sacrificiorum] victimis communionem quamvis saepe rogatus*, mensae coelestis convivium prae omnibus esuriens, non tantum epulas refutavit illicitas, verum etiam profana convivarum, sordibus daemoniacis inquinatum, quam strenue au-fugit consortia. (7: 215, 42–45) – ѿ сѣ нечистѣхъ їадїи и жерѣтвѣхъ • аще и часто молихъ скорѣ ѿбѣгахъ сѣ пририщенїа • и ѿбѣщенїа • жадаахъ быти на небесѣхъ трапезѣхъ паче всѣхъ причастникѣхъ неже дѣмоньскими сквернами жерѣтвѣхъ усквернити сѣ (278r20–25)

⇒ Úsek vyjadřující přípustku *quamvis saepe rogatus* je přeložena аще и часто молихъ.

- b) *sacer ipse iuvenis, saecularibus quamvis ob regimen negociis haut raro fuerit interceptus*, indefessis tamen orationum, larga inter pauperes dispensatione volantium, operibus singulos [*quam veneranter*] perduxit dies (8: 216, 14–17) – сѣхъи самѣхъ оуноша • аще и мїръскимѣхъ стронимѣхъ ѿдерѣжїи бѣхъ • но ѿбаче не ленивѣхъ и не изнемогѣхъ сѣхъ мѣтвѣми • щедрыи бѣхъ нищїи растворенїи • прелетающими дѣлы ѿсобныахъ провожаше дїи (278v17–21)

⇒ Konj. perfekta tvořený rekompozicí *interceptus fuerit*, je do stsl. přeložen opisným pasivem tvořeným slovesem бѣхъ в aoristu a ptc. přezenta pas. ѿдерѣжїи (Kurz 1969:131).

- c) *Huius rei ipse aut inscius, periculo non pavidus, divini tutaminis securitate animatus, quamvis cuiusdam clientuli in aurem susurrantis [cautela], quomodo contra eum moliti fuerint, praestrueretur, [sede] tamen non motus, fratrem, ceterosque considentes exhilarari, quasi hospitis grata [vice], amabiliter rogavit. (18: 220, 6–9) – егоже съвѣста не невѣдыи пагоубы не оужасаа сѣхъ • бжїи захищенїи возможе не печалїю • аще и нѣтѣрою слѣгою брата своего пошептавши ко оухѣхъ ѿ да бяла сѣхъ бы • како противѣхъ емѣхъ*

оуготовали сѧ соуть • на оубѣиіе • но ѡбаче не подвигшеи' сѧ и ѿ брата • сѧ инѣни сѣдашии • но веселѡиѣ ꙗко и гостѣ хвалы дѣла • и любѧ млѧшетъ и (284r4–12)

⇒ V tomto dokladu obsahuje přípustková věta predikát v konj. imperfekta *praestrueretur*, který je do stsl. přeložen kondicionálem да блюлъ сѧ бы. K překladu obsahové propozice tázací viz kap. 10.3.3, doklad 1c.

2) volný překlad:

- a) *quamvis* publicae [*utilitati providendae*] *debitor extitisset*, Dei tamen praedulci obsequio [*uti*] primis [*se*] annis [*implicavit, potius despecto seculari fastigio, non repudiavit*]. (5: 214, 38–40) – ѡце и ѡвѣ мнрскѡѡ ѡблѡсти строителъ бѣ • но ѡбаче къ бжїи слоужбѣ слѡщѣи • и ѿ пер'вы лѣтъ дѣскїхъ любовїю ѡбдѣръжимъ бѣ (276v21–25)

⇒ Z tohoto souvětí s vedlejší větou přípustkovou jsou do stsl. přeloženy jen některé úseky, ekvivalentem lat. konj. plusquamperfekta *extitisset* je stsl. aorist бѣ. Za zmínku zde stojí také překlad lat. *debitor* pomocí stsl. строителъ. Lat. substantivum *debitor* je doloženo devíti doklady také v *Bes*, šestkrát je přeloženo stsl. длѣжнникъ (16, 84bβ5; 16, 84bβ7; 27, 182bβ16; 27, 183αα3; 33, 226bα4; 37, 285αα13) dvakrát adjektivem длѣжнъ (6, 21αα1; 37, 285αα10) a jednou adjektivem повиннъ (25, 165αα8).

- b) non minus tinctum sanguine parietem, *quamvis ter ablutus videatur*, agnoscunt. (21: 221, 16sq) – не мене покропленѡу стѣноу кровїю видѣша нежели бѡлѣи трѡицѣ оузрѣша (286r9sq)

⇒ Tento doklad jsme zařadili mezi volné překlady především z toho důvodu, že pasivní konstrukce ve vedlejší větě přípustkové je do stsl. přeložena pomocí konstrukce aktivní s predikátem оузрѣша, který je snad nápodobou předchozího видѣша. Nicméně souvětí jak celek není zcela jasné, protože jeden ze stsl. predikátů v plurálu se zdá být navíc.

10.4.7 Věty srovnávací

Lat. srovnávací věty uvozené rozmanitými výrazy, např. *sicut, sicuti, quam, ac, atque* atd., mohou být buď indikativní nebo konjunktivní (Panhuis 2014: 197–198). Ve staroslověně jsou tyto věty uvozeny spojkami ꙗкоже nebo акъи (Večerka 2006: 229). V *Gump* je srovnávací věta doložena pouze jednou.

1) překlad vedlejší větou srovnávací uvozenou spojkou ꙗкоже:

- a) *Suspensus namque, ut vera [bonorum] testantur dicta virorum, post biennium, non aliter quam viva et sana [solent] hominum [capita, florenti] canicie [per pilos] crescere [atque]*

candescere visus est. (25: 222, 30–32) – повѣшенъ ꙗко истинныи свѣдѣтельствуютъ повѣсти • двою лѣтъ мимошешоу • не инако но ꙗко и живыи и цѣлыи члѣкомъ вѣдѣ сѣдинъ телесныи • и ногъти растушии свѣтѣа • видѣно быи и ѡрелъ на соблюденіе телеси его на не сѣдѣшии видѣ быи ѡ ба посланъ вса дни дондѣ висѣ • да птици не началы его быша но и древо соухо на не же бѣ повѣшенъ прозѣбе и вѣтви распусти (288v17–27)

⇒ Jediný doklad vedlejší věty srovnávací není do staroslověnštiny přeložen kompletně, chybí např. ekvivalent lat. predikátu *solent* a také podmětu *capita*, na druhou stranu jsou přidány obsáhlejší úseky, které nemají oporu v lat. předloze.

10.4.8 Věty místní

Přísluvečné věty místní jsou v *Gump* doloženy jedním dokladem, který je do stsl. přeložen také též pomocí vedlejší věty místní.³⁰

a) překlad vedlejší větou místní:

1. ante sepulchrum beati Vencezlavi, **quo desideravit**, ducta (28: 223, 6) – прѣ гробомъ сѣго вѣчеслава приведена **ѿможе хотѣше прѣити** (289r24sq)

⇒ Lat. vedlejší věta se slovesným tvarem v perfektu *desideravit* je do stsl. přeložena vedlejší větou místní uvozenou spojkou **ѿможе** s predikátem v imperfektu **хотѣше**.

Oproti lat. předloze je stsl. překladatelem vhodně doplněn infinitiv **прѣити**.

10.4.9 Závěrečné shrnutí

Jak je patrné z předchozího materiálu, stsl. překladatel *VencNik* se při překladu vedlejších vět držel zavedených postupů stsl. syntaxe a nepokoušel se vytvářet nové modely překladu. Některé doklady lze interpretovat spíše jako volný překlad. Je nicméně nutné upozornit na skutečnost, že u některých typů vedlejších vět nemáme dosud k dispozici zpracovaný dokladový materiál z jiných památek, které byly přeloženy z lat. předlohy.

³⁰ Tento doklad interpretujeme jako vedlejší větu místní v intencích české gramatiky (Štícha 2013: 819), i když latina nemá věty přísluvečné místní speciálně vyčleněny, srov. rovněž níže poznámku 31.

10.5 Překladová technika vedlejších vět vztažných

Stsl. vztažné vedlejší věty dělí Večerka na relativní věty substantivní a relativní věty adjektivní (Večerka 2006: 225–226). Substantivní věty samy zastupují jméno, které v hlavní větě není vyjádřeno, věty adjektivní naopak rozvíjí jméno ve větě řídící přímo vyjádřené. Vedlejších vět vztažných je v našem materiálu poměrně velké množství, identifikovat lze celkem **24** dokladů. Z důvodu velkého rozsahu materiálu bude následovat prostý výčet všech vedlejších vět pouze s nejnужnějším gramatickým komentářem, roztříděný primárně podle času v lat. předloze a následně podle stsl. překladu. Podobně jako překladová technika vedlejších vět příslovečných, ani překladová technika vedlejších vět vztažných z latiny nebyla prozatím podrobena hlubší analýze, několik příkladů překladu vedlejších vět vztažných v *Bes* uvedla v rámci své práce orientované na biblické citáty J. Kuběnová (Kuběnová 2016: 40) a především pak P. Stankovska, která upozorňuje na doklady, v nichž je za lat. vedlejší větu vztažnou ve stsl. překladu participium, přičemž překlad relativní věty pomocí ptc. konstrukce je vnímán jako grecizující prvek (Fetková-Stankovska 1996: 72–73).

1) indikativ prézenta v lat. předloze:

a) překlad vedlejší větou vztažnou s indikativem prézenta:

1. Studiorum igitur genera multiformia varias cuique mortalium ingerere solent ingeniorum curas, **quibus id genus ratione praestantissimum imaginationis potentia interioris tum natura, tum etiam industria, res quoquo modo sensibus subiectas intellectu discernere, et ad vota humana in usus iucundos gaudet diffingere.** (Prol.: 213, 2–5) –
Студіумъ по истиннѣмъ роды многообразныя комуужо в родѣ смѣтны и обычаи имѣють хитрости и печали • и ниже срѣдство и подѣ образованіи • силою вънѣтрнаго бо тогда родѣ разумѣти • и нынѣ хитростию словесъ и повѣстенъ • кѣ ли како змогъ подвиженіи разумѣчїи • да смотроти (Р: досмотрѣти) **могли быша и къ завѣстоу члѣческому житїю веселы радуютъ сѧ оукончати** (274r3–11)

⇒ Doklad z počátku prologu se vyznačuje komplikovanou syntaktickou stavbou. Upozornit je třeba také na čtení rkp. К да смотроти, které je třeba podle rkp. P upravit na досмотрѣти (Vašica 1929: 84, pozn. 7)

2. Calicem, **quem manu teneo**, in sancti archangeli [*Michaelis*], amorem ebibere, unumquemque nostrum ne pigeat. (18: 220, 11–13) – чашѣ юже азъ держоу роуцѣ • **во ина сѣго арханѣла испити единому комуужо вѣ подобѣ** (284r14–16)

⇒ K překladu konjunktivu *pigeat* viz kap. 10.1.4, doklad 2b.

b) překlad vedlejší větou místní³¹:

1. extinctisque intus [*ardentibus*] vigilum lucernis, cetera pars, **qua vincti iacent**, quasi sole clarissimo serenatur. (24: 222, 10sq) – а прочая половина **идѣ держимы лежаху**
• аки снѣца свѣтлѣшиимъ **свѣтъ** просвѣти (288r11–13)
⇒ Lat. vedlejší věta vztažná se slovesným tvarem *iacent* v přítomnosti historické je do stsl. přeložena vedlejší větou místní s predikátem v imperfektu **лежаху**.
2. Mansisse fertur eadem civitate, **qua sanctum requiescit corpus**, mulier quaedam visu orbata, manuum recurva [*inflexione*] ab [*ipso iam*] ortu [*contracta, omni usu, manibus per naturam concessa privata.*] (28: 223, 3–5) – повѣдаєт сѧ бывши **в** томже градѣ
• **идѣже сѣго тѣло почиває** • видѣнїа очию лишена • рѣкама **же** сѧска ѿ роженїа **своего** (289r19–22)
⇒ Vedlejší věta vztažná je zde přeložena stsl. příslovečnou vedlejší větou místní uvozenou pomocí spojky **идѣже**. K překladu vazby NcI viz kap. 10.3.1, doklad 2c.
3. Aecclesiam sancti Viti martiris, **qua sanctum Vencezlavi martiris corpus requiescit**, ingreditor. (30: 223, 25sq) – вниди въ цркви сѣго мѣнка вѣта • **идѣ тѣло сѣго мѣнка вѣчеслава почиваетъ** (289v29–290r1)
⇒ Stejně jako u přechodících dvou dokladů je i zde lat. věta vztažná přeložena stsl. příslovečnou vedlejší větou místní uvozenou pomocí spojky **идѣже**.

c) volný překlad s užitím vztažného zájmena:

1. et non minus plura factorum eius [*exempla*], **quorum ipse conscius est**, inter multos [*laudando*] dilatavit (26: 222, 27–28) – многа дѣла его **благѧ** всѣ проповѣдаше **имже**
и самѣ мнозѣ свѣдѣтель вѧше (288v13–15)
2. quoquo modo valeas, o pauper, surge, ac Pragam, Boemiae civitatem, quamvis omni data pro vehiculo **quo feraris** substantia (30: 223, 23sq) – како можеши ѿ оубогїи •

³¹ R. Večerka charakterizuje příslovečné vedlejší věty místní jako „věty vyjadřující příslovečné určení místa děje označeného přísudkem ve větě řídící nebo zpřesnění příslovečného určení místa, které je ve větě řídící vyjádřeno jen obecně.“ Tyto vedlejší věty bývají uvozeny vztažnými příslovci místními, např. **възврати сѧ** • **отъныкъдоуже юсамъ пришьмъ**, **отиде** • **иде** и **нѣстѣ видѣти** atd. (Večerka 2006: 227–228). Večerka v dokladovém materiálu k tomuto typu vět uvádí i příklad **видѣти мѣсто** • **идеже лежа христосъ** a dodává, že v tomto případě je věta závislá na substantivu a tradičně se v jiných gramatikách označuje jako přívlastková. Vzhledem k tomu, že latinská gramatika nemá věty příslovečné místní vyčleněny samostatně (Burkhard – Menge – Schauer 2000: 807–863), zařadili jsme doklady z oddílu 1b, č. 1–3 do kapitoly k lat. větám vztažným.

воставѣ иди во гра^ѣ боѣскыи нарецаемыи прагѣ аще и вса имѣнїа даѣтъ на носилѣ
на немѣже тамо при неже тамо принесѣтъ та (289v25–29)

⇒ K překladu konj. *valeas* viz kap. 10.1.4, doklad 2c, k překladu abl. absol. *omni data substantia* viz kap. 10.6.2.1, oddíl 2a, doklad č. 14.

d) volný/neúplný překlad:

1. O amici [et] fideles [utinam] Christi! [Cum ego litterali studio iam quondam parentum cura iniunctus doctrinas avidius hauserim, inter caetera magistrorum dicta quoddam apostoli scriptum addisco], **quo ait:** Cum essem parvulus, loquebar ut parvulus, [sapiebam ut parvulus, cogitabam ut parvulus]; quando [autem] factus sum vir, evacuavi quae erant parvuli. (13: 218, 10–14) – о дружино вѣр'наа но не въ х'ѣ • егда б'ѣ в'данъ родители своими к'нигѣ оучити сѧ • нах'одихъ в' нѣ оученїа павла, ꙗкоже рече • егда б'ѣ младенѣцъ г'лахъ аки младенѣцъ егда б'ѣхъ моѹ ѿтверг'о младен'чес'каа (281r18–23)

⇒ Podrobný rozbor biblického citátu **1C13:11** viz kap. 9, k překladu vedlejších vět časových viz kap. 10.4.1.1, doklad 1a, kap. 10.4.1.4, doklad 1a, k překladu obsahové věty *quae erant parvuli* viz kap. 10.3.1, doklad 5a.

2) minulé časy v lat. předloze:

a) překlad vedlejší větou větou vztažnou s predikátem v indikativu prézenta:

1. quidam gentis illius progenie clarior ac potentia in cives eminentior, Zpuytigneve nomine, principatus regimen sub regis dominatu impendens, divini cultus dulci voto attractus sacri fontis regenerari non parum anhelans, baptismo mundatur, et novo studio fervens domos Dei ad beatissime eius genitricis Mariae apostolorum principis memorandam veneracionem construxit, **in quibus postmodum innumera annuatim miracula ope divina cooperante fulserunt.** (2: 214, 12–18) – етеръ ѿ колѣна рода того свѣтлѣи толи силою великѣ • в соусѣдѣхъ присѣда • именѣ спытити'бѣвъ • снѣ борисоевъ • к'нажїа строн • п'од цр'кою властїю др'жа • къ бж'їю законѣ слад'кѣи завѣтомъ привлеченъ • къ с'тїи водѣ таинствѣю • в'торое роди ти сѧ немалы прилепаа кр'щенїемъ очїсти сѧ • и новою хитростїю вра • цр'кви б'гоу и бл'жен'нѣи его родил'ници мр'їи • и с'тмѣи и вер'хов'ному ап'лоу петрѣ памяти ч'тнѣи основа • **в нюже по сѣ оустроенїи • бес'числената чюдеса лѣты минуоуща • и м'л'тїю бж'їю дѣлающа являе'т сѧ** (275v25–276r8)

⇒ V tomto dokladu je vhodné upozornit na překlad lat. *postmodum*, které stsl. překladatel zjevně pochopil jako dva lexémy a přeložil tedy по сѣ оустроеніи.

b) překlad vedlejší větou vztahnou s predikátem v minulém čase:

1. Plaga aquilonalis ceteris immitior ac fide tardior, nostrae prostratur intentioni; **quam ipsa sacri pneumatis charistia ad christianae cultum professionis, quamvis sera, tamen beata conversione dignata est instituere.** (1: 214, 8–10) – странѡѹ ѿ инѣ стремѣю твѣрдѣ и вѣрою ленивѣишѹ • нашіи́же смѡтрѣніемѣ • повѣдаемѹ • **ѣже сама земля сѣго дѣа даромѣ • на христьянскѣи законѣ вѣщаніа • аще пѡзѣна • но вбаче бѣженѣи вбращеніемѣ восхотѣла сѣ ѣ оуставити.** (275v20–21)

⇒ Lat. predikát v perefektu *dignata est instituere* je do stsl. přeložen slovesným tvarem v perfektu **восхотѣла сѣ ѣ оуставити**.

2. et inter saxa tritico fracto ac [*purgamentis agrestibus ad mundam excussionem*] a sanctis manibus ipsius diligenter cribrato, cum fontis aspersione, **quem ipse solus praesente tantum puerulo cum ydria producents verae Trinitatis invocatione signavit,** hanc farinulam massa naturali congestam in libas sacrificales [*sacerdotum manibus offerendas, ille proprio manuum labore coqui parabat*] (8: 216, 28–33) – и в' жер'новѣ из'молѣ • и сѣыма своимѣ роукама чистѣ просѣивѣ • и водою покрѡпивѣ во имя трѡица • сѣ единѣ и сѣслоужащѣи емоу токѣмо ѡтрокомѣ • с водою ^ж самѣ ношаше ѿ кладѣзѣ в' вѣд'рѣ • истин'ныѣ трѣца вѣзъываниемѣ ѡзѣнамена ꙗ с' моукою в' сосѹдѣ с'месивѣ в'мѣшаше рѣкама своимѣ трѣдѣ и просѣры испекѣ • по црѣкѣ попомѣ слаше на приносѣ с'лоужѣа гоуѣ нашемѹ iv хѣ • вѣ всен'наѣ же временѣ (279r22–279v1)

⇒ Lat. predikát v perfektu *signavit* je do stsl. přeložen slovesným tvarem v aoristu **ѡзѣнамена**.

3. Sicque diotae, conscio solum clientulo, infusum secretiusque repositum, considerata oportunitate, inter clericos [*conprovinciales*] cum oblati, **quas missali celebritati [*providendo*] ipse coquebat,** [*sub mira divinorum communione*] distribuit. (8: 216, 41–44) – сице же и единѣ бѣомѣ вѣдоущѣи и тѣм ѡтрокѣ налиганомѣ сосѣдѣ вина • и танно положенѣ • оу'смотривѣ время подоб'но слаше по цѣркѣ клириком и попѣ с' прос'коуы ѣ самѣ печаше на црѣкѣ слоужѣ и сѣ лад'но всѣ раздѣлаше (279v11–17)

- ⇒ Lat. predikát v imperfektu *coquebat* je do stsl. přeložen slovesným tvarem rovněž v imperfektu печаше.
4. Parricidiorum scelera, **quibus pollui soletis**, a quoquam ultra non praesumantur. (23: 218, 27sq) – мѣжи бо истовиѡ [sic!] грѣхѣ **ниже доселе ѡскверѣнали сѧ есте** • боле того да ни ѿ когѡ не дерзѣнет сѧ (281v19–21)
- ⇒ V tomto dokladu je predikát skládající se z 2. os. pl. ind. prész. akt. *soletis* a infinitivu *pollui* do stsl. přeložen pomocí stsl. perfekta ѡскверѣнали сѧ есте. Lze předpokládat, že je zde zachován původní význam perfekta (Kurz 1969: 158–159), které vyjadřuje minulý děj mající vztah k přítomnosti (= „poskvrnili jste se a jste poskvrněni“). K překladu lat. konjunktivu *praesumantur* viz kap. 10.1.4, doklad 1e.
5. Sacrum autem corpus credulorum pauci **qui aderant** venerabiliter sarcofago includentes, celebrato a clericis funebri obsequio, extra aecclesiam certaminis [*loco*] vicinam condiderunt. (20: 221, 5–7) – сѣое же тѣло ѿ мало вѣрныѣ **иже тоу бахоу** • чѣно в раце заклепѣше • и слоужѣвѣ всѧ по законоу нѧ ни исполнивѣше прѣ црѣвѣю близы побѣженїѧ его погребѡша (285v16–20)
- ⇒ Lat. predikát v imperfektu *aderant* je do stsl. přeložen slovesným tvarem v imperfektu бахоу.
6. Peracta fortissimi Dei athletae venerabili passione, ministri quidam sanguinem, **qui per tabulas aecclesiae ipsa martirii hora aspersus apparet**, iussi aqua lavantes, penitus absterserunt. (21: 221, 11–13) – перѡдѣѡною же крѣпѣчишаго бжїѧ воинїка чѣною сѣрѣтїю сѡбгы етеры • **ниже повелѣно бѣ кровь** **иже по скамѣ сѣкны** • **ѡкроплена бѣ** црѣвѣ в самѣ часѣ мѣнїѧ водою мыша и ѡтиноу ѡроша (285v26–286r1)
- ⇒ Lat. predikát v prězentu historickém *apparet* je do stsl. přeložen slovesným tvarem v imperfektu бѣ.
7. inde ad ecclesiam sancti Viti martyris, **quam ipse construxerat**, religiosiore condendum sepultura transferri debeat (23: 221, 27sq) – ѿ тѣдѣ тѣло сѣое принести подѡвало бы к црѣвѣ сѣго вѣта мѣнїка **юже сѧ сѣзда** чѣнѣишиѣ погребенїѣ положить (286v6–9)
- ⇒ Lat. predikát v plusquamperfektu *construxerat* (viz také kap. 10.1.1, doklad č. 4) je do stsl. přeložen slovesným tvarem v aoristu сѣзда. K překladu akuzativu gerundiva *condendum* viz kap. 10.2.2.4, doklad 8a.

8. Et ecce corpus carnea adhuc mole integrum et per cuncta vulnera sanum, apparentibus tantum plagarum signis, nisi solum vulnus fraterno ense factum, **quod se dehiscens sanguine visum est manare**. (23: 221, 40–43) – и се тѣло плотїю и еще цѣло нависа и ѿ всѣхъ изъвы, ꙗко ѿ бранѣ меча • изъ неѣ и еще кровь тепла видаше сѧ **текѹщи** (287r21–25)

⇒ Lat. predikát v perfektu *visum est* je do stsl. přeložen slovesným tvarem v imperfektu **видаше**. K překladu obsahové propozice viz kap. 10.3.1, doklad 2a.

9. O summe gementium consolator Deus, coeli terraeque mirabilis creator, aspice nos mortis [*iuri*] destinatos, et per suffragia dilecti tui Vencezlavi militis, **qui semper iam in mundo vivus, miseris [*pro tuo nomine*] benignus extitit defensor**, ab instanti damnatione educere nos miserrimos dignare. (24: 222, 5–9) – бже вышнїи печалныѣ оутѣшителю • нѣси и земли чюдныи творче • призры на ны на смѣть восоужены • и млтвами возлюбленѧго твоего **мчѣнка** вѣчеслава • **иже егда в мирѣ сѣмѣ сыи** **вкѣаннымъ млтивѣ бѣ защититель** • ѿ **всего** настоящаго восоуженна • рачи ны извести вканыа (288r1–8)

⇒ Lat. predikát v perfektu *extitit* je do stsl. přeložen slovesným tvarem v imperfektu **бѣ**.

10. ac Dei in se confixo amore, natum unicum, **quem aequae propria vita dilexit**, in clericalis officium Dei servicio ad brati martiris aecclesiam se daturum promisit (25: 222, 20–22) – и всею любовїю къ вѣрѣ бжїи оутверди сѧ • и снѣ свои единочадын **епоже аки** **и доушѣ свою люблаше** • на [на] слоѹбоу бжїю въ клирикъ црѣви блжнѣ мчѣника **вѣщѣа** вдати (288r1–8)

⇒ Lat. predikát v perfektu *dilexit* je do stsl. přeložen slovesným tvarem v imperfektu **люблаше**. K překladu obsahové propozice oznamovací viz kap. 10.3.1, doklad 1b, k překladu abl. absol. *confixo amore* viz kap. 10.6.2.3, doklad 2c.

c) překlad participiis præsentiis aktivis:

1. Qui mentis ardua contemplatione coelestia, **quae corde [*tenuit*] intuitus archana**, reverendam ac salutiferam dominici corporis et sanguinis collationem tanto veneratus est ac dilexit obsequio (8: 216, 44–217, 1) – бже мысли жестокимъ смотренїемъ на нѣнаа **аже срѣемъ смотра тины** • чѣнаго и спсительнаго гнѣа телесе и крови приношенїа тако оучїстїлѣ ѣ и любилъ слоѹбою (279v23–27)

2. Rubente [*iam*] primum aurora, execrabili memoria scribendus Bolezlaus viri sancti germanus, [*perversitatis auctor, quae prius arma contra innocentem latenter commoverit non inmemor*], specu quo latuit, more lupino, [*cum ex adverso*] agnum furtive lacerandum [*irruit, ipse*] cum aliquot sequacibus [*huic sceleri comparibus*] furibunde progressus, et mucrone succinctus, [*viro simplici*] media via obvius restitit. (19: 220, 24–29) – свѣтаѣшимъ сѧ первыи зорѣмъ • мерзое памяти написаемыи болеславъ • моужа сѣго братъ • таниѣ мѣстѣ таѣ • нѣравѣ волчѣемъ протвѣлаѣ сѧ • агньца татевнѣ хотѧ растерзати • с нѣколицими своими разбѣонники • гнѣвно выстѣпа мѣчемъ преподасанъ • посреди поутѣ оусрѣча противѣ сѧ (284v16–23)

⇒ K překladu abl. absol. *rubente [iam] primum aurora* viz kap. 10.6.1.1, oddíl 1a, doklad č. 7, k překladu gerundiva *scribendus* viz kap. 10.2.2.1, doklad 1a, k překladu gerundiva *lacerandum* viz kap. 10.2.2.4, doklad 6a.

d) volný/neúplný překlad:

1. [*divinarumque orationum seriem, quam*] parvo inscriptam libellulo diligentius occultiusque secum servando retinuit, depositis [*interim*] secularis negotii curis, duodecies vel plus eo, [*quamvis interdum nisi*] sub secretiore cubiculi vel ipsius thalami [*silentio orandi locus concedi non posset*], inter noctis vel diei [*certas vicissitudines*] casta intentione Christum laudando ad finem [*usque*] perlegerat. (12: 218, 1–5) – кѣниги написаны малы блѣдѣнѣмъ и таниѣ хранѧ • оу себе по сѣкоутѣмъ дѣръжаше • оукланѧ сѧ сѣдовѣ мирьскѣа печали • два кратъ на десѧте • или боле вѣ таниѣи ложѣници полога своего • мѣтѣѧ танинымъ прилежаѣ • в ноцѣи и вѣ дѣи чѣнымъ смѣотрѣнѣ хѧ похвалѧ до конѣца прочитѧше (281r3–10)

⇒ K překladu plusquamperfekta *perlegerat* viz kap. 10.1.1, doklad č. 2. K překladu abl. absol. *depositis [interim] secularis negotii curis* viz kap. 10.6.2.1, oddíl 2c, doklad č. 2.

2. Postea quoque captus quidam [*ab his, quibus*] aliquantum pecuniae sub accomodacionis [*pacto debuit*] diuque sub vinculorum districtione, quo debitum solvat, [*contritus est*] (29: 223, 911) – по сѣмъ же нѣкоторыѣмъ бѣи вѣ нѣколициѣмъ порѣченѣи скѣта чюжѧго • егѣѧ вѣ тѣѣ свѣзанъ бѣи вѣльми и лютѣ • да бы долѣгъ сѧ изрѣшилѣ (289r30–289v3)

⇒ K překladu vedlejší věty účelové *quo debitum solvat* viz kap. 10.4.4, doklad 1c.

3. De virtutibus autem, quae pietas divina per meritorum eius orbi clarescentem gloriam post [*dignata est operari*], sermonis nostri transcursu curiosa interseratur mentio,

condignum videtur. (23: 221, 48sq) – ѿ снхъже **ѡже мѡтъ вѣѣа по достоѡннѡ его всеи**
вселен'нѣи прѡставляющѣ славѣ сѣго по сѣ ѡже и доселе творѡтъ сѡ • дѣшевнаго словесе
 претеченїемъ печал'наѡ памѡ прѡт'лѣкѣет сѡ и достоинно повѣдает (287v18–23)

10.5.1 Závěrečné shrnutí

Ve stsl. textech se vlivem řecké předlohy často objevovaly ptc. konstrukce, které lze např. v *Bes* identifikovat i v dokladech, kde je v lat. originále vedlejší věta vztažná. Tuto tendenci však ve *VencNik* nenacházíme, blízké jsou tomuto typu překladu pouze doklady č. 1 a 2 z oddílu c. Latinské vedlejší věty vztažné doložené v *Gump* jsou do staroslověnštiny překládány ve většině případů opět jako věty vztažné uvozené zájmenem *иже*, *ѡже*, *ѡже*, identifikovat můžeme i překlady volné nebo neúplné, ve čtyřech případech je lat. vedlejší věta vztažná uvozená příslovcem místa přeložena do stsl. vedlejší větou místní (oddíl 1b).

10.6 Překladová technika latinského ablativu absolutního

Absolutní vazby, neboli polovětné konstrukce s nespojitým participiem patří mezi syntaktické jevy, které jsou doloženy v řadě indoevropských jazyků (Bartoněk 2008: 135). Jednotlivé jazyky se mezi sebou ovšem liší tím, jaký konkrétní pád je při absolutní konstrukci užít. V sanskrtu tak najdeme lokativ a genitiv absolutní, ve staré řečtině spíše výjimečně akuzativ a pravidelně pak genitiv absolutní, v gótsčině, staré angličtině, staré horní němčině, staré litevštině, staroslověnské a italské oštině dativ absolutní, konečně v latině ablativ absolutní. Ve staré češtině jsou dle J. Bauera (Lamprecht – Šlosar – Bauer: 369) obdobné absolutní konstrukce pouze záležitostí překladových památek, v nichž se nesystematicky můžeme setkat s ustrnulým tvarem nominativu, genitivem absolutním, dativem absolutním, příp. instrumentálem absolutním. Shodně se k výskytu absolutních vazeb ve staré češtině 14. století vyjadřuje i J. Gebauer (Gebauer 1929: 629).

Obecně tato nespojitá vazba participia a jména vyjadřuje libovolnou adverbiální okolnost, nejčastěji časovou či příčinnou, i když její konkrétní určení je vždy do určité míry otázkou interpretace a kontextu (Večerka 1961: 47–48). Pokud se zaměříme na latinu, kde je obecně ablativ absolutní vazbou velmi oblíbenou a v textech především historických hojně užívanou, je nutné mít na paměti rozdíly, které se objevují při užití této konstrukce v klasické, v pozdní a středověké latině. V klasickém období vývoje latiny byl ablativ absolutní svázán určitými pevnými pravidly, např. podmět ablativu absolutního nesměl být shodný s podmětem řídící věty apod., ovšem ani v tomto období nebylo toto pravidlo pochopitelně vždy a bezvýhrad dodržováno, místo participia se může vyskytovat i substantivum, adjektivum nebo zájmeno, např. *me duce, me vivo* atd. Již v latině 1. století n. l. se při užití abl. absol. objevují rozmanité nepravidelnosti např. u historika Tacita (přelom 1. a 2. stol. n. l.), který zcela v intencích svého dosti specifického stylu užívá samotná participia typu *audito, cognito* či *comperto*. V pozdní a ve středověké latině se víceméně pevná pravidla užití ablativu absolutního dále rozvolňují (Mikulová 2005), objevují se jiné absolutní pády mimo ablativ, např. nominativ a akuzativ, vyskytují se i smíšené konstrukce, v nichž se neshoduje pád participia a jména apod.

Jak již bylo několikrát řečeno, představuje *Gump* text rétoricky komplikovaný a vyumělkovaný, v němž autor ablativ absolutní rád a často využíval jako způsob kondenzace vyjádření. V důsledku toho dochází na několika místech i ke kumulaci těchto vazeb v rámci jedné větné konstrukce, např. *sed ordinante celesti maiestate, quasi paulatim surgentibus diaboli detrimentis, felicius in partes processit* (1: 214, 5sq), což bezpochyby ještě více znesnadňovalo staroslověnskému překladateli již tak náročnou práci. Poněvadž je *Gump* textem, který byl ve své době po stránce stylistické i literární hodnocen velmi vysoko, čehož je ostatně i existující *VencNik* dokladem, nelze zde očekávat výše zmíněné pozdně latinské a středověké odchylky od normy v hojnější míře.

Staroslověnskému dativu absolutnímu ve vztahu k latinské předloze se prozatím věnovala pozornost spíše okrajově v rámci zkoumání obsáhlejší skupiny jevů věnujících se např. překladové

technice z řečtiny do staroslověnštiny (Kurz 1969: 210–211). Výjimkou z tohoto pravidla je obsáhlejší a již starší studie Jána Stanislava *Datív absolutní v starej cirkevnej slovančine* z poč. 30. let 20. století (Stanislav 1933–1934) publikovaná v časopise *Byzantinoslavica* a zaměřená výhradně na analýzu této polovětné konstrukce v kanonických památkách. Silně pozitivistický příspěvek doplněný četnými grafy a tabulkami podává přehled názorů na historii této vazby a především sleduje její výskyt a četnost v kanonických staroslověnských památkách. Velký prostor je věnován i pečlivému určení adverbialních významů dativů absolutních v jednotlivých památkách. Jedním ze závěrů je i ne zcela překvapivé zjištění, že nejčastěji se dativ absolutní vyskytuje ve funkci příslovečné věty časové. Dalším častým tématem objevujícím se v odborné literatuře je i problematika původu dativu absolutního (Polák 1948) a jeho výskyt v evangelních textech obecně (Nečásek 1957). Kapitulu ablativu absolutního ve staroslověnštině věnoval rovněž R. Večerka ve své práci *Syntax aktivních participií ve staroslověnštině* (Večerka 1961: 47–56).

Pokud jde o analýzu překladové techniky lat. ablativu absolutního, jednou z mála obsáhlejších studií, zabývajících se čistě touto problematikou, je práce V. Konzala *Latinský ablativ absolutní v staroslověnském překladu* (Konzal 2012) z řady tzv. *Responzí*, zaměřená výhradně na českocírkevněslovanské památky. Přehledový charakter studie umožňuje prezentovat obecné překladatelské tendence při překladu lat. absolutní vazby do staroslověnštiny. Pokud jde o *VencNik*, v příspěvku nejsou pochopitelně citovány všechny doklady a jsou pouze souhrnně, až na dvě výjimky (přičemž v jednom případě není absence předlohy explicitně vyjádřena, srov. Konzal 2012: 199), zohledněna místa, která nemají latinskou předlohu. Některé doklady je také možné interpretovat odlišně, na což bude dále upozorněno, jeden doklad je uveden zcela chybně (např. Konzal 2012: 193, kde je Vašičův překlad do lat. *domino dicente* chápán jako skutečná předloha, v *Gump* však takové čtení nenacházíme). Pro podrobnější představu o fungování českocírkevněslovanské překladatelské školy je tedy nezbytné analyzovat každou památku zvlášť, na což ostatně V. Konzal ve svém příspěvku také upozorňuje. Takováto analýza byla prozatím provedena jen na jedné památce, a sice na *Bes*, a to ještě nikoliv kompletně, ale pouze ve srovnání překladu českocírkevněslovanského s překladem charvátskohlaholským (Fetková–Stankovska 1997–1998). Další památky přeložené z latiny, jejichž vznik je spojován s českým prostředím a jimž byla v posledních letech věnována v odborné literatuře pozornost, konkrétně MSŘ a MVH z Jaroslavského sborníku (Vepřek 2013) a také legenda *Anast* (Čajka 2011), jsou texty zcela jiného charakteru a rozsahu než *VencNik* a *Bes* a nelze tedy očekávat obsáhlý materiál absolutních vazeb, který by mohl být podroben další analýze a srovnání. V MSŘ se žádná absolutní vazba nevyskytuje, podobně ani v MVH, což je dáno žánrem těchto skladeb. Pokud jde o *Anast*, je ablativ absolutní překládán většinou pomocí ekvivalentní stsl. vazby, která se ovšem vyskytuje i v případech, kdy lat. předloha absolutní

vazbu nemá, nicméně výčet dokladů není zřejmě úplný (Čajka 2011: 160). Naším cílem v této podkapitole je tedy představit kompletní materiál překladové techniky latinských absolutních vazeb *VencNik*.

Soupis dokladů bude rozdělen na čtyři velké kapitoly: **1)** ablativ absolutní přeložen staroslověnskou absolutní vazbou, **2)** další způsoby překladu ablativu absolutního, **3)** absolutní staroslověnské vazby bez ekvivalentní vazby v *Gump*, **4)** absolutní vazby v úsecích, které nemají paralelu v *Gump*. V každé kapitole pak budou doklady rozděleny do podkapitol podle typu staroslověnského překladu, a v rámci každé podkapitoly na dvě velké skupiny podle obsaženého participia v lat. předloze. Doklady jsme se pokusili seřadit podle četnosti jejich výskytu, pouze podkapitolu pojednávající o syntakticky špatných překladech jsme umístili na konec celku 2.

10.6.1 Ablativ absolutní přeložen staroslověnskou absolutní vazbou

Početnou skupinu dokladů tvoří případy, kdy je abl. abs. přeložen ekvivalentní staroslověnskou absolutní vazbou, pro dativ absolutní najdeme ve *VencNik* **27** dokladů (viz kap. 10.6.1.1), pro instrumentál absolutní **14** dokladů (viz kap. 10.6.1.2). V rámci dvou uvedených podkapitol budou doklady děleny nejprve podle typu participia obsaženého v lat. předloze a dále podle participia v absolutní vazbě ve stsl. překladu.

10.6.1.1 Překlad dativem absolutním

1) ptc. prézenta akt. v lat. předloze:

a) ptc. prézenta akt. ve stsl. překladu:

1. quasi paulatim **surgentibus** diaboli **detrimentis** (1: 214, 6) – аки помалѣ **въстающѣ** дѣавола **парѣа** (275v11)
2. **quo** etiam post tardos temporum tractus naturaliter hominem **exeunte** (3: 214, 22sq) – **емоу** нѣколко лѣтъ **жѣвѣщѣ** и по родѣ члѣсѣкомѣ сего свѣта **ѡходѣща** (276r17–19)
 ⇒ V tomto dokladu je tvar **ѡходѣща** zřejmě chybný, J. Vašica proto navrhuje oprávněně čtení **ѡходѣщѣ** tak, aby se tvar shodoval s předcházející částí dat. absolutního **жѣвѣщѣ** (Vašica 1929: s. 90, pozn. 7).
3. **patre** adhuc **vivo** (4: 214, 28) – **ѡтцѣ** и **ещѣ живѣ соущѣ** (276r27sq)
 ⇒ U tohoto dokladu upozorňujeme na rozdíl mezi latinou, která na rozdíl od staroslověnštiny nedisponuje tvary ptc. prézenta od slovesa *esse*. Zřejmě i z toho důvodu užil stsl. překladatel obvyklé slovní spojení **живѣ въити** (viz *SJS I*: 605, **живѣ сѣщю моужю R7:5**)

4. in paterni ducatus successionem nimium **se refutante** delectus (4: 214, 34sq) – на ѿче
воеводство пѡстѣпенїа • вели'ни сѧ емоу ѿпирающѣ избранъ бы^ѣ (276v12–14)
 5. palatium **nesciis custodibus** egressus (8: 216, 19) – ис полаты неведоущїи стражѣ ис'ше^ѣ
(278v28)
 6. Deo praestruente (*Gump^{Belg} Gump^{Prag} praestante*) (13: 218, 17–18) – бѣ^ѣ помогающу^ѣ
(281r30)
 7. **rubente** [*iam*] primum **aurora** (19: 220, 19) – свѣтащїи' сѧ первыи зорамъ (284v16)
⇒ Zde stojí za povšimnutí užití pl. зорамъ за lat. sing. *aurora*, což koresponduje
s častým užitím plurálu u tohoto substantiva ve staroslověnině (*SJS* I: 681).
 8. **quibus** multum super hoc mirantibus, eoque abluendi labore post inde **cessantibus**
(21: 221, 18) – им'же бо на тѣ много чюднша сѧ тѣм'же троудѣ ѡмыванїа • по сѣ^ѣ
ѡхабившемъ сѧ (286r11sq)
⇒ V tomto dokladu nacházíme v lat. předloze dva ablativy absolutní se stejným pod-
mětem *quibus*. Jeden je přeložen dativem absolutním a lat. *mirantibus* náležející
taktéž ke *quibus*, je přeloženo ind. aoristu (viz níže doklad 1b, č. 5). K překladu
gerundia *abluendi* viz kap. 10.2.1.1, doklad 1e.
 9. **quiescente** ibidem per trium spatia annorum **venerando corpore** (23: 221, 26) –
почивающоу^ѣ тоу тѣлоу чѣномоу идѣже оубѣенъ бѣ тремъ лѣтѣ^ѣ миновъши^ѣ
(286v3sq)
⇒ K překladu gerundiva *venerando* viz kap. 10.2.2.6, doklad 1b.
 10. **Deo** [*rem*] **insinuante** (23: 221, 27) – бгѣоу велѧщоу (286v6)
 11. cunctis cernentibus (28: 223, 7) – всѣ^ѣ видѧщїи (289r27)
- b) ptc. préterita akt. ve stsl. překladu:
1. patri (*Gump^{Belg} patre*) mortuo (13: 218, 16–17) – ѡцѣ оумрѣшѣ (281r28)
 2. sed **ferro resiliente** et nec vulneris tandem signum **annotante** (19: 220, 34) – но мечю^ѣ
ѡскочившѣ и знаменїа раны не явившѣ^ѣ (285r1sq)
 3. **eoque iam tunc sceleris auctore** quarta vice sacrum caput per ictum saltim **confrin-**
gente (19: 220, 44sq) – емоу^ѣ оуже тогда грѣхоу приваеникоу • четвертоѣ въ главоу^ѣ
сѣню оудариешоу и послѣнее протеншоу (285r28–285v1)

⇒ V tomto dokladu stsl. překladatel poněkud zjednodušil lat. předlohu, resp. do vazby dativu absolutního zahrnul i ekvivalent lat. *per ictum*, které přeložil jako оударив'шоу.

4. **succedente** post hinc in regnum nimiae perseveritatis **duce** Boleslavo (20: 221, 7) – **прїим'шоу же по сѣмъ кнѣзениа великиа неправды кнѣзю боеславоу** (285v21sq)

⇒ V. Konzal hodnotí tento překlad jako kontaminaci dativu a instrumentálu (Konzal 2012: 200) s poznámkou, že ve stsl. verzi není přítomen překlad ptc. (zřejmě *succedente*, což z výkladu ale jasně neplyne). Ten však můžeme identifikovat ve stsl. tvaru **прїим'шоу** coby součásti vazby dativu absolutního, tedy *succedente ... duce* Boleslavo = **прїим'шоу ... кнѣзю боеславоу**.

5. **quibus** multum super hoc **mirantibus**, eoque abluendi labore post inde cessantibus (21: 221, 17sq) – **им'же бо на тѣмъ много чюднша сѧ тѣм'же троудѡмъ мыванїа • по сѣмъ ѡхавившемъ сѧ** (286r11sq)

⇒ K překladu gerundia *abluendi* viz kap. 10.2.1.1, doklad 1e.

6. **praesente** cicius Dei **clementia** (29: 223, 16) – **пришѣши же в'скорѣмъ мѣти бжїи** (289v13sq)

2) ptc. perfekta pas. v lat. předloze:

a) ptc. perfekta pas. ve stsl. překladu:

1. **gentibus** tamen **quibusdam** longo post errabundo anfractuum diverticulo ad normalis rectitudinem tramitis sacra illustracionem **redactis** (1: 214, 3sq) – **пѡрганомъ ѡбаче етерѡмъ по дол'зѣмъ заблѡуїи • толи преломленѡ из'брацєнїе • къ правїнѣи правѣи стєзѣ сѣмъ просвѣщенїемъ вѣзвєденѡ** (275v4–7)

⇒ K překladu slovního spojení *anfractuum diverticulo* viz kap. 10.6.3, doklad 2a.

2. **finito** excellentis **alloquio** iussionis (13: 218, 30) – **с'кончанѡ же кнѧмъ глѡмъ** (281v28)
3. **incluso** iterum sub ipso altaris **aditu** (23: 221, 43) – **затвореноу же пакѣ тѣлоу сѣго по самымъ ѡлтарѣмъ восхоженїа** (287v4–6)
4. **facta oracione** (24: 222, 9) – **сѣтворенѣ же бывши мѣтѣмъ ѡ ни** (288r8)

b) ptc. préterita akt. ve stsl. překladu:

1. **nobis** a tanta sapientium ac docta loquacitate admodum **seiuunctis** (Prol: 213, 30) – **намъ к' таковымъ премудрымъ и оученымъ словесѣмъ чинѣ привѣзавшемъ сѧ** (275r5sq)

2. [vinoque] post longum **quisdam saturatis** (18: 220, 1sq) – и **напившѣ** на долъзѣ **нѣкотѣмъ** (283v25sq)
3. **factoque mane** (30: 223, 34) – **оутрѣ же бывшѣ** (290r15sq)

c) ptc. prézenta akt. ve stsl. překladu:

1. **avulsa** igitur ob insecabilis sacramentum Trinitatis prisco catholicorum idoneoque refragatu pestiferae haereseos sentosa **pululatione** (1: 213, 38sq) – **Г** пер'ваго всѣхъ вѣрныѣ • ... оученаго **с**тавленіа • **пагѣеномѣ** оуже **прегрѣшенію кончавающѣ** сѧ (275r20–22)
 ⇒ Vašica hodnotí tento úsek jako nepřeložený z *Gump* (Vašica 1929: 87, 125), lze však říci, že se jedná o vzdálenou parafrázi významu lat. textu.
2. **Transcursa** [interim] annorum iuvenilium tam felici **aetate** (13: 218, 6) – **преминующѣ** **лѣтоми** оуности **сѣго** тако сѣчастнѣ (281r10sq)

10.6.1.2 Překlad instrumentálem absolutním

Relativně častý výskyt instrumentálu absolutního ve *VencNik* byl ve starší literatuře (především Matějka 1968: 22) chápán jako důkaz slabší jazykové vybavenosti stsl. překladatele a také výraz jeho snahy o doslovný překlad lat. předlohy. Samotné užití instrumentálu v polovětné konstrukci pak bylo považováno za mechanickou nápodobu lat. ablativu. Proti tomuto tvrzení však hovoří fakt, že absolutní konstrukce v instrumentálu je užitá i v místech, kde lat. předloha není vůbec doložena, nebo v úsecích, v nichž v latině není absolutní konstrukce. Dále je nutné zdůraznit, že identický absolutní pád se vyskytuje např. i textech charvátskohlaholských (Gadžijeva 2014: 358; Mihaljević – Reinhart 2005: 67). Na záměrné užití instrumentálu v absolutní vazbě ukazuje také její výskyt v těsné blízkosti dativu absolutního, zřejmě z důvodu odlišení dvou absolutních konstrukcí (viz kap. 10.6.3, doklad 1a).

1) ptc. prézenta akt. v lat. předloze:

a) ptc. prézenta akt. ve stsl. překladu:

1. **regnante** felicis memoriae **praeclarissimo rege Heinricho** (2: 214, 12) – **црѣвоуциемъ** сѣчастное памяти **пресвѣтлымъ црѣмъ еирѣхом** (275v23–25)
2. **comite** solum **clientulo** (8: 216, 19sq) – **едїнемъ отрокѣ** **своимъ свѣдѣ** (278v29)
 ⇒ V tomto dokladu je subst. **отрокъ** ve významu sluha, stejně jako jinde ve *VencNik* (např. 277v11, 278v26, 279r16sq), viz rovněž následující doklad.
3. **conscio** solum **clientulo** (8: 216, 41) – **единѣмъ бгѣомъ** **вѣдоущїи** и **тѣмъ** **отрокѣ** (279v11sq)

4. ibi vero divina saepius coruscante omnipotentia (23: 221, 45) – тѣ вѣѣмѣ
всѣдрѣжнѣствѣемѣ • часто свѣѣтѣцимѣ сѣ (287v9sq)

b) ptc. préterita akt. ve stsl. překladu:

1. ecce mira Dei praesente virtute (23: 221, 36) – вѣѣмѣ силѣу нашѣшѣу (287r4sq)

⇒ Tento doklad interpretuje V. Konzal jako kontrahovaný tvar substantiva (силѣу) a participia (нашѣшѣу) místo nekontrahované podoby силѣу нашѣдшѣу (Konzal 2012: 199).

c) předložková vazba ve stsl. překladu:

1. ipse solus praesente tantum puerulo (8: 216, 30sq) – сѣ ѣдинѣъ и сѣ слѣуѣжѣщѣи ѣмѣу
токѣмѣ ѡтрокомѣъ (279r24sq)

⇒ V tomto dokladu lze upozornit na ne zcela odpovídající překlad lat. ablativu *praesente* pomosí stsl. participia слѣуѣжѣщѣи. V kontextu slovní zásoby *VencNik* je tento ekvivalent ojedinělý, jinde je *praesens* přeloženo нашѣшѣу (287r4sq, viz doklad výše), пришѣши (289v13sq, viz kap. 10.6.1.1, oddíl 1b, doklad č. 6) a настоящѣими (275v4). V *Bes* je většinou toto ptc. překládáno pomocí předložky сѣ se substantivem.

2) ptc. perfekta pas. v lat. předloze:

a) ptc. perfekta pas. ve stsl. překladu:

1. terreno iure suscepto (5: 214, 37) – зѣмѣскою ѡбѣлѣстѣю приѣтѣу (276v18sq)

⇒ V tomto dokladu nacházíme dle V. Konzala, podobně jako v dokladu výše, kontrahovaný tvar ptc. приѣтѣу, tedy nekontrahovaně приѣтоуѣу (Konzal 2012: 199).

2. qui malivoli mucronibus veste iam tectis (18: 220, 3) – иже зѡбѣивѣи мечѣи поѣ скѣотѣу
оуѣже сѣѣкровѣны (283v28sq)

⇒ Tento instrumentál absolutní lze dle E. Bláhové interpretovat také jako instrumentál průvodních okolností (Bláhová 1993: 436–437).

3. resumpto iterum frater impius ferro (19: 220, 40sq) – прѣѣтѣѣ же мечѣемѣ братѣъ
нѣчѣтивѣи (285r18sq)

4. foribusque diligentius obseratis precibusque sinceriter effusis (23: 221, 39sq) – дѣверѣѣ
тѣверѣѣ замѣченомѣъ • и млѣѣѣбѣами частѣами иѣѣлиѣанѣами (287r19sq)

5. apertoque divinitus carceris hostio (24: 222, 14) – и ѡвѣрѣѣстѣами дѣверѣѣми тѣлиѣница
(288r19sq)

6. Statimque ut oratum est, **ruptis** quam fortiter **vinculis**, Dei gratia nesciis custodibus carcere est exsolutus (27: 225, 38–40) – егда́ млѣвоу кон'ча въскоубъ **растер'ганани веригани** блѣтїю бжїю тако крѣп'ко страже невѣдоущїи ис темницы изведенъ бы (289r9–12)
7. **peracta** fortissimi Dei athletae **venerabili passione** (21: 221, 11) – пер'водѣанною же крѣп'чаншаго бжїа воинїка чѣною стрѣтїю (285v26–28)

b) ptc. préterita akt. ve stsl. překladu:

1. **scissis** teneris **plantis** (8: 216, 23) – рас'сѣдав'шими сѧ пѧтами его младыми (279r7sq)

10.6.2 Další způsoby překladu ablativu absolutního

Kromě ekvivalentních absolutních konstrukcí za latinský ablativ absolutní se ve *VencNik* vyskytují i další způsoby překladu, např. pomocí participia, větné konstrukce, dějového substantiva či předložkové vazby. Do této skupiny řadíme také volné překlady a překlady syntakticky chybné. Podobně jako v kap. 10.6.1 jsou i zde doklady děleny na podkapitoly podle typu stsl. překladu, uvnitř každé podkapitoly se pak doklady dělí podle typu ptc. v lat. předloze a poté podle stsl. překladu.

10.6.2.1 Překlad participiem

1) ptc. prézenta akt. v lat. předloze:

a) ptc. prézenta pas. ve stsl. překladu:

1. **comitante** fidelium [**turba**] (23: 221, 43) – **проводимо** ѿ вѣрныхъ и ѿ клирикъ (287v6sq)

b) ptc. perfekta pas. ve stsl. překladu:

1. **se** publico assensu **eligente** (3: 214, 20sq) – **из'бранъ** всѣми людьми (276r13)

2) ptc. perfekta pas. v lat. předloze:

a) ptc. préterita akt. ve stsl. překladu:

1. **spreto** caducorum **ludicro** (Prol: 213, 6) – **поправъ** мирьс'аа игрища (274r12)
2. **spreto** fulgentis **stratu** cubilis (8: 216, 17sq) – ѿвер'гъ сѧ **постела** ложница **своеа** (278v24sq)
3. et inter saxa **tritico fracto** [*ac purgamentis agrestibus ad mundam excussionem*] ac sanctis manibus ipsius diligenter **cribrato** (8: 216, 28–30) – и тѣ **истеръ** и в' жер'новѧ из'молъ • и сѣыма своими роукама чистѣ **просѣлавъ** (279r21–23)

4. *accito nimiae fidelitatis iam dicto sequaci* (8: 216, 35sq) – **призвать** великаго и вѣр'наго гл'ан'наго сже штрока и **наслѣтника** (279v2sq)
5. *considerata oportunitate* (8: 216, 42) – оу'с'мотривъ время (279v14)
6. *et post paulo amota mensa* (18: 220, 10) – и по сѣ мало **посѣдѣвъ** • **ѿ трапезы въставъ** (284r12sq)
7. *impleta vino patera* (18: 220, 10) – **наливъ чашѣ** вина (284r14)
8. *sed extracto cicius ense* (19: 220, 32) – но **изнесъ** воскорѣ **мечъ** (284v29)
9. *celebrato a clericis funebri obsequio* (20: 221, 6) – и **слоужьбы** всѣ по законуу на нѣ **исполни'вше** (285v18sq)
10. *aqua iterum allata* (21: 221, 15) – **водоу** пакы **прїнес'ше** (286r5sq)
11. *versa [pro viciis] natura canum latratu vice loquentes* (22: 221, 22sq) – **дошзїи же изменивше члчѣскыи нравъ** (286r21sq)
12. *transnatato supra caballos rivulo* (23: 221, 37sq) – **преплю'вше** на конї **ракоу** [sic!] (287r13)
13. *factaque oracione ibidem* (30: 223, 26) – **сотвори мѣтвѣ** тѣ (290r1sq)
14. *quamvis omni data pro vehiculo quo feraris substantia* (30: 223, 24sq) – **лицѣ и всѣ имѣнїа давъ** на носилѣ **на нем'же тамо при нѣ же тамо принесѣтъ** **та** (289v24–29)
⇒ K překladu vedlejší věty vztažné viz kap. 10.5, oddíl 1c, doklad č. 2.
15. [*ac*] *data mercatoribus [per] eandem viam tendentibus [placita] mercede* (30: 223, 35) – **вдавъ** кшпцѣ **мшдѣ** • **тѣ пштемъ идѣши** (290r16sq)

b) ptc. perfekta pas. ve stsl. překladu:

1. *cuius itaque ingenio celeri capacitate divinitus instructo* (4: 214, 30) – **егоже поистин'нѣ ходоужьствѣ** къ с'корѣишемоу разсѣмѣ **бжтвенномуу направленъ** (276v3–5)
⇒ V. Konzal toto místo hodnotí jako instrumentální překlad vedoucí k anakolutům a navrhuje opravit **направленъ** na **направленом**, aby se shodovalo s **ходоужьствѣ** (Konzal 2012: 201), a dále z Vašicovy edice převzaté **бжтвено** opravit na **бжтвенномуу**, které je však v rkp. K i P skutečně doloženo, čímž se Vašicova emendace stává bezpředmětnou. Místo lze ale dobře interpretovat i ve stávajícím znění, tedy **направленъ** → **егоже поистин'нѣ ходоужьствѣ** → **къ с'корѣишемоу разсѣмѣ бжтвенномуу**.

c) ptc. prézenta akt. ve stsl. překladu:

1. Super his tamen errore pestifero depressis non parum sollicitus, **voluta** saepius **scriptura**, [qua per] apostoli dicta praecipitur (7: 215, 45sq) – но ѡбаче на́ сими́ заблѡу́нїе • злы́ подавленїем не малы печаленъ бѣше • прохѡдаа частѡ к'ниги • ꙗ́ко́ а́пльское слово заповѣдаеть (278r25–28)
2. **depositis** [interim] secularis negotii **curis** (12: 218, 2) – оу́кланѡа сѡ сѣдовѣ мирьскѣа печали (281r3sq)

10.6.2.2 Překlad větou vedlejší nebo hlavní

1) ptc. prézenta akt. v lat. předloze:

a) indikativ aoristu ve stsl. překladu:

1. **retromissa iuventute** (13: 218, 22) – ѡпѡ́ за сѡ завер'гѡ́ оу́ность (281v9)

2) ptc. perfekta pas. v lat. předloze:

a) indikativ aoristu ve stsl. překladu:

1. militum et amicorum **contione** in palatio **facta** (13: 218, 8sq) – соз'ва всѡ бола́ры своѡ и дрѡжнѣ в' полатоу (281r16sq)
2. **invitato** iam dicto **episcopo** (16: 219, 19) – призва епѣпа прѣ́ речен'наго (282v16)
3. **consertis** invicem **manibus** (18: 219, 46–220, 1) – толи соп'лет'шѡ́ межи собою (283v23sq)
4. **extinctisque intus** [ardentibus] vigilum **lucernis** (24: 222, 10) – и из'гасѡша вноу́трѣ • оу́ стражен свѣ́ща (288r10sq)
5. **mansuefactis** gentilium **cordibus** (27: 222, 1) – оу́т'кшѡна быша срѣ́ца поган'скаа (289r15)

10.6.2.3 Volný překlad

1) ptc. prézenta akt. v lat. předloze:

- a) mēsis etiam **inminente aestu** (8: 216, 26) – во время же настоащѣи жат'вѣ (279r15)
- b) **quo** nihilo magis **laedente** (19: 220, 35) – ничесоже мо́же оу́вредити его (285r3sq)

2) ptc. perfekta pas. v lat. předloze:

- a) **patre** interim, ut iam dictum est, [universae carnis viam **ingresso**] (4: 214, 32sq) – ѡцѣ́ оу́ же по сѣмъ такѡ́ оу́же гла́но бысть ѡ́шѣд'шоу свѣ́та сего (276v7–9)

⇒ Stsl. *ѡшедѣшоу свѣта сего* zde hodnotíme jako vzdálenou parafrázi lat. *universae carnis viam ingresso*, i z toho důvodu ponecháváme lat. text v hranatých závorkách.

b) subito *erectis obtutibus* (23: 221, 35sq) – *и внезапоу вѣзрѣвшѣ видѣша чю* (287r3–4)

c) *firmataque fide* ac Dei in se *confixo amore* (25: 222, 20sq) – *всєю любовію к' вѣрѣ бжїи оутверди сѧ* (288r28sq)

⇒ V. Konzal toto místo hodnotí jako překlad vedoucí k anakolutům s tím, že místo *оутверди сѧ* navrhuje čtení *оутвердившю сѧ* (Konzal 2012: 201). Překlad lze ale spíše hodnotit jako volný, zejména ptc. pf. pas. *confixo* z druhého ablativu absolutního není přeloženo. Zbytek úseku ale dává lepší smysl bez jakýchkoliv úprav, zejména vezmeme-li v úvahu kontext: *в нїже бѣ нѣкто поганъ • не оу и еше блгїтї крїпїа ѡчищенъ • е҃а оу҃же сѧ ѡчїти бл҃жнаго вачеслава мл҃тва ѡ см҃рти избавилъ • къ вѣрѣ собор҃нѣ ѡбрати сѧ • и спнѣ ѡмѣненїемъ крїщенїа ѡчїти сѧ всєю любовію к' вѣрѣ бжїи оутверди сѧ.*

10.6.2.4 Překlad dějovým substantivem

1) ptc. prézenta akt. v lat. předloze:

a) *Deo serenante* (13: 218, 33) – *бжїимъ прогаш'ненїе* (282r2)

2) ptc. perfekta pas. v lat. předloze:

a) *quo viso* (10: 217, 19) – *им҃же видѣнїе* (280r12)

⇒ V tomto dokladu je možné chápat abl. absol. *quo viso* také jako ablativ instrumentální od subst. *visum*, na což ukazuje i stsl. překlad substantivem *видѣнїе*. Obdobně pak lze chápat i téměř identický následující doklad.

b) *non parum ipsi hoc viso* territi (21: 221, 14sq) – *не малы же сами сїмъ • видѣнїемъ оустрашени* (286r4sq)

c) *interque sonantibus clericorum ymnis* (23: 221, 43–44) – *с похвалами пѣньми* (287v7)

10.6.2.5 Překlad předložkovou vazbou

1) ptc. perfekta pas. v lat. předloze

a) *Francorum [igitur] provincia vir quidam pedum incessu ab ipsa [iam] infantia carens et viciata natura* non gressibilis sed reptilis per terram se contrahendo incedens, nocte quadam per soporem visione tremuit. (30: 223, 20sq) – *въ фрачѣстѣи земли бѣ нѣкто моу҃ падаа сѧ ѡ самого дѣства • на исказѣ рѣнїа оу҃же не хоженїемъ • но полоза по земли лежаше • ѡ ноцѣ нѣкоу҃ю по сновенїи сна вострепета* (289v19–23)

⇒ K překladu gerundia *contrahendo* viz kap. 10.2.1.3, doklad 1l.

- b) **Nocte** [autem] **insecuta** cubili [pauper] quiescens (30: 223, 27sq) – и в нощь дрѣгѣю по сѣ на ложи своемѣ почиваа (290r5sq)

10.6.2.6 Syntakticky špatný překlad

Následující sporné či obtížně interpretovatelné doklady jsou opatřeny obsáhlejším komentářem, i když námi navrhovaná řešení nepovažujeme za definitivní, protože některá místa lze interpretovat i jinými způsoby.

1) ptc. prézenta akt. v lat. předloze

- a) hac denique **fortuna**, uti plures existimant, res hominum **volvente** ac sublimium **sagacitate** rethorum magis altiora **spectante** (Prol.: 213, 28–30) – сїю по истинѣ оудобѣзною ленаще са • м'нози м'нат са вещи чловѣчес'киа оудѣр'жанїѣ живѣще • толики хитростїю выш'ныѣ рефорт'скїѣ боле **смаѣраща** высотѣ (275r1–4)

⇒ V. Konzal hodnotí tento úsek jako instrumentálový překlad vedoucí k anakolutům (Konzal 2012: 201) a nelze než souhlasit, že úsek je skutečně velmi obtížně rozklíčovatelný. Místo *volvente*, jak také upozorňuje V. Konzal, stsl. překladatel zřejmě četl *vi-vente*, proto zde nacházíme jinak těžko vysvětlitelné ptc. живѣще, překladem *spectante* je pravděpodobně stsl. **смаѣраща**, ovšem syntakticky ve špatném pádu. Za pozornost zde stojí také lexém **оудобѣзна/оудобѣзна** za lat. *fortuna*. Toto substantivum je v materiálu *SJS* (*SJS* IV: 608) doloženo pouze z toho místa *VencNik* (viz kap. 11.2).

- b) priore theologorum **sollertia** salutarium studiis textuum latius **coruscante** (1: 214, 1) – пер'вое выстростїю бѣгословець пер'выѣ • спасител'ными хитростїи оуставленѣ простран'нѣ свѣтъа са (275r29sq)

⇒ Podobně jako doklad předchozí i tento hodnotí V. Konzal bez dalších komentářů jako instrumentálový překlad vedoucí k anakolutům (Konzal 2012: 201). Překladem lat. *sollertia* je Isg. **выстростїю**, mající syntaktickou vazbu na překlad *coruscante*, tedy ptc. prézenta akt. **свѣтъа са**. Ne zcela jasné je subst. **хитростїи**, pravděpodobně zkomolený tvar instrumentálu, bez předlohy je také stsl. **пер'выѣ**, které se v textu vyskytuje zřejmě navíc vedle **пер'вое**.

- c) sed **ordinante** coelesti **maiestate**, quasi paulatim surgentibus diaboli detrimentis, felicius in partes processit (1: 214, 5–6) – нѣ оураженѣ нѣнымаѣ **величествѣ** • аки помалѣ въстающїи дїаволаѣ пагѣбаѣ • съчастнѣ въ страны въстоупи (275v10–12)

- ⇒ Tento doklad z první kapitoly hodnotí V. Konzal jako překlad kontaminující dativ (оуґражену) a instrumentál (величествѡ) (Konzal 2012: 200), což je pravděpodobně jediná možná interpretace tohoto místa. Za pozornost však stojí, že v další části věty se stsl. překladatel již držel lat. předlohy naprosto přesně, k abl. abs. *surgentibus diaboli detrimentis* (viz kap. 10.6.1.1, oddíl 1a, doklad č. 1).
- d) in quibus postmodum innumera miracula annuatim **ope divina cooperante** fulserunt (2: 214, 18) - в нюже по сѣ оустроенїи • бесчисленѡ чюдеса лѣты минующа • и **млтїю бжїю дѣлающе** (var Р дѣлающе) являет сѧ (276r6–8)
- ⇒ V tomto dokladu je velmi obtížné interpretovat překlad abl. absol. *ope divina cooperante*. Lat. *ope divina* je přeloženo stsl. млтїю бжїю, ptc. *cooperante* je v rkp. K převedeno Dsg. m./n. дѣлающе, v rkp. Р pak Dsg f. дѣлающе, v nejlepším případě se tedy jedná o kontaminaci dativu a instrumentálu absolutního. Dále je u tohoto dokladu vhodné upozornit na překlad lat. *postmodum*, které překladatel chápal jako dva lexémy (*post* a *modum*), a tak je také přeložil, tedy по сѣ оустроенїи (srov. také Vašica 1929: 89, pozn. 11). Překlad lat. *annuatim*, který je taktéž hoden pozornosti, bude zpracován níže (viz kap. 10.6.3, doklad 2b).
- e) Quia omnium angustiae compassus, inbecillitate quosdam lassantes caritativo visitavit solacio, et mortis lege illaqueatos, [plerumque] **neglecta** a civibus [minus religiosi sepultura], **funeris** obsequii tumulavit officio (7: 215, 36–38) – ꙗко всѧхъ печали члѣковъ посѣкорѣтель бѣ • вѣ болѣзнь етеры изнемогающа сѧ милостивною помощїю посѣщаше по шршїмъ збогѣи и хсды ѿ ссѣдѣ **небрегомымъ сѧ** потребованїа слоужбы подаваше (278r9–14)
- ⇒ V tomto dokladu je přeložena pouze první část abl. absol. *neglecta* stsl. dativem pl. m. ptc. прéz. pas. **небрегомымъ**, které syntakticky souvisí s úsekem bez předlohy шршїмъ збогѣи и хсды.
- f) inter mira igitur ieiuniorum [*elemosinis fulgentium acta hoc egregium modestae consuetudini saluberrimo solitus est adnectere exemplo, videlicet ut divini insinuatione effaminis sacrae mentis intuitu altius perspecta, quia obedientiae magis quam sacrificii Deum comprobare legitur obsequium, pios ac venerandos mores admodum exornare studuisset. Quoniam*] **redeunte** per annuas vices **legitimo** arduae observationis **ieiunio** (8: 216, 14) – в чюдныѣ же постѣхъ понстїннѣ мимоходяща лѣта • в великїи постѣ алчѣи и млтвѡю (287v15sq)

⇒ V. Konzal tento doklad, který uvádíme v poněkud širším kontextu, hodnotí jako instrumentální překlad vedoucí k anakolutům (Konzal 2012: 201), přičemž je v latině citován v závorce také úsek *magno quadrigesimali tempore fame et oratione*, což ovšem není *Gump*, ale Vašicův překlad daného úseku do latiny. Pokud se podíváme blíže na daný doklad, nezbývá než konstatovat, že abl. abs. není do stsl. vůbec přeložen a celý úsek je přestylizován za hranici srozumitelnosti, *мимоходѣща лѣта* je snad překladem lat. *annuas vices*.

- g) Non diutius **morante** virtutis divinae **subsidio**, sed [per] miranda beati Vencezlavi [martyris] merita, pedum nervi prius contracti quasi fragore extenduntur, bases et plantae consolidantur. (30: 223, 39–41) – не долго же **мѣлащѣ** **ѣмѣ** на **мѣтвѣ** • силою бжїѣ **помощи** • и чїѣными мѣтвѣми бжженнаго вѣчеслава • **почаша** жили **крѣскотати** • аки лѣмины первѣе **исхоша** и **испрострошѣ** • и **пѣты** **ѣго** **оутвержены** быша (290r20–24)

⇒ Stsl. překladatel v tomto dokladu rozdělil abl. absol. *morante ... subsidio* na část **мѣлащѣ ѣмѣ на мѣтвѣ**, přeloženou dativem absolutním s doplněným podmětem **ѣмѣ**, a část **силою бжїѣ помощи**, která je ekvivalentem *virtutis divinae subsidio*, přičemž *subsidio* je původně druhá část ablativu absolutního.

- h) **saevitia**que eius in catervas fidelium [furente] (20: 220, 8) – **лютоостїю** **ѣго** на вѣрнаго **дружїноу** • не много по **вѣїїїи** стїго **пославѣ** **прагѣ** • **погоуби** **всѣ** **ѣгопрїазни** • и **клерїки** и **слоугы** **ѣго** **изымавѣ** **всѣ** **иссѣче** • и **дѣти** ѣ **в** **рекоу** **вѣмета** (285v22–26)

⇒ V. Konzal tento doklad hodnotí spolu s jeho předcházejícím úsekem lat. textu *succedente post hinc in regnum nimiae perseveritatis duce Boleslavo* (20: 221,7) – **прїїмѣшоу** **же** по **семѣ** **кнїжениа** **великиа** **неправды** **кнїзю** **болеславоу** (285v21sq), který jsme však výše (viz kap. 10.6.1.1, 1b, č. 4) interpretovali jako dativ absolutní bez dalších nepravdelností. Ablativ absol. v tomto dokladu je nicméně skutečně přeložen syntakticky nesprávně a volně, chybí zde např. překlad ptc. *furente*.

2) ptc. perfecta pas. v lat. předložce

- a) huius interim laudabilis vitae **diebus**, honestorum actuum exemplo, per naturae legem **obclusis** (3: 214, 19sq) – **ѣго** **же** **межї** **сиимѣ** **похвалїтелѣнаго** **жїтїѣ** **днѣ** **лѣпыхѣ** • **дѣїанїи** **вбразоу** по **законѣ** **рода** **члїесѣка** **заклѣпены** **лѣты** (276r8–11)

⇒ V. Konzal tento stsl. doklad hodnotí jako dativ absolutní (Konzal 2012: 194). Jeho interpretace ale chybně vychází z Vašicou rekonstruovaného a syntakticky upraveného znění slovanského překladu (Vašica 1929: 89).

b) hoc postmodum **impleto** (25: 222, 22) – и **снмѣ** по чинѣ **исполненѣ** (288v2sq)

⇒ Zde je opět třeba upozornit na překlad lat. *postmodum*, které překladatel chápal jako dva lexémy (*post* a *modum*, viz stejný případ výše), a tak i překládal, tedy по чинѣ³² (viz také *SJS* IV: 867). Lat. ptc. *impleto* je pak přeloženo stsl. ptc. perfekta pas. **исполненѣ**, které je souřadně připojeno k subst. чинѣ.

10.6.3 Absolutní vazby staroslověnské bez ablativu absolutního v lat. předloze

O aktivním užití absolutních vazeb překladatelem *VencNik* svědčí jejich výskyt i v úsecích, kde v *Gump* ekvivalentní latinská absolutní vazba není. Stsl. překladatel volil v takových případech buď dativ absolutní (**2** doklady) nebo instrumentál absolutní (**6** dokladů), v **1** dokladu lze uvažovat i o lokálu absolutním.

1) dativ absolutní:

a) In tantum itaque carnis afflictionem sufferens, ut scissis teneris plantis, **cruor defluus** sparsim notasset vestigia. (8: 216, 23sq) – в' толнѣ по истинѣ плоти **своеѣ** тер'па оумѣнїа (Р add.: да) • рас'сѣдав'шими сѧ пѧтами **его** младыми **крови истек'ши** рас'кроп'ленїемъ казаше стопы **его** (279r6–9)

⇒ V. Konzal hodnotí abl. absol. *scissis teneris plantis* a následující slovní spojení *cruor defluus* jako překlad kontaminací dativu a instrumentálu (Konzal 2012: 200). Výše (viz kap. 10.6.1.2, 2b, č. 1) jsme ukázali, že lat. *scissis teneris plantis* je skutečně přeloženo instrumentálem absolutním, nicméně *cruor defluus* je přeloženo pravidelným dativem absolutním **крови истек'ши**, což nemusí být nutně chápáno jako kontaminace, ale také jako možná snaha překladatele odlišit od sebe dvě absolutní vazby rozdílným pádem. Pravdou však je, že stsl. překlad svou strukturou neodpovídá lat. předloze a pokud přijmeme interpretaci slovního spojení **крови истек'ши** jako dativu absolutního, budeme obtížně hledat podmět k slovesu **казаше**. K překladu účinkové věty uvozené spojkou *ut* viz kap. 10.4.3, doklad 2a.

b) thoro **me accubantem**, dulces amici vosque, o familiares clientuli, noctis silentio gravis et alta sustulit visio (10: 217, 17sq) – на **одрѣ** **лежащѣ** **мнѣ** и **почивающѣ** **млада** **моя**

³² Subst. чинѣ se ve *VencNik* kromě chybných dokladů uvedených v *SJS* na s. 867 vyskytuje i na dalších místech, např. по чинѣ (274v3) – *per numerum*, нѣкѣй чинѣмъ (278r29) – *aliquo modo*, **вѣномъ** чинѣ (278v10) – *utriusque modi*.

дрѣжина • и иже ѿ отрокѣ мой слоуги посредѣ ноши страшно видиниѣ приѣ ма (280r6–9)

⇒ V tomto dokladu přeložil stsl. překladatel dativem absolutním lat. ptc. a zájmeno *me accubantem*, které plní funkci předmětu k predikátu *sustulit*. K překladu lat. *accubantem* viz kap. 10.7.1, doklad 4b.

2) instrumentál absolutní:

a) gentibus tamen quibusdam longo post errabundo **anfractu**³³ **diverticulo** ad normalis rectitudinem tramitis sacra illustrationem redactis (1: 214, 3sq) – поганомѣ вообще етерѣ по долѣмѣ заблуждѣнїи • толи **преломлєнѣ изъбрацєнїє** • къ правинѣи правѣи стєзѣ стѣи просвѣщенїємѣ възведєнѣ (275v4–7)

⇒ Jako instrumentál absolutní hodnotí tento doklad také E. Bláhová (Bláhová 1993: 437, pozn. 17).

b) in quibus postmodum innumera miracula **annuatim** ope divina cooperante fulserunt (2: 214, 18) – в нюже по сѣ оустроєнїи • бесчислената чюдєса **лѣты миноуѣща** • и мѣтїю вѣкїю дѣлающѣ являет сѣ (276r6–8)

⇒ Vedle výše interpretovaného abl. abs. *ope divina cooperante* (viz kap. 10.6.2.6, doklad 1d) stojí v tomto příkladu za povšimnutí také překlad lat. adverbium *annuatim*, které je v rkp. K přeloženo **лѣты миноуѣща** (= zřejmě podle чюдєса), ovšem v rkp. P je doloženo **миноуѣщи**, které se syntakticky váže k subst. **лѣты** a tvoří tak instrumentál absolutní.

c) **sobolem** alta amiratione mortalibus per laudis frequentandam, filiorum scilicet tam natu quam etiam actu maiorem, Deo dilectum Vencezlaum, superstátem sibi ac multo coelestium ardentiozem reliquot (3: 214, 23–25) – **родившє сѣ ицадїємѣ** • високаго чюда смртнѣи • частыми хвалами сыновнємѣ по истиннѣ роженїи ѿ негѣ старѣишаго бѣмѣ возлюблената вѣчєслава **за живѣ сєбє** и на нѣнаѣ желающѣ **избєра сєбє на мѣстѣника** (276r19–24)

⇒ K překladu gerundiva *frequentandam* viz kap. 10.2.2.4, doklad 2a.

d) post longum quisdam [*ferocium convivarum*] saturatis, fraus conflata diu latere nasciens, eos quasi unanimiter in sancti viri necem accendit. Qui malivoli, mucronibus veste iam

³³ Překladatel patrně četl *ac fractuum*, jak lze odvodit od stsl. толи, srov. Vašica 1929: 88, pozn. 15.

tectis, ter surgentes, terque iterum quasi quoadmodo lassi sedibus se inclinantes (18: 220, 1–4) – и на ѡбѣдѣ сѣдоства и напившѣ на дол'зѣ **нѣкото́мъ** лестъ тѣнна не можааше сѣ тѣнти мысѣши на оубѣиѣи сѣго мѣжа иже зловѣи мѣчи по скоты оуже сѣкро вѣны • три крѣты **вѣстаюши** пакѣ и пакѣ а нѣкѣ которѣ сѣ трѣдо сѣданѣа прекланѣюще (283v24–30)

⇒ V tomto dokladu se kromě neúplného instrumentálu absolutního zřejmě může jednat i o písarskou chybu, protože lat. textu lépe odpovídá Vašicova emendace на вѣстающе. Pokud bychom toto místo interpretovali jako instrumentál absolutní, jeho podmět je nutno zřejmě hledat v lexému **нѣкото́мъ**, který je zároveň podmětem abl. absol. *quisdam ... saturatis* (viz kap. 10.6.1.1, oddíl 2b, doklad č. 2). Jako instrumentál absolutní hodnotí tento doklad také E. Bláhová (Bláhová 1993: 437, pozn. 17). K překladu abl. absol. *mucronibus ... tectis* viz kap. 10.6.1.2, oddíl 2a, doklad č. 2.

- e) Huius rei ipse aut inscius, periculo non pavidus, divini tutaminis securitate animatus, quamvis **cuiusdam clientuli in aurem susurrantis** [*cautela*], quomodo contra eum moliti fuerint, praestrueretur, [*sede*] **tamen non motus**, fratrem, ceterosque considentes exhilarari, quasi hospitis grata [*vice*], amabiliter rogavit. (18: 220, 6–9) – егоже сѣвѣта не невѣдыи пагоубы не оужасаа сѣ • вѣиѣи захищенѣе возможе но не печалію • аще и **нѣкто́рою сѣгою брата своего** пошептавши ко оухъ ѣ да бяюль сѣ бы • како противъ емѣ оуготовали сѣ соуть • на оубѣиѣе • но ѡбаче **не подвигшемъ сѣ и ѡ** брата • сѣ инѣми сѣдѣшии • но весѣлашѣ іако и гостѣ хвалы дѣла • и любѣа млѣшеть и (284r4–12)

⇒ Tento doklad uvádíme opět v širším kontextu, abychom dobře ilustrovali komplikovanost celého souvětí v latině i staroslověnině. Kromě absolutního instrumentálu **нѣкто́рою сѣгою брата своего** пошептавши ко оухъ ѣ, který zajímavým způsobem řeší lat. Isg. subst. *cautela* s neshodným přívlastkem *cuiusdam clientuli in aurem susurrantis*, je v tomto dokladu možné zmínit také překlad lat. konj. perfekta *moliti fuerint* stsl. perfektem. Další instrumentál absolutní v tomto souvětí **не подвигшемъ сѣ и ѡ** je překladem ptc. pf. pas. *motus* (Bláhová 1993: 436, pozn. 17).

- f) modestae salutationis dicto (18: 220, 10) – тиѣи целованиѣ реченѣ (284r14sq)

3) lokál/genitiv absolutní:

- a) post biennium (26: 220, 30) – двою лѣтъ миномѣшоу (288v19)

⇒ Toto místo hodnotí V. Konzal buď jako absolutní genitiv nebo jako absolutní lokál, protože na základě tvaru se skutečně může jednat o oba pády (Konzal 2012: 197–198).

Identicky doklad hodnotí rovněž E. Bláhová (Bláhová 1993: 436). Upozornit lze také na variantu z rkp. P, kde se místo *двою лѣтъ* nachází *по двою лѣтъ*.

10.6.4 Absolutní vazby staroslověnské bez latinské předlohy

Kromě použití vazby dativu absolutního v těch dokladech, která nemají v lat. předloze ekvivalentní lat. absolutní vazbu, svědčí pro aktivní užívání této polovětné konstrukce v době překladu *VencNik* také její výskyt v těch úsecích legendy, které nemají latinskou předlohu *Gump*. Doložit je možno 7 takových případů. Za povšimnutí také stojí, že ve 3 dokladech bez lat. předlohy je užitá vazba instrumentálu absolutního (Konzal 2012: 198 uvádí celkem 13 dokladů, bohužel je však nevyjmenovává v úplnosti, zřejmě směřuje vazby zcela bez latinské předlohy a vazby mající lat. předlohu, ale bez absolutní vazby).

1) dativ absolutní:

- a) *и сѣмѣ самомѣ то видѣвѣшѣ* (16: 283r14sq)
- b) *никомуѣ не вѣдоушѣ сѣвѣта сего* (16: 283r19)
- c) *часто падаюшѣ на нь вѣсѣ* (22: 286r27)
- d) *томоуѣ видѣнїю явившоуѣ сѣ* (23: 286v13)
- e) (sc. *видѣнїю*) *сѣло грознѣ пристрашившоуѣ* (23: 286v13sq)
- f) *никомуѣ свѣдоушоуѣ* (23: 286v19sq)
- g) *такоуѣ бѣгоуѣ силоуѣ сѣтворѣшѣ наводненїю* (23: 286v26sq)

2) instrumentál absolutní:

- a) *слышанѣ же знаменїемѣ зѣвона* (19: 284v9sq)
- b) *тако и сего тѣло еже ѣ дивнѣ не гнѣвше ни сѣлѣвше • но ицеленани лѣзѣвани за три лѣта повелѣнїемѣ бжїимѣ земаа вѣздасть* (23: 287v1–4)
- c) *четверѣтаго индикѣта • мѣца марта в днѣ четветын оуспениа его мнїмоходшїимѣ лѣты творит сѣ* (287v15–18)

10.6.5 Závěrečné shrnutí

Na základě představeného materiálu můžeme konstatovat, že při překladu lat. ablativu absolutního nemá užití ekvivalentní vazby dativu absolutního ve *VencNik* takovou převahu, jakou bychom mohli očekávat a jakou má např. v *Bes*, nejrozsáhlejší českocírkevněslovanské památce (Fetková-Stankovska 1997–1999: 149). Z 89 lat. polovětných konstrukcí je dativ absolutní užit ve 27 dokladech, ve 14 pak významově identický instrumentál absolutní. Užití tohoto absolutního pádu lze chápat jako mechanickou nápodobu latinského textu, četnost dokladů a především jeho aktivní

užití i v úsecích bez lat. předlohy však spíše hovoří proti tomuto názoru (srov. také Konzal 2012: 202).

Z dalších způsobů překladu je třeba na prvním místě jmenovat **20** dokladů pro překlad participií, podle ptc. obsaženého v ablativu absolutním se jedná nejčastěji (**15** dokladů) o participium präterita, dále najdeme ve *VencNik* **6** dokladů větné konstrukce, **6** dokladů můžeme označit za volný překlad. Ojedinělý je pak překlad dějovým substantivem (**4** doklady) a předložkovou vazbou (**2** doklady). Syntakticky nebo jinak chybných či obtížně interpretovatelných je celkem **10** dokladů. V textu *VencNik* se vyskytuje také **9** dokladů, v nichž je stsl. absolutní vazba užitá i tam, kde není přítomen ablativ absolutní v *Gump*. Absolutní vazby (celkem **10**) jsou užity také v úsecích, které nemají předlohu v *Gump*. Ve třech případech lze vazbu identifikovat jako instrumentál absolutní.

V každém případě lze na základě analyzovaného materiálu vyslovit závěr, že stsl. překladatel *Gump* neměl, stejně jako v jiných oblastech, ani při překladu absolutních vazeb zažitý jednotný překladatelský postup a využíval širokou paletu možných typů překladu, byť s mírnou převahou ekvivalentních absolutních vazeb.

10.7 Hendiadys ve *VencNik*

Již první vydavatel *VencNik* Josef Vašica si povšiml, že se v textu často opakují místa, kde je jedno latinské slovo přeloženo dvěma výrazy staroslověnskými (viz kap. 4.2), na což systematicky upozorňoval v poznámkovém aparátu své edice. Tato místa J. Vašica v naprosté většině případů interpretoval buď jako marginální glosy vsunuté do textu opisovači zřejmě dodatečně, o čemž můžeme v některých příkladech asi skutečně uvažovat, nebo se spokojil s konstatováním, že dané lat. slovo je přeloženo dvěma (i více) staroslověnskými výrazy. Pozdější autoři, pokud jde o *VencNik* především E. Bláhová (Bláhová 1993: 430–431), však dospěli k závěru, že jev je v památce natolik systémový a často se opakující, že ho lze zřejmě jen stěží považovat za náhodu a je třeba jej ztožnit s latinskou stylistickou figurou zvanou *hendiadys*, která je obecně charakterizována jako souřadné spojení dvou navzájem se doplňujících nebo zesilujících členů (Burkhard – Menge – Schauer 2000: 63–64). Souřadné spojení stsl. výrazů překládající jeden výraz latinský se objevuje kromě *VencNik* i v dalších českocírkevněslovanských památkách, např. v biblických citátech *Bes* analyzoval *hendiadys* J. Reinhart (Reinhart 1986), posledním příspěvkem k této problematice je přednáška V. Konzala z roku 2012, která byla v upravené podobě publikována v časopise *Slavia* (Konzal 2015). Na *hendiadys* v Modlitbě sv. Řehoře a Modlitbě vyznání hříšců upozornil také M. Vepřek, který uvádí rovněž některé doklady z textů staročeských (Vepřek 2013: 103–104), některé z nich však zpochybnil V. Čermák s pomocí latinských verzí různocnění (Čermák 2014: 122). Kromě českocírkevněslovanských památek se tento jev vyskytuje také v textech Jana Exarchy.

Naším cílem v této podkapitole bude především představit kompletním materiál *hendiadys* ve *VencNik* podle formálních kritérií představených ve studii V. Konzala.

10.7.1 Hendiadys – přehled materiálu

Na základě formálního třídění můžeme ve *VencNik* identifikovat *hendiadys* tvořená dvěma substantivy, adjektivy, participii, slovesnými tvary a ojediněle i adverbii, řadu z těchto dokladů uvádí ve své studii i E. Bláhová (zde 1c, 1d, 1e, 1f, 1h, 1i, 2b, 2c, 2d, 4a, 5a, Bláhová 1993: 430–431). Na rozdíl od *Bes* zde nenacházíme žádné textové vysvětlivky (tzv. *quasihendiadys*, Konzal 2015: 397–398).

1) spojení substantiv:

- a) *res* (Prol.: 213, 3) – *словесѣ и повѣстемъ* (274r7sq)

⇒ Srov. Vašica 1929: 84, pozn. 6.

- b) *in principatum* (3: 241, 20) – *на к'нѣнїе стола* (276r12sq)

- c) *paternumque ... animum* (4: 214, 28sq) – *ѡинїѡ доушоу и оумъ и мысль* (276r29)

⇒ V tomto dokladu je jeden lat. výraz přeložen dokonce třemi souřadnými staroslověnskými výrazy.

d) communionem (7: 215, 42) – пририцѣніа • и ѿбѣцѣніа (278r22)

e) inter clericos (8: 216, 42) – клириком и попѡ (279v15)

⇒ U tohoto dokladu bude vhodné se podrobněji zastavit u překladu lat. *clericus* (Bláhová 1993: 431). Lexém клирикъ se vyskytuje ve *VencNik* celkem v 6 dokladech, z čehož jen dva mají latinskou předlohu. Jak je patrné z námi uvedeného dokladu, jednou je lat. acc. *clericos* přeložen slovním spojením клириком и попѡ, tedy jedním lexémem řeckého a jedním latinského původu.

f) percussiones (19: 220, 47) – раны и изъвы (285v5)

g) dum in hac versantur **angustia** (23: 221, 35) – егда в сѣ **размышлєніє и печалїю** ѿдержани бѡхъ (287r2sq)

h) terror (23: 221, 46) – страѣ и оужасть (287v13)

i) vincula (24: 222, 13) – веригы и желѣза (288r17sq)

2) spojení adjektiv:

a) Quosdam vero minus peritiae huius salutiferae **capaces** (7: 216, 4) – дроугїа же малы **оучени** сємѣ спїсїтел'ному чїнїю • **разоумѣвы** (278v6sq)

⇒ J. Vašica považuje tvar оучени za vsunutou glosu (Vašica 1929: 95, pozn. 28).

b) indefessis (8: 216, 15) – не лєнївѣ и не из'немог' сѡ (278v18sq)

⇒ J. Vašica soudí, že stsl. překladatel četl místo *indefessis* Nsg. *indefessus* (Vašica 1929: 96, pozn. 2).

c) nudipes (8: 216, 22) – босѣ и пѣшѣ (279r3)

⇒ Jak uvádí již E. Bláhová, toto spojení je užito i bez latinské předlohy (279r17) a ani jednou tento lexém nestojí v textu samostatně (Bláhová 1993: 430).

d) saeva (13: 218, 25) – лютыѣ и з'лыѣ (281v15)

3) spojení sloves (příp. slovesa a participia):

a) desudant (Prol.: 213, 19) – потѡще сѡ троугають сѡ (274v11)

⇒ Srov. Vašica 1929: 85, pozn. 34.

b) sunt sortitae (1: 214, 5) – быти присовокуплену и прїят'нѣ (275v9sq)

4) spojení participií:

a) carens (Prol.: 213, 28) – хотѡ и трєбѡ (274v30)

b) me accubantem (10: 217, 17) – лежѡщї м'нѣ и почиѡущї (280r7)

- c) coelestis armaturae **roboratus** tutamine (13: 217, 44) – **нѣнымъ** **ѡроужїѣ** **зацищенъ** и **оукрѣпленъ** (280v21sq)

5) spojení adverbií:

- a) sub vinculorum districtione (29: 223, 10) – **в' тѣ** **свѣзанъ** **бы** **вельми** и **люте** (289v1sq)

10.7.2 Další souřadná slovní spojení bez latinské předlohy

V souvislosti s analýzou *hendiadys* je vhodné zmínit i některá místa *VencNik* bez latinské předlohy, která vhodně ilustrují používání dalších souřadných spojení a zmiňuje je i E. Bláhová (Bláhová 1993: 431). Pokud jde o výše zmíněný překlad lat. *clericus*, je na místě uvést také další variace těchto lexémů. V jednom případě je doloženo spojení **клирикѡ** **нашіимъ** и **закон'никомъ** (11: 280r20), tedy lexém řeckého původu ve spojení s lexémem českokírkevněslovanským a jednou se vyskytuje spojení **клирици** и **божии раби** (7: 277v27sq). Ze souřadných spojení sloves zmiňme dále **не можаше его никакоже ѿ смѣрти ѡпърѣкти ни из'бавити** (6: 277v5–7), **но змѣршіимъ** **ѡбогѣ** и **хѣды** (7: 278r12) a také **вельможа** **земьскїа** и **ротници** и **совѣтници** (13: 281v28sq). Pokud jde o další doklad, který taktéž uvádí E. Bláhová, je nutné upozornit na fakt, že adv. **вѣше** je v rkp. K vynecháno a znění se souřadným spojením je doloženo pouze v rkp. P, tedy **дрѡгъ** **дрѡга** и **горазнѣ** **оуставїти хотѣше** (Prol.: 274v14sq), ale P **дрѡгъ** **дрѡга** **вѣше** и **горазнѣ** **оуставити хотѣше**.

11 Lexikum *VencNik*

Následující kapitola si neklade za cíl podat komplexní analýzu lexika *VencNik*, neboť to by vyžadovalo mnohem větší prostor a především podrobnější zhodnocení slovní zásoby celé památky ve vztahu k lat. předloze, dále srovnání lexika s dalšími texty Slovníku jazyka staroslověnského (dále *SJS*), zejména českokřesťanskými, ale i s řadou dalších památek mimo okruh *SJS*. Rozsah této disertační práce, jejímž hlavním cílem je komplexní analýza překladové techniky z latiny do staroslověnštiny na materiálu *VencNik*, bohužel takto detailní výzkum neumožňuje. Z toho důvodu se zde zaměříme pouze na problematiku zpracování *VencNik* v *SJS*, což úzce souvisí s lexikální analýzou např. hapax legomen, na stručnou charakteristiku lexika památky, na přítomnost grécismů a latinismů ve *VencNik*, na bohemismy a lexikální shody *VencNik* s *Bes*, *Supr* i dalšími vybranými východobulharskými památkami.

11.1 *VencNik* v *SJS*

Podobně jako lexikum jiných českokřesťanských památek je slovní zásoba *VencNik* zahrnuta do materiálu *SJS*.³⁴ Hned na úvod je však třeba upozornit na limity, které pro výzkum lexika českokřesťanských památek má *SJS*, ovšem s tím, že níže uvedenými poznámkami nechceme rozhodně nijak snižovat význam této lexikografické práce pro výzkum stsl. lexika obecně. Pokud se jedná o první díl *SJS*, korigují některé jeho nedostatky do určité míry tzv. Dodatky publikované r. 2016 v 5. svazku Slovníku jazyka staroslověnského (Addenda et corrigenda). Dodatky doplňují do hesel *SJS* nové památky, které nebyly v době tvorby *SJS* známy (*En*, *EuchN*, *SinN* a *Vat*, dále doklady z variantních rukopisů *Bes*), některá hesla, především gramatická, byla přepracována a jinak strukturována, u *Supr* byly na mnoha místech doplněny nové řecké předlohy, dodány byly také nové lexémy (podrobněji k problematice Dodatků ve vztahu k *SJS* srov. recenzi E. Bláhové (Bláhová 2014)).

Pro *SJS* byl text *VencNik* excerpován podle znění Vašicovy edice, což s sebou pochopitelně nese některé obtíže a chyby, např. citování Vašicova lat. textu jako skutečné předlohy (např. lat. *ratem* u lexému $\pi\lambda\tau\tau\kappa^2$) či uvádění rekonstruovaných znění textu s nedůslednými citacemi z rkp. P. Tyto omyly byly v převážné většině odstraněny v Dodatcích k *SJS*. Komplexní lexikální analýzu památky na základě *SJS* znesnadňují také nepřesně citované *occurency* na počátku prvního dílu slovníku, protože v mnoha případech nejsou vypsány konkrétní památky, ale objevují se souhrnné výrazy typu *saepissime, frequenter, passim* ($\alpha\pi\eta\kappa\epsilon\iota\sigma\tau\epsilon$), *in omnibus monumentis* ($\epsilon\kappa\sigma$), *in omnibus fere monumentis*

³⁴ Podrobnější informace ke koncepci *SJS* a jejímu vývoji v průběhu přípravných prací srov. studii E. Bláhové *Kronika Slovníku jazyka staroslověnského* (Čajka – Černý 2016: 13–86)

(БОІАТИ СЛ) atd. Ve výjimečných případech chybí *VencNik* v *occuritu* zcela, např. u lexému АНГЕЛЬСКЪ, což je nicméně opraveno v Dodatcích.

SJS eviduje celkem 1582 lexémů vyskytujících se ve *VencNik*, jeden lexém byl při excerpci památky zřejmě omylem opomenut, a to sloveso ПОІАХАТИ (283v18). *SJS* však obsahuje i hesla, jejichž dokladový materiál lze na základě podrobnějšího studia rukopisů *VencNik* upřesnit. Příkladem takového slova je substantivum НАЧАТІЕ překládající lat. *exordium*, což je ovšem Vašicova neoprávněná konjektura, protože v obou rukopisech *VencNik* je doložen tvar НАЧА (pravděpodobně od НАЧАТЪКЪ) a navíc neutrum gramaticky naprosto neodpovídá struktuře věty a na něm závislým větným členům (obdobně Konzal 1976: 186). Místo pravděpodobně nebylo zcela jasné ani původním zpracovatelům *SJS*, protože v *occuritu* НАЧАТІЕ není *VencNik* uvedena. Do budoucna tedy bude vhodné zvážit případnou celkovou revizi textu *VencNik* v *SJS*, která mj. doplní případná drobná opomenutí v Dodatcích a zhodnotí také lépe dokladový materiál ve vztahu k dochovaným rukopisům.

11.2 Hapax legomena ve *VencNik*

S problematikou zpracování *VencNik* v *SJS* úzce souvisí i výskyt hapax legomen v této československé památce. Jejich kompletní soupis uvádí ve své práci o československé slovní zásobě M. Vepřek (Vepřek 2006: 172–187). Vepřkova práce neeviduje vlastní jména a možná jsou rovněž některá drobná upřesnění. Navíc je např. evidováno verbum РАЗБОУІАТИ a také adjektivum ІАЛЪНЪ, oba tyto lexémy byly k *VencNik* přiřazeny omylem, protože podle *SJS* jsou doloženy ve *Venc*. U lexému СЕЛЪСКЪ jsou chybně uvedeny pouze *Bes* (Vepřek 2006: 184), přestože je slovo doloženo také ve *VencNik*. Některé lexémy *VencNik* v *SJS* byly při zpracování Dodatků přehodnoceny, resp. byl nalezen nový dokladový materiál, takže tato slova již nelze chápat jako hapax legomena. Do této skupiny slov patří adverbium ГОРАЗДЪНО (274v13), které se kromě *VencNik* vyskytuje i v přípisu v *Ostromirově evangeliáři* (294bβ3sq) a v novgorodském rukopise *Nicod* (Nicod 17, Novg 285α19). Chybně je jako hapax legomenon u Vepřka vedeno také substantivum ПЛЪТЪ² (Vepřek 2006: 180), u něhož je sice v *SJS* uveden jediný doklad z *VencNik*, lexém je však doložen také v *Bes* 172bα3 (Reinhart 1980: 59).

Kompletní soupis hapax legomen *VencNik* aktuálně čítá 164 položek, což je v poměru k rozsahu celého textu na první pohled poměrně velké číslo, pro úplnost nutno doplnit, že E. Bláhová uvádí počet 131, ovšem bez kompletního výčtu všech lexémů, uvedené číslo tedy nelze ověřit (Bláhová 1993: 429). Pouze relativní platnost takto velkého počtu hapax legomen bychom však rádi demonstrovali v následující tabulce, v níž jsou hapax legomena *SJS* srovnána s materiálem dalších

slovníků (obdobné srovnání provedla částečně také Páclová 1971) a také Словаря древнерусского языка (dále SDRJa). Kompletní soupis lexémů uvádíme s lokací v rukopise K (ve výjimečných případech i P) a s předlohami v normalizované podobě.

Tabulka 7 Přehled hapax legomen doložených ve VencNik

lexém	lokace	předloha	Sreznevskij	Miklošič	SDRJa
БѡВОРѸ, -Ѹ, f. pl. <i>propr</i>	282v16	Ø	Ø	Ø	Ø
БѸЩѸСТѸНѸ, -Ѹи	286r24	miser	Ø	Ø	Ø
БЛАГОДАРѸСТВО, -Ѹ, n.	282r16	Ø	Ø	ano	ano
БЛАГОМИЛОСТИВѸ	277v22	benigniter	Ø	Ø	Ø
БЛАГОСРѸДИНѸ, -ниѸ, n.	277v28	Ø	Ø	ano	Ø
БЛѸСКѸ, -Ѹ, m.	275r23	splendor	ano	ano	ano
БОГОДОСТОИНѸ, -Ѹи	283v21sq	deo dignus	Ø	Ø	Ø
БОѸМИѸ, ниѸ, f. <i>propr</i>	275v22	Bohemia	Ø	Ø	Ø
ВЛѸСѸНИЦѸ, -Ѹ, f.	279r14	Ø	Ø	ano	ano
ВЛѸЧНИ adj.	284v19	lupinus	Ø	ano	Ø
ВѸЗѸВѸНИНѸ, -ниѸ, n.	279r27	invocatio	Ø	Ø	ano
ВѸИТИ, ВѸИДѸЖ, ВѸИДЕШИ	53,11	divertitur	Ø	Ø	Ø
ВѸСЛѸДИТИ, -слѸЖДѸЖ, -слѸДИШИ	276r14	assequi	ano	ano	ano
ВѸСЛѸДОВАТЕЛѸ -ѸѸ, m.	17,14	assecutor	Ø	ano	Ø
ВѸСПѸТИТИ СѸ, -пѸЩѸ СѸ, -пѸТИШИ СѸ	286v23	Ø	Ø	ano	Ø
ВѸТЕЦИ, -ТЕКѸ, -ТЕЧЕШИ	289r17	ingredi	Ø	ano	ano
ВѸСЕВѸДѸ, -дѸи	280r15	Ø	Ø	Ø	Ø
ВѸСЕДРѸЖИТЕЛѸСТВИНѸ, -ниѸ, n.	287v9sq	omnipotentia	Ø	Ø	Ø
ГѸОМЕТРѸСКѸ, -Ѹи	274v1	geometricalis	Ø	ano	ano
ГНѸВѸНО	284v21	furibunde	Ø	ano	ano
ГРОЗѸНѸ	286v13	Ø	ano	ano	Ø
ГРОУДА, -Ѹ, f.	279r2	glacies	Ø	ano	ano
ДОСѸМОТРѸКТИ, -СѸМОЩѸЖ, -СѸМОТРИШИ	274r9	discernere	Ø	Ø	Ø
ДѸДИНА, -Ѹ, f.	282v29	Ø	ano	ano	ano
ЖИТЕЛѸЦѸ, -Ѹ, m.	275v15	incola	Ø	Ø	Ø

ЗАВРЪЩИ, -ВРЪГЖ, -ВРЪЖЕШИ	281v9	retromittere	ano	ano	ano
ЗАВЪТЪНО	284v1	devotus	Ø	Ø	ano
ЗАМЪКНЖТИ, -МЪКНЖ, -МЪКНЕШИ	287r19	obserare	Ø	ano	Ø
ЗЕМЛЪСКЪТ	277r1	seculariter	Ø	Ø	Ø
ЗЕМЛЕЖИТЕЛЪ, -ЛА, М.	275v22	incola terrae	Ø	Ø	Ø
ИЗБРАСЛАВЪ, -А, М. <i>propri</i>	283r7	Ø	Ø	Ø	Ø
ИЗВЕСТЪ, -И, F.	282v15	Ø	ano	Ø	Ø
ИЗВРАЩЕНИЕ, -ИТА, П.	275v5	diverticulum	Ø	Ø	ano
ИЗГАСНЖТИ, -ГАСНЖ, -ГАСНЕШИ	288r10	extinguere	Ø	Ø	Ø
ИЗДРЪШИТИ СЛ, ИЗДРЪШЖ СЛ, ИЗДРЪШИШИ СЛ	289v2sq	solvere	Ø	Ø	Ø
ИЗМЛЪТИ, -МЕЛЪЖ, -МЕЛЮШИ	279r22	frangere	ano	ano	Ø
ИЗМЖЧАТИ, -МЖЧАЖ, -МЖЧАЮШИ	274r23	extorquere	Ø	Ø	Ø
ИЗНИСТИ, ИЗНЪЗЖ, ИЗНЪЗЕШИ	284v29	extrahere	Ø	Ø	Ø
ИСКАЗЪНО	275r15	vitiose	Ø	Ø	Ø
ИСКОВАТИ, -КОУЖ, -КОУЮШИ	274r13	exstruere	ano	ano	Ø
ИСПЪСАТИ, -ШЖ -ШИ	275v1	inscribere	ano	ano	Ø
ИСТАГНЖТИ, -НЖ, -НЕШИ	274v2	comprehensio	Ø	ano	Ø
КЛЮЧЪНИКЪТ, -А, М.	278v26sq	Ø	ano	ano	ano
КОЛИЖЪДЪТ	275r14	quantum	Ø	ano	ano
КОЛИЧЕСТВИЕ, -ИТА, П.	274v3	quantitas	Ø	Ø	Ø
КОМОНЪ, -ИТА, М.	283v17	Ø	ano	Ø	ano
КОШЕЛЪ, -ЛА, М.	279v5	fiscellula	Ø	ano	Ø
КРИВЪДА, -ЪТ, F.	281v7	perversitas	ano	ano	ano
КРИВЪТ	281v18	Ø	ano	Ø	ano
КРЪЗЪНО, -А, П.	282r20	Ø	Ø	Ø	Ø
КЪНАЖЪСКЪТ, -ЪТИ	279r12	principalis	Ø	Ø	ano
КЪНАЖЪСТВЕНЕ, -ИТА, П.	276v15	principalis	Ø	Ø	Ø
ЛАДЪНО	279v16	Ø	ano	ano	ano
ЛАСКАНЪНЪТ, -ЪТИ	284r26sq	blandus	Ø	ano	Ø
ЛЕДЪНЪТ, -ЪТИ	279r2	glacies	Ø	Ø	Ø
ЛЮБИТЕЛЪ, -ЛА, М.	277r21	amator	ano	Ø	ano

милостивѣнѣ, -ѣи	280r15sq	∅	∅	ano	ano
мръзѣ, -ѣи	284v16	exsecrabilis	∅	∅	∅
мѣногоживотѣнѣ, -ѣи	274r17	matura longae-vitas	∅	∅	ano
мѣногогостоудѣнѣ, -ѣи	274r16sq	frigidus	∅	∅	∅
мѣздовѣздатѣлѣ, -ѣа, м.	282v27	remunerator	ano	ano	ano
налѣкти, -лѣзж, -лѣзѣши	286v30	∅	∅	ano	∅
наслѣдоватѣлѣ, -ѣа, м.	279v20	sectator	∅	∅	∅
начѣлѣница, -ѣа, f.	281v26sq	∅	∅	ano	ano
нераздрѣшитѣлѣнѣ, -ѣи	279v17	indissolubilis	∅	∅	∅
неоудобѣнѣ, -ѣи	274v8	difficilis	∅	ano	∅
образованію, -іа, п.	274r6	imaginatio	ano	∅	ano
образѣцѣ, -ѣа, м.	274v1	formula	ano	ano	∅
обѣдовѣти, -вѣзж, -вѣзѣши	277r16sq	∅	∅	∅	∅
огрѣшити сѣ	285r18	∅	∅	ano	∅
оземлѣствованѣ, -ѣи	277r18	patria exulans	∅	∅	ano
ознаменати, -ѣзж, -ѣзѣши	279r27	signare	∅	∅	∅
омѣванію, -іа, п.	286r12	abluere	∅	ano	ano
ота, -ѣи, м. <i>propr</i>	275r9	Otto	∅	∅	∅
отѣкоуповати, -коупоуѣж, -коупоуѣши	282r20	∅	∅	ano	∅
охабити сѣ, охабѣж сѣ, охабиши сѣ	286r12	cessare	∅	ano	ano
павлака, -ѣи, f.	282r19sq	∅	∅	ano	∅
памѣтѣнѣ, -ѣи	275r11	memorabilis	∅	ano	ano
повѣдитѣлѣнѣ, -ѣи	282v2sq	∅	∅	ano	ano
погана, -ѣи, f.	280r25	gentilis	∅	∅	∅
подѣлию, -іа, п.	278v30	vallis	ano	ano	ano
подѣплѣзати сѣ, -ѣзж, -ѣзѣши	274v9	subrepere	∅	ano	ano
подѣстѣпити, -плѣж, -пиши	275r27	sumere	∅	ano	ano
подѣстѣплению, -іа, п.	276v13	succesio	∅	∅	∅
порѣтъѣникѣ, -ѣа, м.	288v6sq	cubicularius	∅	∅	∅
поскрѣбитѣлѣ, -ѣа, м.	278r9sq	compassus	∅	∅	∅
послѣдѣствію, -іа, п.	275v1	posteritas	∅	∅	ano
посоуѣнію, -іа, п.	277r12	promissio	∅	∅	∅
посѣчению, -іа, п.	288v29	perimendus	ano	ano	ano

похѣщеніе, -иѧ, п.	282r26sq	rapere	∅	ano	ano
пошѣпѣтати, -ѧѣж, -ѧѣши	284r7	susurrare	ano	∅	ano
поѧхати, -ѧѣж, -ѧѣши	283v18	∅	∅	ano	∅
правильнѣ, -ѣи	275v6	normalis	∅	∅	ano
празднѣ, -и, f.	274r25	otium	ano	ano	ano
привабѣникѣ, -ѧ, m.	285r29	auctor	∅	∅	∅
придроуженіе, -иѧ, п.	278v14	∅	∅	∅	∅
примлѣвити, -вѣлѣж, -вѣши	284r15	alloqui	∅	∅	∅
примѣжити, -чѣж, -чиши	282r2sq	comprimere	∅	ano	ano
пририщеніе, -иѧ, п.	278r22	∅	∅	∅	∅
прѡвѣленіе, -иѧ, п.	277v29	relevatio	∅	∅	ano
проклѧнѧти сѧ, -ѧѣж, -ѧѣши	278r30sq	flexibilis	∅	∅	∅
промѣшлѧти, -ѧѣж, -ѧѣши	283r29	∅	∅	∅	ano
прорасѣмотреніе, -иѧ, п.	282v27	∅	∅	∅	∅
пространѣнѣ	275r30	latius	∅	∅	ano
протѣти, -тѣнѣж, -тѣнѣши	285v1	confringere	ano	∅	ano
прочитаніе, -иѧ, п.	274r26sq	reputatio	∅	∅	∅
проѣснѧти, -ѧшнѣж, -ѧснѣши	275r25	serenare	∅	∅	∅
проѣшнѣненіе, -иѧ, п.	282r2	serenare	∅	∅	∅
прѣводѣѧнѣ, -ѣи	285v26	peragere	∅	∅	∅
прѣгрѣшѧти, -ѧѣж, -ѧѣши	281v23sq	scelerus	∅	ano	ano
прѣдѣвѣдѣніе, -иѧ, п.	282r29	praedestinatio	∅	∅	∅
прѣдѣвѣдѣти, -вѣѣмѣ, -вѣѣси	275v8	praedestinare	∅	∅	∅
прѣдѣзнаменѧти, -ѧѣж, -ѧѣши	275v2	praesignare	∅	∅	∅
прѣдѣзнѧти, -ѧѣж, -ѧѣши	278v10	designare	∅	∅	∅
прѣдѣлѧти, -дѣѣлѣж, -дѣѣлиши	276v219	∅	ano	ano	ano
прѣѣѣкнѣти, -нѣж, -нѣши	289v16	concidere	∅	∅	∅
прѣѣченіе, -иѧ, п.	287v21	transcursus	ano	ano	ano
псалѣтѣрьнѣи	279r4	psalmus	∅	∅	ano
пѣѣскѣ adj.	286r24	caninus	∅	∅	∅
раздрѧдѣлѣ, -ѧѧ, m.	277r23sq	dispensator	∅	∅	∅

раздръдѣти, -ждѣ, -диши	281v1	disponere	Ø	Ø	Ø
разлиганиѣ, -иѣ, п.	275r23	diffusio	Ø	ano	ano
раскроплѣниѣ, -иѣ, п.	279r8sq	sparsim	Ø	Ø	Ø
рациганиѣ, -иѣ, п.	274v9	disputatio	Ø	Ø	Ø
резаньскъ, -ъи	282v4	Ø	Ø	Ø	Ø
родилъница, ѡ, f.	276r4	genetrix	Ø	Ø	Ø
рокытъница, -ѡ, f. <i>propr</i>	286v26	Ø	Ø	Ø	Ø
ротъникъ, -а, м.	281v29	Ø	ano	ano	ano
сасъ, -а, м.	282r17	Ø	Ø	ano	Ø
сельскъ, -ъи	275r10	rusticitas	Ø	ano	slovník ne- zpracov- ván
стръмити, -мѣж, -миши	275v16	aggredi	Ø	Ø	slovník ne- zpracov- ván
съвитиѣ, -иѣ, п.	274v29	perplexio	Ø	ano	slovník ne- zpracov- ván
съвръшителъно	277v18	perfectius	Ø	Ø	slovník ne- zpracov- ván
съглашениѣ, -иѣ, п.	274v4	consonare	ano	ano	slovník ne- zpracov- ván
съпричастънъ, -ъи	280r18	felix	Ø	ano	slovník ne- zpracov- ván
съродство, -а, п.	274r5	genus	Ø	Ø	slovník ne- zpracov- ván
сътълѣти, -лѣж, -лѣюши	287v2	Ø	ano	Ø	slovník ne- zpracov- ván
сътъжжено	287v28	strictura	Ø	Ø	slovník ne- zpracov- ván
татъбънѣ	284v20	furtive	Ø	Ø	slovník ne- zpracov- ván

тврѣдѡстанѣникъ, -а, м.	286r16sq	constans	∅	∅	slovník ne- zpraco- ván
троичь	286r10	ter	ano	ano	slovník ne- zpraco- ván
троскотати, -таѣж, -таѣши	77,4sq	∅	ano	ano	slovník ne- zpraco- ván
тоуѣтонъ, -а, м.	282v7	∅	∅	∅	slovník ne- zpraco- ván
оуверѣдити, -врѣждѣж, -врѣдиши	285r3	laedere	∅	ano	slovník ne- zpraco- ván
оудобизна, -ы, f.	275r1	fortuna	∅	ano	slovník ne- zpraco- ván
оудобрѣати, -ѣѣж, -ѣѣши	275r16	exornare	∅	ano	slovník ne- zpraco- ván
оуконѣчати, -оуѣж, оуѣши	274r11	diffingere	∅	ano	slovník ne- zpraco- ván
оумѣчєнїє, -нїѣ, п.	279r7	afflictio	∅	ano	slovník ne- zpraco- ván
оуравнѣати, -ѣѣж, -ѣѣши	274v4	decurrere	∅	ano	slovník ne- zpraco- ván
оурѣдїтєѣ, -ѣѣ, м.	277r22	moderator	∅	∅	slovník ne- zpraco- ván
оусѣновєнїє, -нїѣ, п.	289v22	sopor	∅	∅	slovník ne- zpraco- ván
оусѣрѣтєнїє, -нїѣ, п.	283v20	∅	∅	∅	slovník ne- zpraco- ván

оустъшение, -иѣ, п.	59,15	ariditas	Ø	Ø	slovník ne-zpracován
оутагати, -таѣж, -таѣши	283v13	Ø	Ø	ano	slovník ne-zpracován
оушадриѣлъ, -ла, м.	285v12	remunerator	Ø	Ø	slovník ne-zpracován
оученъ, -а, м.	276v2	Ø	Ø	Ø	slovník ne-zpracován
оучьстити, оучьщѣж, оучьстиши	279v26sq	veneri	Ø	Ø	slovník ne-zpracován
оучьстити, оучьщѣж, оучьстиши	285v5	crebrescere	Ø	ano	slovník ne-zpracován
оуѣжвѣати, -вѣаѣж, -вѣаѣши	274r16	illicere	Ø	Ø	slovník ne-zpracován
франтъкъ, -а, м.	282r17	Ø	Ø	Ø	slovník ne-zpracován
храбрость, -и, f.	274r19	ars bellica	ano	ano	slovník ne-zpracován
чрънопримрачънъ, -ъин	275r25	obfuscatus	Ø	Ø	slovník ne-zpracován
чоудодивънъ, -ъин	278r5	mirus	Ø	Ø	slovník ne-zpracován
юсенънъ, -ъин	279v1	Ø	Ø	ano	slovník ne-zpracován

Na první pohled značný počet hapax legomen ve *VencNik* – nejvíce jich je v prologu a první kapitole (celkem 45) – je skutečně třeba vnímat pouze relativně, protože nemalý počet slov je evidován zároveň také ve slovnících Srezněvského, Miklošiče i SDRJa, konkrétně se jedná o

lexémy: *блѣскъ*, *вѣслѣдити*, *дѣдина*, *заврѣши*, *ключьникъ*, *кривѣда*, *ладѣно*, *мъздѣвъздатель*, *подѣлю*, *посѣчению*, *праздѣнь* а *ротѣникъ*. Také mnoho dalších lexémů je zároveň doloženo alespoň v jednom z výše zmíněných slovníků, např. substantiva *вѣслѣдователь* nebo *любитель* atd. Otázkou také je, zda lexémy *ледѣнь* а *гроѣда* nechápat spíše jako slovní spojení, protože oba překládají lat. *glacies* (по *лѣнымъ* *гроѣдѣ* 272r2). V souvislosti s relativností údajů poskytovaných *SJS* lze pro zajímavost doplnit, že některé lexémy výše uvedené jako hapax legomena najdeme také ve *Sborníku 1076*, např. *ласкати* (28r4), *милостивно* (38v4), *омыивание* (77v11), *охавити сѧ* (266v6 а 266v11), *паметънъ* (6a5), *подѣплъзати сѧ* (64v13), *посѣциение* (53v3), *пошѣпѣтати* (149v10), *промышлати* (204v11), *прѣгрѣшити* (59v5). Uvedený přehled tedy znovu potvrzuje relativnost údajů, které může poskytnout prostá excerpce *SJS*, na což v souvislosti s modlitbami z Jaroslavského sborníku nedávno upozornil i V. Čermák, který zmiňuje i zde uvedený lexém *милостивънъ* (Čermák 2014: 122–123).

Kromě evidence hapax legomen ve vybraných lexikografických pracích а památkách lze uvažovat ještě о dalších korekcích. M. Vepřek např. eviduje jako hapax legomenon také lexém *алѣчь*, -а, m. (Vepřek 2004: 93), doložený ve *VencNik* ve tvaru lsg. *алѣчѣ* (278v16), nicméně ve své monografii pojednávající о českocírkevněslovanském lexiku jej zřejmě оmylem přiřazuje k *Ben* (Vepřek 2006: 172). V této souvislosti je také třeba zvážit, zda se vůbec jedná о hapax legomenon, protože tvar doložený v *Šiř алѣчи* (2C11:27) může být kromě feminina *алѣча* odvozen taktéž о maskulina *алѣчь*, lexém je navíc doložen také v Slovníku církevněslovanského jazyka makedonské redakce (RCJM: 254), proto ho v našem soupisu hapax legomen *VencNik* neuvádíme.

U některých lexémů je třeba přehodnotit přítomnost lat. předlohy, např. u slova *дѣдина* je v *SJS* uvedena předloha *patria*, to je však Vašičův překlad stsl. textu z edice *VencNik* (Vašica 1929: 130), toto nedopatření je opraveno v Dodatcích (s. 362). U dalších hapax legomen je nutné vzít v úvahu, že rukopis K má doloženo jiné znění než P (na což není vždy v *SJS* upozorněno), např. lexém *вѣинти*, resp. оd něj odvozený tvar *вѣинидѣ* (53, 11) je doložen pouze v rkp. P, rkp. K má doložen tvar *вѣинидѣ* (286r16). Jiný případ je lexém *оужасъникъ* (288r14) doložený v rkp. K а v *SJS* evidovaný jako hapax legomenon, kterému оvšem odpovídá v rkp. P zcela pravidelný tvar *оужникѣ* (67, 10) за lat. *vinctis*.

V souvislosti s hapax legomeny je vhodné pro zajímavost zmínit i lexémy, které se v korpusu textů *SJS* vyskytují pouze ve *VencNik* а na něž upozornil rovněž M. Vepřek (Vepřek 2006: 187–193). Jedná se о substantiva *пролигатель* (285r12 за lat. *effusor*, 286r18 за lat. *effusores*), *пологъ*

(278v25 za lat. *thorus*, 281r7 za lat. *thalamus*) a **своѣтъ**¹ (283v28 za lat. *vestis*, 281r4 bez předlohy), adjektiva **сѣчастьнѣ** (275v23sq za lat. *felix*, 277v26 a 282v9 bez předlohy), **побѣдѣтельнѣ** (275r8 a 276r15 za lat. *victoriosus*, ovšem rkp. P má v obou případech doložen tvar **побѣдѣительнѣ**) a **похвалительнѣ** (276v11sq za lat. *favorabilis*, 276r9 a 279v19 za lat. *laudabilis*) a adverbia **сѣчастьнѣ** (275v12 za lat. *felicius*, 281r11 za lat. *felici*) a **опѣтъ** (sc. **завер'гѣ**: 281v10 za lat. *retromittere*³⁵, 289v7 bez předlohy).

11.3 Základní charakteristika lexika *VencNik*

Pokud bychom měli podat ve velmi obecné rovině základní charakteristiku lexika *VencNik*, lze v textu identifikovat lexémy, které jsou v literatuře (např. Konzal 2013) považovány za archaismy, resp. lexémy starší jazykové vrstvy, které mají ve stsl. svou novější variantu (Slavova 1989, Christova-Šomova 2004: 776–779), např. **всѣакѣ** (P 17, 4, v K nedochováno, dále 278r9 za lat. *omnis* a 282r14 za lat. *totus*), adjektivum **днѣвоѣ** (275v11, 282r27 a 285r5), zájmeno **ѣтерѣ** (celkem 11 dokladů, v deseti z nich za lat. *quidam*), substantiva **достѣианнѣ** (275r16sq za lat. *dignitas*, 278r26 bez předlohy, 287v19 za lat. *meritum*), **живѣтъ** (280v13 bez předlohy), **жрѣтъва** (278r19 bez předlohy, 278r20sq za lat. *victima*, 278r24sq bez předlohy), **ищѣднѣ** (276r19, za lat. *soboles*), **конѣчина** (277v10, 283r27 bez předlohy), **лѣсть** (283v26 za lat. *fraus*), **олѣтарѣ** (287v5 za lat. *altar*, 290r19 za lat. *ara*), **потрѣва** (277r23 za lat. *indigentia*), **пѣтъ** (278v15, 278v16, 284r19, vždy bez předlohy), postpozice **ѣднѣ** (6 dokladů, v jednom případě za lat. *causa* 286r8, jinak bez předlohy), dále slovesa **исплѣннѣти** (277r13 za lat. *adimplere*, 281v2, 285v19, 286v24, 288v3 za lat. *implere*), **прозѣрѣти** (289r28 za lat. *illuminare*), **сѣвѣдѣтельствовати** (288v18 za lat. *testari*), **хвалити** (278r16 za lat. *laudare*) a také adverbium **тѣкѣмо** (279r25, 282r10 za lat. *tantum*, 279v29 za lat. *solum*). Ve *VencNik* se vyskytuje zřejmě starší **ѣанѣ** (279r16, 279v4, bez předlohy), ale i novější **отѣанѣ** (278v25 za lat. *clam*, 283r23, bez předlohy). Naopak lexémů mladších je ve *VencNik* dle očekávání velmi málo, zmínit lze pouze substantiva **вѣригѣ** (288r17, 289r10 a 289v16, ve všech dokladech je substantivum v pl., vždy za lat. *vinculum* taktéž v pl.) a **пѣчаль** (274r5 za lat.

³⁵ iuxta scriptum **retromissa** iuventute vir effectus (13: 218,22sq) – **оуѣке не хоѣѣ сѣго трѣпѣти по писанію к'ниж'номуѣ • ѣпѣ за сѣ завер'гѣ оуѣностѣ** (281v9sq)

cura, 276v17 za lat. *molestia*, 278r9 a 289v6 za lat. *angustia*, 281r6 za lat. *negotium*, 284r6 a 287r3 bez předlohy), jednou ovšem také *скръвь* ve spojení *и в'ноутрнюю с'корбѣю печали* (280r13 za lat. *ac internae molestia sollicitudinis*).

Pokud jde o slovo tvorbu, je třeba zmínit především západoslovanskou koncovku *-ьствіє*, která se vyskytuje u řady substantiv *VencNik*, např. *величьствіє* (274r29sq za lat. *magnitudo*, 284r21 za lat. *altitudo*, ale rovněž *величьство*, 275v10 za lat. *magnitudo*, nicméně v rkp. P dochováno taktéž *величьствіє*), *владѣчьствіє* (283v8 bez předlohy), výše zmíněná hapax legomena *всьедръжителѣьствіє* (287v9sq za lat. *omnipotentia*), *количьствіє* (274v3 za lat. *quantitas*), *кѣньанжьствіє* (276v15 za lat. *principalis*), *послѣдьствіє* (275v1 za lat. *posteritas*), a dále lexémy *пророчьствіє* (280r4 bez předlohy), *таиньствіє* (276r1 za lat. *mysterium*) a *цѣсарѣствіє* (281v17, 282r26 a 285v16 za lat. *regnum*). Vedle toho je však pochopitelně v legendě doložena řada slov s koncovkou *-ьство*, např. *благодарьство* (282r16 bez předlohy), *дѣтьство* (289v20 za lat. *infantia*), *мѣножьство* (282r12 za lat. *plurimus*), *мжжьство* (281r26 bez předlohy), *ремьство* (274r19 za lat. *ars*), *сѣродство* (274r5 za lat. *genus*) a *хждожьство* (274r25sq za lat. *venustas*, 276v3 za lat. *ingenium*).

11.3.1 Grécismy a latinismy ve *VencNik*

Problematikou grécismů v českocírkevněslovanských památkách, resp. v památkách s lat. předlohou se zabývala především I. Páclová v sérii studií publikovaných v 70. letech minulého století (Páclová 1970, 1971a, 1971b). V první studii z roku 1971 I. Páclová předkládá kompletní soupis grécismů všech českocírkevněslovanských památek excerpovaných pro *SJS* (Páclová 1971a: 113–122). Na základě tohoto seznamu je možné konstatovat, že celá řada grécismů se nachází i ve *VencNik*, především se jedná o substantiva, a to konkrétně *августѣ* (275r9 za lat. adjektivum *augustus*), *архангѣлъ* (284r17sq za lat. *archangelus*), *епископѣ* (282v4 bez předlohy, 282v7 bez předlohy, 282v13 bez předlohy, 282v16 za lat. *episcopus*), *индикѣ* (287v15sq bez předlohy), *каленѣды* (285v15 za lat. *Kalendae*), *кѣтъ* (287r29 bez předlohy), *клирикѣ* (277v27 bez předlohy, 279v15 za lat. *clericus*, 280r21, 280v4 a 280v9 bez předlohy, v rkp. P 33, 7 bez předlohy – v rkp. K 280v12 je omylem *клирица*, 282r8 za lat. *clericus*, 285v25 a 287v7 bez předlohy, 288v1

za lat. *clericatus*), *марѣтъ* (287v16 za lat. *Martius*), *прѣзвѣтеръ* (280r5 bez předlohy³⁶), *прологъ* (274r1 bez předlohy), *просфора* (279r29 bez předlohy, 279v15 za lat. *oblatus*), *псалмѣтъ* (276v5sq za lat. *psalmodialis*), *сѣпѣбръ* (274r1 bez předlohy), *трапѣза* (278r23 za lat. *mensa*), dále adjektiva *ангѣльскъ* (285v11 za lat. *angelicus*), *апостольскъ* (278r27sq za lat. *apostolus* v Gsg., 278v9 za lat. *apostolicus*), *гѣометръскъ* (274v1 za lat. *geometricalis*), *демонскъ* (278r24 bez předlohy, 286r19 za lat. *daemon* v Gpl.), *дѣволъ* (275v11 za lat. *diabolus* v Gsg., 282r27 a 285r5 bez předlohy), *дѣвольскъ* (282r24 za lat. *diabolicus*), *евангѣльскъ* (277v15 bez předlohy), *идолскъ* (278r17, 278v3, 280v15, 280v20 vše bez předlohy), *иерѣвъ* (280r3 za lat. *sacerdos* v Gpl.), *риторскъ* (275r4 za lat. *rhetor* v Gpl.), *философскъ* (274v20 za lat. *philosophicus*) a konečně interjekce *аминь* (284r24 a 290v4 bez předlohy).

Na tomto místě je vhodné zdůraznit, že ani relativně vysoký počet grécismů nevypovídá nic o znalosti či neznalosti řečtiny překladatele *VencNik* (srov. např. Mareš 1963, Vepřek 2010 a především Reinhart 1980: 248), protože výše uvedené lexémy byly součástí staroslověnštiny ve všech jejích redakcích včetně charvátskohlaholské, jejíž liturgické příručky vycházejí primárně z latinských textů, a jejich samozřejmá znalost byla součástí znalosti staroslověnského jazyka jako takového. Druhým zavádějícím faktorem je také skutečnost, že se legenda dochovala v ruských opisech, kde mohlo pochopitelně dojít k další grecizaci textu (Páclová 1971b: 278).

K výše uvedenému výčtu je vhodné doplnit některé postřehy, které vzešly z podrobnějšího zkoumání materiálu. Jak uvádí spolu s konkrétními doklady již I. Páclová (Páclová 1971a: 111–113), u památek přeložených z latiny se někdy místo obvykle užívaných grécismů vyskytují i další lexikální varianty, někdy pochopitelně latinismy (Večerka 2006: 243–244), což je i případ *VencNik*, např. místo grécismu *еретичьство* najdememe ve *VencNik* *прѣгрѣшѣннѣ* (275r22 za lat. *haeresis*, 277r8 bez předlohy, 279v28 za lat. *contagium*), místo *иерѣки* a vedle výše uvedeného *прѣзвѣтеръ* latinismus *попъ* (přejatý prostřednictvím staré horní němčiny, Večerka 2006: 244) (279r30, 279v15, 284v8 a 286v18 bez předlohy, 280r10 za lat. *presbyter*) a lexém *законьникъ* (280r21 a P 33,5 bez předlohy), místo *калоуѣръ* latinismus *мѣнихъ* (280v5 bez předlohy), místo *липоуѣрнѣ* pravidelně lexém *слоужьба* (276v23 a 279v27 za lat. *obsequium*, 278r13, 279v21sq a

³⁶ Páclová 1970: 120 uvádí předlohu *presbyter*, jde však o chybnou interpretaci Vašicova lat. překladu jako skutečné předlohy (Vašica 1929: 128).

288v1 za lat. *officium*, 279r30 za lat. *sacrificialis*, 279v16 za lat. *celebritas*, 279v9, 283v19 a 285v18 bez předlohy) a оутѣшителѣ (277r18 a 288r1sq za lat. *consolator*) místo параклитъ. Zajímavá jsou slovní spojení на столѣ к'нѣствѣа (276v14sq) a на к'нѣнїѣ стола 276r12sq) místo grécismu троностъ. Kromě výše zmíněných latinismů мѣнихъ a попъ, se ve *VencNik* nacházejí ještě další lexémy přejaté z latiny, a to поганъ (275v3sq za lat. *gens*, 288r23 a 289r12 za lat. *paganus*) a výše zmíněný олѣтарѣ, na latinskou předlohu ukazuje také překlad lat. *Bohemia* (Konzal – Bláhová 1976: 187).

Ve své další studii (Páclová 1971b) již I. Páclová neuvádí jen „prostý“ výčet grécismů všech českocírkevněslovanských památek, ale omezuje se na překladové památky *VencNik*, *Bes* a *Nicod* a grécismy dělí na tři skupiny: 1) neutrální výpůjčky tvořené především křesťanskou terminologií, 2) výpůjčky, u nichž existovala možnost volby mezi slovem domácím a přejatým, 3) výpůjčky doložené pouze v jedné památce. Dále se podrobněji zabývá kompozity, která opět dělí na tři skupiny: 1) kompozita běžná ve většině stsl. památek, 2) kompozita vzniklá analogicky, 3) neologismy. Z pohledu *VencNik* je důležitá druhá skupina kompozit, kam by patřilo substantivum благодарство (282r16 bez předlohy, εὐχαριστία), вседержителѣствию (287v9sq za lat. *omnipotentia*) a мздовъздатель (282v27 za lat. *remunerator*). Neologismy I. Páclová dále dělí rovněž na tři podskupiny: 1) kompozita, která mají ekvivalent v kompozitu řeckém, ve *VencNik* např. благомилостивѣ (277v22 za lat. *benignissime*), богодостоннѣ (283v21sq za lat. *deo dignus*), всевѣды (280r15 bez předlohy) a мѣногожivotънѣ (274r17 za lat. *matura longaevitas*), 2) kompozita volně utvořená podle určitého typu, např. благосръдїе (277v28 bez předlohy), землежителѣ (275v22 za lat. *incola terrae*), 3) kompozita latinsko-řecká, která jsou velmi vzácná a pro něž není ve *VencNik* žádný doklad. Do druhé skupiny volně utvořených kompozit řadí I. Páclová ještě lexém богѡвѣрѣнѣ, což je ovšem Vašicova interpretace v rukopisech reálně doloženého блѡговѣрѣныа (280r14) a блѡговѣрѣныа (31, 5) vycházející z lat. předlohy *pro Dei fidelibus* (10: 217, 19sq).

Pro úplnost k problematice grécismů ve *VencNik* je na závěr této podkapitoly ještě vhodné uvést i grecizující předložkovou vazbu s иже, kterou najdeme ve *VencNik* ve třech dokladech (Bláhová 1993: 436) – не танти побаетъ • и видѣнїѣ его прѡчествїѣ еже ѡ павлѣ презвѣтери и ѡ домѣ его (280r3–5 bez předlohy), малла моа дрѣжина • и иже ѡ отрокѣ мой слоуги (280r7sq) – *dulces amici vosque familiares clientuli* (10: 217, 17), развѣ единоа развы іа ѡ бранѣ мечѣ (287r23sq) – *nisi solum vulnus fraterno ense factus* (23: 221, 42).

11.3.2 Bohemismy ve *VencNik*

Kromě grécismů a latinismů byl v minulosti pochopitelně vděčným tématem lexikální analýzy také výzkum bohemismů v českocírkevněslovanských památkách. Prvním, kdo se intenzivně zabýval českocírkevněslovanskými památkami jako takovými, především však jejich lexikem, a pokusil se také postupně vytvořit soupis lexikálních bohemismů byl A. Sobolevskij. Ve své studii z roku 1900³⁷ se ještě zabýval českocírkevněslovanskými texty obecně s podrobnějším popisem především jazyka *Bes*, *Kij*, *Ben* a *Nicod* a dalších textů moravského původu (Sobolevskij 1900). Jako bohemismy označuje A. Sobolevskij např. lexémy *варовати са*, *власць*, *в'ѣд'ѣннє*, *долѣ*, *изволити*, *казати*, *капатиє*, *нам'ѣстнє*, *рачити*³⁸, *р'ѣчь* (za lat. *res*), *снага*, *снажнь* (Sobolevskij 1900). Pro úplnost je třeba doplnit, že výběr lexémů považovaných Sobolevským za bohemismy byl později podroben kritice především V. Jagicem a také J. Hammem (Reinhart 1980: 46–47). Rovněž v dalších letech vznikaly práce zabývající se výskytem bohemismů v českocírkevněslovanských památkách (např. Horálek 1948), lexikálním materiálem *Bes* se dále zabýval především F. V. Mareš (Mareš 2000b). Nejpodrobněji a nejkomplexněji se ovšem bohemismy v českocírkevněslovanských památkách, konkrétně opět v *Bes*, zabýval J. Reinhart (Reinhart 1980). Na základě srovnání textu *Bes* s materiálem vybraných lexikografických prací a také se staročeskými památkami identifikoval J. Reinhart celkem 48 lexikálních bohemismů. Reinhart charakterizuje bohemismy v *Bes* jako slova či významy, jež jsou doložena zároveň ve staročeských památkách, ovšem s důležitou poznámkou, že 14 z těchto lexémů se vyskytuje v památkách charvátskohlaholských, 14 v současné slovinštině a 4 v srbštině a chorvatštině.

Z lexémů identifikovaných J. Reinhartem jako bohemismy se ve *VencNik* vyskytují lexémy *сѣсѣдѣ*³⁹ (257v27, 278r12, v obou případech podobně jako v *Bes* za lat. *civis*) a dále *плѣтъ*² ve významu *vor* (286r30), k tomuto lexému je však nutno doplnit, že je v *SJS* opět uvedena chybně lat. předloha *ratem*, ač se jedná nikoliv o text doložený v *Gump*, ale o Vašicův překlad do latiny (Vašica 1929: 133), ve skutečnosti tedy lexém lat. předlohu nemá. Zřejmě omylem přiřazuje k *VencNik* J. Reinhart také verbum *проявѣщи* a tento lexém uvádí jako bohemismus *VencNik* ve své studii i E. Bláhová (Bláhová 1993: 432), slovo se však ve *VencNik* vůbec nevyskytuje, na rozdíl od

³⁷ V této své práci ještě Sobolevskij nerozlišoval mezi texty českocírkevněslovanskými a velkomoravskými, podrobněji viz Čermák 2009.

³⁸ Tento lexém byl původně považován za bohemismus, nicméně nejnovější výzkumy poukazují spíše na to, že se jedná o lexém rozšířený, byť okrajově, i jinde (Mladenova 1983). Srov. rovněž komentář k heslu *račiti* v *ESJS*, seš. 12, Praha 2004, s. 743–744.

³⁹ Podle Reinhartova přehledu je toto slovo považováno za bohemismus, i když není doloženo ve staročeských památkách, do této skupiny ještě patří lexém *гжѣ* a *оу҃рочище* (Reinhart 1980: 83).

nedokonavého *проявляти*, které E. Bláhová taktéž považuje za bohemismus, protože je doloženo ve staré češtině a zároveň ho neeviduje Miklošičův slovník a ani se nevyskytuje v textech Jana Exarchy. Za bohemismy bychom mohli dle E. Bláhové považovat také některé další lexémy společné *Bes* a *VencNik*, např. lexém *снага*, jehož je v těchto dvou církevněslovanských památkách užito pro překlad lat. *studium*, v *Bes* pak nacházíme ještě adjektiva *снажнѣ* a *снажно*, a dále v následující podkapitole blíže zmíněná verba *понижати* a *понижити* za lat. *humiliare*, které se však vyskytuje i památkách charvátskohlaholských (Bláhová 1993: 432).

Bohemismy v českocírkevněslovanských památkách obecně se zabýval na základě excerptce materiálu *SJS* také M. Vepřek, který následující lexémy hodnotí jako „výrazné bohemismy“ z důvodu jejich souvislosti s lexikem staročeským a také toho, že nejsou evidovány ve slovnících Miklošice a Srezněvského: *кѣнажѣствию*, *наслѣдователѣ*, *овѣдовѣти*, *ознаменати*, *подѣстѣплѣнию* (Vepřek 2006: 126).

11.3.3 Lexikum společné *Bes* a *VencNik*

Na vzájemné lexikální shody mezi lexikem *VencNik* a *Bes* upozornil již na počátku 20. století A. I. Sobolevskij, který tuto skutečnost demonstroval celou řadou lat. lexémů, které jsou v obou památkách přeloženy stejným stsl. slovem, např. *земля* – *patria*, *ослабѣ* – *patibulum*, *приязнь* – *amicus*, *рачити* – *dignari* a mnohá další (Sobolevskij 1906: 1–19). Jeho výběr ovšem podrobil kritice velmi záhy M. Weingart (Weingart 1949: 55–60), protože pro řadu z těchto lexémů je podle něj obtížně představitelný jiný možný překlad. A. I. Sobolevskij nicméně tento soubor lexémů považoval za jeden z dokladů toho, že *VencNik* a *Bes* měli stejného překladatele.

Shodami mezi lexikem *VencNik* a *Bes*, resp. lexémy, které se vyskytují jenom v těchto dvou památkách, se zabýval především M. Vepřek, např. ve studii z roku 2004 se po obecném úvodu k této problematice zaměřuje na skupinu lexémů-kompozit s komponentem *твердо-* a uvádí také kompletní soupis lexémů doložených pouze ve *VencNik* a *Bes* za základě vlastní excerptce *SJS* (Vepřek 2004b: 103). Pro přehlednost uvádíme všechny jím jmenované lexémy v abecedním pořádku, navíc však doplňujeme také přesnou lokaci ve *VencNik* s eventuálními lat. předlohami a taktéž lokaci a výběrově i další komentář v *Bes* rovněž s uvedením lat. předlohy: *заклѣпение* (285v8 za lat. *clausura* – *Bes* 11, 52bβ5 za lat. *conclusio*), *изгнѣсти* (279v8 bez předlohy – *Bes* 15, 77aβ10 za lat. *exprimere*, 34, 235aβ14 za lat. *primere*), *испрострѣти* (290r23 za lat. *extendere* – *Bes* 31, 207ba16sq a 22 za lat. *erigere*), *кривость* (282r23 za lat. *perversitas* – *Bes* 13, 65bβ4sq za lat. *pravitas*, 32, 220aβ19 za lat. *perversitas*), *крѣпѣцѣ* (P 71, 2, za lat. *strictus*, v rkp. K 288v30 doložen

tvar крѣпѣци – Bes 35, 258aα1 a 34, 237aβ7 za lat. *fortiter*), наводѣнієніє (286v27 bez předlohy – Bes 20, 109bα13sq za lat. *fluentus*), окроплєнієніє (286r13sq za lat. *intinctio* – Bes 30, 204aα13 za lat. *sparsim*), оплатитєль (282v28 bez předlohy, ovšem v rkp. P tvar ѿплатитєль – Bes 13, 66bα7sq za lat. *redditor*), ослѣдъ (277v24 bez předlohy – Bes 20, 114aβ16 za lat. *patibulum* a 30, 203bα20sq za lat. *crux*), оsobънъ (278v21 za lat. *singuli*, 279r5 za lat. *singulatim* – Bes 38, 300bα3 a 34, 242bβ20sq za lat. *singularis*, 17, 122aα2 za lat. *privatus*), отъпирати (276v14 za lat. *refutare*, 280v25 za lat. *denegare* – Bes 36, 265bα9 za lat. *excusare*, 7, 29aα21sq za lat. *denegare*), отъпирѣти (277v6 bez předlohy – Bes 7, 28aα12sq; 7, 28aβ15; 7, 28aβ17; 7, 31aβ10; 18, 86bα1; 126bα12sq, vše za lat. *negare*), печальнѣ (278r2 za lat. *curiose* – Bes 28, 184bα10 za lat. *sollerter*, 9, 40bα2 za lat. *sollicite*), подавлєнієніє (278r26 za lat. *deprimere* – Bes 37, 276aβ11sq za lat. *pondus esse*), подъвинѣти (274r8 za lat. *subiectere* – Bes 16, 81aα2 za lat. *subdere*, 36, 275bα12sq za lat. *succumbere*); понижати (277v16sq a 277v17 za lat. *condemnare* – Bes 38, 299aα13sq a 7, 32aβ21 za lat. *deprimare*), понизити (277v17 za lat. *condemnare* – Bes 7, 33bα10 za lat. *gravare*, 28, 185aα17 za lat. *increpare*), поражати (287v30 za lat. *pulsare* – Bes 17, 126bα8sq za lat. *percutere*, 17, 129aβ17 a 36, 270aβ14sq za lat. *ferire*), пострѣкнѣти (282r24 za lat. *instinguere* – např. Bes 20, 111bb7sq za lat. *compungere*, na dalších místech taktéž za *compungere*, *stimulare* a *instinguere*), пристаниє (280v24 za lat. *assensus* – Bes 16, 80aα4 za lat. *consensus* a na dalších místech), провлачити (285r16 za lat. *differe* – Bes 19, 90aα22 ve tvaru ptc. pf. pas. провлаченъ za lat. *prolixus*), прометати (280r12sq za lat. *deicere* – Bes 25, 162aβ5sq za lat. *pulsare*, dále v Bes taktéž ve smyslu přemítat o něčem, např. Bes 29, 195aβ6 za lat. *in mente versare*), снага (274r3 za lat. *studium* – v Bes na četných místech taktéž ta lat. *studium*, např. Bes 34, 234aβ19), таинѣствіє (276r1 za lat. *mysterium* – Bes 7, 31bβ14sq a na dalších místech vždy rovněž za lat. *mysterium*), тверѣдостанънъ (279v29 za lat. *constantia* – Bes 20, 201bα21 za lat. *solidus*), тверѣдостоієніє (282r7sq za lat. *stabilis* – Bes ve významu stálost, stabilita, např. Bes 34, 236aβ9sq), тверѣдостоіати (275v3 za lat. *constare* – Bes ve funkci adjektiva pevný, stálý, trvalý, např. Bes 34, 237aα24sq za lat. *de stante iusto*), тѣнѣостъ (274r23 za lat. *subtilitas* – Bes 19, 94bα23 za lat. *subtilitas*), оулица (280v10 bez předlohy – Bes 17, 128bα8 a 40, 325aα17 za lat. *platea*, 25, 158bα12sq za lat. *vicus*), оустѣва (275r14 za lat. *textus* – Bes 40, Uvar 170ba7sq a Uvar 170bα15sq za lat. *historia*), оуѣсмотрити (279v14 za lat. *considerare* – Bes 29, 194bα7 za lat. *considerare*), оуѣсърѣсти (284v23 za lat. *obvius*

restare – *Bes* 2, 8aα19 za lat. *occurere*), оученѣ (275r5 za lat. *doctus*, 275r21 bez předlohy – *Bes* 35, 257aα22sq za lat. *doctrina*), човѣкъ (277r19 za lat. *mirus* – *Bes* 34, 244ba7sq za lat. *mirabiliter*).

Jak je ze soupisu lexémů patrné, řada z nich představuje v obou památkách překlad téhož lat. slova, např. кривостѣ, особѣнѣ, пострѣкнѣти, v literatuře hojně zmiňovaná снага, дѣлѣ, таинствѣ, тѣнѣ, оучѣнѣти a човѣкъ. Je však třeba upozornit, že na mnoha místech situaci komplikuje absence lat. předlohy v případě *VencNik*, počet lexémů překládající stejné lat. slovo by tak mohl být hypoteticky ještě vyšší. Stejně jako v případě hapax legomen ve *VencNik* je však i zde nutné mít na paměti relativnost údajů, které plynou z prosté excerptce *SJS*, protože některé z výše uvedených lexémů mohou být pochopitelně doloženy i v jiných památkách, které *SJS* neeviduje. V budoucnu tedy bude nutné tyto lexémy porovnat s dalšími lexikografickými pracemi a především s indexy verborum vybraných památek.

11.3.4 Lexikum společné *VencNik* s východobulharskými památkami a *Supr*

Kromě lexikálních shod mezi *VencNik* a *Bes*, které lze kvůli společnému původu obou textů očekávat, je nutné upozornit i na shody s dalšími staroslověnskými památkami, které nejsou evidovány v *SJS*, a to s texty východobulharskými. Jako první na tuto skutečnost upozornil ve své analýze bohemismů v *Bes* již J. Reinhart (Reinhart 1980: 90), podrobněji se však touto problematikou společně zabývaly E. Bláhová a Ž. Ikonomova (Bláhová – Ikonomova 1993). Ve *VencNik* (a ještě ve větším počtu v *Bes*) se totiž nacházejí lexémy doložené i v dílech Jana Exarchy, konkrétně mezi Šestodněvem a *VencNik* najdeme 11 lexikálních shod (въсплѣтити 286v23 bez předlohy, въинѣти P 53,11 za lat. *diverti*, грѣда 279r2 ve spojení ледѣнага грѣда za lat. *glacies*, извращѣнѣ 275v5 za lat. *diverticulum*, лѣзѣти P 75, 3 za lat. *se contrahendo incedens*, образѣнѣ 274r6 za lat. *imaginatio*, праздѣнѣ 274r25 za lat. *otium*, въсплѣтити 276v29 bez předlohy, одобрѣти 275r16 za lat. *exornare*, оучѣстити 279v26sq za lat. *veneri*, оучѣстити 285v5 za lat. *crebrescere*) mezi *VencNik* a Bohoslovím 4 shody (výše uvedené образѣнѣ, праздѣнѣ a промышлѣти 283r29 bez předlohy оутѣтити сѣ, 283v13 bez předlohy, pro úplnost lze ještě zmínit количѣствѣ, protože v *Bes* doložené hapax legomenon количѣство se taktéž vyskytuje v Bohosloví), pro podrobnější výklad viz Bláhová – Ikonomova 1993: 15. Za pozornost jistě stojí, že některá z těchto slov jsou v *SJS* evidována jako hapax legomena (viz příslušnou tabulku v kap. 11.2). Významnou skupinou v rámci těchto lexémů jsou termíny, např. количѣствѣ за lat. *quantitas*, dále např. извращѣнѣ ve významu „odpadnutí od pravé víry“.

V souvislosti s východobulharskými památkami je vhodné také zmínit lexémy, které se v rámci *SJS* vyskytují pouze ve *VencNik* a *Supr* (ev. i v *Bes*), opět s tou poznámkou, že jsme si vědomi relativnosti takových údajů: БОГОЛЮБИВЪ (282v1 za lat. *deo carus* – *Supr* 114,17sq, 517,26sq, 534,22, 541,25, 552,12), ВОЗЪ (290r16 za lat. *vehiculum* – *Supr* 80,12), ВЪСЛѢДСТВОВАТИ (275r13 za lat. *sequi*, 288v6 za lat. *succedere* – *Supr* 114,24, 226, 16sq, 538,17sq, 561,25), ДОВОЛЬНО (275v2 za lat. *satis* – *Supr* 407,22), ИЗВЪЗАТИ (279r19 bez předlohy, 287v24 za lat. *vinculum* – *Supr* 79,22), КАПИЦЕ (278r16, 280v14sq, 280v19 a 280v23 bez předlohy – *Supr* 104,1, 129,15, 129,22, 180,13sq, 117,4, 177,28sq, 220,21sq, 226,25sq, 262,28, 352,12), КРЪВЬНЪ (286r18 za lat. *sanguis* v Gsg. – *Supr* 179,28, 398,28, 434,11sq, 512,7), МИЛОСТЫНЪ (280r2 za lat. *pius* – *Supr* 370,14), МОСТЪ (286v27 bez předlohy – *Supr* 53,8, 254,13), НЕПОДВИЖНЪ (274r28 za lat. *non motabilis* – *Supr* 27,19sq), ОТЪВОДИТИ (278v2 bez předlohy – *Supr* 87,23, 372,9), ПЛЪЗЪТИ (289v21 za lat. *reptilis* – *Supr* 173,25), ПОХВАТИТИ (285r7 za lat. *surripere* – *Supr* 44,6, 44,20, 234,20), ПРИВЕСТИ² (277v4 za lat. *adducere*, 289r25 za lat. *ducere* – *Supr* 80,12, 208,15), ПРИСТРАШИТИ (286v14 bez předlohy – *Supr* 121,18, 162,24sq), ПРОСЪЯТИ (279r23 za lat. *cribrare* – *Supr* 135,15), ПЪСЪСЪ (286r22 za lat. *vice canum* – *Supr* 560,7), РАСПОУСТИТИ (288v27 bez předlohy – *Supr* 311,5), РАСЪДАТИ СЪ (279r7 za lat. *scindere* – *Supr* 109,6sq, 230,3, 426,25), РАЩЕНИЕ (275r26 za lat. *incrementum* – *Supr* 84,27, 97,9), СЪПИСАНИЕ (274r24 za lat. *litteralis* – *Supr* 546,2), ОУВЪЗАТИ¹ (288v30 za lat. *vincire*, 289r13sq za lat. *constringere* – *Supr* 311,13), ХЪТРОСТЫНЪ (274r21 za lat. *artificiosus*⁴⁰ – *Supr* 431,23) Z dalších zajímavých shod zmiňme ve *VencNik* doložené slovní spojení на долъзѣ (283v25 za lat. *post longum*, 285r16 za lat. *in longum*), které je jednou doloženo také v *Supr* 516,20 (*SJS* I: 488).⁴¹

Pro úplnost uvádíme také lexémy, které jsou doloženy ve *VencNik*, *Supr* a *Bes*: ЧИСТЪ (279r23 za lat. *diligenter* a dále řada dokladů z *Bes* i *Supr*), ОУМАЧИТИ (282r1 bez předlohy – *Bes*

⁴⁰ *SJS* IV: 811 uvádí ještě druhý výskyt adj. ХЪТРОСТЫНЪ z prologu *VencNik*. Toto místo je však citováno podle Vašicovy edice, v rkp. K i P je doloženo čtení ХИТРОСТИ и печали.

⁴¹ Za tuto informaci děkuji PhDr. Emilii Bláhové, CSc. z Oddělení paleoslovenistiky a byzantologie Slovanského ústavu AV ČR, v. v. i.

14,72bβ18sq, 33, Uvar 120bβ23, 37,274αα24sq – *Supr* 395,10sq, 407,16) a о҃жастѣ (287v13 bez předlohy a dále řada dokladů z *Bes* i *Supr*)

11.4 Závěrečné shrnutí

Není snad třeba zdůrazňovat, že legenda poskytuje bohatý lexikální materiál, který vyplývá především z povahy její předlohy, překladatel se totiž musel vyrovnávat s komplikovaným lat. textem a potřebné výrazy zřejmě nacházel v širším okruhu textů, než tomu bylo např. u starší *Venc*, případně je třeba počítat s tím, že mnoho lexémů existovalo na širším prostoru, než se původně uvádělo (Bláhová 1993: 435). S jistým nadhledem je třeba naopak pohlížet na relativně velký počet hapax legomen, která jsou dána především charakterem materiálu *SJS*, při bližším zkoumání totiž nacházíme shody s lexikem dalších redakcí, např. s texty východobulharskými a ruskými, a také s materiálem dalším lexikografických prací, především slovníky Miklošiče, Srezněvského a SDRJa. Z hlediska zpracování slovní zásoby *VencNik* v *SJS* materiál jednoznačně poukazuje na nutnost kompletní revize dokladů, i když ta byla částečně již provedena v Dodatcích, a jako zcela nezbytné se jeví vypracovat index verborum, aby bylo možné srovnat slovní zásobu legendy s dalšími relevantními památkami.

12 Zhodnocení kvality překladu *VencNik*

Kvalita práce překladatele *VencNik*, resp. jeho znalost latiny a staroslověnštiny, byla v minulosti diskutovanou otázkou a různí badatelé zaujímali k tomuto problému různá stanoviska. J. Vašica hodnotí překlad jako relativně zdařilý, i když v poznámkovém aparátu své edice často poukazuje na zjevné překladatelské omyly a nedostatky, např. špatnou interpretaci lat. předlohy. Upozorňuje rovněž na četné chyby opisovačů legendy, které se projevovaly na mnoha místech vsunutím původní glosy do vlastního textu, na komplikovanost předlohy a také na stylistické rozdíly mezi pasážemi přeloženými z *Gump* a úseky přeloženými z jiných zdrojů, na něž upozorňoval již Nikol'skij (Vašica 1929: 74). K tomuto hodnocení *VencNik* je však nutné přistupovat s mírnou rezervou, protože Vašica vycházel při editování textu především z lat. předlohy a stsl. text podle ní často upravoval (viz kap. 7.1.2), některé z těchto korekcí však následně jako nadbytečné přehodnotil V. Konzal (Bláhová – Konzal 1976: 186, 198–199).

Krátce se *Druhé staroslověnské legendě o sv. Václavu* věnoval na konci 60. let 20. století i L. Matějka v rámci své rozsáhlejší práce pojednávající o překladech z latiny do staroslověnštiny (Matějka 1968: 21–24), v níž shrnuje také základní informace o překladu *VencNik* a upozorňuje např. na umístění sloves ve stsl. textu po vzoru Gumpolda až na konce vět. Zdůrazňuje také jistou doslovnost překladu, při níž stsl. překladatel sleduje lat. text slovo za slovem a slovo za slovem ho také překládá, v důsledku čehož je výsledný stsl. text místy srozumitelný pouze na základě komparace s lat. předlohou. Obdobně jako J. Vašica si i L. Matějka⁴² všímá stylistických rozdílů mezi pasážemi přeloženými z *Gump* a pasážemi přeloženými z jiných zdrojů, které označuje jako jednoznačně srozumitelnější. Nejpodrobněji se textu *VencNik* věnoval V. Konzal, který v úvodu a především poznámkovém aparátu ke svému překladu obdobně jako J. Vašica poukázal na konkrétní nedostatky textu a zdůraznil, že stsl. překladateli působila potíže především komplikovanost a délka mnoha souvětí *Gump*, která navíc obsahují četné polovětné konstrukce a vazby gerundií a gerundiv (Bláhová – Konzal 1976: 143). Naopak jako zdařilý hodnotí překlad *VencNik* F. V. Mareš, ovšem bez důkladného dokladového materiálu a pouze na základě dvou ukázek z legendy, z nichž jedna je překvapivě z prologu (Mareš 2000a: 296). Naposledy se ke kvalitě překladu *VencNik* poměrně kriticky vyjádřila Z. Hauptová, která i přesto opětovně zdůraznila komplikovanost a především vyumělkovanost Gumpoldova stylu, jímž je psán lat. originál (Hauptová 1998: 31–32).

Pokud máme na základě naše podrobného průzkumu překladové techniky *VencNik* taktéž vyjádřit stanovisko k této otázce, je podle našeho názoru nezbytné vyjít při tomto hodnocení právě

⁴² Matějka při svých analýzách rovněž vycházel z Vašicovy edice *VencNik*, jak je patrné z jednoho jím citovaného dokladu (Matějka 1968: 22).

z tolikrát zmiňované komplikovanosti lat. textu *Gump*. Jak konstatuje již I. Páclová, překladatel *Gump* měl ve srovnání s ostatními dochovanými překlady z latiny vzniklými v rámci českocírkevněslovanského písemnictví (např. *Bes* a především pak *Nicod*, pokud tuto památku akceptujeme jako českocírkevněslovanskou) vzhledem k obtížnosti *Gump* práci jednoznačně nejtěžší (Páclová 1971b: 278). Problém podle našeho názoru nepůsobily ani tak polovětné konstrukce ablativu absolutního a vazby gerundií a gerundiv, protože s nimi si byl překladatel schopen více či méně zdařile poradit, tzn. musel je umět identifikovat, ale především silně rétorický a komplikovaný styl autora *Gump*, protože i pro osobu znalou latiny na úrovni alespoň průměrné je často velmi obtížné v některých úsecích správně identifikovat vztahy mezi jednotlivými větnými členy. Pokud k tomuto faktu připočteme ještě ne zcela kvalitní či dokonce špatně čitelnou kopii lat. textu *Gump*, kterou měl překladatel k dispozici a která se zřejmě projevila špatným čtením některých lexémů, např. *viventes* místo *volvente* – живѣщѣ (275r3), *praenovimus* místo *pernovimus* – прѣ оувидаѣли (P: оувидаѣли) есмѣ (275v3), *ac fractuum* místo *anfractuum* – толи преломяно⁴ (275v5), *attractus* místo *attactus* – привлечен (275v30), *curiis* místo *curis* – судовѣ (281r5), *in curiam* místo *incuriae* – въ селищѣ (274v17) apod., je zjevné, proč se nám výsledek překladatelské práce z dnešního pohledu jeví jako ne zcela přesvědčivý a rozpačitý. Na dnešní podobu textu měl také jistě vliv přepis z hlaholice do cyrilice, při němž zřejmě v textu vznikly další omyly (viz kap. 4)

Kromě obtížnosti a zřejmě i špatné čitelnosti lat. předlohy je třeba vzít v úvahu i dva základní typy chyb, na něž, byť ne explicitně, poukazovali J. Vašica a V. Konzal. První skupinou, která nás z hlediska hodnocení kvality překladu zajímá nejvíce, je špatné pochopení a následně chybná interpretace lat. předlohy, protože chyby tohoto typu jdou skutečně na vrub překladateli a jeho znalosti, resp. neznalosti latiny. Druhou skupinou jsou pak chyby, které vznikly až druhotně při opisech legendy, protože musíme mít stále na paměti, že rukopisné dochování textu *VencNik* je vzdáleno od protografu 400–500 let. Není snad třeba zdůrazňovat, že tyto dva typy chyb od sebe nelze v jednotlivých konkrétních případech vždy důsledně oddělit.

Pokud se nejprve zaměříme na skupinu první, tzn. na chyby, které je možné přisoudit překladateli legendy, lze upozornit na Vašicou zmíněnou tendenci, překládat lat. jednoslovné výrazy obsahující předponu, kterou však lze interpretovat i samostatně jako předložku nebo adverbium, nebo složená lat. zájmena, dvěma slovy staroslověnskými, např. za lat. *postmodum* najdeme по сѣ оустроеніи (276r6), dále za lat. *huiusmodi* stsl. сего чинѣ (274v21), za lat. *postponere* stsl. по сѣмъ изложѣша (274v27), za lat. *hoc postmodum impleto* stsl. и сѣмъ по чинѣ исполненѣ (288v2sq) atd. Na vrub překladatele lze připsat také časté a výše konkrétními příklady doložené nepochopení lat. předlohy na základě špatné čitelnosti rukopisu *Gump*. Lze se totiž domnívat, že předkladatel, jehož znalost latiny by byla na vynikající či alespoň velmi dobré úrovni, by nezaměnil např.

incuriae za *in curia*, protože větná konstrukce by mu pak nedávala smysl a byly by mu také zřejmé vztahy mezi jednotlivými větnými členy.

Na druhou stranu byl stsl. překladatel zjevně schopen identifikovat lat. polovětné konstrukce, vazby gerundií a gerundiv i infinitivní vazby, byl schopen identifikovat lat. inf. perfekta a rozpoznat jednotlivé typy lat. vedlejších vět, což přece jen staví jeho znalost latiny do lepšího světla. Užití adekvátních výrazových prostředků pro tyto lat. morfosyntaktické jevy však nebylo jednotné a důsledné, jak jsme si demonstrovali především v kap. 10.6 věnující se překladové technice ablativu absolutního. Překladatel jistě věděl, jaký stsl. výrazový prostředek má pro odpovídající lat. jev použít, proto tedy lat. ablativ absolutní překládá dativem absolutním, participiem, vedlejší větou, což jsou prostředky očekávané a gramaticky správné. Někdy však používá i instrumentál absolutní, který je ale užit i v částech nepřeložených z latiny, protože ho zřejmě překladatel vnímal jako gramaticky správný. Pro jistý stylistický cit překladatele a také jeho snahu překlad ozvláštnit svědčí relativně časté užití *hendiadys*, které bylo již popsáno výše v kap. 10.7. Také použití grecizující konstrukce s *иже* (viz kap. 11.3.1) lze z hlediska kvality překladu hodnotit pozitivně. Ocenit je třeba také širší slovní zásoby překladatele, která musela být vzhledem k charakteru *Gump* značná, pro což svědčí též velký počet hapax legomen (viz kap. 11.2), a i jeho evidentní snahu nepřekládat vždy doslova a přiblížit výsledný překlad jemu známým stsl. textům.

Dalším zajímavým jevem, který však stojí poněkud na hraně mezi nepochopením vzájemných vztahů větných členů lat. předlohy a záměrnou stylizací, je snaha překladatele převádět atribut substantiva dalším souřadně připojeným substantivem, např. lat. *lenis in memor soporis* (8: 216, 16) je přeloženo *лѣнѣности не помниа и дрѣманїа* (278v22sq). Samozřejmě můžeme opět jen odhadovat, zda k tomuto překladu nevedlo překladatele nepochopení vzájemného vztahu mezi výrazy *lenis* a *soporis*. Obdobný typ překladu se totiž objevuje i jinde, např. za lat. *ibi vero divina omnipotentia saepius corruscante innumerabilis miraculorum signis felix exultatio fidelibus terrorque incredulis, tanto viri meritis, frequentissime clarescit* (23: 221, 45sq) stsl. *тѣ бж҃їемъ всѣдръжителѣствїемъ • часто свѣтащимъ сѧ вчисленнѣ его чюдеса и знаменїи всѣмъ вѣрныи собиране бывають • невѣрныи же страѣ и оужасть • таково мѣжа достоинна дѣла наинѣше свѣтати* (287v9–14). Za pozornost jistě stojí i to, že ve stejné konstrukci se nachází také *hendiadys* *страѣ и оужасть*. Posledním dokladem tohoto typu překladu, i když rovněž zde musíme brát v potaz eventuální špatné pochopení lat. předlohy, je překlad lat. *qua asperitate [claudus] increpationis evigilans [pulso auditus dubio] non inscius* (30: 223, 32sq) stsl. *ѿ него же лютаго свара воспрѣмѣвъ ѿ не размышлѧа ѿ истиннѣ* (290r13sq).

Do druhé skupiny chyb zahrnujeme především výše zmíněné glosy vsunuté do textu dodatečně, protože ty jsou jednoznačně až dílem pozdějších opisovačů a vyskytují se v textu *VencNik*

bohužel relativně často, jak poukázali již J. Vašica i V. Konzal, např. **но ѿбаче кратъкіиъ сказаніемъ • аще и нечтѣиъ написаніемъ но по велѣнію побѣдѣтел'нагоу црѣи и ав'густа • мирьскаго ѿты в'торѣи сѣмъ его повелѣніи** (275r7–10), dále по законѣ рода члчес'ка зак'лепены **лѣты • ѿ сего свѣта прѣставив'шѹ сѣ** (276r11sq) nebo наоучити к'нигамъ **оучити** данъ бы (276v2sq) a další.

Pokud bychom tedy měli stručně shrnout kvalitu překladu *VencNik*, musíme ji objektivně označit spíše za nepřiliš zdařilou ve srovnání s lat. originálem, především v prologu a první kapitole. Na stávající podobu textu však měly vliv rovněž četné chyby opisovačů v pozdějších staletích a především objektivně velmi obtížná latinská předloha.

13 Závěr

Druhá staroslověnská legenda o sv. Václavu je textem českokírkevněslovanského písemnictví, jenž se dochoval ve dvou cyrilských rukopisech ruské provenience 16. století a který prozatím nebyl podroben komplexní analýze. Na základě našich znalostí církevněslovanského písemnictví v přemyslovských Čechách lze snad vznik *VencNik* spojit s fungováním Sázavského kláštera a místní překladatelské školy. *VencNik* je částečným překladem latinské *Gumpoldovy legendy*, která byla ve své době vrcholem literární tvorby. Samotný překlad tohoto komplikovaného lat. textu svědčí o dobré úrovni českokírkevněslovanského písemnictví v 11. století a o snaze mnišské komunity na Sázavě mít pro své fungování k dispozici odpovídající texty.

Stav dochovaných ruských cyrilských rukopisů, vzdálených od protografu několik století, je velmi diskutabilní, protože některý z opisovačů evidentně do textu dodatečně zařadil i glosy, které původně zřejmě pouze parafrázovaly nebo vysvětlovaly některá složitější místa. Identifikovat lze i chyby vzniklé při přepisu památky z hlaholice do cyrilice. Vliv na stav dochovaných rukopisů také jistě měla komplikovanost stsl. textu daná především obtížnou latinskou předlohou, následkem čehož opisovači některé úseky špatně pochopili a intepretovali. Pokud se máme blíže vyjádřit k oběma dochovaným cyrilským rukopisům po stránce jazykové a obsahové, lze konstatovat, že naprostá většina rozdílů mezi nimi spočívá v rovině pravopisné, méně je pak rozdílů morfologických a lexikálních, najdeme i odlišnosti ve slovosledu, dále jsou některá čtení dochována pouze v rkp. K, jiná pouze v rkp. P.

Prozatím nejvýznamnější prací věnující se textu *VencNik* je edice vypracovaná J. Vašicou z roku 1929, která se v důsledku tehdejší ediční praxe již dnes jeví jako zastaralá a pro dnešní práci s textem *VencNik* nedostatečná. Nejen z tohoto důvodu byla vypracována nová edice staroslověnského textu založená na Kazaňském rukopise, který je v literatuře považován na starší a vycházel z něj i J. Vašica. Pro budoucí výzkum stsl. textu bude však nutné zvážit, zda nepředstavit oba rukopisy synopticky, jak to ostatně udělal již první editor *VencNik* Nikol'skij, ovšem s vyznačením vzájemných odlišností, protože po důkladném srovnání s lat. textem je zřejmé, že na řadě míst má Petrohradský rukopis přesnější čtení, které lépe odpovídá lat. předloze. Za základ lat. textu bylo v naší edici použito Pertzovo vydání *Gump* z 19. století, doplněny však byly další Pekařem identifikované rukopisy lat. legendy, které Pertzovy v jeho době nebyly známy.

Pokud jde o srovnání stsl. text s lat. předlohou, nepodařilo se dle očekávání identifikovat pří-
mou lat. předlohu *VencNik*, což ale nebylo cílem této práce. Lze však konstatovat, že nejvíce se od stsl. textu odlišuje Wolfenbüttelský rukopis *Gump*. Ze srovnání úseků *VencNik* nepřeložených z *Gump* plyne, že nejčastějším zdrojem textu byla pro překladatele zřejmě česká redakce legendy *Crescente fide*, což potvrzuje názory objevující se ve starší literatuře. V jednom případě je stsl. text bližší lat. znění bavorské redakce *Cres*, v některých úsecích však nelze mezi oběma redakcemi *Cres*

jednoznačně rozhodnout. Za další zdroje lze označit také *Kristiánovu legendu*, což je jistě zajímavým příspěvkem k dataci této památky, nicméně je třeba dodat, že blízkost textů *Krist* a *VencNik* je volnější než v případě *Cres* a *VencNik*. V jednotlivostech překladatel čerpal zřejmě také z *Vavřincovy legendy* a z *První staroslověnské legendy o sv. Václavu*. Vzhledem k počtu identifikovaných dalších zdrojů a k jejich vzájemné stylové odlišnosti, která se projevuje i v překladu, se jeví jako velmi nepravděpodobná existence tzv. slovanského Gumpolda, jehož existenci předpokládali F. V. Mareš a J. Vašica.

Pokud jde o biblické citáty, je třeba především konstatovat, že text *VencNik* obsahuje citátů velmi malé množství, např. ve srovnání s *Venc*, kde najdeme navíc i řadu aluzí. V textu *VencNik* se nachází pouze jeden citát z žaltáře, který se věrně drží původního stsl. překladu, dále jeden citát z evangelia a tři apoštolní citáty, přičemž citáty **G6:2** a **L6:37** odpovídají lat. znění doloženému v *Gump*, citát **1C13:11** se naopak nedrží širšího znění doloženého v *Gump*, ale citována je pouze jeho kratší verze. Bohužel žádný z biblických citátů doložených ve *VencNik* není doložen i v *Bes*.

Jedním z hlavních cílů naší práce bylo představit překladovou techniku z latiny do staroslověnštiny na materiálu *Gump* a *VencNik*. I v této oblasti se ukazují limity Vašicovy edice, protože jak v *SJS*, tak ve studiích obsahujících materiál z *VencNik* se nezřídka stává, že Vašicův lat. překlad vybraných pasáží stsl. textu byl omylem chápán jako skutečná lat. předloha. V odborné literatuře byla jazykové stránce textu věnována pozornost především v kontextu překladové techniky z latiny do staroslověnštiny obecně, pokusili jsme se tyto poznatky shrnout, ověřit a především rozšířit o další oblasti, kterým doposud nebyla věnována pozornost.

Z morfologie byly k analýze vybrány pouze některé jevy, jako je futurum II či plusquamperfektum, kterých je v *Gump* doloženo velmi málo, např. pouze jeden doklad futura II, participia futura, futurálních konstrukcí a především konjunktiv ve větách primárně nezávislých. Participium futura je v *Gump* doloženo pěti doklady ve funkci přívlastku a jednou jako součást akuzativu s infinitivem. Ve funkci přívlastku je ptc. futura přeloženo ve čtyřech případech ptc. prézenta aktiva a jednou ptc. perfekta pasiva. Bohatší materiál k analýze poskytují doklady konjunktivu v nezávislých větách, kterých lze v *Gump* identifikovat celkem **11**, z nichž v pěti případech je přeložen konstrukcí $\Delta\Delta$ + prézens, ve třech indikativem prézenta, jednou konstrukcí бѣти + ptc. préz. pasiva a jednou imperativem.

Velice obsáhlý materiál k analýze poskytly tvary gerundií a gerundiv, kterých je v *Gump* doloženo značné množství. Genitiv gerundia je doložen šesti doklady a ve všech případech je přeložen dějovým substantivem, jednou je doložen akuzativ gerundia přeložený ptc. prézenta aktiva. Největší počet dokladů, celkem **26**, lze v *Gump* identifikovat pro ablativ gerundia, přičemž za pozornost stojí především ty doklady, kdy je ablativ v intencích středověké latiny užit ve funkci ptc. prézenta aktiva. V těchto případech většinou převažuje stsl. překlad pomocí ptc. prézenta aktiva,

ovšem také jiné výrazové prostředky, např. určitý slovesný tvar. Obsáhlý dokladový materiál poskytuje také gerundivum, které je v *Gump* doloženo mnoha doklady, nejčastěji v akuzativu (19 případů). Podobně jako v případě gerundia, i zde překladatel volil různé výrazové prostředky k jeho překladu, např. v případě nejpočetněji doloženého akuzativu infinitiv, ptc. perfekta pasiva či adjektivum.

Vzhledem k relativně velkému rozsahu *Gump* je poměrně překvapivé, že obsahové propozice oznamovací, žádací a tázací jsou doloženy relativně nevelkým počtem dokladů. Nejpočetnější jsou obsahové propozice oznamovací čítající 12 infinitivních vazeb a 2 věty obsahové. Obdobně jako v případě gerundií a gerundiv se i zde projevuje neustálenost překladatelského postupu, protože konstrukce jsou přeloženy infinitivem, ptc. prézenta nebo préterita v nominativu, větnou konstrukcí s určitým slovesem a vazbou dvou akuzativů, která je pro staroslověnštinu typická. Obsahové propozice žádací jsou v *Gump* doloženy pouze 2, jedna je přeložená vedlejší větou uvozenou spojkou *ᐱᐱ* s indikativem prézenta, druhá pak taktéž větou s *ᐱᐱ*, avšak s kondicionálem. Obsahové propozice tázací reprezentují 4 doklady a všechny jsou do stsl. přeloženy vedlejší větou obsahovou.

Mnohem početněji než obsahové propozice jsou zastoupeny vedlejší věty příslovečné a vedlejší věty přívlastkové. V *Gump* můžeme identifikovat všechny typy vedlejších vět příslovečných, nejvíce jsou zastoupeny věty časové (8 dokladů), v nichž jsou různé lat. časové spojky typu *cum*, *quando* apod. překládány stsl. *ᐃᐃᐱᐱ*, a věty příčinné (9 dokladů), překládané vedlejšími větami uvozenými spojkou *ᐃᐱᐱᐱ*. Vedlejší věty přívlastkové jsou zastoupeny 24 doklady a do staroslověnštiny jsou překládány taktéž vedlejšími větami přívlastkovými v příslušném čase, v některých případech lze překlad označit za volný nebo neúplný, ve dvou dokladech je pro překlad užito ptc. prézenta aktiva.

Nejzajímavější je z hlediska analýzy překladové techniky překlad absolutních vazeb, pro což *Gump* poskytuje obsáhlý dokladový materiál (89 dokladů). V kontextu předchozích zjištění není nikterak překvapivé, že ani v případě lat. ablativu absolutního nevolil překladatel jednotný postup a že vedle relativně často doloženého dativu absolutního (27 dokladů) najdeme také instrumentál absolutní (14 dokladů), participium, větnou konstrukci či předložkou vazbu. Zajímavé jistě je, že překladatel užil absolutní vazbu i v případech, kdy v *Gump* není ablativ absolutní doložen (9 dokladů) a že absolutní konstrukce najdeme i v úsecích, které nemají lat. předlohu (10 dokladů), přičemž i zde se vyskytuje ve třech případech instrumentál absolutní.

Pokud jde o lexikum, nebylo naším cílem, jak jsme již uvedli v úvodu i v příslušné kapitole, vypracovat komplexní lexikální analýzu *VencNik*, ale upozornit na zajímavé aspekty lexika této památky a především poukázat na to, že výzkum slovní zásoby *VencNik* založený jen na základě excerpcí materiálu ze *SJS* může přinést pouze relativní výsledky, navíc je třeba počítat s tím, že i *SJS*

samotný vyžaduje řadu oprav a doplnění. Dalším koncepčním problémem, který vznikl již na počátku prací na slovníku, je rovněž excerpce památky založená na Vašicově edici, což do určité míry zkresluje stav dochovaný v rukopisech. Relativnost výsledků vycházejících z analýzy materiálu *SJS* jsme se pokusili demonstrovat na bližším průzkumu hapax legomen, kterých je ve *VencNik* vzhledem k jejímu rozsahu relativně velké množství (164). Řada z nich je však evidována i v dalších slovnících, některá např. ve *Sborníku 1076*. Pokud jde o obecnou charakteristiku lexika, lze upozornit vedle archaismů typu *ѣтеръ*, *жрътва*, postpozice *ради* a dalších, také na výskyt lexémů mladší vrstvy stsl. jazyka *верига* a *печаль*, na řadu grécismů a některé latinismy, např. *мънихъ*, *поганъ* a *олътаръ*. Dále je třeba připomenout řadu společných lexémů s *Bes*, ovšem opět s poznámkou, že komplexní analýza by si rovněž žádala srovnání s dalšími stsl. památkami, ale také s památkami východobulharskými.

Na samotný závěr musíme zodpovědět otázku, jak kvalitním překladem latinské *Gumpoldovy legendy Druhá staroslověnská legenda* vlastně je. Na základě představeného materiálu je třeba konstatovat, že překlad lze hodnotit spíše jako horší kvality než průměrný, protože můžeme poukázat na řadu nepochopení lat. předlohy, chybné určení vztahů mezi větnými členy, ne zcela důsledné užití očekávaných výrazových prostředků. Přitom je však třeba brát v úvahu také náročnost lat. předlohy a rovněž výše zmíněné chyby opisovačů, jimiž je text ve své dnešní podobě značně poznamenán. V této souvislosti je ovšem nutné upozornit na to, že v textu *VencNik* je relativně mnoho případů, kdy je jeden lat. lexém přeložen dvěma výrazy staroslověnskými. V kontextu dalších českocírkevněslovanských památek, především *Bes*, lze taková místa hodnotit nikoliv jako nedostatek překladu, ale jako záměrné užití stylistického prostředku *hendiadys*.

Nic z výše uvedených skutečností však neubírá *Druhé staroslověnské legendě o sv. Václavu* na významu coby památky českocírkevněslovanského a českého písemnictví nejstaršího období obecně. Materiál památky však bude nutné, jak již bylo zdůrazněno v úvodu, v budoucnu srovnat s dalšími památkami stejného okruhu, především s texty hagiografickými, a také s *Bes*, abychom získali lepší představu o jazykové stránce staroslověnských památek českého původu.

14 Seznam použité literatury a pramenů

14.1 Prameny

Druhá staroslověnská legenda o sv. Václavu

1. Санкт–Петербург, Российская Национальная Библиотека, фонд рукописей, Sol. 500/519, ff. 274r–290v.

Gumpoldova legenda

1. Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek, Cod. Guelf. 11.2. Aug. 4, přelom 11. a 12. století, ff. 18v–37r.
2. Brusel, Bibliothèque royale de Belgique, 3223/9289, 12. století, ff. 38r–42v.
3. Berlín, Staatsbibliothek zu Berlin, Ms. theol. oct. 162, 12. století, ff. 94r–104r.
4. Erlangen, Universitätsbibliothek Erlangen-Nürnberg, Ms 413, přelom 12. a 13. století, vol. 3, ff. 113r–123v.
5. Praha, Archiv Pražského hradu, fond Rukopisy knihovny Metropolitní kapituly u sv. Víta, G5, 1. pol. 14. století, ff. 36v–43v.
6. Brusel, Société de Bollandistes, Boll. 152, 17. století, ff. 136r–142r.

Crescente fide – bavorská redakce

1. Mnichov, Bayerische Staatsbibliothek, CLM 4605, 11. století, ff. 133v–140r.

14.2 Edice pramenů

Jagić 1954: JAGIĆ, Vatroslav (ed.). *Quattuor evangeliorum codex glagoliticus olim Zographiensis nunc Petropolitanus*. Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 1954².

Jagić 1960: JAGIĆ, Vatroslav (ed.). *Quattuor evangeliorum versionis palaeoslovenicae codex Marianus glagoliticus characteribus cyrillicis transcriptum*. Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 1960².

Konzal 2005: KONZAL, Václav (ed.). *Čtyřicet homilií Řehoře Velikého na evangelia v českocírkevněslovanském překladu I, Homilie I–XXIV*. Praha: Slovanský ústav a Euroslavica, 2005.

Konzal 2006: KONZAL, Václav (ed.). *Čtyřicet homilií Řehoře Velikého na evangelia v českocírkevněslovanském překladu II, Homilie XXV–XL*. Praha: Slovanský ústav a Euroslavica, 2006.

Krăstănov – Totomanova – Dobrev 1996: КРЪСТАНОВ, Трендафил – ТОТОМАНОВА, Анн-Мария – ДОБРЕВ, Иван (edd.). *Ватиканско евангелие. Старобългарски кирилски апракос от X. в. в палимпсестен кодекс Vat. Gr. 2502*. София: Цивал, 1996.

Kurz 1955: KURZ, Josef (ed.). *Evangeliiř Assemanův. Kodex Vatikánský 3. slovanský. Díl II. Úvod, text v přepise cyrilském, poznámky textové, seznamy čtení*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1955.

Ludvíkovský 1958: LUDVÍKOVSKÝ, Jaroslav. Nově zjištěný rukopis legendy Crescente fide a jeho význam pro datování Kristiána. *Listy filologické* 81, 1958, 56–68.

Ludvíkovský 2012: LUDVÍKOVSKÝ, Jaroslav. *Kristiánova legenda: život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily. Překlad Jaroslav Ludvíkovský*. Praha: Vyšehrad, 2012².

Moldovan – Mušinskaja 2009: МОЛДОВАН, Александр Михайлович – МУШИНСКАЯ, М. С. (ред.). *Изборник 1076 года. Том 1–2*. Москва: Институт русского языка им. В. В. Виноградова, 2009.

Newton 1973: NEWTON, Francis. Laurentius Monachus Casinensus Archiepiscopus Amalfitanus opera. In: *MGH – Die deutschen Geschichtsquellen des Mittelalters 500–1500. Quellen zur Geisgeschichte des Mittelalters. Band 7*. Weimar: Hermann Böhlaus Nachfolger, 1973.

Nikol'skij 1909: НИКОЛЬСКИЙ, Николай Константинович. *Легенда Мантуанского епископа Гумпольда о св. Вячеславе чешском в славяно–русском переложении*. Памятники древней письменности и искусства, т. 174. Петроград, 1909.

Pertz 1841: PERTZ, Georg Heinrich (ed.). *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores, Tomus IV: Annales, chronica et historiae aevi Carolini et Saxonici*. Hannover, 1841, 211–223.

Severjanov 1954: СЕВЕРЯНОВ, Сергей. (ed.). *Синайская псалтырь – глаголический памятник XI века*. Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 1954².

Vašica 1929: VAŠICA, Josef (ed.). *Druhá staroslovanská legenda o sv. Václavu*. In: VAJS, Josef (ed.) *Sborník staroslovanských literárních památek o sv. Václavu a sv. Lidmile*. Praha: Česka akademie věd a umění, 1929, 71–135.

14.3 Sekundární literatura

Banaszkiewicz 2003: BANASZKIEWICZ, Jacek. Gumpold, Vavřinec a Kristián, čili krátce o tom, jak se sněžná a severní Bohemia stávala součástí „požehnané“ Evropy. In: *Dějiny ve věku nejistot – Sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003, 47–52.

Bartoněk 2008: BARTONĚK, Antonín. *Řecko-latinská syntax v evropském kontextu*. Brno: Masarykova univerzita, 2008.

Bauer 1972: BAUER, Jaroslav. Vliv řečtiny a latiny na vývoj syntaktické stavby slovanských jazyků. In: *Syntactica slavica: vybrané práce ze slovanské skladby*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1972, 47–67.

Bauer – Bauerová 1957: BAUER, Jaroslav – BAUEROVÁ, Marta. Staroslověnské ašte. *Slavia* 26, 1957, č. 2, 157–179.

Bauer – Bauerová 1961: BAUER, Jaroslav – BAUEROVÁ, Marta. Staroslověnské spojky typu doňbdeže, doňeliže. *Slavia* 30, 1961, č. 3, 410–416.

Berendová 2013: BERENDOVÁ, Nora (ed.). *Christianizace a utváření křesťanské monarchie*. Praha: Argo, 2013.

Birnbaum 1985: BIRNBAUM, Henrik. Zur Problematik des Westkirchenslavischen. In: *Litterae Mediae Aevi – Francisco Venceslao Mareš Sexagenario Oblatae*. München: Verlag Otto Sagner, 1985, 53–65.

- Bláhová 1992:** BLÁHOVÁ, Emilie. Staroslověnský život Benediktův. *Slavia* 61, 1992, č. 4, 395–408.
- Bláhová 1993:** BLÁHOVÁ, Emilie. Ke klasifikaci českocírkevněslovanských památek. *Slavia* 62, 1993, č. 4, 427–442.
- Bláhová 1996:** BLÁHOVÁ, Emilie. Kompozita ve staroslověnské terminologii. *Slavia* 66, 1996, č. 3, 260–271.
- Bláhová 2006:** BLÁHOVÁ, Emilie. Literární vztahy Sázavy a Kyjevské Rusi. In: Petr SOMMER (ed.), *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006, 219–234.
- Bláhová 2013:** BLÁHOVÁ, Emilie. Nové vydání Sborníku z roku 1076. *Slavia* 82, 2013, č. 4, 473–479.
- Bláhová 2014:** BLÁHOVÁ, Emilie. Dodatky k Slovníku jazyka staroslověnského. *Slavia* 83, 2014, č. 2, 186–189.
- Bláhová – Ikonomova 1993:** БЛАГОВА, Эмилия – ИКОНОМОВА, Живка. Лексические совпадения Бесед Григория Двоеслова и Второго жития Вячеслава с лексикой Иоанна Экзарха. *Paleobulgarica XVII*, 1993, 13–26.
- Bláhová – Konzal 1976:** BLÁHOVÁ, Emilie – KONZAL, Václav (edd.). *Staroslověnské legendy českého původu: nejstarší kapitoly z dějin česko-ruských kulturních vztahů*. Praha: Vyšehrad, 1976.
- Brunhölzl 1992:** BRUNHÖLZL, Franz. *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters. Band II*. München: Wilhelm Fink Verlag, 1992.
- Burkhard – Menge – Schauer 2000:** BURKHARD, Thorsten – MENGE, Hermann – SCHAUER, Markus. *Lehrbuch der lateinischen Syntax und Semantik*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2000.
- Čajka 2011:** ČAJKA, František. *Církevněslovanská legenda o sv. Anastázii*. Praha: Slovanský ústav AV ČR, 2011.
- Čajka – Černý 2016:** ČAJKA, František – ČERNÝ, Marcel (edd.). *Slovník jazyka staroslověnského – historie, osobnosti, perspektivy*. Praha: Slovanský ústav AV ČR, 2016.
- Čermák 2009:** ČERMÁK, Václav. Значение трудов А. И. Соболевского для чешской палеославистики. In: *Труды Отдела древнерусской литературы*. Том 59. Санкт-Петербург 2008 (2009), 11–17.
- Čermák 2013:** ČERMÁK, Václav. Žaltářní citáty v českocírkevněslovanském překladu Čtyřiceti homilií na evangelia (Besědy) Řehoře Velikého. *Slavia* 82, 2013, č. 1–2, 53–68.
- Čermák 2014:** ČERMÁK, Václav. Miroslav Vepřek: Modlitba sv. Řehoře a Modlitba vyznání hříšů v církevněslovanské a latinské literární tradici. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2013, 221 s., ISBN 978-80-244-3623-4 [recenze]. *Studia mediaevalia Bohemica* 6, 2014, č. 1, 119–126.
- Diddi 2007:** DIDDI, Cristiano. Sul problema delle traduzioni dal latino in paleoslavo (annotazioni in margine). *Europa Orientalis* 26, 2007, 181–202.

- Dobrovský 1819:** DOBROVSKÝ, Josef. *Kritische Versuche, die ältere böhmische Geschichte von späteren Erdichtungen zu reinigen. III.* Prag: Gottlieb Haase, 1819.
- Dohnalová 1986:** DOHNALOVÁ, Alena. Ablativy absolutní v Kristiánově legendě. *Listy filologické* 109, 1986, 141–146.
- Dohnalová – Kröhnová – Tellerová 1981:** DOHNALOVÁ, Alena – KRÖHNOVÁ, Ivana – TELLEROVÁ, Dana. Absolutní participiální vazby v řečtině, latině a staroslověně. In: *Sborník prací Filosofické fakulty brněnské university. E, Řada archeologicko-klasická*, 1981, roč. 30, č. E26. Brno: Universita J. E. Purkyně, 97–108.
- ESJS:** *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*. Praha: Academia, 1989–.
- Fetková-Stankovska 1996:** FETKOVÁ, Petra. Biblické citáty z homilií Řehoře Velikého v Novljan-ském breviáři a v Besědách. In: *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 42, 1996, 63–79.
- Fetková-Stankovska 1997–1998:** FETKOVÁ, Petra. „40 homilií na evangelia“ Řehoře Velikého v charvátském církevněslovanském překladu ve srovnání s překladem českoslovanským. *Slovo* 47–49, 1997 – 1998, 133–165.
- Fingernagel 1991:** FINGERNAGEL, Andreas. *Die illuminierten lat. Handschriften deutscher Provenienz der Staatsbibliothek PK Berlin, 8.–12. Jahrhundert: Teil 1. Text. Teil 2. Abbildungen*. Wiesbaden: Harrassowitz, 1991.
- Fischer 1928:** FISCHER, Hans. *Katalog der Handschriften der Universitätsbibliothek Erlangen. 1. Band: Die Lateinischen Pergamenthandschriften*. Erlangen: Universitätsbibliothek Erlangen, 1928.
- Gadžijeva 2014:** Gadžijeva, Sofija et al. *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Staroslavenski institut 2014. Bibliotheca glagolitica croatica. Knjiga 1.
- Gheyn 1905:** GHEYN, Joseph van den. *Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque royale de Belgique. Tome cinquième. Histoire - Hagiographie*. Bruxelles: Henri Lamertin, 1905.
- Gebauer 1929:** GEBAUER, Jan. *Historická mluvnice jazyka českého. Díl IV. Skladba*. K vydání připravil Fr. Trávníček. Praha: Česká akademie věd a umění, 1929.
- Graus 1966:** GRAUS, František. Slovanská liturgie a písemnictví v Čechách. *Československý časopis historický* 14, 1966, 479–495.
- Guth 1934:** GUTH, Jiří et al. (edd.) *Svatováclavský sborník: na památku 1000. výročí smrti knížete Václava Svatého. I, Kníže Václav svatý a jeho doba*. Praha: Národní výbor pro oslavu svatováclavského tisíciletí, 1934.
- Hauptová 1968:** HAUPTOVÁ, Zoe. K otázce analýzy staroslověnského lexika. *Slavia* 37, 1968, č. 2, 226–234.
- Hauptová 1998a:** HAUPTOVÁ, Zoe. Církevněslovanské písemnictví v přemyslovských Čechách. In: *Jazyk a literatura v historické perspektivě*, Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 1998, 5–48.
- Hauptová 1998b:** HAUPTOVÁ, Zoe. K problému rekonstrukce staroslověnských textů. *Slavia* 67, 1998, č. 1–2, 5–10.

- Hauptová 2005:** HAUPTOVÁ, Zoe. Staroslověnské a církevněslovanské termíny pro eucharistii. *Slavia* 74, 2005, č. 2–3, 265–270.
- Hauptová 2008:** HAUPTOVÁ, Zoe. Tak zvané futurum exactum v staroslověnském překladu Besěd Řehoře Velikého. In: *Varia Slavica – Sborník příspěvků k 80. narozeninám Radoslava Večerky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, 95–101.
- Havránek 1931:** HAVRÁNEK, Bohuslav. Sborník staroslovanských literárních památek o sv. Václavu a sv. Lidmile [recenze]. *Časopis Matice moravské*, 1931, 192–215.
- Heinemann 1966:** HEINEMANN, Otto. *Die Augusteischen Handschriften, Bd. 4: Codex Guelferbytanus 77.4 Augusteus 2° bis 34 Augusteus 4°*. [Kataloge der Herzog-August-Bibliothek Wolfenbüttel 7]. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1966.
- Herbers – Jiroušková – Vogel 2005:** HERBERS, Klaus – JIROUŠKOVÁ, Lenka – VOGEL, Bernhard (edd.). *Mirakelberichte des frühen und hohen Mittelalters – Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters, Band 43*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2005.
- Horálek 1948:** HORÁLEK, Karel. K otázce lexikálních bohemismů v staroslověnských památkách. In: KURZ, Josef – VAŠICA, Josef – MURKO, Matija (edd.). *Slovanské studie: Sbírka statí, věnovaných prelátu universitnímu profesoru doktoru Josefu Vajsovi k uctění jeho životního díla*. Praha: Vyšehrad, 1948, 115–119.
- Horálek 1954:** HORÁLEK, Karel. *Evangeliiáře a čtveroevangelia*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1954.
- Horálek 1956:** HORÁLEK, Karel. K lexikálnímu složení staroslověňštiny. In: *Acta Universitatis Carolinae, Philologica*, 2/1. Praha: Karlova univerzita, 1956, 1–20.
- Hošna 1986:** HOŠNA, Jiří. *Kníže Václav v obrazu legend*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 1986.
- Hrabák – Mukařovský 1959:** HRABÁK, Josef – MUKAŘOVSKÝ, Jan (edd.). *Dějiny české literatury I – Starší česká literatura*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1959.
- Christova-Šomova 2004:** ХРИСТОВА ШОМОВА, Искра. *Служебният Апостол в славянската ръкописна традиция. Т. 1*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2004.
- Jakobson 2015:** JAKOBSON, Roman – HERMANN Tomáš (ed.) – ZELENKA, Miloš (ed.). *Moudrost starých Čechů – Komentovaná edice s navazující textovou polemikou*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2015².
- Kalhous 2007:** KALHOUS, David. Znovu o Kristiána: replika. *Časopis Matice moravské* 126, 2007, 411–417.
- Kalhous 2009:** KALHOUS, David. K historické metodě aneb opět nad pravostí Kristiánovy legendy. *Časopis Matice moravské* 128, 2009, 177–183.
- Kalhous 2010:** KALHOUS, David. Slovanské písemnictví a liturgie 10. a 11. věku. *Český časopis historický* 108, 2010, 1–33.

- Kalhous 2011:** KALHOUS, David. *České země za prvních Přemyslovců v 10. –12. století. I. díl. Čeled' sv. Václava*. Praha: Libri, 2011.
- Kalhous 2013a:** KALHOUS, David. *České země za prvních Přemyslovců v 10. –12. století. II. díl. Svět doby knížecí*. Praha: Libri, 2013.
- Kalhous 2013b:** KALHOUS, David. Svatováclavská úcta v říši před r. 1200. Poznámky k nejstaršímu rukopisnému dochování *Crescente fide* (bav.). *Studia historica Brunensia* 60, 2013, 11–23.
- Kalhous 2015:** KALHOUS, David. *Legenda Christiani and Modern Historiography*. Leiden/Boston: Brill, 2015.
- Kalivoda 2010:** KALIVODA, Jan. Nejstarší svatováclavská hagiografie v evropském literárním kontextu přelomu tisíciletí. In: Petr KUBÍN (ed.). *Svatý Václav: Na památku 1000. výročí narození knížete Václava Svatého*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, 2010, 51–64.
- Kantor 1990:** KANTOR, Marvin. *The Origins of Christianity in Bohemia: Sources and Commentary*. Evanston: Northwestern University Press, 1990.
- Karskij 1928:** КАРСКИЙ, Евфимий Федорович. *Славянская кирилловская палеография*. Ленинград: Издательство Академии Наук СССР, 1928.
- Kaválková 2009:** KAVÁLKOVÁ, Monika. *Analýza vybraných kapitol staroslověnského překladu Gumpoldovy legendy*. Olomouc 2009. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta.
- Kolár – Selucká 2011:** KOLÁR, Jaroslav – SELUCKÁ, Markéta (edd.). *Středověké legendy o českých světcích*. Brno: Host, 2011².
- Kølln 2003:** KØLLN, Herman. *Westkirchliches in altkirchenslavischer Literatur aus Grossmähren und Böhmen*. Copenhagen: Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, 2003.
- Konzal 1988:** KONZAL, Václav. První staroslověnská legenda václavská a její „Sitz im Leben.“ *Studia medievalia Pragensia* 1, 1988, 113–127.
- Konzal 1994:** KONZAL, Václav. Latinské participium futuri v staroslověnském překladu (Response latinské syntaxe v českocírkevněslovanských památkách I.). *Slavia* 63, 1994, č. 2, 193–205.
- Konzal 1998:** KONZAL, Václav. Církevněslovanská literatura – slepá ulička na prahu české kultury? In: *Speculum medii aevi*. Praha: Koniasch Latin Press, 1998.
- Konzal 2005:** KONZAL, Václav. Latinské gerundium a gerundivum v staroslověnském překladu (Response latinské syntaxe v českocírkevněslovanských památkách II.). *Slavia* 74, 2005, č. 2–3, 167–190.
- Konzal 2012:** KONZAL, Václav. Latinský ablativ absolutní v staroslověnském překladu (Response latinské syntaxe v českocírkevněslovanských památkách III.). *Slavia* 82, 2012, č. 2, 190–204.
- Konzal 2015:** KONZAL, Václav. Hendiadys jako výrazný stylistický prostředek staroslověnského překladu latinských homilií Řehoře Velikého. *Slavia* 84, 2015, č. 4, 394–401.

- Konzal – Čajka – Chromá 2015:** KONZAL, Václav – ČAJKA, František – CHROMÁ, Martina. *Staroslověnská modlitba proti d'áblu – nejstarší doklad exorcismu ve velkomoravském písemnictví*. Praha: Slovanský ústav AV ČR, 2015.
- Králík 1962:** KRÁLÍK, Oldřich. Prameny II. staroslověnské legendy václavské. *Slavia* 31, 1962, č. 4, 579–598.
- Králík 1969:** KRÁLÍK, Oldřich (ed.). *Nejstarší legendy přemyslovských Čech*. Praha: Vyšehrad, 1969.
- Křížková 1957:** KŘÍŽKOVÁ, Hana. Ještě k staroslověnskému *сѣтворилъ бѣдѣхъ*. *Slavia* 26, 1959, č. 4, 500–505.
- Kubín 2007:** KUBÍN, Petr. Znovu o Kristiána. In: *Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin J. Žemličky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, 63–72.
- Kubín 2011:** KUBÍN, Petr. *Sedm přemyslovských kultů – Seven Přemyslid cults*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Katolická teologická fakulta, Ústav dějin křesťanského umění ve vydavatelství Togga, 2011.
- Kuběnová 2016:** KUBĚNOVÁ, Jana. *Evangelní citáty v Besědách Řehoře Velikého*. Olomouc 2016. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta.
- Kurz 1969:** KURZ, Josef. *Učebnice jazyka staroslověnského*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969.
- Kyas 1981a:** KYAS, Vladimír. Ke kulturním poměrům na Velké Moravě 10. a 11. století. *Slavia* 50, 1981, č. 1, 1–7.
- Kyas 1981b:** KYAS, Vladimír. *Staročeská bible drážďanská a olomoucká I. Evangelia*. Praha: Academia, 1981.
- Kyas 1985a:** KYAS, Vladimír. K evangelnímu textu církevněslovanských Besěd. In: REINHART, Johannes (ed.). *Litterae Slavicae medii aevi – Francisco Venceslao Mareš Sexagenario oblatae*. München: C. Sagner 1985, 179–183.
- Kyas 1985b:** KYAS, Vladimír. *Staročeská bible drážďanská a olomoucká s částmi Bible litoměřicko-třeboňské II. Epištoly. Skutky apoštolů. Apokalypsa*. Praha: Academia, 1985.
- Kyas 1997:** KYAS, Vladimír. *Česká bible v dějinách národního písemnictví*. Praha: Vyšehrad, 1997.
- Lamprecht – Šlosar – Bauer 1986:** LAMPRECHT, Arnošt – ŠLOSAR, Dušan – BAUER, Jaroslav. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986.
- Leška 2003:** LEŠKA, Oldřich. *Jazyk ve strukturním pojetí – Kapitoly ze synchronní a diachronní analýzy ruštiny*. Praha: nakladatelství, 2003.
- Ludvíkovský 1951:** LUDVÍKOVSKÝ, Jaroslav. Rytmičké klausule Kristiánovy legendy a otázka jejího datování. *Listy filologické* 75, 1951, 169–190.
- Ludvíkovský 1955a:** LUDVÍKOVSKÝ, Jaroslav. Crescente fide, Gumpold a Kristián (Příspěvek k datování Legendy Kristiánovy s dodatkem o dnešním stavu této otázky). In: *Sborník prací Filozofické*

fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárně vědná, 1955, roč. 4, č. D2. Brno: Filosofická fakulta Brněnské university, 1955, 48–66.

Ludvíkovský 1955b: LUDVÍKOVSKÝ, Jaroslav. Václavská legenda III. století „Ut annuntietur“, její poměr k legendě „Oriente“ a otázka autorství. *Listy filologické* 78, 1955, 196–209.

Ludvíkovský 1964: LUDVÍKOVSKÝ, Jaroslav. Kristián či tzv. Kristián. In: *Sborník prací Filosofické fakulty brněnské university*. E, Řada archeologicko-klasická, 1964, roč. 13, č. E9. Brno: Filosofická fakulta Brněnské university, 139–147.

Ludvíkovský 1973–1974: LUDVÍKOVSKÝ, Jaroslav. Latinské legendy českého středověku. In: *Sborník prací Filosofické fakulty brněnské univerzity*. E, Řada archeologicko-klasická, 1973 – 1974, roč. 22–23, č. E18–19. Brno: Filosofická fakulta Brněnské university, 267–308.

L'vov 1968: ЛЬВОВ, Андрей Степанович. Чешско-моравская лексика в памятниках древнерусской письменности. In: *Славянское языкознание. VI международный съезд славистов. Доклады советской делегации*. Москва: Наука, 1968, 316–338.

L'vov 1969: ЛЬВОВ, Андрей Степанович. О западославянских словах в памятниках древнерусской письменности. In: *Проблемы современной филологии*. Наука, Москва, 1969, 199–203.

MacRobert 2013: MACROBERT, Catherine Mary. The Competing Use of Perfect and Aorist Tenses in Old Church Slavonic. *Slavia* 82, 2013, č. 4, 387–407.

Manitius 1923: MANITIUS, Max. *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters. Zweiter Teil. Von der Mitte des zehnten Jahrhunderts bis zum Ausbruch des Kampfes zwischen Kirche und Staat*. München: C. H. Becksche Verlagsbuchhandlung Oskar Beck, 1923.

Mantello – Rigg 1996: MANTELLO, Frank Anthony Carl – RIGG, Arthur George. *Medieval Latin – An introduction and Bibliographical Guide*. Washington: The Catholic University of America Press, 1996.

Mareš 1963: MAREŠ, František Václav. Греческий язык в славянских культурных центрах Чехии X. века. *Byzantinoslavica* 24, 1963, 247–250.

Mareš 1979: MAREŠ, František Václav. *An anthology of Church Slavonic Texts of Western (Czech) Origin*. München: Wilhelm Fink Verlag, 1979.

Mareš 2000a: MAREŠ, František Václav. Církevněslovanské písemnictví v Čechách. In: *Cyrlometodějská tradice a slavistika*. Praha: Torst, 2000, 256–237.

Mareš 2000b: MAREŠ, František Václav. Česká redakce církevní slovanštiny ve světle Besěd Řehoře Velikého (Dvojeslova). In: *Cyrlometodějská tradice a slavistika*. Praha: Torst, 2000, 368–402.

Mareš 2000c: MAREŠ, František Václav. Novocírkevněslovanský jazyk ruského typu a jeho pravopisný systém. In: *Cyrlometodějská tradice a slavistika*. Praha: Torst, 2000, 541–572.

- Matějka 1968:** MATĚJKA, Ladislav. On translating from Latin into Church Slavonic. In: *American contributions to the sixth international congress of slavists. Volume I. Linguistic contributions* (ed. by Henry Kučera). The Hague: Mouton, 1968.
- Matějka 1971:** MATĚJKA, Ladislav. K syntaxi církevněslovanských překladů z latiny. In: *Studia palaeoslovenica*, Praha: nakladatelství ČSAV, 1971, 227–236.
- Mihaljević – Reinhart 2005:** MIHALJEVIĆ, Milan – REINHART, Johannes. The Croatian Redaction: Language and Literature. In: *Slavo ecclesiastico antico: problemi e prospettive* (ed. G. Ziffer) «*Incontri Linguistici*», 2005, 32–82.
- Miklošič 1862–1865.** MIKLOŠIČ, Franc (ed.). *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum emendatum auctum*. Vindobonae: Guilelmus Braumueller, 1862–1865.
- Mikulová 2005:** MIKULOVÁ, Jana. Absolutní konstrukce ve vybraných pozdně latinských textech. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*. N, Řada klasická, 2005, roč. 54, č. N10. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2005, 69–83.
- Mladenova 1983:** МЛАДЕНОВА, Маргарита. Старобългарският глагол *рaчити*. *Palaeobulgarica* 7, 1983, 1, 91–94.
- Nechutová 2000:** NECHUTOVÁ, Jana. *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*. Praha: Vyšehrad, 2000.
- Nechutová 2002:** NECHUTOVÁ, Jana. *Středověká latina*. Praha: KLP, 2002.
- Nečásek 1957:** NEČÁSEK, Ladislav. Staroslověnské dativní vazby participiální a jejich předlohy v řeckém textu evangelii. *Slavia* 26, 1957, č. 1, 13–30.
- Niermeyer 2002a:** NIERMEYER, Jan Frederik – BURGERS, J. W. J. (edd.). *Mediae Latinitatis Lexicon minus: Lexique latin médiéval – Medieval Latin Dictionary – Mittellateinisches Wörterbuch* [1] A–L. Leiden: Brill, 2002.
- Niermeyer 2002b:** NIERMEYER, Jan Frederik a BURGERS, J. W. J. (edd.). *Mediae Latinitatis Lexicon minus: Lexique latin médiéval – Medieval Latin Dictionary – Mittellateinisches Wörterbuch* [2] M–Z. Leiden: Brill, 2002.
- OLD:** GLARE, P. G. W. (ed.). *Oxford Latin Dictionary*. Oxford: Oxford University Press, 2012.
- Páclová 1970:** PÁCLOVÁ, Ilona. K otázce vlivu řečtiny na církevněslovanské památky s latinskou předlohou. In: *Studia balcanica bohemo-slovaca*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1970, 215–217.
- Páclová 1971a:** PÁCLOVÁ, Ilona. Řecké výpůjčky v českocírkevněslovanských památkách. In: *Palaeoslovenica – Sborník oddělení srovnávací slovanské jazykovědy Ústavu jazyků a literatur ČSAV*. Praha: Ústav jazyků a literatur ČSAV 1971, 111–123.
- Páclová 1971b:** PÁCLOVÁ, Ilona. K otázce lexikálních grécismů v staroslověnských památkách s latinskou předlohou. In: *Studia palaeoslovenica*, Praha: Nakladatelství ČSAV, 1971, 277–284.
- Páclová 1976:** PÁCLOVÁ, Ilona. Přehled staro- a novozákonních lekcí Besěd Řehoře Velikého. *Slavia* 45, 1976, č. 1, s. 36–45.

- Pekař 1906:** PEKAŘ, Josef. *Die Wenzels- und Ludmilalegenden und die Echtheit Christians*. Prag: A. Wiesner, 1906.
- Pilát 2015:** PILÁT, Štefan. Cyrilometodějský překlad apoštola a jeho další vývoj v slovanské rukopisné tradici. In: Pavel Kouřil (ed.), *Cyrilometodějská misie a Evropa – 1150 let od příchodu soluňských bratří na Velkou Moravu*. Brno: Archeologický ústav Akademie věd ČR Brno, v. v. i., 2015, 256–267.
- Podhorný 1976:** PODHORNÝ, Jan. Sporné otázky dvou staroslověnských legend václavských. *Slavia* 45, 1976, č. 2, 159–174.
- Podlaha 1922:** PODLAHA, Antonín. *Soupis rukopisů metropolitní kapituly pražské. Druhá část: F – P*. Praha: Nákladem České akademie věd a umění, 1922.
- Polák 1948:** POLÁK, Václav. Poznámky k staroslověnskému dativu absolutnímu. In: *Slovanské studie*, Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 1948, 106–110.
- Pražák – Novotný – Sedláček 1955:** PRAŽÁK, Josef – NOVOTNÝ, František – SEDLÁČEK, Josef. *Latinsko-český slovník*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1955.
- RCJM:** Речник на црковнословенскиот јазик од македонска редакција. I. Вовед. Ѓ – БЖДЖЦИИ. Гл. уреднк Зденка Рибарова. Институт за македонски јазик Крсте Мисирков. Скопје 2006.
- Reinhart 1980:** REINHART, Johannes. Methodisches zu den lexikalischen Bohemismen in Tschechisch-kirchenslavischen am Beispiel der Homilien Gregors des Grossen. *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 26, 1980, 46–102.
- Reinhart 1986:** REINHART, Johannes. Une figure stylistique dans le traduction vieux-slave des Homélie sur les Evangiles de Grégoire le Grand en comparaison avec les textes scripturaires. In: *Colloques internationaux des CNSR. Grégoire le Grand*. Paris: Edition du CRNS, 1986, 597–606.
- Reinhart 1990:** REINHART, Johannes. Nastarije svjedočanstvo za utjecaj Vulgate na hrvatskoglagoljsku Bibliju. *Slovo* 39–40, 1990, 45–52.
- Rogov 1970:** РОГОВ, Александр Иванович. *Сказания о начале Чешкого государства в древнерусской письменности*. Москва: Наука, 1970.
- SDRJa:** Словарь древнерусского языка, Том I–. Москва: Русский язык, 1988–.
- SJS I–V:** KURZ, Josef – HAUPTOVÁ, Zoe (edd.). *Slovník jazyka staroslověnského = Lexicon linguae palaeoslovenice. Díl I–IV*. Praha: Academia, 1956–1997. Díl V, Praha: Slovanský ústav – Euroslavica, 2010–2016.
- Sláma 2010:** SLÁMA, Jiří. Kníže svatý Václav. In: KUBÍN, Petr (ed.). *Svatý Václav: Na památku 1000. výročí narození knížete Václava Svatého*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, 2010, 31–50.
- Slavík 1934:** SLAVÍK, Jan. Mladší slovanská legenda o sv. Václavu a její význam pro kritiku legend latinských. In: *Svatováclavský sborník*. Praha: Národní výbor pro oslavu svatováclavského tisíciletí, 1934, 842–862.

- Slavova 1989:** СЛАВОВА, Татьяна. Преславска редакция на Кирило-Методиевия старобългарски евангелски превод. In: *Кирило-Методиевски студии, Книга 6*. София: Българска Академия на науките: Кирило-методиевски център, 1989, 15–129.
- Sobolevskij 1900:** СОБОЛЕВСКИЙ, А. И. Церковно-славянские тексты моравского происхождения. *Русский филологический вестник* 43, 1900, 150–217.
- Sobolevskij 1906:** СОБОЛЕВСКИЙ, Алексей Иванович. *К хронологии древнейших церковно-славянских памятников*. Санктпетербург: Типография Императорской Академии Наук, 1906.
- Sommer 2006:** SOMMER, Petr. Sázava a české kláštery 11. století. In: SOMMER, Petr (ed.). *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006, 145–159.
- Spurná 2013:** SPURNÁ, Kateřina. Problematika předloh Druhé církevněslovanské legendy o sv. Václavu. *Usta ad Albim Bohemica* 13, 2013, 16–24.
- Spurná 2014:** SPURNÁ, Kateřina. Překladová technika ablativu absolutního v charvátskohlaholské Benediktově Řeholi. *Slovo* 64, 2014, 57–78.
- Spurná 2014:** SPURNÁ, Kateřina. Miroslav Vepřek: Modlitba sv. Řehoře a Modlitba vyznání hříchů v církevněslovanské a latinské literární tradici. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2013, 221 s., ISBN 978-80-244-3623-4 [recenze]. *Slavia* 83, 2014, č. 3, 358–360.
- Staber 1970:** STABER, Josef. Die älteste Lebenbeschreibung des Fürsten Wenzeslaus und ihr Ursprungsort Regensburg. In: *Das heidnische und christliche Slaventum – Acta II congressus internationalis historiae Slavicae Salisburge–Ratisbonensis anno 1967 celebrati. Band 2, Das christliche Slaventum*. (Annales Instituti Slavici 6, Band 5–6). Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1970, 183–193.
- Stanislav 1933–1934:** STANISLAV, Ján. Dativ absolutný v starej cirkevnej slovančine. *Byzantino-slavica* 5, 1–112.
- Stotz 1998:** STOTZ, Peter. *Handbuch zur lateinischen Sprache des Mittelalters. Vierter Band, Formenlehre, Syntax und Stilistik*. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- Štícha 2013:** ŠTÍCHA, František a kol. *Akademická gramatika spisovné češtiny*. Praha: Academia, 2013.
- Thomson 1983:** THOMSON, Francis J. A Survey of the Vitae Allegedly Translated from Latin into Slavonic in Bohemia in the Tenth and Eleventh Centuries. In: *Atti dell' 8 congresso internazionale di studi sull' alto medioevo*. Spoleto: Centro italiano di studi sull'alto medioevo, 1983, 331–347.
- Timberlake 2012:** TIMBERLAKE, Alan. Translation and the First Slavic Life of Wenceslaus. In: IZMIRLIEVA, Valentina a GASPAROV, Boris Michajlovič (edd.). *Translation and Tradition in „Slavia Orthodoxa“*. Wien: LIT Verlag, 2012, 107–131.
- Tomelleri 2013:** ТОМЕЛЛЕРИ, В. С. О некоторых синтаксических особенностях Толковой Псалтири Брунона (1535). Дательный самостоятельный, инфинитивные и причастные

конструкции, герундий и герундив. In: *Лингвистическое источниковедение и история русского языка 2012–2013*. Москва: Древлехранилище, 2013.

Třeštík 1980: TŘEŠTÍK, Dušan. Deset tezí o Kristiánově legendě. *Folia historica Bohemica* 2, 1980, 7–33.

Třeštík 1984: TŘEŠTÍK, Dušan. Diskuze k předloze václavské legendy Laurentia z Monte Cassina. *Listy filologické* 107, 1984, č. 2, 85–89.

Třeštík 2008: TŘEŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530 – 935)*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008.

Uhlíř 1996: UHLÍŘ, Zdeněk. *Literární prameny svatováclavského kultu a úcty ve vrcholném a pozdním středověku*. Praha: Národní knihovna ČR, 1996.

Večerka 1961: VEČERKA, Radoslav. Bohemismy v první staroslověnské legendě Václavské. *Slavia* 30, 1961, č. 3, 417–421.

Večerka 1962: VEČERKA, Radoslav. *Syntax aktivních participií ve staroslověnině*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962.

Večerka 1971: VEČERKA, Radoslav. Problematika staroslověnského písemnictví v přemyslovských Čechách. *Slavia* 39, 1972, č. 2, 223–237.

Večerka 1971: VEČERKA, Radoslav. Vliv řečtiny na staroslověninu. *Listy filologické* 97, 1971, 129–151.

Večerka 1978: VEČERKA, Radoslav. K vlivu latiny na staroslověninu. *Slavia* 47, 1978, č. 3, 340–344.

Večerka 1989: VEČERKA, Radoslav. *Altkirchenslavische (altbulgarische) Syntax. 1, Die lineare Satzorganisation*. Freiburg i. Br.: U.W. Weiher, 1989.

Večerka 1993: VEČERKA, Radoslav. *Altkirchenslavische (altbulgarische) Syntax. Bd. 2, Die innere Satzstruktur*. Freiburg i. Br.: U.W. Weiher, 1993.

Večerka 1999: VEČERKA, Radoslav. *Počátky slovanského spisovného jazyka: studie z dějin staroslověnského písemnictví a jazyka do konce 11. století*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 1999.

Večerka 2006: VEČERKA, Radoslav. *Staroslověninu v kontextu slovanských jazyků*. Praha – Olomouc: Univerzita Palackého, Euroslavica, 2006.

Večerka – Keller – Weiher 1996: VEČERKA, Radoslav – KELLER, Felix – WEIHER, Eckhard. *Altkirchenslavische (altbulgarische) Syntax. 3, Die Satztypen: der einfache Satz*. Freiburg i. Br.: U.W. Weiher, 1996.

Večerka – Weiher 2002: VEČERKA, Radoslav – WEIHER, Eckhard. *Altkirchenslavische (altbulgarische) Syntax 4, Die Satztypen: der zusammengesetzte Satz*. Freiburg i. Br.: Weiher, 2002.

Večerka 2010: VEČERKA, Radoslav. *Staroslověnská etapa českého písemnictví*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010.

- Vepřek 2004a:** VEPŘEK, Miroslav. K vybraným staroslověnským hapax legomenům z památek českého původu. In: *Vztah langue a parole v perspektivě "interaktivního obratu" v lingvistickém zkoumání. Sborník příspěvků z 3. mezinárodní konference Setkání mladých lingvistů, konané na Filozofické fakultě Univerzity Palackého ve dnech 14.–15. května 2002*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 93–97.
- Vepřek 2004b:** VEPŘEK, Miroslav. K lexikální příbuznosti dvou českocírkevněslovanských památek. In: *AUPO. Philologica 84, Studia bohémica IX*, 2004, 101–107.
- Vepřek 2005:** VEPŘEK, Miroslav. Několik poznámek k lexiku českocírkevněslovanských památek. In: POŘÍZKA, Petr – POLÁCH, Vladimír (edd.). *Jazyky v kontaktu – jazyky v konfliktu a evropský jazykový prostor. Sborník příspěvků ze 4. mezinárodní konference Setkání mladých lingvistů, konané na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci ve dnech 12–14. května 2003*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2005, 333–336.
- Vepřek 2006a:** VEPŘEK, Miroslav (2006a). *Česká redakce církevní slovanštiny z hlediska lexikální analýzy*. Olomouc: Refugium Velehrad – Roma, 2006.
- Vepřek 2006b:** VEPŘEK, Miroslav. Lexikální specifika českocírkevněslovanských památek (nástin problematiky). In: POŘÍZKA, Petr – POLÁCH, Vladimír (edd.). *Tzv. základní výzkum v lingvistice – desideratum, nebo realis? Sborník příspěvků z 5. mezinárodní konference Setkání mladých lingvistů, konané na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci ve dnech 17.–19. května 2004*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006, 302–307.
- Vepřek 2007a:** VEPŘEK, Miroslav. Církevněslovanská modlitba sv. Řehoře a její původ v komparaci s latinskou předlohou. *Slavia* 76, 2007, č. 1, 1–11.
- Vepřek 2007b:** VEPŘEK, Miroslav. Dobové a místní reálie v českocírkevněslovanských památkách. In: *Prostor v jazyce a v literatuře: sborník z mezinárodní konference*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2007, 190–192.
- Vepřek 2010a:** VEPŘEK, Miroslav. K otázce vlivu řečtiny na slovanské písemnictví přemyslovských Čech. *Bohemica Olomucensia*, 2, 2010, 22–28.
- Vepřek 2010b:** VEPŘEK, Miroslav. K staroslověnské „terminologii“ hříchů. *Bohemica Olomucensia*, 3, 2010, 44–51.
- Vepřek 2013:** VEPŘEK, Miroslav. *Modlitba sv. Řehoře a Modlitba vyznání hříchů v církevněslovanské a latinské literární tradici*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013.
- Vepřek 2015a:** VEPŘEK, Miroslav. *Komparativní tvarosloví staroslověnštiny a staré češtiny*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015.
- Vepřek 2015b:** VEPŘEK, Miroslav. Prefix *(j)ъz- as a Component of Lexical Bohemisms in Church Slavonic? In: *Etymological Research into Old Church Slavonic. Proceedings of the Etymological Symposium Brno 2014, 9–11 September 2014*. Brno: Nakladatelství Lidové noviny, 2014, 423–430.
- Vyskočil 1956:** VYSKOČIL, Pavel. Staroslověnské сътворилъ бж҃дж. *Slavia* 25, 1956, č. 2, 260–261.

Weingart 1937–1938: WEINGART, Miloš. *Rukověť jazyka staroslověnského*. Praha: Didaktický kruh klubu moderních filologů, 2 sv., 1937–1938.

Weingart 1949: WEINGART, Miloš. *Československý typ cirkevnej slovančiny*. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení, 1949.

Zachová 2010: ZACHOVÁ, Jana (ed.). *Legendy Wolfenbüttelského rukopisu*. Praha: Filosofia, 2010.

14.4 Internetové zdroje

Latinitatis medii aevi lexicon Bohemorum – Slovník středověké latiny v českých zemích, I–II. Praha: Academia 1992. [online]. Verze 1.1. Kabinet pro klasická studia Filozofického ústavu AV ČR, v. v. i. Citováno dne 17. 1. 2017. Dostupné z: <http://lb.ics.cas.cz>

Du Cange – Glossarium mediae et infimae latinitatis [online]. Citováno dne 17. 1. 2017. Dostupné z: <http://ducange.enc.sorbonne.fr>

Litterae ante portas – databáze pramenů evropské tradice [online]. Citováno dne 17. 1. 2017. Dostupné z: <http://litterae.phil.muni.cz>

Manuscripta Mediaevalia [online]. Citováno dne 17. 1. 2017. Deutsche Forschungsgemeinschaft. Dostupné z: <http://www.manuscripta-mediaevalia.de>

Materialy dlja slovarja drevne-russkago jazyka [online]. Citováno dne 17. 1. 2017. Dostupné z: <http://oldrusdict.ru>

Manuscriptorium – Digital Library of Written Cultural Heritage [online]. Národní knihovna České republiky. Citováno dne 17. 1. 2017. Dostupné z: <http://manuscriptorium.com>

Monumenta serbica [online]. Citováno dne 17. 1. 2017. Dostupné z: <http://www.monumentaserbica.com/mikl2/main.php>

Vokabulář webový [online]. Verze 0.8.0. Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Citováno dne 17. 1. 2017. Dostupné z: <https://vokabular.ujc.cas.cz>